

MAGYAR TŰKÖR

MC
118.256

MAGYAR TÜKÖR

SEGÉDKÖNYV

A HUNGAROLÓGIA OKTATÁSÁHOZ

élő kortársunkként
feltűnő Európa-jelenség a láthatatlanságig
láthatlan szellemi koordináták sz
szülőföldből sugárzó drámaiságának
hagyományon munkál

KÖZÉP-EURÓPA INTÉZET

TELEKI LÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY

MAGYAR TÜKÖR

Segédkönyv a hungarológia oktatásához

(Válogatás a magyar irodalomból és a rendszerváltás korszakának publicisztikájából)

— Kézirat gyanánt —

Országos Széchényi Könyvtár

Szerkesztette, a szemelvényeket válogatta és a jegyzeteket írta:

Gereben Ferenc

**Kiadja a Közép-Európa Intézet
az Amszterdami Egyetem Kelet-Európa Intézetével
együttműködésben
Teleki László Alapítvány
Budapest, 1995**

Kontrollszerkesztő: Éger György

Olvasószerkesztő: Mezey László Miklós, Lokodi András

Lektorálta: Görömbei András

Borítóterv: Nagy András

A szöveget leírta: Hámoriné Vida Klára

Kiadja: a Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézete

Felelős Kiadó: Kiss Gy. Csaba

ISBN 963-8105-19-4

HCN8256

1995

Szedés, tördelés, nyomda:

Press + Print Kft. 2340 Kiskunlacháza, Kossuth L. u. 9.

Felelős vezető: Tóth Imre ügyvezető igazgató

TARTALOM

ELŐSZÓ (Marác László)	7
------------------------------------	---

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

<i>Kiss Gy. Csaba: Magyarország 1945-1990</i>	10
---	----

„MAGYARORSZÁG!” (Szépirodalmi szemelvények)

<i>Kölcsey Ferenc: Himnusz</i>	24
<i>Vörösmarty Mihály: Szózat</i>	25
<i>Petőfi Sándor: Nemzeti dal</i>	26
<i>Vörösmarty Mihály: Előszó</i>	27
<i>Tompai Mihály: A gólyához</i>	28
<i>Arany János: A walesi bárdok</i>	29
<i>Ady Endre: A magyar jakobinus dala</i>	31
<i>Ady Endre: Üdvözlét a győzőnek</i>	31
<i>Babits Mihály: Örökké ég a felhők mögött (Részlet)</i>	32
<i>József Attila: Thomas Mann üdvözlése</i>	33
<i>József Attila: Íme, hát megeltem hazámat...</i>	34
<i>Radnóti Miklós: Nem tudhatom ...</i>	35
<i>Radnóti Miklós: 4. Razglednica</i>	36
<i>Illyés Gyula: Egy mondat a zsarnokságról</i>	37
<i>Márai Sándor: Halotti beszéd</i>	40
<i>Déry Tibor: Szerelem</i>	42
<i>Füst Milán: Zokogni szeretnék</i>	50
<i>Németh László: Emelkedő nemzet</i>	51
<i>Camus, Albert: A magyarok vére</i>	54
<i>Tamási Áron: Gond és hitvallás</i>	55
<i>Pilinszky János: Harmadnapon</i>	57
<i>Nagy László: Ki viszi át a szerelmet</i>	57
<i>Örkény István: Budapest</i>	58
<i>Petri György: Nagy Imréről</i>	59
<i>Nagy Gáspár: Öröknyár: elmúltam 9 éves</i>	60
<i>Esterházy Péter: Egyé', apa, egyé' csak...</i>	61
<i>Kányádi Sándor: Krónikás ének</i>	63
<i>Utassy József: Magyarország!</i>	64

A VÁLTOZÁS TÜKRE

A közmegegyezéses hajszalerei (Tóth Gábor interjúja Pozsgay Imrével)	66
Felhívás (röplap)	73

Ismét becsaptak minket (röplap)	74
A hatalom legjobb szándékai is erőtlenek (Szendrei Lőrinc interjúja Tamás Gáspár Miklóssal)	75
Független szervezetek megemlékezései (1989. március 15-én)	79
Mit vár a többpártrendszerrel?	82
A patthelyzet megoldása: A hatalmi központ áthelyezése (Mélykúti Attila interjúja Lengyel Lászlóval)	85
Miért szakadtak meg a tárgyalások? (Javorniczky István beszélget Sólyom Lászlóval és Tölgyessy Péterrel)	87
Aláírás a parlamentben	91
Valahol utat veszítettünk (Bihari Mihály)	98
Kikiáltották a Magyar Köztársaságot (1989. október 23. krónikája)	102
Múlt és jövő (Lócsei Gabriella interjúja Antall József miniszterelnökkel)	108
Demokratikus Charta '91 (röplap)	114
A szabadgondolkodás kényszere (Tőkéczi László)	116
Legyen békesség köztünk mindenkor! (Az IGEN Mozgalom röplapja)	118
Beszélgetés Antall József miniszterelnökkel (Bencsik András)	119
Sajtószabadság és sajtóhatalom Magyarországon (Katona Tamás)	132
Elhunyt Antall József	137
Horn Gyula (Lengyel László)	142
A meglelt történelmi alkalom (Kopátsy Sándor)	150
Kudarc és esély (Schlett István)	153
A „szakértői” kormány (Debreczeni József)	156
Én nem tudom... (Kristóf Attila)	161
A politikai hatalom két forrása (Pokol Béla)	163
Az elit nem vész el, vagy mégis? (Kovács Judit beszélget Szelényi Ivánnal)	166
Mi történik itt? (Tőkéczi László)	172

A MÚLT FELDOLGOZÁSA

Beszéljünk Pócspestről! (Lócsei Gabriella beszélget Ember Judittal)	178
Hová lett kétszáz ezer ember? (Stark Tamás)	181
Történelem és igazságtétel (Komor Vilma interjúja Vásárhelyi Miklóssal)	184
Emelkedett gyásszal búcsúzott az ország 1956 vértanúitól	189
Gyászjelentés; Kádár János életrajza	192
Urbánusok és népi(es)ek nálunk (Czigány Lóránt — Péter László)	194

NEMZETISÉG, KISEBBSÉG, DIASZPÓRA

Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés (Szokai Imre — Tabajdi Csaba)	202
Kisebbségek vesszőfutása (Józsa György Gábor beszélget Föglein Gizellával)	214
A kisebbségek fennmaradása európai érdek (Juhász Bence interjúja Kiss Gy. Csabával)	218
Hallgattassék meg az erdélyi magyarság is! (Fülöp Mihály)	223

Sütő András levele Sinkovits Imréhez	228
„Románia zsidóivá minősülünk ...” (Tőkés László és Raj Tamás levélváltása)	232
Autonómiákról, háromnyelvűségről Romániában	
(Bodor Pál beszélgetése Király Károllyal)	235
Folytatódnak a magyarellen es vandál akciók Erdélyben	239
Paskai László bíboros lelkipásztori útja Kárpátalján	
(Szeghalmi Elemér — Tóth Sándor)	242
Miről is szólnak a benesi dekrétumok? (Víg Károly)	245
„Legyen szellemi abroncs az abroncstalanságban” (Petróczi Éva)	248
Kisebbségi tudat (Gereben Ferenc)	250

MAGYARORSZÁG ÉS KÖZÉP-EURÓPA

A „vasfüggöny” vége?	258
Ezer szó (Timothy Garton Ash — Kis János — Adam Michnik)	259
Közvetítés Közép-Európában (Megyeri Dávid interjúja Kiss Gy. Csabával)	262
Hogyan lehet a recesszióból kilábalni? (Szabó Iván pénzügyminiszter előadása) ...	266

MAGYARORSZÁG ÉS KERESZTÉNYSÉG

„Csak a hűség remélhet aratást” (Kristóf Attila interjúja	
Seregély István egri érsekkel)	274
A keresztények részvétele a társadalmi megújulásban	
(A Magyar Katolikus Püspöki Kar nyilatkozata)	277
Kereszténység az új Közép-Európában (Taxner-Tóth Ernő)	282
Kereszténydemokrácia és liberalizmus (Andorka Rudolf)	286
Hogyan politizálnak a keresztények?	
(Kunszabó Zoltán beszélgetése Tomka Miklóssal)	290

A KÖTET SZERZŐI ÉS A NYILATKOZÓ SZEMÉLYEK	293
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	296

ELŐSZÓ

1989 fontos év volt a világtörténelemben. A megdönthetetlennek vélt Szovjetunióból irányított kommunista rendszer összeomlott. Ennek következtében felszabadult Kelet-Közép-Európa is, ahol szovjet katonai csapatok segítségével mindenütt kommunista, elnyomó rendszerek kerültek hatalomra a második világháború után. A térség államai fél évtizede elindultak a demokratikus államforma, a szabad piacgazdálkodás útján. A nyolcvanas években Magyarország úttörő szerepet játszott a kommunizmus lebontásában. De mi is történt pontosan? Kik játszottak szerepet a rendszerváltozásban? Mi volt a politikai szereplők — Pozsgay Imre, Csurka István, Antall József, Kis János, Horn Gyula — titkos, nyílt programja? Mit vállalt e folyamatban az MSZMP reformszárnya, mit vállaltak a demokratikus ellenzék különböző: liberális, radikális, népi, keresztény csoportosulásai? Milyen Magyarországot akarnak ezek az új, időközben politikai párttá alakult csoportok kialakítani?

Azzal, hogy Magyarország elindult a demokratikus jogállam útján, lehetőség adódik a kommunista diktatúra által okozott sebeknek, sérelmeknek a nyílt megvitatására is. Ahhoz, hogy demokratikus jogállammá váljon, minden elnyomott nemzetnek erkölcsileg meg kell újulnia, fel kell dolgozni saját történelmét. Tisztázni kell a múltat: hol hibáztunk? Kik milyen bűnöket követtek el? Kik voltak az áldozatok? Milyen jóvátételre számíthatnak a kárvallottak? Ezen a téren az új Magyarország kis lépésekkel előre haladt az elmúlt években. Tudjuk azonban — a nyugat-európai országok második világháborús tapasztalatai alapján —, hogy a múlt feldolgozása hosszú és fájdalmas folyamat, sokáig foglalkoztatja a közvéleményt. De elengedhetetlen ahhoz, hogy kiegyensúlyozott társadalom alakuljon ki. Először a tények feltérképezésére van szükség.

A Szovjetunió hatalma megszűnt Kelet-Közép-Európa felett, s ez a helyzet új viszonyt teremtett az e térségben elhelyezkedő kis államok, népek számára. A kommunizmus bukásával szétestek az első és második világháború után alkotott államok is. A térségben új országok jöttek létre: Ukrajna, Szlovákia, Kis-Jugoszlávia, Horvátország, Szlovénia. A közép-európai magyarság így ma már hét országban él. Felvetődik a kérdés: mennyire sikerül Magyarországnak a kapcsolatait rendezni a szomszédos országokkal? És hogyan fog a magyarországi magyarság viszonya alakulni a határon túli magyar nemzeti közösségekkel? A diktatúra idején a közép-európai magyarság megosztottsága, sok-sok gondja tabu-témának számított. A határon túli magyar nemzeti közösségek státusza döntően befolyásolja Magyarország és a szomszéd országok viszonyának a rendezését. Milyen státuszt fognak élvezni a magyar nemzeti közösségek a szomszéd országokban? Autonómiát esetleg, vagy áldozatul esnek a délszláv térségben zajló etnikai tisztogatások örületének? Fel kell készülni arra, hogy a magyar nemzeti közösségek körüli huza-vona is hosszú, nehézkes folyamat lesz. A dél-tiroli osztrák-németek autonómiáról az olasz és osztrák kormány több mint negyven évig tárgyalt, míg a dél-tiroliak helyzete rendeződött. Az etnikai, nemzeti konfliktusoktól terhelt Közép-Európának sikerül-e valamilyen közép-európai együttműködést kialakítania? E század történelme világosan mutatja, hogy a német és orosz tömb között elhelyezkedő kisebb közép-európai országok egymásra vannak utalva, ha nem akarnak függő viszonyba kerülni a nagyhatalmaktól. És ha Magyaror-

szág Európához akar csatlakozni, akkor mennyire fog érvényesülni az a tény, hogy Magyarország hosszú évszázadokon keresztül a nyugati keresztény kultúrvilágnak a része volt?

Ezek a témák, kérdések, problémafelvetések állnak a szakértők: jelenkor-történészek, politológusok, szociológusok, régiókat kutatók, nemzetközi kapcsolatokat kutatók érdeklődésének a középpontjában. Minden jel arra mutat, hogy a kommunizmus bukása, a magyar rendszerváltozás által előidézett új lehetőségek, gondok hosszú távon foglalkoztatják majd a szakértőket, a közvéleményt. E szöveggyűjtemény az átmeneti korszak (1987-1994) *színvonalas publicisztikájából* (szükségszerűen hézagosan) válogatva a fenti tudományos diszciplínák egyetemi oktatásához kíván közvetett segítséget nyújtani. Tehát nem szakcikkek, tudományos közlemények, könyvrészletek összegyűjtése volt a cél, hanem egy olyan válogatás összeállítása, amely különböző dokumentumok, újságcikkek, interjúk, újságban megjelent tanulmányok alapján ad útmutatást a magyarországi rendszerváltozáshoz, annak következményeihez. Mivel kiadványunkat elsősorban hungarológiai segédkönyvnek szánjuk, a „változás tükrét” jelentő publicisztikai írásokat történelmi és nemzeti perspektívákba helyeztük. Így került bele a válogatásba Kiss Gy. Csaba eredetileg németül publikált *történeti vázlata*, amely az 1945 utáni korszakról ad áttekintést. Az *irodalmi válogatás* — amely a magyar irodalomtörténet néhány reprezentatív alkotását vonultatja fel — talán érthetőbbé teszi, honnan volt a magyar nemzetnek szellemi, lelki ereje a totalitárius rendszer felszámolásához.

Az 1989-es rendszerváltozás nemcsak a közép-európai térségben járt messzesemenő, jelenleg még beláthatatlan következményekkel, hanem Nyugat-Európát is arra készíteti, hogy ártértekelje viszonyát Közép-Európához. Az Amszterdami Egyetem Kelet-Európa Intézete 1989-ig majdnem kizárólag a Szovjetunióval foglalkozott. Az új európai konstellációban egyre jobban érvényesül a nyugat-európai körökben az a nézet, hogy a szuverenitásukat visszanyert közép-európai országokat már nem lehet egységes tömbként bemutatni a diákságnak. Az érintett országok politikai helyzetét, történelmét, kultúráját, külpolitikáját külön-külön kell elemezni, kutatni és oktatni. 1992-ben létrejött ezért az Amszterdami Egyetem Kelet-Európa Intézetében a *hungarológiai program*, mint egyetemi főszak. E program Magyarországot a közép-európai térség részeként fogja fel. A program működtetéséhez hiányoztak az oktatói segédkönyvek. Ezért alakítottunk ki kapcsolatokat olyan magyar intézményekkel, melyek a program beindításához segítséget tudtak nyújtani. Magyar partnerként számításba jött az új Teleki László Alapítvány keretében működő Közép-Európa Intézet. Partneri kapcsolatunk kialakulása egybe esett a Holland és Magyar Oktatásügyi Minisztérium között kibontakozó együttműködési programmal. Így lehetőség adódott arra, hogy anyagi támogatásban is részesüljenek a két intézet közös projektumai, többek között a hungarológia oktatásához szerkesztendő segédkönyv kiadása is. Reméljük, a Magyar Tükör — bár teljességre természetesen nem törekedhetett — differenciált képet ad a magyarországi rendszerváltozás folyamatáról, s haszonnal forgatják majd a szakemberek és az érdeklődők.

Amszterdam, 1995. január

Marác László

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MAGYARORSZÁG 1945-1990

Történetünk legújabb szakasza közel fél évszázadot ível át. Ezekben az évtizedekben változó sors részesé volt az ország, az a tény végig kitörölhetetlen és elfelejthetetlen részé volt a valóságnak, hogy idegen katonaság állomásozott Magyarországon. A nemzetközi jog hiába tekintette szuverén országnak hazánkat, világos korlátja volt ennek a szuverenitásnak.

A távlat hiánya bizonytalanná teszi a korszak értékelőit. Történelmileg csak tegnap ért véget, csak olyanok írhatnak róla, akik tanúi, elviselői voltak — rövidebb vagy hosszabb ideig — ennek a korszaknak.

Ha a magyar történelem hosszú évszázadainak egyik értelmezési lehetősége, hogy a nyugati világ „végvidéke”, határvidéke voltunk — együtt a Balti tengertől az Adriai-tengerig húzódó kontinensrészsel -, a második világháború utáni időszak jellemezhető úgy is, hogy egy „keleti birodalom” nyugati határvidéke voltunk. Egy különös történelmi „kísérlet” próbaterepe. Bizonyára van, akinek vitakérdés, hogy mennyire volt „modernizáció” a kommunizmus, az ún. szocialista rendszer. Amikor a magyar társadalom először találkozott a második világháború végén a „legfejlettebb társadalom” képviselőivel, a megszállóként érkező szovjet hadsereg katonáival, e társadalom túlnyomó többségének egyértelmű volt, egy fejletlenebb, a mienkénél jóval kevésbé modern világgal állunk szemben. Megszállás és külső hatalom katonai jelenléte nélkül Magyarországon soha nem lett volna kommunista diktatúra. Bizonyítja ezt az első, még demokratikus szabályok szerint megtartott választások (1945, 1947) eredménye, a társadalom ellenállása.

Az első magyarországi kommün nem hagyott maga után semmiféle pozitív emléket, a szovjet katonák háborús kegyetlenkedései sem keltettek vágyakozást a kommunizmus iránt. Igaz viszont, hogy a magyar társadalom belső demokratikus erőire súlyos csapást jelentett a német megszállás és a magyar fasiszták gyászos uralma.

A négy és fél évtized történetét két jelentős esemény osztja szakaszokra. Az egyik a kommunista hatalomátvétel 1947 második felében és 1948 elején, illetőleg a világtörténelmi mértékkel is számottevő 1956-os magyar forradalom és függetlenségi harc. Nyilvánvaló, hogy a forradalom leverése utáni évtizedeket sem lehet homogén korszaknak tekinteni. A kemény megtorlás és a kommunista hatalmi restauráció évei (kb. 1962-63-ig) után következett a „gulyáskommunizmus” egyedülálló jelensége, a nemzetközi kommunizmus történetében talán az egyetlen hosszabb ideig (a hetvenes évek végéig vagy a nyolcvanas évek közepéig) tartó konszolidált és a maga módján sikeres korszak. A „gulyáskommunizmus” vagy puha diktatúra válságának első jeleit a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján lehetett érzékelni, és a nyolcvanas évek közepére vált nyilvánvalóvá, hogy a válság nem átmeneti, hanem a „rendszer” lényegéből következik, és toldozó-foldozó megoldásokkal nem lehet kilábalni belőle. Ezután következtek az átmenet évei. Amikor a magyar társadalom kezdte megfogalmazni követeléseit, megindult a politikai szerveződés a létező „hivatalos” kereteket feszegetve és rajtuk kívül is. A lassan induló, majd 1988-tól fölgyorsuló események vezettek az 1990-es demokratikus

választásokig, a politikai-uralkodó rendszer alapvető megváltoztatásához, amihez kedvező háttérrel biztosított — történelmünkben ez ritkán fordult elő — a nemzetközi politikai helyzet.

A második világháború befejezése több értelemben is sorsforduló volt Magyarország számára. 1945-tel nemcsak egy minden korábbinál pusztítóbb háború ért véget, hanem lényegében megszűnt a volt uralkodó rendszer. A nyilas kormány vezetői és tisztviselői elmenekültek, s velük együtt elhagyta az országot számos arisztokrata, politikus és katonatiszt, a Horthy-korszak elitjének nem jelentéktelen része. Azzal, hogy a Vörös Hadsereg felszabadította a német megszállás alól Magyarországot (1945. április 6-7. táján szűntek meg az ország területén a harcok), politikai értelemben bizonyos tekintetben tabula rasa keletkezett. Az új helyzetben nyilvánvalóan az egyik meghatározó tény volt a szovjet katonai jelenlét.

Hiába ült össze 1944. december 21-én a felszabadult Debrecenben az Ideiglenes Nemzetgyűlés, Magyarországot a szovjet megszállók ellenséges államnak tekintették, s így is viselkedtek a lakossággal. Tartott a magyar társadalom a Vörös Hadseregtől, s azt kell mondani, az események az aggodalmak jogosságát igazolták. A front elvonultával nem egy helyen szörnyű kegyetlenségekre került sor (rablások, nők ezreinek meggyalázása, civilek kényszermunkára való elvitele, polgári személyek elhurcolása hadifogolyként stb.). Jellemző eset volt például a harcok legutolsó napjaiban Apor Vilmos római katolikus győri püspök meggyilkolása, aki azért szenvedett mártírhalált, mert a nála menedéket kért lányokat-asszonyokat nem volt hajlandó kiszolgáltatni az erőszakoskodó orosz katonáknak.

A hónapokig tartó hadműveletek, az ide-oda mozgó front, a városok és a vasúti csomópontok rendszeres bombázása rendkívül sok áldozatot követelt. A különböző források az összes halottak számát mintegy 800 ezerre teszik. A szovjet hadsereg Magyarországon 800-900 ezer hadifoglyot ejtett. A veszteséghez tartozik a magyar zsidóság borzalmas 1944-es tragédiája. Többségüket — mintegy 600 ezer személyt — elhurcolták, és elpusztították a haláltáborokban. Megsemmisült a nemzeti vagyon kb. 40 százaléka. Különösen súlyos pusztítás érte az ország fővárosát; a Duna hidjait fölrobbantották, 36 ezer lakóházából 30 ezer szenvedett sérülést.

A magyar társadalomban — mindezek ellenére — erős volt az élniakarás, nagy lendülettel kezdett hozzá az ország a romok eltakarításához, hamar megindult a termelőmunka. A szovjet jelenlét eleinte nem látszott hosszú időre való berendezkedésnek. A háború befejezését követő hetekben-hónapokban a lakosság többsége abban reménykedett, hogy a békekötés meg fogja majd szüntetni a megszállást.

Miután a Horthy-korszak súlyos szociális feszültségeket hagyott a következő nemzedékekre, ugyanakkor a harmincas évektől készült a változtatás szándéka a fejekben, s nemcsak a kritikus értelmiségiekében, hanem a bürokrata-államigazgatási elit új nemzedékében is, sokan esélyt láttak arra 1945-ben, hogy megkezdődhet a demokratikus jogállam alapjainak a lerakása, a társadalmi igazságtalanságok legsúlyosabb gondjainak az orvoslására. A Moszkvából irányított Kommunista Párt szívesen hangoztatta, hogy a „demokrácia” élenjáró harcosa, s a világ a demokrácia híveire és a reakciókra osztható. A valóságos társadalmi gondok orvoslóiként kezdtek működni a kommunisták (jegyezzük meg, néhány száznál többen nem lehettek a háború végső szakaszában), mint a demokrá-

cia tántoríthatatlan bajnokai. Nem véletlenül támogatták és sürgették — még 1945 elején — a földosztást, hiszen a korabeli Magyarország lakosságának több mint fele élt földművelésből. A földreformmal gyakorlatilag megszűnt a legnagyobb társadalmi feszültség oka: a nagybirtokrendszer.

Az első választásokon (1945. november 4-én) a demokratikus centrum nagy gyűjtőpártja, a Független Kisgazda Párt szerzett 57%-os többséget, a szovjet megszállók támogatását élvező Kommunista Párt közel 17%-ot kapott. Az abszolút többséget elért párt azonban csak koalíciós kormányt alakíthatott, három tárcát a Kommunista Párt kapott, köztük a belügyit. A politikai élet újrászerveződésétől kezdve igyekezett a Szovjetunió a befolyását a Szövetséges Ellenőrző Bizottságon keresztül érvényesíteni. A kommunisták hatalmi pozícióinak a kiépítésére szolgált a belügyi apparátus megszervezése. A háborús bűnösök felelősségre vonása a népbíróságokon történt, itt is erős volt a Kommunista Párt befolyása. Magyarországon összesen 189 háborús bűnöst végeztek ki jogerős halálos ítélet alapján.

A nagy jóvátételi terhek, leromlott állapotú gazdaság ellenére a háború utáni két-három évben jelentős eredmények születtek az újjáépítésben, 1946 nyarán sikerült megfékezni a világméreteken is példátlan nagyságú inflációt.

A Kommunista Párt fontos nyelvhasználati csatát nyert meg azzal, hogy többé-kevésbé sikeresen sajátította ki magának a „haladó”, a „demokratikus” jelzőt, és amely erő ezzel szemben állt, azt egyre erőteljesebb propagandájában — amihez fölhasználta az utcai tömegdemonstrációkat — „reakciónak” és „antidemokratikusnak” bélyegezte. Módszeresen elkezdtek az ún. „szálszámítást”, a demokratikus politikai pártok föl-szeletelését. Baloldali Blokkot szerveztek (Szociáldemokrata Párt, Nemzeti Parasztpárt), nyílt politikai harcot indítottak a Független Kisgazdapárt ellen.

Kovács Bélát, a Kisgazdapárt főtitkárát a nyílt utcáról hurcolták el a szovjet katonai rendszet emberei, összeesküvésit perit indítottak egy polgári társaság, az ún. Magyar Közösség ellen, a koncepció perbe távollétében belekeverték a kisgazda miniszterelnököt, Nagy Ferencet is. Amikor a megfélemlítés hatására a miniszterelnök külföldön maradt, majd kiderült, hogy az 1947 februárjában megkötött békeszerződés ellenére sem távoznak Magyarországból a szovjet csapatok, kezdett világossá válni a társadalom előtt, hogy a demokrácia intézményrendszerének a korlátozása következik.

Magyarország a vesztesek oldalán fejezte be a második világháborút, így a békeszerződés az 1938 előtti határoknak megfelelően határozta meg az ország területét, és jelentős jóvátételre is kötelezték. Ami azt jelentette, hogy ezután ismét milliós magyar tömegek maradtak a szomszédos országokban. Csehszlovákia homogén szláv államot tervezve a magyarokat ki akarta telepíteni, ezt végül lakosságcserére módosították. A potsdami konferencia jóváhagyásával közel 200 ezer németet telepítettek ki Magyarországról.

1947 közepére megváltoztak a nemzetközi körülmények, a Szovjetunió egyre határozottabban kezdte Magyarországon befolyását erősíteni, a Magyar Kommunista Párt megindította küzdelmét a teljes hatalom megszerzéséért. Magyarország visszautasította a Marshall-segélyt. Augusztusban választásokat tartottak, de itt már a meggyengült Kisgazdapárt csak egyike maradt a polgári erőeknek. A választási csalások ellenére a Kommunista Párt mindössze 22,3%-ot kapott, de ezzel az első párt lett. A koalíció ettől fogva egyre inkább a kommunisták fügefalevele lett a hatalom megszerzéséhez. 1948 júniusában csel-

lel és erőszakkal egyesítették a Szociáldemokrata és a Kommunista Pártot, ami gyakorlatilag a gazdag hagyományú magyar szociáldemokrácia felszámolását, szétzilálását jelentette. Mindegyik pártban ott voltak a kommunisták emberei (nemegyszer kettős párttagként), és belülről bomlasztották saját szervezetüket, hogy végül saját szervezetük csak üres név maradjon. A többpártrendszer felszámolásának egyik befejező állomása volt a Magyar Függetlenségi Népfront megalakulása 1949. február 1-jén. Ez a szervezet magában foglalta a pártokat, elfogadta fő politikai célként a „szocializmus építését”, és azt, hogy az 1949-es választásokon közös listán indulnak.

A totális diktatúra kiépítésének több szakasza és területe volt. Ebbe a folyamatba tartozott a civil társadalom felszámolása (a kommunista belügyminiszter 1946-ban rendelettel tiltotta be a társadalmi szervezeteket, egyesületeket), az államosítások, amire folyamatosan került sor 1947-ben és 1948-ban. A gazdaság irányításában állami tervutasításos rendszert vezettek be. Feloszlatták az érdekképviselői szervezeteket, létrehozták helyettük az állami szakszervezeteket, amelyeket közvetlenül a Kommunista Párt irányított.

Mindez a fokozódó terror légkörében történt. A politikai rendőrség 1945-től kezdve a kommunisták kezében volt, ők határozták meg, hogy ki és milyen alapon számít a „demokratikus” rend ellenfelének. 1950-ben jött létre a hírhedett Államvédelmi Hatóság, a kommunista párt mindenható politikai rendőrsége, a legfelső pártvezetőségen kívül senkinek nem tartoztak felelősséggel, hálózatuk átfogta az egész országot, az élet minden területét.

A Kommunista Párt élén a háború végén Moszkvából hazatért vezetők állottak, Rákosi Mátyással, a mindenható diktátorral az élén, aki magát Sztálin leghűségesebb magyar tanítványának tartotta.

A magyar társadalom — összevetve a szovjet befolyási övezet többi országával — viszonylag ellenállást tanúsított a totális kommunista diktatúra bevezetésével szemben. Bizonyítják ezt a választások idézett eredményei, majd később a katolikus egyház magatartása. Százazrek vonultak fel az egyházi szervezésű körmeneteken, és a magyar történelem paradoxona, hogy 1948-ban a konzervatív katolikus főpap, Mindszenty József esztergomi érsek lett a demokratikus jogrend nagyhatású védelmezője. Vele szemben a kommunisták közvetlen erőszakhoz folyamodtak: 1948 decemberében letartóztatták és koholt vádak alapján, hosszú hónapokig tartó testi-lelki kínzás után életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte a pártirányítással működő bíróság.

1948 és 1953 között a kommunista totalitarizmus különösen súlyos formája alakult ki Magyarországon. 1949-re lényegében felszámoltak minden szabad szervezetet, gyakorlatilag megszűnt a polgári Magyarország világa. A gazdasági élet egészét ellenőrzése alatt tartotta a kommunista hatalom. Nagy erővel folyt az ország iparosítása, amire a szovjet katonai politika érdekében volt szükség. A kommunista vezetők arról beszéltek, hogy Magyarország a „vas és az acél országává” lesz. Megkezdődött a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálása. Megszűnt a törvényesség, az Államvédelmi Hatóság élet és halál ura volt. Ebben a néhány évben a lakosság minden ötödik felnőtt korú tagja ellen indult vizsgálat. A kommunista terror alapja volt az állandó félelemkeltés. Ezreket telepítettek ki a fővárosból, módszeresen igyekeztek szétzúzni a magyar középosztályt és a paraszti középrétegeket, minden áron a társadalom atomizálására törekedtek.

A feszített ütemű gazdaságfejlesztés, a falu terrorizálása, a beszolgáltatási rendszer, a

Szovjetunió hidegháborús célkitűzéseit kiszolgáló hadigazdálkodás az életszínvonal jelentős csökkenéséhez vezetett. Az ötvenes évek elején bizonyos alapvető élelmiszereket ismét csak jegyre lehetett megvásárolni. Torz karikatúrája volt a keserű valóságnak a hivatalos propaganda, amely a „szocializmus vívmányairól” beszélt, boldog, elégedett emberekről. Az országban a félelem és a tehetetlenség légköre uralkodott, mindazonáltal a magyar társadalom nagy többsége ezt a helyzetet nem tartotta véglegesnek, a túlélésre próbált berendezkedni. A fokozódó terror nem kímélte a régi baloldaliakat, sőt a kommunistákat sem. A Titóval történt szakítás után 1949 decemberében koncepciós per ítéletével kivégezték Rajk Lászlót az imperializmus és a rossz útra tért Jugoszlávia kémeként.

A magyar kommunista párt vezetőségét és az államhatalmi szerveket (beleértve természetesen a politikai rendőrséget) közvetlenül Moszkvából irányították, a rendszeres utasításokon kívül ott voltak minden fontos intézményben a „szovjet tanácsadók”. Sztálin halála a terror gépezetének kisebb megtorpanását okozta. A Szovjetunióban is tisztában voltak az utolsóig kiszigerelt ország lappangó feszültségeivel, és az új moszkvai vezetés amúgy is szeretett volna enyhíteni az egész befolyási övezet romló életkörülményein, ezért Magyarországon is változtatásokat kívánt. 1953 júniusában Moszkvába rendelték a magyar párt vezetőit, és Nagy Imrét jelölték Magyarország új miniszterelnökének.

Az új miniszterelnök igazi változtatásokat hirdetett meg kormányprogramjában, megszüntette a kényszermunkatáborokat, számos politikai foglyot szabadon bocsátottak, enyhített a beszolgáltatás rendszerén, meghirdette az életszínvonal javításának politikáját. Úgy tetszik, ő volt az egyetlen kommunista vezető akkor a szovjet impérium fennhatósága alatt, aki nem csak átmeneti engedménynek tekintette az irányváltást.

A társadalom azonban csak rövid ideig lélegezhetett föl. Rákosi és társai hamarosan visszaszerezték pozícióikat és igyekeztek folytatni a korábbi kurzust. Történelmi távlatból nézve azt lehet mondani, alapvető változást nem hozott a kommunista diktatúra átmeneti enyhítése. Annyit viszont mindenképpen jelentett a társadalom számára, hogy mégis lehet valami remény, hogy nem egyforma és nem mindenható a zsarnokság. A Magyar Dolgozók Pártjának nevezett kommunista pártban megkezdődött egy lassú erjedési folyamat, többen kételkedni kezdtek és szembefordultak a sztálinizmussal. Nem egy szegény rétegekből származó értelmiségi rádöbrent arra, hogy a „munkások és parasztok állama” egy korlátlan hatalmú kis csoport uralmát jelenti, ami mérhetetlen szenvedést hozott, a nép példátlan mérvű kiszípolozását. A magyar társadalom nagy részében — szinte függetlenül attól, kinek mi volt a helye a korábbi rétegződésben — bizalmatlanság volt a kommunista elit belső harcaival szemben, hiszen működött továbbra is a besúgás és a megfélemlítés rendszere, szüntelenül hirdette a propaganda a Szovjetunió és a szocializmus világmegváltó nagyságát. A kommunista országok történetével foglalkozó feldolgozások szerint a szélsőségesen kegyetlen Rákosi-diktatúra volt Kelet-Közép-Európában a helyi sztálinizmusok közül a leg súlyosabb.

Külön megemlítendő, hogy Magyarországon a kommunisták már 1945-től kezdve szinte gyűlölettel fordultak szembe a nemzeti hagyományokkal. Ennek egyik magyarázata az a tény, hogy ellentétben a szovjet befolyási övezetbe került többi országgal — amelyek „nemzeti” kárpótlást is kaptak a háború végén, területekhez jutottak vagy nemzeti homogenizálást hajthattak végre mint Csehszlovákiában — Magyarország esetleges nacionaliz-
musa feszültségekhez vezethetett volna a térségben. Így a kommunista diktatúra idején

Magyarországon nyilvánosan tilos volt szóba hozni a Magyarországon kívül élő magyarok kérdését. A „szocialista tartalom — nemzeti forma” szlogen annyit jelentett, hogy folklorizálták a nemzeti múltat, egyoldalú válogatással készítettek kultuszt a nemzeti örökség egy részéből. Hogy ezt mennyire üres színjátéknak tartotta a magyar társadalom, az 1956-os forradalom bizonyítja, amikor a nemzeti méltóság visszaállítása, a szimbólumokhoz (történelmi címer, nemzeti ünnep, katonai egyenruha) való visszatérés a legfontosabb követelések között szerepelt.

Hogy akkora erővel robbant ki a felkelés, amögött bizonyára ott van a sok keserűség és megaláztatás, amelyet az egyéneknek és a közösségnek, a nemzetnek el kellett viselnie. Az 1956-os forradalom az egyetlen eset az emberiség XX. századi történetében, amikor egy nép — minden külső segítség nélkül — megdöntötte a totális önkényuralmat. Napok alatt kártyavárként omlott össze a hallatlan erővel és kegyetlenséggel megszervezett diktatúra. „...Nem volt még forradalom, amely ily gyorsan, ennyire teljesen és ilyen kevés veszteséggel valósította volna meg céljait” — írja Hannah Arendt (Gondolatok a magyar forradalomról).

Október 23-án diáktüntetést szerveztek Budapesten. De már hónapokkal azelőtt érezhető volt a társadalom türelmetlensége és nyugtalansága. A kommunista ifjúsági szervezet keretében létrejött a Petőfi Kör, amelyben egyre hevesebb vitákat folytattak társadalmi kérdésekről, egyre élesebben támadták a sztálinizmus által elkövetett bűnöket. Az írók követelték a „hibák” kijavítását, a júniusi pozsnai lengyel munkásfelkelés felbátorította a kritikus értelmiséget, egy-két sajtóorgánumban új stílust lehetett érezni.

A forradalom közvetlen előzménye volt az egyetemisták szervezkedése Szegeden és Budapesten. Október 22-én az egyetemisták 16 pontban fogalmazták meg követeléseiket, többek között a szovjet csapatok kivonulását, az emberi szabadságjogok biztosítását, a sztálinista vezetők felelősségre vonását, a beszolgáltatás eltörlését kívánták. A következő napra hirdették meg a lengyel néppel való együttérzés kifejezésére a tüntetést. A zavarba jött hatalom először engedélyezte, később betiltotta, majd végül engedélyezte a koradélutáni tüntetést. A budapesti Petőfi-szobornál gyülekezett a tömeg, ahonnan Bem József 1848-as lengyel tábornok emlékművéhez vonultak, ekkor már elérte számuk a százezret, és a diákokon kívül rengeteg munkás, és a főváros minden rendű és rangú lakója megtalálható volt közöttük. A jelszavak mindenütt a diákság követeléseivel hangoztak egybe, órák múltával egyre radikálisabb formában. A Bem téri katonaiskola növendékei nyújtottak ki először az ablakon szolidaritásuk jeléül olyan nemzeti zászlót, amelynek a közepéből kivágták a sztálinista állami címet. Este a Parlament előtti téren Nagy Imrét kívánta látni a tömeg, úgy is mint új miniszterelnök-jelöltet. Amikor beszélni kezdett, s elvtársnak szólította a jelenlévőket, hangos tiltakozás szakította meg a szavait. Később a tüntetők a Rádióban be kívánták olvasatni a követeléseket, itt feszült helyzet alakult ki, a rádiót államvédelmi egység őrizte. Lövések dördültek el az épületből, s a védtelen tüntetők fegyvert szerezvén a magyar hadsereg katonáitól, viszonozták a tüzet. A tüntetők másik nagy csoportja a Sztálin-szobornál gyülekezett, s ledöntötték a gyűlölt diktátor hatalmas szobrát.

Még az éjjel kérte a kommunista állami- és pártvezetés az országban tartózkodó szovjet csapatok segítségét a rend helyreállítására. A berlini típusú megoldás azonban nem segített, a felkelők szembeszálltak a túlerővel, a városi körülmények között sikereket is el

tudtak érní. A forradalom szétterjedt a következő napokban az egész országban. A kommunista párt már október 23-án éjjel Nagy Imrét választotta meg újból miniszterelnöknek. Az események sokkal gyorsabban követték egymást, mint ahogy az új miniszterelnök reagálni tudott rájuk. A többszörös felszólításra sem szüntették be a felkelők a harcot. A szovjet megszállók oldalán csak az ÁVH tagjai vették fel a küzdelmet, a magyar katonaság és a rendőrség vagy passzív volt vagy a forradalom oldalára állt. Napok alatt összeomlott a kommunista hatalmi apparátus minden szinten. Létrejötték a társadalmi önszerveződés intézményei, a helyi és munkahelyi forradalmi bizottságok, munkástanácsok.

Október 28-án Nagy Imre megállapodott a szovjet csapatokkal, hogy elhagyják a főváros területét. A miniszterelnök történelmi bejelentést tett az ÁVH feloszlataáról, a kormány szándékáról, hogy kérni fogja a szovjet hadsereg kivonását az országból, és Magyarország ki szándékozik lépni a Varsói Szerződésből. A forradalom győzelme a század magyar történelmének néhány nagyszerű napját hozta. Újraéledt a többpártrendszer, megkezdődött a demokratikus jogállam alapjainak a helyreállítása. Boldog öröm kerítette hatalmába a főlsszabadult főváros lakóit, több helyen ledöntötték a gyűlölt zsarnokságot jelképező emlékműveket, a forradalom páratlan hangulatában több helyen a betört kirakatok mögött is érintetlenül maradtak az áruk. A forradalom abban is kiemelkedik a népmozgalmak sorából, hogy csak nagyon kevés (két- három tucat) népitélet ejtett foltot tisztaságán. Minden öröm és reménység ellenére aggódva figyelte az ország új szovjet csapatok érkezését, az aggasztó külföldi híreket (sziezi konfliktus).

November 1-jén Nagy Imre kijelentette, hogy Magyarország kilép a Varsói Szerződésből és semleges országnak nyilvánítja magát. November 3-án alakult meg az új, koalíciós kormány Nagy Imre vezetésével. Ha valamikor volt értelme a magyar történelemben a „nemzeti egység” kifejezésnek, akkor ezekben a napokban föltétlenül.

November 4-én hajnalban megindult a szovjet csapatok támadása a legális magyar kormány és a forradalmi Magyarország ellen. A miniszterelnök kétségbeesett rádiószózatban fordult a világ közvéleményéhez. A támadás előtt törbe csalták a szovjetek a forradalom katonai vezetőit. A felkelők kétségbeesett küzdelmet vívtak, a fővárosban öt-hat napig tartott, míg a megszálló hadsereg felszámolta a legfontosabb ellenálló központokat. Szórványos harcok mintegy három-négy hétig voltak itt-ott az országban, ezután az ellenállás más módszerei voltak meghatározóak. Sztrájkok bénították meg a gazdasági életet, s megkezdődött a munkástanácsok százezreket mozgósító szervezkedése, mely a forradalom utóvédharcának a legfontosabb eseménysorozata volt.

A kormány elleni támadás megkezdésével körülbelül egy időben jelentkezett a szolnoki rádióban Kádár János, aki november 1. után eltűnt (tagja volt a Nagy Imre kormánynak és az új Magyar Szocialista Munkáspárt fötitkára), s közhírré tette egy új kormány megalakulását. Amikor november 7-én visszaérkezett egy szovjet páncéloson Budapestre, a régi kommunista nómenklatúra elszánt kis csoportján és az ÁVH tagjain kívül senkire nem számíthatott.

Ahogy folyt a „rendteremtés”, úgy kezdődött a megtorlás évekig tartó időszaka. Eleinte a Kádár-kormány kétértelműen beszélt, még a munkástanácsokkal is kívánt tárgyalni, de hamar kiderült, hogy a forradalom vívmányainak következetes és kegyetlen felszámolásának a politikájáról van szó. December 5-én feloszlatták a munkástanácsokat, négy nappal később kihírdették a statáriumot, rögtönítélő bíróságok juttatták hóhérekre a

felkelőket. A különböző források közel ötszázra teszik a kivégzettek számát. A legkegyetlenebb bosszúállás nem csak a forradalom leverését követő hetekben-hónapokban tartott. Nagy Imrét és társait csak 1958. június 16-án végezték ki, de halálos ítéleteket később is hoztak a forradalomban harcolókkal szemben, több esetben közönséges gyilkosoknak minősítve azokat, akik fegyverrel szálltak szembe a zsarnoksággal. Volt olyan fiatal, akin csak akkor hajtották végre az ítéletet, amikor — évek múlva — betöltötte 18. életévét.

A levert szabadságküzdelmekben bővelkedő magyar történelem legborzalmasabb bosszúhadjáratára került sor. A fegyveres ellenállás és a munkástanácsok felszámolása után az értelmiség következett. Százával kerültek börtönbe írók, tudósok és újságírók. A társadalom megfékezésében gondos tervszerűség működött, a represszió hullámai szünetekkel követték egymást, a kommunista restauráció során figyelembe vették a Rákosi-korszak tanulságait. Ezért igyekeztek javítani az ellátást — ebben segítettek a külföldi segélyek, a Szovjetunió és a többi kommunista országok is siettek így támogatni a Kádár-rendszert —, tettek bizonyos engedményeket, néhány forradalmi vívmányt kénytelen-kelletlen meghagytak (például nem állították vissza a beszolgáltatást). De egy-egy terület vagy társadalmi csoport pacifikálása után jött a következő. A kollektivizálás második hulláma például csak 1959-ben kezdődött, az autonóm és féllegális egyházi mozgalmak fölszámolására pedig 1961-ben került sor. A propaganda már finomabb volt, a valóság bizonyos elemeire is épített. A magyar társadalom jelentős része beletörődött a megváltoztathatatlanba, de igyekezett betartani a passzív ellenállás íratlan szabályait, ami természetéből következően egyre gyöngült az idő múlásával. Kezdett kialakulni az a meggyőződés, hogy ez a vereség totális, és a nemzetközi körülményeket tekintve a magyar forradalom eleve reménytelen próbálkozás volt. A módszeres és évekig tartó bosszúhadjárat (1961-ben és 1962-ben is lepleztek le „ellenforradalmi” összeesküvéseket) letargiához vezetett a társadalomban.

Kádár János, a gyűlölt kollaboráns 1962-ben hirdette meg egy pártkongresszuson az új jelszót: „Aki nincs ellenünk, az velünk van.” 1963 tavaszán a politikai foglyok jelentős része amnesztiával szabadult. Az 1956 előtti korszakhoz képest javult az életszínvonal, a kommunista hatóságok igyekeztek jobban tiszteletben tartani a magánélet szabadságát, kisebb engedményeket tettek a kulturális életben. Ez az időszak a „gulyáskommunizmus” megszületésének a kora. Viszonylagos nyugalom alakult ki az országban, számos területen pragmatikus megoldásokkal próbálták „építeni a szocializmust”. Az újra kollektivizált mezőgazdaságban a kommunista országok átlagánál jóval nagyobb területű háztáji gazdaságokat engedélyeztek. A hatvanas évek nemzetközi fellendülésének tendenciáját követte a maga módján a magyar gazdaság. Az ipari termelés évente hét százalékkal nőtt, ésszerűbb módon folytak a beruházások. Ebben az évtizedben alakult át alapvető módon a magyar társadalom szerkezete. A kollektivizálás elől menekülők százezrei az iparban kaptak munkát, és a városokban telepedtek le. Az eredmények mellett meg kell említeni, hogy az erőszakos politikai beavatkozás (az egyéni parasztság felszámolása, a siettetett urbanizáció és iparosítás) a magyar társadalom szerves fejlődését, polgárosodását akadályozta meg. A Kádár-korszak eme „puha diktatúrájának” a lényegéhez tartozott a politikai lojalitás, elfogadása annak a soha le nem írt kompromisszumnak, hogy a viszonylagos (tegyük hozzá: nagyon viszonylagos, ha például a történelmi szomszéd Ausztria fej-

lődését nézzük) jólét ára az adott politikai helyzet kritikátlan elfogadása. Így a gazdasági és kulturális élet nem párttag képviselői is a politikai nómenklatúra mellé emelkedhettek. Az új kurzus többre értékelte az előzőnél a szakértelmet, Magyarországon egy kommunista menedzser réteg is kezdett kialakulni. A hatalom igyekezett a társadalommal való kommunikáció új stílusát megvalósítani, ehhez kedvező körülmény volt a legfőbb pártvezető puritánsága. Talán Magyarországon ismerték fel leghamarabb a kommunista vezetők, miképpen lehet fölhasználni a közvélemény formálásában a modern médiák által nyújtott lehetőségeket. A hatvanas évek közepére-végére lett általános a magyar családokban a televízió, jól kiszámított műsorok üzenték a nézőknek: „Magyarország a legvidámabb barakk”. A hatvanas évek elejétől tömegek utazhattak a szomszédos kommunista országokba, s első kézből tapasztalhatták, hogy Magyarországon mennyivel kedvezőbbek a viszonyok, nincs húshiány, kényelmesebb az élet, nincs olyan szoros ideológiai fegyelem. Nehéz volna pontosan megmondani, mikorra lehet datálni — kb. a hatvanas évek közepére — az ún. szocializmus társadalmi elfogadását. Folyamat volt, s a fenti tényezők játszottak benne közre: a forradalom utáni terror tapasztalatai, majd a könynyítések. Ösztönösen érezte a társadalom, el kell felejtienie 1956-ot, ez az ára az emelkedésnek. Lehet erről a folyamatról erkölcsi értelemben elítélőleg beszélni, de nem lehet úgy tenni, mintha ez nem következett volna be. Morális szempontból behódolás volt, másképpen magyarázva a magyar társadalom alkalmazkodóképességének a bizonyítéka.

A „gulyáskommunizmus” korszakának fontos belső határa volt 1968. Részint azért, mert a hatvanas évek közepétől egyre világosabban látszott, a közvetlen politikai irányításra alapozott gazdaság kezdi kimeríteni tartalékait, részint pedig azért, mert a Prágai Tavasz korszakalkotó eseménye volt a kommunista országok történetének.

A propaganda által „új gazdasági mechanizmusnak” nevezett irányítási rendszer lényegében folytatta az előző évek törekvését, a merev tervgazdaság fellazítására törekedett. Az állami vállalatok vezetőit érdekeltté tették a nyereségben, nagyobb szerepet szántak a piacnak, igyekeztek figyelembe venni a világgazdaság értékviszonyait. A szerény változásoknak fontos társadalomlélektani következményei voltak. Erősítették a vállalkozói mentalitást, rehabilitáltak olyan fogalmakat mint a pénz, a piac. Még erősebb lett a menedzser réteg, a politikai nómenklatúra egyre kevésbé hagyhatta őket figyelmen kívül. Az értelmiség abban reménykedett, hogy a gazdaságban elkezdett reformokat lehet folytatni majd a kulturális életben és a politikában is. Ezek a remények azonban szertefoszlottak a Prágai Tavasz elfojtásával. Az 1956 után felnőtt értelmiségi nemzedéknek ez volt az az esemény, amely az ún. szocializmussal kapcsolatos utolsó illúziót is fölszámolta.

Az új gazdasági mechanizmus következtében Magyarországon a kommunista rendszernek egy elviselhetőbb formája jött létre, amely egyre látványosabban különbözött az ellátási nehézségekkel és ideológiai tisztogatásokkal gyakran „meglátogatott” többi „testvérországtól”. A reformok 1973-ban torpantak meg, amikor politikailag szigorúbb vonal került uralomra, ugyanakkor a világgazdaság nagy változásait a gazdaságpolitikások nem vették figyelembe. A hetvenes évek közepétől kezdődött Magyarország történelmi méretű gazdasági leszakadásának a folyamata. A fejlesztés belső tartalékai végképp kimerültek, az életszínvonal fejlesztését nyugati kölcsönökből finanszírozták. Egyre kevesebbet lehetett fordítani az infrastruktúra fejlesztésére, fokozatosan lemaradt Ma-

gyarország közlekedési hálózata, egészségügyi intézményrendszere, távközlése az európai átlagtól.

Oldódott az évek folyamán az ideológiai-politikai merevség, a nyugati kultúra termékeinek egy része akadálytalanul jutott el a magyar érdeklődőkhöz. A kisebb megtorpanások (a „budapesti iskola” gondolkodói ellen indított hajsza, az 1972-es és 1973-as március 15-i diáktüntetések rendőri erővel történt szétkergetése) ellenére folyamatosan nőtt a szellemi élet szabadsága, egyre kevésbé volt érezhető az ideológiai kontroll, szabadabban lehetett nyilvánosan véleményt mondani. A hetvenes évek más szempontból az állandóság esztendei, viszonylagos nyugalommal, eseménytelen történelemmel, s ebben a változatlanságban benne vannak a pangás jellegzetes vonásai is.

A hetvenes és nyolcvanas évek fordulójára lett nyilvánvalóvá, hogy a fejlődés tartalécai végképp kimerültek, s legalább egy évtized múlt el anélkül, hogy a kommunista politika szembe mert volna nézni a valósággal. Ekkor már a társadalom is érezte a nehezedő körülményeket, Magyarországon korábban is voltak áremelések, de az 1979-ben bevezetett új árak kisebb megrázkódtatást jelentettek a lakosságnak. 1980-ban azután elkezdett ismét reformokról beszélni a kormányzat, de több volt a beszéd, mint a valóságos döntés. Közben világosan kezdett látszani, hogy válságfolyamatok kezdődnek szerte az egész „szovjet világban”. Aggodalommal töltötte el az embereket Moszkva afganisztáni kalandja, s ugyanígy szorongva követte a magyar társadalom a lengyelországi változásokat. Ezen az évtizedfordulón kezdett formálódni a kritikus értelmiség, legális és féllegális utakat keresve független véleménye kimondására. Magyarországon a forradalmat követő megtorlás után gyakorlatilag semmiféle lehetőség nem volt szabad vélemény nyilvánítására. A sajtó és a tömegtájékoztatás cenzúrája következetesen működött. Később az a magyar sajtóosság jellemezte őket, hogy a hatalom manipuláció céljából több rést hagyott valódi tájékoztatásra, ezzel is növelni óhajtván a rendszer hitelét.

A magyar másként gondolkodók csoportjai jóval kisebb létszámúak voltak, mint Lengyelországban; a körülmények következtében erősebb volt az a törekvés, mely a legális csatornákat kívánta fokozatosan átalakítani. A kritikus értelmiségieknek tudniuk kellett — ezt láthatták például a lengyel események hazai értékeléséből —, hogy a konszolidált viszonyok között élő magyar lakosság igen nehezen mozdítható meg. Különösen nehéz volt bármiféle illegális vagy féllegális tevékenység vidéken, Budapest kivételével gyakorlatilag az egész országban. Nagy hatást jelentett viszont a nyugati világgal való találkozás, az utazási lehetőségek kiszélesítésével százezrek járhattak Nyugaton, főleg a könnyen elérhető szomszédos Ausztriában, és személyesen győződhetek meg, mit jelent a piacgazdaság és a politikai demokrácia.

Az első ellenzéki tevékenységek szűk körre korlátozódtak, a legaktívabb csoportot a marxizmusból kiábrándult, újbaldali fővárosi értelmiségiek (filozófusok, írók) jelentették, akik megpróbálták a hetvenes évek végétől szamizdatot megjelentetni. A legális rendszerbírálatnak fontos intézménye volt a Magyar Írók Szövetsége, ahol először 1981-ben választottak vezetőséget a demokratikus szabályoknak megfelelően, figyelmen kívül hagyva a kulturális nomenklátúra ajánlásait.

A nyolcvanas években a korábbiaknál még több lehetőség nyílt Magyarországon az önkiszákmányolásra, a magyar gazdaság termékei leértékelődtek a világpiacon, újabb és újabb áremelések következtek. A politika elbizonytalanodott, történtek személyi változá-

sok, új és új koncepciók merültek fel, de következetlen volt a végrehajtás. A politikai szerkezet merevségét részben az idős pártvezető rugalmatlansága okozta. Fokozatosan nőtt a társadalom elégedetlensége, bár messze volt attól a „kritikus küszöbtől”, amely a robbanás közelségét jelzi. Nyilvánvalóak lettek az általános társadalmi válság jelei, ismeretes, hogy Magyarországon népbetegségnek számít az alkoholizmus, hogy az öngyilkossági statisztikák élén áll az ország, a társadalmi devianciák különféle jelenségei tapasztalhatók. Csökkent ebben az időszakban az átlagéletkor, különösen magas az aktív korú férfi lakosság között az elhalálozás aránya. A többi kommunista országhoz hasonlóan jelentős a környezet szennyezése.

A válság a nyolcvanas évek közepére vált nyilvánvalóvá. Új adórendszer bevezetését tervezték, a társadalom egyre többféle módon jelezte, hogy elégedetlen a helyzetével. Az ellenzék radikális része újabb és újabb tevékenységi formákkal hívta fel magára a figyelmet. A rendszer eresztékei itt-ott meglazultak, és a réseken új gondolatok, új magatartásformák kezdtek áramlani. Ártatlan dolognak látszik például a főiskolai klubok mozgalma, a honismereti egyesületek, mégis fontos csatornákat biztosítottak a független gondolkodás számára az egész országban. Ezekben a klubokban találkoztak a kritikus gondolkodók a fiatal nemzedékkel és egymással is.

Egyre több legális fórum közvetít „lázító” gondolatokat, az írószövetség 1986-os kongresszusa az ellenzéki írók frontális győzelmét hozza. Közgazdászok, jogászok bizonyítják a sajtóban, hogy a „szocializmus” gyökeres reformjára van szükség. És ami magyar sajátosság, hogy a kommunista pártban is voltak olyan erők, amelyek a változásokért munkáltak. Különösen Gorbacsov reformjai után vált nyilvánvalóvá, hogy új megoldásokra van szükség.

Nehéz megállapítani, mikor lépte át a fejlődés azt a bizonyos kritikus mennyiséget, mikortól számítható az átmenet kezdete. 1988-ra készen álltak a kritikus ellenzéki csoportok a cselekvésre. Januárban kezdte meg nyilvános politikai vitáit a budapesti Jurta Színházban a Magyar Demokrata Fórum, tavasszal létrehozzák a radikális ellenzékiek a Szabad Kezdeményezések Hálózata nevű szervezetet. Pünkösdkor a Magyar Szocialista Munkáspárt új főtitkárt választ Grósz Károly személyében. 32 év után kikerült Kádár János kezéből a politikai főhatalom. Ekkor szűnik meg az ellenzék zaklatása, szabadabb lesz a sajtó, immár rendszeresen beszámol a független szervezetek életéről is. Ősszel kezdődik meg a pártalakítások első szakasza (Magyar Demokrata Fórum — immár mint „társadalmi szervezet”, Szabad Demokraták Szövetsége, történelmi pártok: Független Kisgazdapárt, Szociáldemokrata Párt stb.). Az ellenzék kétszázazres tüntetéssel tiltakozik a román diktátor falurombolási politikája ellen a budapesti Hősök terén 1988. június 27-én.

1989 a sorsdöntő történelmi változások esztendeje. Februárban a legnépszerűbb reformkommunista politikus, Pozsgay Imre kimondja, hogy 1956-ban nem „ellenforradalom” volt, hanem népfelkelés. Június 16-án százezres tömeg tiszteleg az 56-os mártírok (Nagy Imre és társai) emléke előtt újratemetésük alkalmából. És megkezdődnek Magyarországon is a kerekasztal-tárgyalások a politikai rendszer átalakításának a mikéntjéről a kommunista hatalom és az ellenzéki csoportok között. Októberben felosztatja magát a kommunista párt, megszüntetik a munkásorséget és a munkahelyi párt-szervezeteket.

A változások folyamatát nyilvánvalóan felgyorsították a nemzetközi események. Magyarország kiengedte szeptemberben az NDK-s menekülteket nyugatra, ezzel megnyitván Németország egyesítésének az útját. Az NDK után ősszel megmozdul Bulgária, majd Csehszlovákia, s az év végén Románia is.

Magyarországot 1989 végén és 1990 elején a demokratikus választások foglalkoztatják. Világosan látszik, hogy a társadalom elégedetlen azzal a politikai rendszerrel, amelyben élt. A kampány során kirajzolódnak az erőviszonyok, a legfőbb versenytársak közé tartozik a Magyar Demokrata Fórum (centrumpárt), a Szabad Demokraták Szövetsége (szociálliberális irányú), a Független Kisgazdapárt (konzervatív agrárpárt) és a volt kommunisták szociáldemokrata arcot mutató Magyar Szocialista Pártja.

Az országgyűlési választásokra 1990. március 25-én és április 8-án került sor. A választások eredménye:

	mandátum	%
Magyar Demokrata Fórum	165	42,7
Szabad Demokraták Szövetsége	91	23,6
Független Kisgazdapárt	44	11,4
Magyar Szocialista Párt	33	8,6
Fiatal Demokraták Szövetsége	21	5,4
Kereszténydemokrata Néppárt	21	5,4
(Agrárszövetség)	1	0,3
Független	6	1,6
Közös jelölt	4	1,0

A demokratikus kormány első miniszterelnöke Antall József, a Magyar Demokrata Fórum elnöke. Koalíciós kormányt alakított az FKGP-val és a KDNP-vel. A parlament választotta meg a köztársasági elnököt Göncz Árpád személyében.

Országos Széchényi Könyvtár

(A tanulmány eredetileg németül jelent meg: Csaba G. Kiss: *Diktatur und Demokratie*.

In: In uns ist ein schönes Land verborgen /Ungarns Geschichte/ Hrsg. László Fábíán — Gyula Kurucz Edition Q; Berlin, 1993, p. 192-211.)

„MAGYARORSZÁG!”
(SZÉPIRODALMI
SZEMELVÉNYEK)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HIMNUSZ

A magyar nép zivataros századaiból

Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Megbűnhötte már e nép
A multat s jövőndőt!

Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
S merre zúgnak hajbai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágoznak.

Értünk Kunság mezein
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszein
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára.

Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsújtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyílat
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

Hányszor zengett ajkain
Ozmán vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének!
Hányszor támadt tenfiad,
Szép hazám, kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre!

Bújt az üldözött s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett, s nem lelé
Honját a hazában.
Bércre hág, és völgybe száll,
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál,
S lángtenger felette.

Vár állott, most kőhalom;
Kedv s öröm röpkedtek,
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S ah, szabadság nem virúl
A holtnak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hó szeméből!

Szánd meg, isten, a magyart,
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kinjának.
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Megbűnhötte már e nép
A multat s jövőndőt!

(1823)

Jegyzetek:

Ez a költemény — Erkel Ferenc megzenésítésében (1844) — a magyarság nemzeti himnusza lett

Bendegúznak vére: a monda szerint Attila hun fejedelem apja volt.

Árpád hős magzatjai: a honfoglaló magyarok vezérének leszármazottai az Árpád-házi királyok.

Tokaj szőlővesszein / Nektárt csepegtettél: a híres tokaji borról van szó

... Mátyás bús hadát: Hunyadi (Corvin) Mátyás magyar király úgynevezett „fekete serege”, amely 1485-ben Bécsset is elfoglalta.

SZÓZAT

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, ó magyar;
Bölcsöd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élnek, halnod kell.

Ez a föld, melyen annyszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.

Itt küzdenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai.

Szabadság! itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt.

És annyi balszerencse közt,
Oly sok vizsály után,
Mégfogya bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.

S népek hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált:
„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!”

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.

Az nem lehet, hogy ész, erő
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

Még jóni kell, még jóni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.

Vagy jóni fog, ha jóni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.

S a sirt, hol nemzet súlyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, ó magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

(1836)

Jegyzet

Ez a költemény a magyar irodalom egyik legnagyobb hatású, sok más műalkotásban is idézett verse. Egressy Béni megzenésítésében (1843) ünnepi alkalmakkor, a Himnusszal együtt szokták énekelni.

NEMZETI DAL

Talpra magyar, hí a haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés, válasszatok! -
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek-haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
Mint a haza becsülete.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis láncot hordunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez;
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Hol sírjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

(1848. március 13.)

Jegyzet

Az 1848. március 15-i pesti forradalom mozgósító erejű költeménye, amelyet Petőfi többször elszavalt a tömeg előtt és amelyet ugyanezen a napon a felszabadított sajtó egyik első termékeként nyomtattak ki.

ELŐSZÓ

Midőn ezt írtam, tiszta volt az ég.
Zöld ág virított a föld ormain.
Munkában élt az ember, mint a hangya:
Küzdött a kéz, a szellem működött,
Lángolt a gondos ész, a szív remélt,
S a béke izzadt homlokát törölvén
Meghozni készült a legszebb jutalmat,
Az emberüdvöt, melyért fáradott.
Ünnepre fordult a természet, ami
Szép és jeles volt benne, megjelent.

Öröm- s reménytől reszketett a lég,
Megszülni vágyván a szent szózatot,
Mely által a világot mint egy új, egy
Dicsőbb teremtés hangján üdvözölje;
Hallottuk a szót. Mélység és magasság
Visszhangozák azt. S a nagy egyetem
Megszűnt forogni egy pillantatig.
Mély csend lőn, mint szokott a vész előtt.
A vész kitört. Vérfagyaláló keze
Emberfejekkel labdázott az égre,
Emberszivekben dúltak lábai.
Lélegzetétől meghervadt az élet,
A szellemek világa kialudt,
S az elsötétült égnék arcain
Vad fénnel a villámok rajzolák le

Az ellenséges istenek haragját.
És folyton-folyvást ordított
Mint egy veszetté-bőszült szörnyeteg.
Amerre járt, irtóztató nyomában
Szétszaggatott népeknek átkai
Sohajtanak fel csonthalmok közül,
És a nyomor gyámoltalan fejét
Elhamvadt városokra fekteti.
Most tél van és csend és hó és halál,
A föld megőszült;
Nem hajszálanként, mint a boldog ember,
Egyszerre őszült az meg, mint az isten,
Ki megteremtven a világot, embert,
A félig istent, félig állatot,
Elborzadott a zordon mű felett
És bánatában ősz lett és öreg.

Majd eljön a hajfodrász, a tavasz,
S az agg föld tán vendég-hajat veszen,
Virágok bársonyába öltözik.
Üvegszemén a fagy fölengedend,
S illattal elkendőzött arcain
Jókedvet és ifjúságot hazud:
Kérdjétek akkor azt a vén kacért,
Hová tévé boldogtalan fiait?

(1850-51)

Jegyzet

Előszó: A költő ezt az 1848-as szabadságharc leverése után írt költeményt előszónak szánta a szabadságharc előtt (1845) keletkezett „Három rege” c. bukolikus hangvételű verses művéhez.

A GÓLYÁHOZ

Megenyhült a lég, vidul a határ,
S te újra itt vagy, jó gólyamadár!
Az ócska fészket megigazgatod,
Hogy ott kikölthesd pelyhes magzatod.

Csak vissza, vissza! meg ne csaljanak
Csalárd napsúgár és siró patak;
Csak vissza, vissza! nincs itt kikelet,
Az élet fagyva van, s megdermedett.

Ne járj a mezőn, temető van ott;
Ne menj a tóra, vértől áradott;
Toronytetőkön nézvény nyughelyet,
Tüzes üszökbe léphetsz, úgy lehet.

Házamról jobb, ha elhurcolkodol,
De melyiken tudsz fészket rakni, hol
Kétségbesést ne hallanál alól,
S nem félhetnél az ég villámitól?

Csak vissza, vissza! dél szigetje vár;
Te boldogabb vagy, mint mi, jó madár.
Neked két hazát adott végzeted;
Nekünk csak egy — volt! az is elveszett!

Repülj, repülj! és délen valahol
A bujdosókkal ha találkozol:
Mondd meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk,
Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...!

Sokra sír, sokra vak börtön borul,
Kik élünk, járunk búsan, szótlanul;
Van aki felkél, és sirván, megyen
Új hont keresni túl a tengeren.

A menyasszony meddőségért eped,
Szüle nem zokog holt magzat felett,
A vén lelke örömmel eltelik,
Hogy nem kell élni már sok ideig.

Beszéld el, ah! hogy... gyalázat reánk!
Nem elég, hogy mint tölgy, kivágatánk:
A kidült fában őrlő szű lakik...
A honfi honfira vádaskodik.

Testvért testvér, apát fiú elad...
Mégis, ne szóljon erről ajakad,
Nehogy ki távol sír e nemzeten:
Megutálni is kénytelen legyen!

(1850)

Jegyzet

A költemény közvetlenül az 1948-49-es forradalom és szabadságharc leverése után keletkezett.

A WALESI BÁRDOK

Edwárd király, angol király
Léptet fakó lován:
Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A velszi tartomány.

Van-e ott folyó és földje jó?
Legelőin fű kövér?
Használt-e a megöntözés:
A pártos honfivér?

S a nép, az istenadta nép,
Ha oly boldog-e rajt',
Mint akarom, s mint a barom,
Melyet igába hajt?

Felség! valóban koronád
Legszebb gyémántja Velsz:
Földet, folyót, legelni jót,
Hegy-völgyet benne lész.

S a nép, az istenadta nép
Oly boldog rajta, Sire!
Kunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi pusztá sír. -

Edwárd király, angol király
Léptet fakó lován:
Körötte csend, amerre ment,
És néma tartomány.

Montgomery a vár neve,
Hol aznap este szállt;
Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.

Vadat és halat s mi jó falat,
Szem-szájnak ingere,
Sürgő csoport, száz szolga hord,
Hogy nézni is tereh;

S mind, amiket e szép sziget
Ételt-italt terem;
S mind, ami bor pezsege forr
Túl messzi tengeren.

Ti urak, ti urak! hát senkisé
Kocint értem pohárt?
Ti urak, ti urak!... ti velsz ebek!
Ne éljen Eduárd?

Vadat és halat, s mi az ég alatt
Szem-szájnak kellemes,
azt látok én: de ördög itt
Belül minden nemes.

Ti urak, ti urak, hitvány ebek!
Ne éljen Eduárd?
Hol van, ki zengje tetteim -
Elő egy velszi bárd!

Egymásra néz a sok vitéz,
A vendég velsz urak;
Orcáikon, mint félelem,
Sápadt el a harag.

Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik -
Ajtó megöl fehér galamb,
Ősz bárd emelkedik.

Itt van, király, ki tetteidet
Elzengi, mond az agg;
S fegyver csörög, haló hörög,
Amint húrjába csap.

„Fegyver csörög, haló hörög,
A nap vértóba száll,
Vérszagra gyűl az éji vad:
Te tetted ezt, király!

Levágva népünk ezrei,
Halomba, mint kereszt,
Hogy sírva tallóz, aki él:
Király, te tetted ezt!”

Máglyára! el! igen kemény -
Parancsol Eduárd -
Ha! lágyabb ének kell nekünk:
S belép egy ifju bárd.

„Ah! lágyan kél az esti szél
Milford-öböl felé;
Szüzek siralma, özvegyek
Panasza nyög belé.

Ne szülj rabot, te szűz! anya
Ne szoptass csecsemőt!...”
S int a király. S elérte még
A máglyára menőt.

De vakmerőn s hivatlanúl
Előáll harmadik;
Kobzán a dal magára vall,
Ez ige hallatik:

„Elhullt csatában a derék -
No halld meg, Eduárd:
Neved ki diccsel ejtené,
Nem él oly velszi bárd.

Emléke sír a lanton még -
No halld meg, Eduárd:
Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng velszi bárd.”

Meglátom én! — S parancsot ad
Király rettenetest:
Máglyára, ki ellenszegül,
Minden velsz énekest!

Szolgái szétszáguldanak,
Ország-szerin tova.

Montgomeryben így esett
A híres lakoma. -

S Edwárd király, angol király
Vágtat fakó lován:
Körötte ég földszint az ég:
A velszi tartomány.

Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba velszi bárd:
De egy se birta mondani
Hogy: éljen Eduárd. -

Ha, ha! mi zúg?... mi éji dal
London utcáin ez?
Felköttem a lord-majort,
Ha bosszant bármi nesz!

Áll néma csend; légy szárnya bent,
Se künn nem hallatik:
„Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik.”

Ha, ha! elő síp, dob, zene!
Harsogjon harsona:
Fülembe zúgja átkait
A velszi lakoma...

De túl zenén, túl síp-dobon,
Riadó kürtön át:
Ötszáz énekli hangosan
A vértanúk dalát.

(1857)

Arany János jegyzete: „A történelem kétségbe vonja, de a mondában erősen tartja magát, hogy I. Eduárd angol király Wales tartomány meghódítása (1277) után, ötszáz walesi bárdot végeztetett ki, hogy nemzetök dicső múltját zöngve, a fiaikat föl gerjeszthették az angol járom lerázására.”

Szerkesztői jegyzet:

A magyar szabadságharcot leverő I. Ferenc József császár magyarországi látogatása alkalmából Arany Jánostól köszöntő verset rendeltek. Arany ezt nem vállalta, viszont megírta A Walesi bárdokat.

Ady Endre:

MAGYAR JAKOBINUS DALA

Ujjunk hegyéből vér serken ki,
Mikor téged tapogatunk,
Te álmos, szegény Magyarország,
Vajjon vagy-e és mink vagyunk?

Vajjon lehet-e jobbra várni?
Szemünk és lelkünk fáj bele,
Vajjon fölébred valahára
A szolga-népek Bábele?

Ezer zsibbadt vágyból mért nem lesz
Végül egy erős akarat?
Hiszen magyar, oláh, szláv bánat
Mindigre egy bánat marad.

Hiszen gyalázatunk, keservünk
Már ezer év óta rokon.
Mért nem találkozunk süvöltve
Az eszme-barrikádokon?

Dunának, Oltnak egy a hangja,
Morajos, halk, halotti hang.
Árpád hazájában jaj annak,
Aki nem úr és nem bitang.

Mikor fogunk már összefogni?
Mikor mondunk már egy nagyot,
Mi, elnyomottak, összetörték,
Magyarok és nem magyarok?

Meddig lesz még úr a betyárság
És pulya had mi, milliók?
Magyarország népe meddig lesz
Kalitkás seregély-fiók?

Bús koldusok Magyarországa,
Ma se hitünk, se kenyerünk,
Holnap már minden a miénk lesz,
Hogyha akarunk, ha merünk.

(1908)

Ady Endre:

ÜDVÖZLET A GYŐZŐNEK

Ne taposzatok rajta nagyon,
Ne tiporjatok rajta nagyon,
Vér-vesztes, szegény szép szivünkön,
Ki, íme, száguldani akar.

Baljóslatú, bús nép a magyar.
Forradalomban élt s ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sírjukban is megátkozott gazok.

Tompán zúgnak a kaszárnyáink,
Óh, mennyi vérrel emlékezők,
Óh, szörnyű gyászoló kripták,
Ravatal előttetek, ravatal.

Mi voltunk a földnek bolondja,
Elhasznált szegény magyarok,
És most jöjjetek, győztesek:
Üdvözet a győzőnek.

(1918. november)

Jegyzet

Ady utolsó verse, amelyet már súlyos betegen, az I. világháború befejezésekor írt a győztes antant-hatalmaknak címezve.

Babits Mihály:

ÖRÖKKÉK ÉG A FELHŐK MÖGÖTT

(Vallomás helyett hitvallás)

/Részlet/

(...) Magyar vagyok: lelkem, érzésem örökséget kapott, melyet nem dobok el: a világot nem szegényíteni kell, hanem gazdagítani. Hogy szolgálhatom az emberiséget, ha meg nem őrök magamban minden színt, minden kincset, ami az emberiséget gazdagíthatja? A magyarság színét, a magyarság kincsét! De mily balga volnék, ha ugyanakkor más színt, más kincset el akarnék vetni, vagy meggyengíteni!

Én hiszek a testvériségben: a színek együtt adják ki a képet, a hangok együtt adják a koncertet. Nemzet ne a nemzet ellen harcoljon: hanem az ellen, ami minden nemzet nagy veszélye: az elnyomás és a rombolás szelleme ellen! Micsoda leckét kaptunk ebből éppen mi, magyarok! (...)

(1921-1924)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

József Attila:

THOMAS MANN ÜDVÖZLÉSE

Mint gyermek, aki már pihenni vágyik
és el is jutott a nyugalmas ágyig,
még megkérlel, hogy »Ne menj el, mesélj« -
(így nem szökik rá hirtelen az éj)
s míg kis szíve nagyot szorongva dobban,
tán ő se tudja, mit is kíván jobban,
a mesét-e, vagy azt, hogy ott legyél:
így kérünk: Ül le közénk és mesélj.
Mondd el, mit szoktál, bár mi nem feledjük,
mesélj arról, hogy itt vagy velünk együtt
s együtt vagyunk veled mindannyian,
kinek emberhez méltó gondja van.
Te jól tudod, a költő sose lódit:
az igazat mondd, ne csak a valódit,
a fényt, amelytől világlik agyunk,
hisz egymás nélkül sötétben vagyunk.
Ahogy Hans Castorp madame Chauchat testén,
hadd lássunk át magunkon itt az estén.
Párnás szavadon át nem üt a zaj -
mesélj arról, mi a szép, mi a baj,
emelvén szívünk a gyásztól a vágyig.
Most temettük el szegény Kosztolányit
s az emberségen, mint rajta a rák,
nem egy szörny-állam iszonyata rág
s mi borzadozva kérdezzük, mi lesz még,
honnan uszulkan ránk új ordas eszmék,
fő-e új méreg, mely közénk hatol -
meddig lesz hely, hol fölolvasható?
Arról van szó, ha te szólsz, ne lohadjunk,
de mi férfiak férfiak maradjunk
és nők a nők — szabadok, kedvesek
s mind ember, mert ez egyre kevesebb...
Foglalj helyet. Kezdd el a mesét szépen.
Mi hallgatunk és lesz, aki csak éppen
néz téged, mert örül, hogy lát ma itt
fehérek közt egy európaít.

(1937)

Jegyzet

A vers Thomas Mann egyik budapesti felolvasóestje alkalmából íródott.

Ahogy Hans Castorp madame Chauchat testén: utalás Thomas Mann *Der Zauberberg* (Varázshegy) c. regényének hőseire.

Kosztolányi: Kosztolányi Dezső (1885-1936) költő, író, műfordító

Honnan uszulkan ránk új, ordas eszmék: utalás a két totalitárius rendszerre: a fasiszmusra és a bolsevizmusra.

József Attila:

IME, HÁT MEGLELTEM HAZÁMAT...

Ime, hát megleltem hazámat,
a földet, ahol nevemet
hibátlanul írják fölém,
ha eltemet, ki eltemet.

E föld befogad, mint a persely.
Mert nem kell (mily sajnálatos!)
a háborúból visszamaradt
húszfilléres, a vashatos.

Sem a vasgyűrű, melybe vésve
a szép szó áll, hogy új világ,
jog, föld. — Törvényünk háborús még
s szebbek az aranykarikák.

Egyedül voltam én sokáig.
Majd eljöttek hozzám sokan.
Magad vagy, mondták: bár velük
voltam volna én boldogan.

Így éltem s voltam én hiába,
megállapíthatom magam.
Bolondot játszottak velem
s már halálom is hasztalan.

Mióta éltem, forgószélben
próbáltam állni helyemen.
Nagy nevetség, hogy nem vétettem
többet, mint vétettek nekem.

Szép a tavasz és szép a nyár is,
de szebb az ősz s legszebb a tél,
annak, ki tűzhelyet, családot
már végképp másoknak remél.

(1937)

Jegyzet

József Attila „búcsúverse”, nem sokkal öngyilkossága előtt írta.

NEM TUDHATOM...

Nem tudhatom, hogy másnak e tájék mit jelent,
nekem szülőhazám itt e lángoktól ölelt
kis ország, messzeringó gyermekkorom világa.
Belőle nőttem én, mint fatörzsből gyöngye ága
s remélem, testem is majd e földbe süpped el.
Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel
egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom,
tudom, hogy merre mennek, kik mennek az uton,
s tudom, hogy mit jelenthet egy nyári alkonyon
a házfalakról csorgó, vöröslő fájdalom.
Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj,
s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály;
annak mit rejt e térkép? gyárat s vad laktanyát,
de nekem szöcskét, ökröt, tornyot, szelíd tanyát;
az gyárat lát a látcsőn és szántóföldeket,
míg én a dolgozót is, ki dolgaért remeg,
erdőt, fütyös gyümölcsöst, szőlőt és sírokat,
a sírok közt anyókát, ki halkán síroga,
s mi föltről pusztítandó vasút, vagy gyárüzem,
az bakterház s a bakter előtte áll s üzen,
piros zászló kezében, körötte sok gyerek,
s a gyárak udvarában komondor hempereg;
és ott a park, a régi szerelmek lábnyoma,
a csókok íze számban hol méz, hol áfonya,
s az iskolába menvén, a járda peremén,
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én,
ím itt e kő, de föltről e kő se látható,
nincs műszer, mellyel mindez jól megmutatható.

Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk miben vétkeztünk, mikor hol és mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is büntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujja,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.

Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.

(1944. január 17.)

Jegyzet

Ki gépen száll fölébe...: utalás a II. világháború angolszász bombatámadásaira.

Radnóti Miklós:

4. RAZGLEDNICA

Mellézuhanтам, átfordult a teste
s feszes volt már, mint húr, ha pattan.
Tarkólövés. — Így végzed hát te is, -
súgtam magamnak, — csak feküdj nyugodtan.
Halált virágzik most a türelem.
Der springt noch auf, — hangzott fölöttem.
Sárral kevert vér száradt fülemen.

(1944. október 31.)

Jegyzet:

A költőt — zsidó származású munkaszolgálatos társaival együtt — hol német, hol magyar katonák Szerbiából Ausztria felé hajtották, s nem sokkal e vers megírása után agyonlőtték. A vers kéziratát tetemének exhumálása során kabátzsebében találták meg.

Razglednica: levelezőlap, szerb nyelven.

EGY MONDAT A ZSARNOKSÁGRÓL

Hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van,
nemcsak a puskacsőben,
nemcsak a börtönökben,

nemcsak a vallatószobákban,
nemcsak az éjszakában
kiáltó ór szavában,
ott zsarnokság van

nemcsak a füst-sötéten
gomolygó vádbeszédben,
beismerésben
rabok fal-morse-jében,

nemcsak a bíró hűvös
ítéletében: bűnös! -
ott zsarnokság van,
nemcsak a katonásan

pattogatott, „vigyázz!”-ban,
„tűz!”-ben, a dobolásban
s abban, ahogy a hullát
gödörbe húzzák,

nemcsak a titkon
félíg nyílt ajtón
ijedten
besuttogott hírekben,

a száj elé kapott újj
„pszt!”-jében, hogy ne mozdulj,
hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van

nemcsak a rács-szilárdan
fölrakott arcvonásban
s e rácsban már szótlán
vergődő jajsikolyban,

a csöndet
növelő néma könnyek
zuhatagában,
táguló szembogárban,

az van az éjben halkan
sikló gépkocsizajban,
meg abban,
megállt a kapualjban;

abban, ahogy a „halló”
közben — érzed — a kagyló
csöndjén keresztül
figyel egy idegen fül;

nemcsak a telefondrót
közt vergődő Laokoon-mód:
vonat, repülő, sín pár,
gúzság, kötélzár,

mert zsarnokság van,
nemcsak a talpra álltan
harsogott éljenekben,
hurrákban, énekekben,

az ernyedetlen
tapsoló tenyerekben,
az operában,
a trombitában,

ott van az utca sarkán
az éppoly harsány -
vígán vagy kongó zordan
feszülő kőszoborban,

az van a derűtlen
tarkálló képteremben,
külön minden keretben,
már az ecsetben;

mert zsarnokság ott van
jelenvalóan
mindenekben,
ahogy a régi istened sem;

mert zsarnokság van
az óvodákban,
az apai tanácsban,
az anya mosolyában,

abban, ahogy a gyermek
dadog az idegennek,
ahogy, mielőtt ságtál,
hátrafordultál,

nemcsak a szögesdrótnál,
nemcsak a könyvsorokban
szögesdrótnál is jobban
bénító szólásokban;

az ott van
a búcsúcsókban,
ahogy így szól a hitves:
mikor jössz haza, kedves,

az utcán oly szokottan
ismételt hogy-vagy-okban,
a hirtelen puhábban
szorított kézfogásban,

ahogy egyszercsak
szerelmed arca megfagy,
mert ott van
a légyottban,

nemcsak a vallatásban,
ott van a vallomásban,
az édes szómámban,
mint légydög a borodban,

mert álmaidban
sem vagy magadban,
ott van a nászi ágyban,
előtte már a vágyban,

mert szépnek csak azt véled,
mi egyszer már övé lett;
vele hevertél,
ha azt hitted, szerettél,

tányérban és pohárban,
az van az orrban-szájban,
világban és homályban,
szabadban és szobádban,

mintha nyitva az ablak
s bedől a dögszag,
mintha a házban
valahol gázfolyás van,

ha magadban beszélgetsz,
ő, a zsarnokság kérdez,
képzeletedben
se vagy független,

fönt a tejút is már más;
határsáv, hol fény pásztáz,
aknamező; a csillag:
kémlelő ablak,

a nyüzsgő égi sátor
egyetlen munkatábor;
mert zsarnokság szól
lábból, harangozásból,

a papból, kinek gyónol,
a prédikációkból,
templom, parlament, kárpád,
megannyi színpad;

hunyor-nyitod a pillád,
mind az tekint rád;
mint a betegség,
veled megy, mint az emlék,

vonat kereke, hallod,
rab vagy, erre kattog;
hegyen és tavak mellett
be ezt lehelled;

cikáz a villám, az van
minden váratlan
zöreijben, fényben,
szív-hökkenésben;

a nyugalomban,
a bilincs-unalomban,
a záporzuhogásban,
az égig érő rácsban,

a cellafal-fehéren
bezáró hóesésben;
az néz rád
kutyád szemén át,

s mert minden célban ott van,
ott van a holnapodban,
gondolatodban,
minden mozdulatodban;

mint víz a medret,
követed és teremted;
kémslelődsz ki e körből?
ő néz rád a tükörből,

ő les, hiába futnál,
fogoly vagy s egyben foglár;
dohányod zamatába,
ruháid anyagába

beivódik, evődik
velődik;
töprengenél, de eszmét
tőle fogan csak elméd,

néznél, de csak azt látod,
amit ő eléd varázsolt,
s már körben lángol
erdőtűz gyufaszáלבól,

mert mikor ledobtad;
el nem tapodtad;
így rád is ő vigyáz már
gyárban, mezőn, a háznál;

s nem érzed már, mi élni,
hús és kenyér mi,
mi szeretni, kívánni,
karod kitárni,

bilincseit a szolgál
maga így gyártja s hordja;
ha eszel, őt növeszted,
fiad neki nemzed,

hol zsarnokság van:
mindenki szem a láncban;
belőled búzlik, árad,
magad is zsarnokság vagy;

mert már miattad dermed
dacba a gyermek,
s lesz az öledben ringó
feleség ringyó;

vakondként napsütésben
így járunk vaksötétben
s feszengünk kamarában
futva bár Szaharában;

mert ahol zsarnokság van,
minden hiában,
e dal is, az ilyen hű,
akármilyen mű,

mert ott áll
eleve sírodnál,
ő mondja meg, ki voltál,
porod is neki szolgál.

(1950)

Jegyzet

A vers a bolsevik terror tombolása idején, 1950-ben íródott, és az 1956-os forradalom napjaiban jelent meg először, az *Irodalmi Újság* 1956. november 2-i számában. (A versnek több változata létezik, mi az Ezerkilencszázötvenhat, te csillag. A forradalom és a szabadságharc olvasókönyve c. kötetben /Püski, Bp. 1991./ megjelent változatot közöljük.)

HALOTTI BESZÉD

Látjátok feleim szem'tekkel, mik vagyunk,
Por és hamu vagyunk.
Emlékeink szétesnek, mint a régi szövetek.
Össze tudod még rakni a Margit-szigetet?...
Már minden csak dirib-darab, szilánk, avitt kacat.
A halottnak szakálla nőtt, a neved számadat.
Nyelvünk is foszlik, szakadoz és a drága szavak
Elporlanak, elszáradnak a szájpadat alatt.
A „pillangó”, a „gyöngy”, a „szív” — már nem az, ami volt,
Amikor a költő még egy család nyelvén dalolt
És megértették, ahogy a dajkaéneket
A szunnyadó, nyűgös gyerek álmában érti meg.
Szívverésünk titkos beszéd, álmunk zsványoké,
A gyereknek Toldi-t olvasod és azt feleli: oké.
A pap már spanyolul morogja koporsónk felett:
„A halál gyötrelmei körülvettek engemet!...”
Az ohioi bányában megbicsaklik kezed,
A csákány koppan és le hull nevedről az ékezet.
A tyrrheni tenger zúgni kezd s hallod Babits szavát,
Krudy hárfája zengi át az ausztrál éjszakát.
Még szólnak és üzennek ők, mély szellemhangokon,
A tested is emlékezik, mint távoli rokon.
Még felkiáltasz: „Nem lehet, hogy oly szent akarat...”
De már tudod! Igen, lehet... És fejted a vasat
Thüringiában. Posta nincs. Nem mernek írni már.
Minden katorga jeltelen, halottért sírni kár.
A konzul gumit rág, zabos, törli pápaszemét,
Látnivaló, untatja a sok okmány és pecsét. -
Havi ezret kap és kocsit. A Mistress s a baby
Fényképe áll az asztalán. Ki volt neki Ady?
Mi volt egy nép? Mi ezer év? Költészet és zene?
Arany szava?... Rippli színe? Bartók vad szelleme?
„Az nem lehet, hogy annyi szív...” Maradj nyugodt. Lehet.
Nagy hatalmak cserélnek majd hosszú üzenetet.
Te hallgass és figyelj. Tudjad, már él a kis sakál,
Mely afrikai sírodon tíz körmével kapál.
Már sarjad a vadkaktusz is, mely elfedi neved
A mexikói fejfán, hogy ne is keressenek.
Még azt hiszed, élsz?... Valahol?... És ha máshol nem is,
Testvéreid szívében élsz?... Nem, rossz álmom ez is.
Még hallod a hörgő panaszt: „Testvért testvér elad...”
Egy hang aléltan közbeszól: „Ne szóljon ajakad...”
Egy másik nyög: „Nehogy, ki távol sír e nemzetem...”
Még egy hörög: „Megutálni is kénytelen legyen.”

Hát így: Keep smiling. És ne kérdjed senkitől: miért?
Vagy: „Rosszabb voltam, mint ezek?...” Magyar voltál, ezért.
És észtl voltál, litván, román... Most hallgass és fizess.
Elmúltak az asztékok is. Majd csak lesz, ami lesz.
Egyszer kiás egy nagy tudós, mint avar lófejet,
A rádióaktív hamu mindent betemet.
Túrd, hogy már nem vagy ember ott, csak osztályidegen,
Túrd, hogy már nem vagy ember itt, csak szám egy képletén,
Túrd, hogy az Isten túri ezt s a vad, tajtékos ég
Nem küld villámot gyújtani, hasznos a bölcsesség.
Mosolyogj, mikor a pribék kitépi nyelvedet,
Köszönd a koporsóban is, ha van, ki eltemet.
Őrizd eszelősen néhány jelződet, álmodat,
Ne mukkanj, amikor a boss megszámolja fogad.
Szorongasd még a bugyrodát, rongyaidat, szegény
Emlékeid: egy hajfűrtőt, fényképet, költeményt -
Mert ez maradt. Zsugorian még számba veheted
A Mikó utca gesztenyefáit, mind a hetet,
És Jenő nem adta vissza a Shelley-kötetet,
És már nincs, akinek a hóhér eladja a kötetet,
És elszáradnak idegeink, elapad vérünk, agyunk,
Látjátok feleim szem'tekkel, mik vagyunk?
Íme, por és hamu vagyunk.

(Posillipo, 1950)

Jegyzetek:

Márai 1948-ban emigrált Magyarországról, a vers már emigrációban íródott. Az idézetek forrásai: *Halotti beszéd és könyörgés* (magyar nyelvemlék a XII. század végéről); *Zsolt. 55,5*; Vörösmarty Mihály: *Szózat*; Tompa Mihály: *A gólyához*. (Az utóbbi két költemény e kötet szemelvényei közt is szerepel.)

katorga — kényszermunkával egybekötött száműzetés (Szibériába)

Rippli — Rippl-Rónai József (1861-1927) magyar festőművész.

SZERELEM

A cella ajtaja kinyílt s, a börtönőr bedobott valamit.

— Fogja! — mondta.

Egy zsák volt, rajta egy szám. A földre esett, épp a fogoly lába elé. B. felállt, mély lélegzetet vett, s a börtönőrré nézett. — A civilruhája! — mondta ez. — Öltözzön át! Mindjárt meg fogják borotválni.

A hét évvel ezelőtt levetett ruhája volt a zsákban, a cipője. A ruha olyan gyűrött, hogy egy tenyérnyi sima hely nem maradt rajta, a cipő penészes. Széthajtogatta az inget, az is penészes volt. Mire elkészült az öltözéssel, a rab borbély bejött, s megborotválta.

Egy óra múlva a kis fogháziroda elé vitték. A folyosón már nyolc-tíz civilruhába viszszaöltözött rab várakozott, mégis elsőnek őt hívták be, alighogy az iroda ajtaja elé ért. Az íróasztalnál egy őrmester ült, mellette egy másik állt, előttük lassú léptekkel egy százados ide-oda sétált a szűk helyiségben.

— Jöjjön ide! — mondta az íróasztalnál ülő őrmester.

— Neve?...Anyja neve?...Hová távozik?...

— Nem tudom — mondta B.

— Hogyhogy? — kérdezte az őrmester. — Nem tudja, hogy hová távozik?

— Nem — mondta B. — Nem tudom, hogy hová visznek.

Az őrmester rosszkedvű tekintetet vetett rá. — Nem viszik magát sehova — mondta mogorván. — Mehet haza ebédelni a feleségéhez. Éjjel már használhatja a szerszámát is. Megértette?

A fogoly nem felelt.

— Tehát hova távozik? — kérdezte az őrmester.

— Szilfa utca 17.

— Budapest, hányadik kerület?

— Második — mondta B. — Miért engednek ki?

— Mit kérdez annyit? — morogta az őrmester. — Kiengedik, kész. Örüljön, hogy megszabadul tőlünk.

A szomszéd szobából kihozták az értéktárgyait, egy nikkelt karórát, egy töltőtollat s egy kopott, zöldesfekete pénztárcát, melyet még apjától örökölt. A tárca üres volt.

— Ezt írja alá! — mondta az őrmester.

Nyugta volt a nikkelt karóráról, a töltőtollról, a tárcáról.

— Ezt is!

Ez is nyugta volt száznegyvenhat forint munkabérről.

A pénz leszámolták eléje az asztalra. — Tegye el! — mondta az őrmester. B. újra kivette zsebéből a pénztárcát, s a bankjegyeket az ezüsttel együtt betömte egyik rekeszébe. A tárca is penészszagú volt. Utolsónak a szabadulólevelét adták át. A *Letartóztatás oka* kezdetű pontozott sor üresen maradt.

A folyosón még körülbelül egy óráig ácsorgott, majd negyedmagával lekísérték a börtön főkapujáig. De még mielőtt a kapuhoz értek volna, egy utánuk futó őrmester megállította őket. Egy embert kiemelt a négyes csoportból és két géppisztolyos ór között visszakisértetett a börtönépületbe. Az embernek a frissen borotvált arca hirtelen elsárgult,

mintha epeömlést kapott volna, a szeme elkocsonyasodott.

Hárman tovább mentek a kapuig.

— Ott a villamos, szálljon fel! — mondta B.-nek az őr, miután átvizsgálta, majd visszaadta kezébe a szabadulólevelet.

B. állt s maga elé nézett, a földre.

— Mire vár? — kérdezte az őrmester.

B. tovább állt, a földet nézte.

— Menjen már a fenébe! — mondta az őr. — Mire vár?

— Megyek — mondta B. — Szóval mehetek?

Az őr nem felelt. B. zsebre tette a szabadulólevelet, s kiment a kapun. Néhány lépés után hátra akart volna nézni, de erőt vett magán, s továbbment. Figyelt, nem hallott lépteket maga mögött. Úgy gondolta, ha eléri a villamost, anélkül hogy egy kéz nehezednék hátulról a vállára, vagy ugyancsak hátulról a nevéen szólítanak, akkor feltehetően végképp elengedték. Végképp?

Amikor a villamosmegállóhoz ért, hirtelen hátrafordult: senki sem jött mögötte. Nadrágzsebébe nyúlt, de nem volt zsebkendője, mellyel megtörölhette volna a homlokára kicsapott verejtéket. Fellépett az épp eléje csikorgó villamosra. A pótkocsiról ugyanakkor egy börtönőr szállt le, s az első kocsi mellett elhaladva egész ragyás arcával s apró szemével hosszan, kihívóan szemügyre vette B.-t. Ez nem köszönt neki. A villamos elindult.

Ebben a percben — attól a pillanattörédektől kezdve, hogy nem köszönt a börtönőrnek, s a villamos elindult —, abban a percben megszólalt körülötte a világ. Olyasféle érzés volt, mint amikor moziban géphiba miatt egy ideje hang nélkül pergett a film, s egyszerre, egy mondat, egy szó közepén visszatér a hang a színészek üresen tátogó szájába, s a süket-néma terem, melyben mintha a közönség is elvesztette volna harmadik kiterjedését, hirtelen milszekundumos indítással a mennyezetig megtelik hangos zenével, énekkel, párbeszédekkel. Körös-körül minden szín robbanni kezdett. A szemben érkező villamos olyan sárga volt, mint amilyen sárgát még életében nem látott, s olyan gyorsan zúgott el egy rikító, szürke egyemeletes ház előtt, hogy B. attól tartott, nem bírják többé megállítani. Az utca túlsó oldalán két pipacspiros ló vágatott egy üres társzekér előtt, melynek andalító zörgése megrezgettette az égen úszó tündéri bárányszerű felhőket. Egy üveg zöld kertecske hullámozott el hátrafelé, két lángoló üvegtömbbel s mögöttük egy nyitott konyhaablakkal. A járdákon sok millió ember sétált, mind civilruhában, egyik szebb, mint a másik, s mind különbözött egymástól. Köztük sok volt a meglepően alacsony termetű, egyik-másik a járókelőknek csak a térdükig ért, sokat karon kellett vinni. S a nők!

Minthogy B. érezte, hogy a szeme könnybe lábad, bement a villamos belsejébe. A kalauznőnek puhán csengő, szívhezszólóan kellemes hangja volt. B. megváltotta a jegyet, s leült a kocsi végében egy egyes sarokülésre. Becsukódott. Attól félt, hogy ha nyitva marad, elveszti önuralmát. Amikor egy ízben kitekintett az ablakon, szemben a járdán, a Sörgyár kapuja előtt egy férfit pillantott meg, aki megsimogatta egy fiatal nőnek az arcát. Ismét a nadrágzsebébe nyúlt, de megint csak nem talált zsebkendőt, mellyel letörölhette volna homlokáról a friss izzadságot. Egy munkás ült le vele szemben, az üres helyre, nyitott aktatáskájában tíz üveg sörrel.

A kalauznő nevetett.

— Nem lesz sok?

— Családos ember vagyok, elvtársnő — mondta a munkás. — A feleségem szereti

nézni, ha az ura iszik.

A kalauznő nevetett.

— Nézni?

— Hát!

— Barna sör?

— Barna.

— Jobb a világos.

— A feleségem a barnát szereti nézni — mondta a munkás.

A kalauznő nevetett.

— Hagyhatna itt nálam egy üveggel.

— Barnát?

— Hát barnát!

— Minek?

A kalauznő nevetett.

— Hazavinném az uramnak.

— Minek annak a barna, ha a szőkét szereti — mondta a munkás.

A kalauznő nevetett. Megállóhelyhez értek, B. leszállt, s taxiba ült. A sofőr lecsapta a zászlót. — Hova tetszik? — kérdezte egy idő múlva, mivel az utasa nem szólalt meg.

— Budára — mondta B.

A sofőr hátrafordult, szemügyre vette az utast.

— Melyik hídon?

B. maga elé nézett. — Hogy melyik hídon?

— Nem tetszik Pesten ismerősnek lenni? — kérdezte a sofőr.

— A Margithídon — mondta B.

A kocsí elindult. B. egyenesen ült, nem támaszkodott hátra. A kocsí nyitott ablakán becsapódott a napsütötte utca benzinszaga, porszaga s a villamosok csengetése. Jobbra-balra, mind a két járdára egyformán sütött a nap, az aszfalton annyi árnyék futott egymást keresztezve, a járókelők cipője előtt, hogy szinte megduplázták az utcai forgalmat. Egy cukrászda narancsszín csikos ponyvája alatt vörhenyes fényben cigarettázott egy fiatal nő. Arrébb, a járda sarkán egy kis fiatal gesztenyefa már kilombosodott, s egy tenyérszerű ide-odarezgő laza s csillogó árnyékot gyűjtött maga alá.

— Ha majd lát egy trafikot... — mondta B. a sofőrnek. Három házzal arrébb megálltak. B. kinézett az ablakon: egy nyitott boltajtó előtt álltak, egy hegy piros hónapos retek, egy hegy zöld saláta, egy hegy piros jonatánalma előtt. Odébb egy trafik keskeny ajtaja.

— Tessék csak ülve maradni — mondta a sofőr, hátrafordulva —, hozok én. Milyen tetszik?

B. a hónapos retket nézte. A keze reszketett.

— Kossuth?

— Igen — mondta B. — És egy doboz gyufát.

A sofőr kiszállt. — Tessék csak hagyni, majd hozzácsapjuk a fuvarhoz. Egy csomaggal?

— Legyen szíves — mondta B.

— Rá tetszik gyújtani? — kérdezte a sofőr, amikor visszajött. — A sógorom is ült két évig, annak is első útja volt a trafik. Előbb elszívott két Kossuthot, egyiket a másik után, csak aztán ment haza a családhoz.

— Meglátszik rajtam? — kérdezte egy idő múlva B.

— Hát egy kicsit talán meglátszik — mondta a sofőr.

— A sógoromnak is ilyen beteges színe volt. Persze, jöhetne kórházból is, de ott nem gyúrik a ruhát. Meddig volt benn?

— Hét évig — mondta B.

A sofőr füttyentett. — Politikai?

— Igen — mondta B. — Másfél év a halálraítéltek cellájában.

— S most kiengedték?

— Úgy látszik — mondta B. — Nagyon meglátszik rajtam?

A sofőr mind a két vállát felemelte, leejtette. — Hét év! — ismételte. — Nem csoda.

B. a Fogaskerekűnél szállt ki, a még hátralevő utat gyalog tette meg; szoktatni akarta magát a szabad mozgáshoz, mielőtt a feleségével találkozik. A sofőr nem fogadott el bor-ravalót. — Szüksége lesz a pénzre, elvtárs — mondta. — Semmi másra ne költjön; csak az egészségére! Mindennap húst, egy félliter jó bort, akkor egy-kettőre rendbe kerül.

— Viszontlátásra — mondta B.

Átellenben, valamivel hátrébb, egy divatárúüzlet kirakatában egy keskeny tükröt pillantott meg. Egy ideig álldogált előtte, aztán továbbment. Minthogy a Pasaréti úton sok volt az ember, egy gyalogösvényen, mely egy tenispálya mellett a domboldalra vezetett fel, átvágott a Herman Ottó útra. Itt meg a tér volt sok körülötte, a beépítetlen telkekkel, melyek egyenesen a szemközti hegyekre nyíltak. Elszédült, leült a fűbe. A felesége amúgy sem várja, tehát ráér egy félórát a fűben üldögni, gondolta. Szemben, egy kerítés mögött, egy virágzó almafa állt. B. egy ideig nézte, aztán felállt, s a kerítéshez ment. A viaszfényű, nagy fehér virágok oly sűrűn ültek az ágakon, hogy ha az ember alulról felnézett a hófehér koronába, alig látszott mögötte az ég sötétkéken rezgő síkja. Ha egyenként nézte az ember a virágokat, legbelül, a kehelyben, a felül kerek, alul keskenyedő szirmok tövében egy-egy rózsaszín lehelet ült, mely külön-külön mindegyiknek gyöngéden megszínezte menyasszonyi fényét. Annyi méh dongott a virágokban, egy-egy kis rezgő aranyfonál a szirmok fehér szövetében, hogy az egész fa hullámozni látszott, mint egy szélbe feldobott fátyol. B. állt, s hallgatta a beszélgető fát. Talált két ágat, melyek között ki lehetett látni az égre, s azon túl még messzebb, egy mozdulatlanul álló gyapjas felhőre, mely úgy hatott, mint elérhetetlen távolságban egy másik virágzó almafa az alsó fa fölött. Addig nézte a kettőt, az érinthetön át az érinthetlent, amíg el nem szédült.

Minthogy karóráját elfelejtette felhúzni, s nem tudta, mennyi idő telt el azóta, hogy kiszállt a taxiból, sarkon fordult, s hazafelé indult. Néhány lépés után egy bokor mögé állt s hányt; ettől megkönnyebbült. Egy félórai gyaloglás után, keskeny napsütötte mellékutcákon át, melyek virágzó gyümölcsfákkal hintették tele a domboldalt, megállt a ház előtt. Az első emeleten laktak. A kertben, a kaputól kétoldalt egy-egy fehér orgonabokor állt. Felment a lépcsőn.

A csengetésre nem nyitottak ki. Az ajtón nem volt névtábla. Lement az alagsorba, a házfelügyelőhöz, bekopogott.

— Jó napot — mondta az ajtót nyitó asszonynak. Ez is lesóványodott, megöregedett.

— Kit tetszik keresni?

— B. vagyok — mondta B. — A feleségem még itt lakik?

— Uramisten — mondta az asszony.

B. a földet nézte. — A feleségem még itt lakik?

— Uramisten — mondta az asszony még egyszer. — Haza tetszett jönni?

— Haza — mondta B. — A feleségem még itt lakik?

Az asszony eleresztette a kilincset, az ajtófélfának dült. — Haza tetszett jönni? — ismételte. — Uramisten! Hát persze hogy itt lakik. Ő sem tudta, hogy haza tetszik jönni? Jóságos úristen! Persze hogy itt lakik.

— A fiam is? — kérdezte B.

Az asszony megértette. — Egészséges — mondta. — Egészséges, semmi baja nincs, derék, szép, nagy fiú lett belőle. Uramisten!

B. hallgatott.

— Tessék bejönni hozzánk! — mondta az asszony reszkető hangon. — Tessék bejönni! Tudtam, hogy ártatlan. Tudtam, hogy egyszer haza tetszik jönni.

— Nem nyitottak ajtót — mondta B. —, pedig háromszor csengettem.

— Tessék bejönni hozzánk! — ismételte az asszony. — Senki sincs otthon. A társbér-
lők is elmentek hazulról.

B. hallgatott, a földet nézte.

— A felesége dolgozni jár, a Gyurika meg még iskolában van — mondta az asszony.
— Nem tetszik bejönni? Délutánra jönnek haza.

— Társbér-
lők vannak? — kérdezte B. — Nagyon rendes emberek — mondta az asszony. —

A felesége jól megfér velük. Uramisten, hát haza tetszett jönni?

B. hallgatott.

— Nálam van a lakáskulcs — mondta az asszony egy idő múlva —, tessék felmenni s
lepihenni, amíg a felesége haza nem jön.

A falon, egy szögön két kulcs lógott, az asszony az egyiket leakasztotta, s behúzta ma-
ga után az ajtót.

— Tessék felmenni s lepihenni! — mondta.

B. maga elé nézett a földre. — Maga is jön? — kérdezte.

— Persze — mondta az asszony. — Megmutatom, hogy a felesége melyik szobában
lakik.

— Melyik szobában lakik? — kérdezte B.

— Tetszik tudni, a társbér-
lők négyen vannak — mondta az asszony —, azoknak utalták ki a két szobát. A felesége a Gyurikával a cselédszobába költözött. De a konyha s a fürdő-
szoba közös maradt.

B. nem felelt.

— Menjünk fel — kérdezte az asszony —, vagy inkább nálunk tetszik megvárni, amíg
haza nem jönnek? Tessék nálunk lefeküdni a díványra s ott egy kicsit megpihenni, amíg
haza nem jönnek.

— A konyha s a fürdőszoba közös? — kérdezte B.

— Persze hogy közös — mondta az asszony.

— B. felemelte fejét, s az asszony arcába nézett. — Akkor jogom van megfürödni?

Természetesen — mondta az asszony mosolyogva, s tenyerével gyöngéden átfogta B.
könyökét, mintha meg akarná támasztani —, persze hogy joga van megfürödni, már hog-
yne volna. Az a maguk lakása is, s mondom, a konyha meg a fürdőszoba közös. Szívesen
be is fűtenék magának, mert télről maradt még egy kis fánk a pincében, de úgy tudom, a
társbér-
lők nappal lezárják a fürdőszobát.

B. hallgatott, újra a földet nézte.

— Menjünk fel, vagy be tetszik jönni hozzánk? — kérdezte az asszony. — Tessék bejönni hozzánk! Én a konyhában vagyok, nem zavarom, lefekszik a díványra, talán el is tesszik tudni aludni.

— Köszönöm — mondta B. — Inkább felmennék.

A kis cselédszoba ablaka északra szolgált, mint általában a cselédszobáké; egy díszkőris állt előtte, balra a Guggerhegy fenyvesektől fekete csúcsa látszott. A szoba zöldes sötét volt a kőris lombjától. Mihelyt magára maradt, s a lélegzete megnyugodott, megismerte a felesége szagát. Leült az ablak mellé, s lélegzett. Nézte a kőris lombját. Egész testével a felesége szagában ült s lélegzett. A szűk kis szobában mindössze egy kopott fehér szekrény, egy vaságy, egy asztal, egy szék állt; hogy az ágyhoz lehessen jutni, félre kellett tolni a széket. Nem feküdt le az ágyra, ült és lélegzett. Az asztal magasan meg volt rakva mindenféle holmival, könyvekkel, ruhával, gyerekjátékokkal; egy kis kék-zitükör is volt köztük; megnézte magát benne: ugyanazt mutatta, mint a Fogaskerekűnél a kirakat tükre. Lapjával lefelé fordítva tette vissza az asztalra. Nem kutatott a felesége holmijában az asztalon. A hamutálcában egy piros pöttyös labda ült. Az asztal fölött is a felesége szaga érzett.

Alighogy visszaült az ablakhoz, a házfelügyelőné egy nagy ibrik tejeskávét s két vastag szelet kalácsot hozott be. Megette, mire egyedül maradt. Nem sokkal rá, a földszinti lakó felesége csöngetett be a lakásba, ugyancsak egy csésze kávéval, vajas kenyérrel, kolbásszal, egy ugyanolyan jonatánalmával, mint amelyet az utcán, a Közért kirakatában látott. Letette az asztalra a tálcát, a szeme könnyes volt, néhány perc múlva el is ment. Mikor B. magára maradt, ezt is megette. Még mindig nem húzta fel karóráját, nem tudta, mióta ül már az ablak mellett. Az ablak a hátsó kertre nyílt, ahol senki sem járt. A kőris világoszöld, fehér szélű levelei között néha-néha egy kis szellő rebrent el, s megborrongatta a délutáni fényt a cselédszoba fehérre meszelt falain.

Mire teleszívta magát a felesége szagával, s már nem érezte többé, lement az utcára, a kertkapu elé. Egy idő múlva a sarkon befordult a felesége, körülötte négy-öt gyerek. A kapu felé közeledve, az asszony lépteit hirtelen lelassultak, egy pillanatra meg is állt, majd futva elindult feléje. B. is szaladni kezdett, tudtán kívül. Amikor közeledni kezdtek egymáshoz, az asszony megtorpant, mintha nem volna bizonyos a dolgában; majd újra futásnak eredt. B. megismerte rajta a szürke, hosszú ujjú, fekete csikos gyapjúsövetet, melyet közvetlenül letartóztatása előtt vett neki egy belvárosi üzletben. Felesége levegőnek és húsnak egy különös, soha nem látott vegyülete volt, egyetlen a maga nemében. Felülmulta mindazt, amit a börtönben hét évig összegyűjtött róla.

Amikor kibontakoztak egymás karjaiból, B. a kerítésnek támaszkodott. Az asszony mögött néhány lépésnyire négy-öt fiú álldogált, kíváncsi, de kissé megütközött arccal. Hét-nyolc-kilenc évesek lehettek. Nem öten voltak, csak négyen. B. a kerítésnek támaszkodva, egyenként megvizsgálta őket.

— Melyik az enyém? — kérdezte.

Az asszony ekkor kezdett el sírni.

— Menjünk fel! — mondta sírva.

B. átölelte a vállát.

— Ne sírj!

— Menjünk fel! — mondta az asszony, hangosan sírva.

— Ne sírj! — mondta B. — Melyik az enyém?

Az asszony belökte a kertkaput, s futva elindult a ház felé, a két fehér örgonabokor között eltűnt a kapualjban. Ugyanolyan karcsú volt még, mint amikor elváltak, s ugyanolyan hosszú, rugalmas léptekkel futott, mint egyszer lánykorában egy tehén elől, a félelem fegyelmezetlen, vad mozdulataival a lábában. De mire B. fent az emeleten, a lakás ajtaja előtt utolérte, már lecsillapodott; csak a keble, lányos mellei hullámoztak a fekete csikoszvetter alatt. Már nem sírt, de a szeme alja még nedves volt a letörölt könnyek alatt.

— Egyetlenem — súgta —, egyetlenem!

Úgy tudott sügni, hogy az ember a szájába kívánta venni a szavait, minden szavát külön.

— Menjünk be! — mondta B.

— A lakásban most más is lakik.

— Tudom — mondta B. — Menjünk be!

— Már voltál benn?

— Voltam — mondta B. — Melyik a fiam?

Bent a szobában az asszony eléje térdelt, ölébe hajtotta fejét, sírt. Ősz hajszálok csillogtak idegen fénnel sötétszőke hajában. — Egyetlenem — mondta. — Megvártalak. Egyetlenem.

B. a fejét simogatta. — Nehéz volt?

— Egyetlenem — súgta az asszony.

B. továbbsimogatta a haját. — Nagyon megöregedtem?

Az asszony átkulcsolta a térdét, magához szorította. — Olyan vagy nekem, mint amikor elváltunk.

— Nagyon megöregedtem? — kérdezte B.

— Amíg élek, szeretni foglak — súgta az asszony.

— Szeretsz? — kérdezte B.

Az asszonynak reszketett a háta, hangosan sírt. B. levette kezét a fejről. — Meg tudsz majd szokni? — kérdezte. — Hozzám tudsz majd megint szokni?

— Soha senki mást nem szerettem — mondta az asszony. — Szeretlek.

— Megvártál? — kérdezte B.

— Veled éltem — mondta az asszony. — Nem volt olyan nap, hogy ne gondoltam volna rád. Tudtam, hogy vissza fogsz jönni. De ha nem jöttél volna vissza, akkor egyedül haltam volna meg. A fiad is te voltál.

— Szeretsz? — kérdezte B.

— Soha senki mást nem szerettem — mondta az asszony. — Úgy nem változhattál meg, hogy ne szeresselek.

— Megváltoztam — mondta B. — Megöregedtem.

Az asszony sírt, magához szorította férje lábát. B. újra megsimogatta a fejét.

— Lehet még gyerekünk? — kérdezte az asszony.

— Talán — mondta az ember. — Ha szeretsz! Állj fel!

Az asszony felállt.

— Hívjam fel?

— Még nem — mondta B. —, még veled akarok lenni. Ő még idegen nekem. A kertben maradt?

— Leszaladok hozzá — mondta az asszony —, s megmondom neki, hogy várjon.

Mire visszaért, B. az ablaknál állt, háttal a szobának. A háta mintha elkeskenyedett s elferdült volna. Nem fordult meg. Az asszony egy pillanatra állva maradt az ajtóban. — Azt mondtam neki, hogy szedjen virágot az apjának — mondta, kissé rekedten a felindulástól. — A szomszéd üres telken most nyílik az orgona, szedjen egy nagy csokrot az apjának.

— Szeretsz? — kérdezte B.

Az asszony hozzászaladt, átölelte vállát, egész testével hozzásimult. — Egyetlenem — súgta.

— Meg tudsz majd szokni? — kérdezte B.

— Soha senki mást nem szerettem — mondta az asszony. — Éjjel-nappal veled voltam. A fiadnak mindennap rólad beszéltem.

B. megfordult, átölelte az asszonyt, figyelmesen nézte az arcát. Az ablakon behulló alkonyati fényben megkönnyebbülten látta, hogy az is megöregedett, bár szebb volt, mint amilyennek hét éven át napról napra újra és újra felidézte. A szeme be volt hunyva, a szája félig nyitva, a kicsillanó fogak közül a forró lehelet B. száját érte. A sápadt bőrön nyugvó sűrű szempillák alatt sötéten, nedvesen csillogott a szeme alja. Maga volt az odaadás. B. megcsókolta a szemét, majd szelíden eltolta magától az asszonyt.

— Szeresd a fiunkat is! — súgta ez még behunyt szemmel.

— Igen — mondta B. — Meg fogom szokni. Meg fogom szeretni.

— A te fiad!

— S a tiéd — mondta B.

Az asszony átölelte a nyakát. — Megmosdatlak — mondta.

— Jó lesz.

Levetkőzött. Az asszony megvetette az ágyat, a lepedőre fektette férje meztelen testét. Egy bádoglávorbán meleg vizet hozott, szappant, két törülközőt. Az egyiket összehajtogatva, a vízbe mártotta, beszappanozta. Az egész testet tetőtől talpig megmosdatta. Kétszer váltott vizet. B-nek olykor még meg-megreszketett a keze, de az arca már megnyugodott.

— Meg tudsz majd szokni? — kérdezte.

— Egyetlenem — mondta az asszony.

— Velem alszol az éjjel?

— Igen — mondta az asszony.

— A gyerek hol alszik?

— Majd a földre ágyazok neki — mondta az asszony. — Nagyon mélyen alszik.

— Egész éjjel velem maradsz?

— Igen — mondta az asszony. — Minden éjjel, amíg élünk.

(1956)

Jegyzet

Sztálin halála (1953) után, Nagy Imre első miniszterelnöksége (1953-1955) idején a korábban bebörtönzött politikai foglyok közül többieket kiengedtek.

A bankjegyeket az ezüsttel egyült...: az ötvenes években a Kossuth képével díszített ötforintos érme ezüstből (ezüstözött fémből) készült.

Társbérlet: az ötvenes évek Magyarországon általános gyakorlat volt több (főleg politikailag megbízhatatlan) családnak egy lakásba való összeköltöztetése.

Füst Milán:

ZOKOGNI SZERETNÉK

Nacionalizmus-e az, ha valaki tönkretett, agyongyötört, megcsonkított, szegény kis magyar hazája sorsán évek óta sírva fakad? Ez a fogalom, hogy hazám, nem légből kapott koholmány. „Áldjon, vagy verjen sors keze, itt élned s halnod kell” — ez sem légből kapott koholmány — egyike ez a legnemesebb szív örökérvényű figyelmeztetéseinek. A szívem vérzik, egész létemben megrendülve állok felejthetetlen hőseink holtteste előtt, már sírni sem tudok, és nem is tudom, mit kellene mondanom ennek a csodálatos magyar ifjúságnak! Egy összetört aggastyán szól hozzátok, aki zokogni szeretne, zokogva szeretné forró szívetekre hajtani elfáradt fejét és arra kérni benneteket, hogy akármilyen következik is ránk, ti még forróbb szeretettel zárjátok édes, fiatal szívetekbe hazátokat, ezt a sokat, mérhetetlenül sokat szenvedett... Magyarországot.

(1956. október)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Jegyzet:

E sorok az 1956-os forradalom napjaiban íródtak és az *Igazság* 1956. október 30-i számában jelentek meg.

EMELKEDŐ NEMZET

Amikor tizenhárom évvel ezelőtt a második szárszói konferencián utolszor találkoztam a fiatal magyar értelmiség színe-javával, tudtam, hogy tán sohasem szólhatok többé hozzá. Végigtekintettem az akkor lezáruló koron, figyelmeztettem őket, ne higgyék el, hogy ez a két magyar évtized, az azóta annyit emlegetett Horthy-korszak nemzeti szempontból olyan meddő és gyatra volt, mint a rendszer, amely nevét adta.

Az igaz, hogy a Tanácsköztársaság bukását követő ellenforradalom elsikkasztotta a magyar forradalmat, s Habsburg-császár nélkül, de súlyosabb formában a Habsburg-birodalom maradványait restaurálta. A magyar nyelvet törő tengerésztiszt a kormányzói székben jelképe volt annak, ami történt. Egy kis képességű, anakronizmust jelentő réteg kormányozta az országot. Ennek a rétegnek azonban volt egy előnye más későbbi, még kisszülőbb, szintén anakronizmust jelentő rétegekkel szemben, hogy nem volt túlságosan éhes.

Miután egy kicsit megszívta magát, nem avatkozott túlságosan mélyen az életbe, sőt bizonyos bűntudat is fejlődött ki benne. A magyar társadalom fejlődését, ha nem is segítette elő, de akadályozni is csak kismértékben tudta. S épp ez az ellentét, a reformokra képtelen maradi vezető réteg, alatta a maga életéhez bátorságot kapó társadalom döbbsentett rá engem előbb halk remény, aztán a bizonyosság formájában, hogy a magyar a rend ellenére, amelybe beleszorították, emelkedő nemzet.

Ez annál feltűnőbb volt, mert ugyanebben az időben Európának több nagy népe nyugaton, keleten új technizálódása ellenére a hanyatlás jeleit kezdte mutatni. A magyar emelkedés főként szellemi és gazdasági téren volt szembeszökő. Mindig nagy honvágygal néztünk a reformkorra, a szabadságharcot megelőző évtizedekre. Az igazság azonban az, hogy akkor közel sem volt annyi nagy írója, művésze, muzsikusa, tudósa ennek a nemzetnek, mint a joggal megbélyegzett Horthy-rezsim alatt. Két nagy nemzedék dolgozott egymás mellett, a viszonylagos szabadságot a lényegek kimondására, az elviselhető korlátozást a klasszikus tömörítésre használva ki. A magyar zene ebben az időben emelte a világ fölé az első kultúrhistóriai jelentőségű nagy nevet, a Bartókét, s az ismeretlen, nyelvébe zárt magyar irodalom ekkor támasztott reményt, hogy ugyanezt megismétli.

De csaknem ugyanilyen volt a haladás gazdasági téren, ahol pedig az állam tehetetlensége teljesen megakadályozta a nagyobb méretű kezdeményezést. Különösen a kisemberek bizonyították be, hogy a magyar gazdaságilag is tehetséges nép. A halogatott föld-reform ellenére százezrek szakítottak le maguknak egy darabka földet, amelybe szorgalmuk beleölhették. Jól gazdálkodó kisbirtokok, kertek ezrei lepték el az országot. Nem véletlen, hogy épp ebben az időben merült fel a Kert-Magyarország terve: a szövetkezett minőségi gazdaságokból fölépített, okosan iparosított, kertész színvonalon álló gazdáktól megművelt magyar föld látomása. Ezzel egyidőben az ipari munkásság szakképzettsége, általános műveltsége is megnőtt. A főváros körüli kertvárosokat az ő házacskáik népesítették be. Nem volt vad álom többé a másik gondolat, az értelmiségi színvonalra emelt munkás- és parasztnép s a néphez húzó értelmiség testvériesülése egy értelmiségi társadalomban.

Ahhoz, hogy a nemzet emelkedésében igazán bízni tudjak, egy hiányzott. A nemzet erkölcsi és politikai érzés dolgában nem állt olyan magasan, mint szellemileg. Szinte a legelemibb összetartás is hiányzott. Az elért vívmányokat engedte kicsikarni a kezéből.

A megszálló német csapatok rendőrei mondták, hogy egyetlen országban sem kaptak ennyi följelentést. Még vége sem volt a háborúnak, már megkezdődött a kergetőzés és új pozíciókért, a másik magyar följajnlása a jövőendő gazdáinak. Tisztelet a kivételeknek, de a magyar természet nem nagy ellenkezéssel, sőt sokszor igazán könnyű szívvel viselte, hogy legjobbjait kiemeljék a fészekből, az otthonból. Ami történt, egy kelet-európai nép sem kerülhette el. De hogy ez így történt, annak a magyar túlzás és irigység majdnem olyan mérvben volt oka, mint az idegen ügynökök szolgálalelkűsége.

Az elmúlt hét azért volt óriási élmény a számomra, mert ez a néhány nap mutatta meg, nemcsak nekem, de az egész világnak, hogy a magyar nép erkölcsileg mekkorát emelkedett. Hiszen nem mondom, voltak jelek rá eddig is. Még a tömlöcszerű elzártaságban élő elfeledett ember is érezte, hogy az ifjúságból más levegő csap fel, mint kortársai közül. De hogy a nemzetgyötrésben, megaláztatásban így összeforrt, hogy diákok, munkások, katonák minden előzetes szervezkedés nélkül közös elszántságukban így megszerveződhetek, a vezér nélküli felkelőknek ez a csodálatos látványa meghaladta nem reményemet, de képzeletemet is.

Sajnos, azok közé az emberek közé tartozom, akik a természettől a veszélyt látó képzeletek kapcsán gyötrő ajándéku kapták a nagy bajokat is. A sok éven át tartó rettegés, az aránytalan munka, az erkölcsi nyomás börtön nélkül is összeroppantott. Harmadéve beteg vagyok, az utolsó hét, az izgalmas feszültség még rontott is az állapotomon. A forradalom kitörése előtti nap azzal az elhatározással utaztam vidékre, hogy kiadatlan kézirataim rendezésének élek, s nem térek vissza többé a fővárosba. A rettenetes aggodalom napjai után csak egy éjszakát birkóztam az örömmel. Azóta már csak a felelősség szorítását érzem, amit ma minden értelmiségi embernek éreznie kell. Az utolsó ötven év magyar szellemi fejlődése világosan fölírtá a nemzet elé a célokat, amelyek felé egy magyar forradalomnak törekednie kell.

De az utóbbi évtizedek gazdái tudták, hogy miért tiltották könyveinket. Ezt a magyar eszmevilágot kevesen ismerik. S most órájuk, a kevesekre vár, hogy a nagyszerű lökést, amelyet a nemzet eltökéltsége adott, ne engedjék félresiklani. Még csak annyit láttam, amennyit a rádió s a vidéki események látni engedtek, már világosan állt előttem a veszély. Először a közvetlen veszély, hogy a nemzet szent felindulásában az indulat sugalmazására hallgatva olyasmit talál elkövetni, amit később nem lehet jóvátenni. S a kissé távolabbi veszély, hogy mialatt az egész fegyvert fogott nép figyelme a szovjet csapatok kivonulása felé fordul, az új pozíciók felé törtető emberek, akik régi fényük visszatérését várják, megfelelő hadállást foglalnak el, s a forradalomból ellenforradalmat, az 1956-os magyar szabadságharcból holmi 1919-es kurzust csinálnak.

Kinek kell ezt megakadályozni, ha nem nekünk, akik látjuk, mit lehet itt elveszíteni. Az alól, hogy szóljunk, felmentést a halál, vagy még az sem adhat. Az első alkalmi autóval Pestre jöttem, szobámba zárkózva ideültem, mint valami gépfegyver, az írógépem mögé, hogy amíg bírom, csattogtassam. Gépem mellől arra a fiatal lányra gondolok, akinek a Kálvin téri ház tetején valamennyi férfítársát kilőtték, de ő tovább járatta a fegyvert, amíg csak fiatal feje is oldalt nem konyult.

Nem tudom, pontosan így történt-e. De az én szívemben ez a lány most múzsa. Ő int a háztetőről: rajta, öreg hullajelölt; ha én odadobtam szép ifjú életem, miért kell neked, szegény emberi maradvány, a magadéhoz görcsösen ragaszkodnod? Az emelkedő nemzet órája ütött. Megyek.

(1956. november 2. előtt)

Jegyzet:

Németh Lászlónak a forradalom napjaiban írt sorai az *Irodalmi Újság* 1956. november 2-i számában jelentek meg.

A MAGYAROK VÉRE

Nem tartozom azok közé, akik azt kívánják, hogy a magyar nép újra fegyvert fogjon, bevesse magát egy eltiprásra ítélt felkelésbe — a nyugati világ szeme láttára, amely nem takarékoskodnék sem tapssal, sem keresztényi könnyel, hanem hazamenne, felvenné házipapucsát, mint a futballszurkolók a vasárnapi kupamérkőzés után.

Túl sok a halott már a stadionban, s az ember csak saját vérével gavalléroszkodhat. A magyar vér oly nagy értéke Európának és a szabadságnak, hogy óvnunk kell minden cseppjét.

Azok közé sem tartozom, akik úgy hiszik, alkalmazkodni kell, átmenetileg is, bele kell törődni a rémuralomba. Ez a rémuralom szocialistának nevezi magát, nem több jogon, mint ahogyan az inkvizíció hóhérai keresztényeknek mondták magukat.

A szabadság mai évfordulóján szívemből kívánom, hogy a magyar nép néma ellenállása megmaradjon, erősödjön és a mindenünnen támadó kiáltásaink visszhangjával elérje a nemzetközi közvélemény egyhangú bojkottját az elnyomókkal szemben.

És ha ez a közvélemény nagyon is erőtlén és önző ahhoz, hogy igazságot szolgáltatson egy vértanú népnek, ha a mi hangunk túlságosan gyenge, kívánom, hogy a magyar ellenállás megmaradjon addig a pillanatig, amíg keleten az ellenforradalmi állam mindenütt összeomlik ellentmondásainak és hazugságainak súlya alatt.

A legázolt, bilincsbe vert Magyarország többet tett a szabadságért és igazságért, mint bármelyik nép a világon az elmúlt húsz esztendőben. Ahhoz, hogy ezt a történelmi leckét megértse a fülét betömő, szemét eltakaró nyugati társadalom, sok magyar vértnek kellett elhullnia — s ez a vérfolyam most már alvad az emlékezetben.

A magára maradt Európában, csak úgy maradhatunk hívek Magyarországhoz, ha soha és sehol el nem áruljuk, amiért a magyar harcosok életüket adták, és soha, sehol — még közvetve sem — igazoljuk a gyilkosokat.

Nehéz minékünk méltónak lenni ennyi áldozatra. De meg kell kísérelnünk, feledve vitáinkat, revideálva tévedéseinket, megsokszorozva erőfeszítéseinket, szolidaritásunkat egy végre egyesülő Európában. Hisszük, hogy valami bontakozik a világban, párhuzamosan az ellentmondás és halál erőivel, amelyek elhomályosítják a történelmet — bontakozik az élet és meggyőzés ereje, az emberi felemelkedés hatalmas mozgalma, melyet kultúrának nevezünk, s amely a szabad alkotás és szabad munka terméke.

A magyar munkások és értelmiségiek, akik mellett annyi tehetetlen bánattal állunk ma, tudják mindezt, s ők azok, akik mindennek mélyebb értelmét velünk megértették. Ezért, ha szerencsétlenségükben osztoztunk — miénk a reményük is. Nyomorúságuk, láncaik és száműzöttségük ellenére királyi örökséget hagytak ránk, melyet ki kell érdemelnünk: a szabadságot, amelyet ők nem nyertek el, de egyetlen nap alatt visszaadtak nekünk!

(1956)

GOND ÉS HITVALLÁS

A magyar írók nyilatkozata

Egy ezredév alatt sok zivatar verte nemzetünket. De a zivatarkok borújában is két fény mindig hű maradt hozzá. Egyik a nemzet csillaga, mely vészek idején is áttört fényével a homályon, a másik pedig virrasztó költőink fáklafénye, amely a magyarság számára mai tanítás.

Számunkra több is annál, mert kötelező örökség.

Hűséggel szeretnők ezt az örökséget hordozni. Nehéz. De megtennünk mégis az egyetlen út, mert nincs feloldás. Itt állunk hát, a számadás és a vallomás erkölcsi kényszere alatt. Itt állunk az októberi szabadságharc véres halmán, melyet egy nép reménye ostromol. Ha egy évtizedre visszatekintünk erről a halomról, szenvedőnek és várakozónak látjuk a népet. Szenvedett, mert korának eszméit, melyeket tíz év előtt reménnyel üdvözölt, idegen formában és zsarnoki módon akarták életévé tenni. A hosszú kényszer alatt kiújultak természetes történelmi sebeit, a nemzeti függetlenséget veszendőnek látta. Szenvedő és igaztalan sorsában gyógyulásra áhítva vágyakozott s nemzetté válni sóvárgott.

Ebben a vágyban és sóvárgásban van a forrás, mely október 23-án feltört a mélyből. Mint ennek a forrásnak neves tanúi, keserves szívvel kell megmondanunk, hogy a szovjet kormányzat történelmi tévedést követett el, amikor vérrel festette meg forrásunk vizét. Dicső költőink élő szelleme és az emberi igazság segít nekünk abban, hogy jóslatot tegyünk: eljön az idő, amikor a megtévedt hatalom bűnbánatot mond, mint ahogy az általa megdöntött hatalomnak is meg kellett bánnia ama tiprást, amelyben Petőfi elveszett. Hitünkben és népünk ismeretében mindenkit óvunk attól a téves ítélettől, hogy a szovjet fegyverek nélkül a szocializmus vívmányait kiirtotta volna a forradalom. Tudjuk, hogy nem. Mert a munkásosztály, a parasztság és a java értelmiség híve volt és változatlanul híve a demokrácia és a társadalmi szocializmus vívmányainak, melyeket nem elsorvasztani akart, hanem élővé tenni inkább. Élővé tenni, azaz a maga magyar testéhez szabni és nemzeti hagyományaink szellemével megtölteni.

Ezt akartuk és ezt akarjuk ma is, akik a nép vágyainak ígéit hirdetjük és jobb jövőre tesszük írói sorsunkat. Ezért szólunk külön és együtt az 1945-ös földosztás népi törvénye mellett, nemkülönben a bányák, az üzemek és a bankok ügyében, hogy azok a társadalom tulajdonában virágozzanak. De vajon terem-e elegendő módon a föld, ha a paraszt a termelés módjaiban kedvet nem lel? S vajon virágozik-e a közösségi vagyon, ha nem egészséges a társadalom?

Igen, nemzeti függetlenség nélkül kedveszegett a munkás és a paraszt, a kéz és az értelem: egészséges társadalom nélkül pedig nem gyarapszik a közös vagyon. Meg kell hát szereznünk, s éppen a szociális haladás érdekében, a nemzeti függetlenséget; s a népi önkormányzat útját, meg kell teremtenünk az egészséges társadalmat.

A nemzeti függetlenség és a társadalmi rend demokratikus felépítése: ez a magyarság vágya, melyet mi is hordozunk és munkába önteni törekszünk. S miközben szívünket és

írói életünk jövődő napjait betölti ez a szándék, a nemzeti egység bölcsője mellől tolmácsoljuk is mindenkinek. A közös cél gondjában kezünket nyújtjuk a munkásoknak, köszöntésünket lélekből küldjük a parasztságnak és szívből az ifjúságnak. Győzzük meg együtt a politika vezetőit, hogy a politika nem lehet öncél, hanem csak a nép üdvére eszköz; s készítsük őket arra, hogy a magyarság egységes óhaja szerint használják ezt az eszközt. Vagyis a függetlenség kivívására egyfelől, belső életünkben pedig arra, hogy a munkások és parasztok törzsére, a szellem és az értelmiség segítségével, felépüljön az egységes magyar társadalom, az önkormányzat demokratikus módján. Csak így jöhet létre az erős és gazdag állam, melynek a barátsága más államokkal igaz és tartós, s mely nemcsak számúzi az emberi kizsákmányolást, hanem maga sem nehezedik nyomasztó terheléssel a népre. A nyugalmas és dolgozó társadalom, a nép jólétén őrködő állam fölött emígy biztos záloga lesz a jövőnek a nemzet.

Mindezekben magyar gondjainkat röviden elmondottuk és véleményünkről hitvallást teszünk. Írói munkánk ígéi lesznek szavaink, gondunk örökös az időben, véleményünk pedig a közírás betűibe és irodalmi művekbe költözik.

Hűséget fogadunk a zászló előtt, mely jelezte nekünk, hogy a nép forradalmi egységéből a nemzet újjászületett. Ebben a hűségben, hitvallásunk alapján, gondozni és védeni fogjuk a magyarság szellemét. Erkölc legyen munkánk talpköve, műveinkben pedig találjon értelmet és formát a nép alkotó ereje, az emberség, és eszméivel a kor.

Egyedül így leszünk méltók a nagy elődökhöz és egyedül így válhatunk a későbbi nemzedékek érdemes hőseivé.

(1956. december 28.)

Országos Széchényi Könyvtár

Pilinszky János:

HARMADNAPON

És fölzúgnak a hamuszín egek,
hajnalfele a ravensbrücki fák.
És megérzik a fényt a gyökerek.
És szél támad. És fölzeng a világ.

Mert megölhették hitvány zsoldosok,
és megszünhetett dobogni szíve -
Harmadnapra legyőzte a halált.
Et resurrexit tertia die.

(1959)

Jegyzet:

Ravensbrück: német település Potsdam közelében. 1938-tól koncentrációs tábor működött mellette.

Nagy László:

KI VISZI ÁT A SZERELMET

Létem ha végleg lemerült
ki imád tücsök-hegedűt?
Lángot ki lehel deres ágra?
Ki feszül föl a szivárványra?

Létem ha végleg lemerült,
ki rettentí a keselyűt!
S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!

Lágy hantu mezővé a szikla-
csípőket ki öleli sírva?
Ki becéz falban megeredt
hajakat, verőereket?
S dúlt hiteknek kicsoda állít
káromkodásból katedrálist?

(1964)

BUDAPEST

A Kálvin téren egy autóbusz nekirohant egy fának. Hirtelen az egész városban megálltak az összes villamosok. Minden megállt, még a kisvasút is a játékküzet kirakatában. Csönd lett. Később még felzörgött valami, de csak egy újságpapírt söpört magával a szél. Aztán nekisodorta egy falnak, és még nagyobb lett a csönd.

Nyolc perccel az atombomba robbanása után kialudt a villany, rögtön utána a rádióban lejárt az utolsó gramofonlemez. Egy óra múlva szörcsögni kezdtek a csapok, aztán nem folyt több víz. A lomb is száraz lett, akár a bádog. A szemafor szabad utat jelzett, de az utolsó bécsi gyors már nem futott be a pályaudvarra. Mozdonya kazánjában reggelre kihűlt a víz.

Egy hónap alatt elgyomosodtak a parkok, zab nőtt a gyermekjátszóterek homokozóiban; ezalatt a söntések polcain is beszáradtak az étvágygerjesztő italok. Minden élelmiszert, az összes bőrdíszműárut és a könyvtári könyveket megették az egerek. Az egér roppant szapora állat; ötször is lefial egy esztendőben. Nem sok idő múlva úgy ellepték az utcákat, mint valami bársonyos, iszapszerűen hömpölygő kövezet.

Birtokba vették a lakásokat, a lakásokban az ágyakat, a színházakban a zsöllyéket. Bejutottak az Operába is, ahol a Traviata került színre utoljára. Amikor az utolsó hegedűn is átrágták az utolsó húrt, annak pendülése volt Budapest búcsúszava.

De már másnap, az Operával épp átellenben, egy romház kövein megjelent egy cédula: „Hozott szalonnával egérintést vállal doktor Varsányiné.”

(1960-as évek)

Országos Széchényi Könyvtár

Petri György:

NAGY IMRÉRŐL

Személytelen voltál, mint a többi zakós-
szemüveges vezér, nem volt érces
a hangod, mert nem tudtad, hogy mit is mondjál

hirtelenjében a sok egybegyűltnek. Épp a hirtelenje
volt szokatlan számodra. Csalódottan
hallgattalak, cvikkeres öregember,
még nem tudtam

a betonudvart, ahol az ügyész
az ítéletet, bizonyára, elhadarta,
sem a kötél durva horzsolását, a végső szégyent.

Ki mondja meg, mi lett volna mondható
arról az erkélyről. Elgéppuskázott lehetőségek
vissza nem térnek. Börtön, halál
nem köszörüli ki a pillanat élit,

ha kicsorbult. De emlékeznünk szabad
a vonakodó, sértett, tétova férfira,
akibe mégis
fölszívároghatott
düh, káprázat, országos vakremény,

mikor arra ébredt
a város: lövik szét

(1982)

Jegyzetek:

Nagy Imre (1896-1958): az 1956-os forradalom miniszterelnöke. A Kádár-rendszer korai, terrorisztikus szakaszában — a forradalom több száz résztvevőjével együtt — kivégezték.

... *mi lett volna mondható / arról az erkélyről*: a budapesti Országház erkélyéről van szó, ahonnan 1956. október 23-án este Nagy Imre beszélt a tüntető tömeghez.

... *arra ébredt / a város: lövik szét*: 1956. november 4-ének hajnalán a szovjet csapatok támadásba lendültek a győztes magyar forradalom leverése céljából.

Nagy Gáspár:

ÖRÖKNYÁR: ELMÚLTAM 9 ÉVES

a sír

NIncs sehol

a sír

a gyilkosok

a test

se ITT

NIncs sehol

a test

se OTT

a csont

a gyilkosok

NIncs sehol

a csont

(p.s.)

egyszer majd el kell temetNI

és nekünk nem szabad feledNI

a gyilkosokat néven nevezNI!

(1983)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

Jegyzet

A versben visszatérő NI betűkapcsolat Nagy Imrének, az 1956-os forradalom mártír miniszterelnökének monogramja. A vers publikálása (*Új Forrás*, Tatabánya, 1984 október) annak idején a Kádár-rendszer kultúrpolitikáinak retorzióit vonta maga után.

EGYÉ', APA, EGYÉ' CSAK...

— A „Barátom, a haspók” sorozatból —

Engem nem az bánt, hogy itt vannak az oroszok, vagy hogy a demokrácia pimpós, mint a hányavetin kezelt bor, avagy gyöngécske, akár a tavaszi hagyma, igazán nem ez a nulla-pártrendszer zavar, a sub-pártok és az überpárt, amely épp nagy erővel szalonképessé szeretne lenni, dinoszaurusz, pedikűr, manikűr, szasszon, a kozmetika megannyi kétezer csodája, én nem csinállok abból ügyet, hogy úton-útfélen kitüntetnek — a barátom neves építész —, még akkor sem, ha épp azok tüntetnek ki, akik kést döftek a hátamba, spongyát rá —, de hogy ezeken a fogadásokon mindig, de kivétel nélkül mindig meleg és édes pezsgőkkel kelljen pseudo-marxistákkal koccintanom, s lehet e fogadás délelőtt avagy a délutáni csöndes nap lebukó fényében, ezt majd még javítjuk, mindig, mindehhez mindig langyos töltött káposztát kelljen velláznom — ez sok. Ledisznózott nyakkendőim holtan csüggenek a Kádár-rendszer mementójaként.

Ha egy párt ennyire nem ért a pezsgőkhöz, annak napjai meg vannak számlálva. Előre melegítették vajon, miközben a káposztát hűtötték? Marx még tudott enni, igaz, Iljics már nem, viszont, ha csak a fele igaz a Gyilasz emlegette éjszakai politbürokináriáknak, akkor Joszip... bonyolult hagyomány, ha nem is egészen az enyém.

Ne tévedjünk, ebbe buktak bele, a botrányos pezsgőkbe meg a trehány töltött káposztákba. Így nem lehet országot vezetni. Mert jó, nincs nehézipar, hiába ígérték, jó, nincs mezőgazdaság, hiába volt jó, nincs kultúra, az úgyis hun van, hun nincs, illetve annak nincs, aki nem képes birtokolni, jó, hogy nincsenek éttermek, hát ha mindent tönkre tettek, és mindent tönkre tettek, akkor mért pont ezt ne tették volna oda, tönkre, annyira, hogy lassan Krúdyt már nem is értem, nem tudom, miről beszél, Vendelin komám, mint a holdról, valami távoli édenről, ahol a kocsmárosok apja is kocsmáros volt, nix dajcs, a blöff virágzik, a csicsa, ahelyett, hogy a szolid szakma virágoznék, attól még nem szeriőz egy konyha, hogy tikmonynak írja a tojást és lév-nek a levest, jó, hogy tehát nincsen semmi —, de hogy aranyifjúság se legyen — ez sok.

Ennyit nem tudtak 40 év alatt összegányolni, ez sem aranyifjúság, még csak nem is aranyozott, ez bak-elit, pévécé! Pedig egy ország erős aranyifjúság nélkül nem eleven nemzet. Hozzál, apa, egy kis húst krumplival, hallom egy „dán napok”-on... Ennyi. Ehhez nem fűzők kommentárt. Bakelit-élet.

Mért nincs nekem egy állandó éttermem? Mért nem tudok százával felsorolni budapesti helyeket, kiskocsmát, vendéglőt, elegáns éttermet, ahová érdemes volna beülni? Mint a kódisosok, őrizget az ember 6-8 címet, amiből 3-4 eleve olyan, hogy muszáj, hogy más fizessen, egy ún. másik ember, nem azért, mert garasos vagy potyázó volnék, hanem olyan főhábóritóan drágák, hogy egyszerűen nem tudnék megnyugodni, ha én fizetnék, remegő gyomorral meg mért épp enni akarnék... Tisztes haszon — ki érti ezt a kifejezést? Nyilván valami tükörfordítás...

Törzsvendégnek lenni — mit jelent? A törzsvendég nem protekciós, amit ő kap, tárgyilag, az mindenkinek jár, hisz ha nem így volna, a törzsvendég se tévedhetett volna ide an-

nak idején; az ilyen helyre el nem kezdünk jární. A törzsvendég és a protekciós közt az a különbség, ami az utazó és a turista közt. Az idő, a törzsvendégnek van ideje. Neki tehát nem protekció jár, hanem elkényeztetés, hogy lesik minden lépését, s az öreg pincnök már a szeme állásából tudja, sert kell-é hoznia, vagy egy kis vereset, mélabús muskotályt, vagy baj van, és kis tálcára kettős sorban olcsó konyakokat avagy unicumot kell állítania...

Idő, nyugalom, szokások, otthonérzet. Hit, hit nemcsak a serpenyős kruppliban, de az egészben. A törzsvendég az Űristent jóságos, szakállas főpincérként képzei el, hogyan is volna baja hát a tereméssel...

Magyar törzsvendégnek lenni — mit jelent? Harminc éve lakom, ahol lakom, húsz éve járok abba a halászkertbe, ahol így esélyem lehetne... De ennyi nem elég. Kell még, hogy az egyik pincérrel együtt futballoztam lettem légyen vagy hogy is, mikor meglát, meglapogatja a vállam, jól van, apa, súgja a fülembé, elintézem az ikrát meg a tejet a halászlébe. Ez még kevés. Mert még az is kell, hogy a szakács az öcsémmel járjon, megint lett légyen, együtt hittanra, kijön tehát mocskos fehér köpenyében, vállamra teszi a kezét, jól van, apa, most olvasztottam ki a mélyhűtőből a belsőségeket, én, apa, azt a trutymót nem nyomom bele a te halászlevedbe, még fogadni kell a pincérfiú hunyorítását, el van intézve, apa, nem látta kijövő szakácsot, kösz, apa, s amikor végre kihozza a halászlét, és nincs benne ikra és nincs benne tej és nincsen benne semmi — mi volna akkor a szívünkben más, mint hála és boldogság...

Még elgondolni is rossz, mi lett volna, ha nincs testvérem, és nem futballoztam volna, akkor úgy nem volna semmi a levesben, hogy minden rossz volna. Aki meg a pincérrel focizott, de egyke, vagy tele van testvérral, de botlábú — hát az egy peches magyar ember, balsors, akit régen tép. A jóságos szakállas főpincér majd megveregeti a vállát, egyé', apa, egyé' csak...

(1989)

Országos Széchényi Könyvtár

KRÓNIKÁS ÉNEK

Illyés Gyulának — Odaáttra

ég már a szekértábor is
remény sincs fölmentő seregre
a föld is ég
futja-e még
csonkán-bonkán elkeseredve
egy utolsó lesz-ami-leszre
csak hős ne légy
mert ebben
a hőstetlen
korban hősnek lenni nem érdemes
és nem szabad
de meg se add magad

van aki már
kötélre vár
csüggedni is erőtlén
ég már a szekértábor is
istenem hová vetődtem
van aki sír
van aki szül
van aki hallgat
van aki jajgat

a zsoldosok az elmaradt
hópénzért kiabálnak
a tisztjeik
az átállás esélyeit
latolgatják suttyomban
szorosra húzzák a hevedert
s a tönkrevert

védők közt kilovagolnak
van aki sír
van aki hallgat
akik elmentek közülünk
nem voltak közülünk valók
mert ha közülünk valók lettek volna
nem mentek volna el
szétosztjuk az úr testét
utolsó kenyerünket
mindenki hallgat

ég már a szekértábor is
ég már a szekértábor is
a föld is ég
füstje a kék
egekben tova ködlik
potomság
a többit
megírja, ha megírja más
zizegni kezd zizegni kezd
a hajdani
a majdani
kukoricás

(1989 ?)

Jegyzet

Kányádi Sándor Romániában élő magyar költő, versét a Ceaușescu-diktatúra körülményei között írta.

... zizegni kezd (...) a kukoricás: utalás arra, hogy Petőfi Sándort 1849-ben az orosz katonák feltehetőleg egy kukoricásban ölték meg.

MAGYARORSZÁG!

Világ Világa,
Szerelmem Kápolna-virága,
Nekem
Édes Egyetlenem,
Hazám,
Te Drága!

Kérdezd Illés kocsisomat,
honnan mennydörög e fogat,
mért is tértem meg-vissza hozzád,
mind kiforgatva sírodat:

Magyarország!

Én,
a te fényed,
napkeleti vőlegényed,
kit elcsaptak a háztól csúnyán,

ím,
itt fekszem rádvirradva,
pannon melled málnás csúcsán,

hogy combjaid holtágában
ülnek tort kesergőn:
Hadak csillagporos Útján
pirosra vált kendőm,
pirosra vált kendőm.

Ha százszor is kitagadnak,
én temetni el nem hagyalak:
kihívón
keresztbe fektetlek a síron!
sárig szomorúfűz hajad
tíz ujjal vidítom,
tíz ujjal vidítom.

Micsoda kilátás nyílik tűzhányó melleidről!

Vakon is látom:
én az oltár előtt,
te az oltár mögött,
virágom, virágom.

Úgy
ölelsz át,
sejtjeim fájnak,
hátadba körmeim holdvilágárkot vájnak,
ezeregy fényévnyi sáncot
mai,
holnapi bizáncok
ellen,
hogy védj magad:
Szerelmem,
Szerelmem Kápolna-virága,
Nekem
Édes-Egyetlenem,
Világ
Világa.

(1970)

Jegyzet:

A hazához intézett szerelmes verset át- meg átszövik a népköltészeti motívumok (pl. Kádár Kata balladája).

Világ világa: költői idézet az Ómagyar Mária-síralom c. magyar nyelvemlékből (1300 k.)

A VÁLTOZÁS TÜKRE

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A KÖZMEGEGYEZÉS HAJSZÁLEREI

Pozsgay Imre az állampolgári öntevékenységről, egyesületekről — a lakitelki találkozóról

Korszakos változásokat él át a nyolcvanas évek Magyarországa, igaz, Európa és a világ is. Immáron közhelynek tetsző felsorolásba kezdhetnénk, mi minden bolygatta fel, rázta meg a közelmúltat, s írja önkényesen, olykor akaratunk ellenére is a jelenkori történelmet: egyetlen dolog látszik fixnek ebben a zaklatott világban: az ember maga. Sokak szerint ebben rejlenek a mi nagy tartalékaink is: az egyéni, kisközösségi ambíciók, érdekek felismerésében, a teljesítményelv széles, az eddiginél szélesebb és főleg konzekvensebb alkalmazásában — a társadalom öntevékeny erőinek, demokratikus energiáinak felszabadításában.

De vannak-e ehhez keretek? Vannak-e intézmények, vannak-e fórumok? Régiek, újak — széles, a legszélesebb alapokon nyugvók? Van-e módja az önkifejtésnek, medre az állampolgári jószándéknak? Pozsgay Imrének, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa főtítkárának tettük föl ezeket a kérdéseket; egyszersmind fölkerve arra is, adjon tájékoztatást itt a népfront lapjában egy általa ismert olyan eseményről, ami egyre több szóbeszéd tárgya — s amit ugyanakkor eleddig jóformán csak a nyugati rádiók adásaiból ismernek -: a lakitelki értelmiségi találkozóról.

— Engedje meg, hogy emlékeztessen: a pártkongresszuson Ön arról beszélt, hogy a rossz társadalmi közérzet megszüntethető, ha növekszik az emberek cselekvési tere, táguul az állampolgárok kezdeményezési lehetősége. Ne kísérje ezeket gyanakvás, állandó felzúdulás — mondotta -, „ha elfogadjuk, hogy szocializmus van, akkor az irány nem az emberek közötti válaszfalak építése, hanem lebontása”. Egyetért azzal hogy ez ma méginkább időszerű?

— Igen, feltétlenül. S jó, hogy a pártkongresszust idézi föl, ebből talán érzékelhető, mennyire és milyen régóta foglalkoztat ez a probléma. De nemcsak engem, úgy hiszem, még sokan vagyunk, akik éppígy hiányolják az aktívabb közéletet, azokat a lehetőségeket, amelyek a rossz közérzetből segítenék kiemelni a társadalmat. Mert a tagolatlanságnak, a túlzottan áttekinthetetlen és a nem igazán jól szervezett közéletnek az a következménye, hogy ma olyanok is rosszul érzik magukat a magyar társadalomban, akiknek a személyes helyzete ezt nem indokolná. Valószínű arról van szó, hogy a társadalom egésze szűkösnek véli a cselekvési teret, holott ennek bővítéséhez nem is nagy dolgot, nagy műveletet kellene elvégezni, csak a határokat lenne szükséges közmegegyezéssel újra kijelölni. Vallom és vállalom, hogy felelősen gondolkodó állampolgárok alkotják ezt az országot, néhány alapérték dolgában ma is közmegegyezésre lehetne jutni: hiszem, hogy az emberek nagy többsége elfogadja eddigi ellentmondásos tapasztalataink ellenére is a szocializmust közös értéknek. S együttműködést tanúsít a többség abban a kívánságban is, hogy a nehezedő körülmények ellenére ne bomoljanak fel a társadalmi kapcsolatok, ne szűnjön meg a politikai stabilitás, és a társadalom elért integrációjának a fokát tekintsük előfeltételnek a továbblépéshez. Minden egybevetve azt mondom, hogy ha világosan és önkritikusan szól-

nánk az elmúlt évtizedek tapasztalatairól, a bejárt útról, akkor az alapértékeknek a válalásában a társadalmi közmegegyezést a gazdasági bajok ellenére is magasabb színvonalra lehetne emelni. Ehhez azonban az embereknek nagyobb szabadságra, állampolgári autonómiával, a döntésekben való részvételre van szükségük, vagyis olyan állapotra, amelyben a népért folytatott kormányzást a nép által és a nép jóváhagyásával folytatott kormányzás váltja fel. Úgy hiszem, hogy a politikai hatalom, az állam rendje és az állampolgárok ilyen fajta kívánsága ezek között a keretek között összeegyeztethető. Ez azonban feltételezi, hogy az állampolgár öntevékeny, kezdeményező lehessen, ha érdeke úgy kívánja egyesületek alapításában is. Vagyis az alulról építkezés, a civil társadalom szövetét alkotó társadalmi kezdeményezés lehetősége természetes jogosítványai közé tartozzék. E tekintetben már sok minden történt, ám a jövőben az eddiginél biztonságosabb jogi feltételeket kell ehhez teremteni, mert önmagában a politikai jószándék, amely ezt támogatja, nem elégséges, hiszen a bürokratikus akadályokon, garanciák híján elbukhat, viszontagságossá válhat a legnemesebb állampolgári kezdeményezés is.

— *A magyar közéletben, politikai struktúrában nem újkeletű az öntevékenység, spontán fellépés. Hiszen az egyesülési jog Széchenyiig visszavezethető, de később, a munkásmozgalom is merített ebből, máig emlegetett egyletei, egyesületei voltak. Mégis, mintha a nulláról kezdenénk...*

— Oka ennek hogy egész generációk nevelődtek föl az egyesülési jogok, szokások megismerése, ilyen kultúra megszerzése nélkül. Amiket említ, ezek mindenképpen forrásnak tekinthetők. És ha nem is mindig formális egyesületek között zajlott a progresszió élete Magyarországon, és nem mindig pártszerveződési keretek között, akkor is elmondható, hogy mindig nagy igény volt az ilyesfajta társulásokra, és nagy készség azok működtetésére. A nagy hagyományú kulturális mozgalmak, munkás önképzőkörök, az agrárszocialista mozgalom legkülönbözőbb társulásai arról is üzenetet hagytak a ma emberének, hogy az állampolgár, ha keze ügyébe alkalmas intézmény kerül, akkor ezekben felnőttként és nem gyermekded módon viselkedik. Persze az alkalmassághoz az is hozzátartozik, hogy a közvetlen érdekeltségét lássa benne az ember, az egyén. Látszólag partikuláris és lealacsonyító, hogy csak a közvetlen érdek mozgat, de én nem így gondolom. A közvetlen érdek számomra egy nemzet egységének a fenntartása is, de el kell jutnia az állampolgárnak ilyen fajta igényhez és kívánsághoz. S ezekhez másképp nem jut el, csak úgy, ha maga is alkot közösségeket, és azoknak a működtetésében részt vehet. Az önkormányzat a nemzeti társulásnak is az alapja, s hál' istennek ilyen előzmények is léteznek szép számmal a magyar történelemben.

A passzivitás nagy veszély

— *Persze ma is nagy ezen a területen a bizonytalanság. Sok a sérelem, a meg nem értés, a vita. Igaz, a kormányzóvivő a múlt héten úgy nyilatkozott, hogy „a kormányzat minden helyes, jó szándékú... egyesület fejlesztésének, létrehozásának híve.”*

— Ezt magát biztató jelnek tartom. Hozzáteszem, hogy ez szakítás azzal a babonával, miszerint mára a szocialista társadalom a tudatosságnak olyan magas fokára jutott el, hogy ott a központi akarat és annak képviselője, az elmélet s a tudás birtokában már eleve képes megítélni, hogy mi a társadalom szükséglete, egészen az egyes állampolgárig. Ezért fölöslegesnek, nélkülözhetőnek tartja az állampolgár közvetlen szemléletén és tapasztat-

latain alapuló kezdeményezéseket, benne az egyesületeket is. Jól tudom, hogy a mi országunk már régen szakított ezzel a szemlélettel. Mégis valamiféle rossz hagyomány miatt sok görcs, bürokratikus ellenállás tapasztalható az állampolgári kezdeményezésekkel, az egyesületekkel szemben. És sok a jogi tisztázatlanság is. Hadd mondjam el ezzel összefüggésben, hogy a politikának egy korábbi felfogása eleve veszélyt látott az ilyen kezdeményezésekben. S azóta mi derült ki? Az, hogy nincs nagyobb veszély egy társadalomra nézve, mint amikor az állampolgár passzívvá válik, „nemzeti gondozottként” képzelet el a saját sorsát, nem pedig olyan személyiségként, akinek önmagának is a hatása lehet azokra a körülményekre, amelyek között él. A sokat kárhoztatott állami gondoskodás most üt vissza, amikor a zavarban lévő, vagy deficittel küszködő államkassza, állami költségvetés a paternalista gondoskodást nem tudja ellátni. S elkezd valamiféle felsőbbrendű pozícióból korholni a népet, az állampolgárokat, amiért nem mozdítanak semmit a saját sorsukon. Hát nem erre voltak nevelve! Más volt velük szemben a követelmény. És egy követelménynek megfelelni, hosszú-hosszú mellőzés után rendkívül nehéz. Természeteszerű, hogy amikor kiderül a gondoskodás hiánya, az állam képtelensége arra, hogy minden emberi szükségletre maga reagáljon, minden emberi szükségletet maga elégítsen ki, akkor nem várható el, hogy az állampolgár azonnal a helyébe lépjen. Itt a jognak kell egyengetni az utat ahhoz, hogy ez az előbbre lépés megtörténjen.

Mozgástér, vita — meggyőzés

— *Ha végül is megszületik az egyesületi törvény, amit most már csaknem mindenki egybehangzóan óhajt, sőt sürget, az átrendezheti a politikai mozgástérét. S a meglévő társadalmi szervek, a népfront, s nem utolsósorban a párt szemszögéből nem kockázatos ez?*

— Az egyesületek működése azt is megköveteli, hogy az alkotmányban az egyesülési jogról szóló deklarációja alanyi jogként érvényesüljön az állampolgárok életében. Vagyis éppen a hatalomnak, a politikának kell óriási toleranciát tanúsítania ebben az esetben, tudomásul venni, hogy olyan jelenségek is előfordulhatnak, amelyek politikai rosszallásunkra érdemesek, mégse tehetünk semmit, mert a törvény garantálja, egyszersmind alkotmányossá teszi ezeket. Illetve egyvalamit tehetünk: meggyőzni, vitában küzdeni a magunk elképzelte irány fenntartásáért. Ez így biztonságos, stabil kereteket ad az emberek közötti együttműködésnek, kiszámítható viszonyokat teremt, s hosszú távon a politika számára is ez a kifizetődőbb. És ez a kisebb kockázattal járó, bár vitathatatlanul nagyobb megterheléseket és igényesebb politikai meggyőző munkát követel. Természetesen ez átrendezheti a politikai mozgástérét. De a politikai mozgástér átrendeződése az én szememben nem a politikai célok föladását jelenti, hanem az eddig el nem ért politikai célok új feltételek közötti meghirdetését. S ehhez kell új együttműködési formákat teremteni, amelyekben, megismétlem: azt is tudni kell elviselni, ha az emberi-társadalmi magatartások nem a prognosztizált politikai kívánság szerint alakulnak, hanem küzdelemben jönnek létre. Hogy ez kockázatos? Ma már biztosan mondhatom, nagyobb kockázat az, ha ezt a mozgástérét nem alakítjuk ki a politikai intézményrendszeren keresztül a társadalomban.

— *Az egyesületek jogállásához hasonlóan úgy hiszem rendezésre szorul a társadalmi szervezetek közjogi és polgári jogi pozíciója is. Elképzelhetőnek tartja, hogy a politikai reform részeként erre is sor kerül?*

— Az hiszem, egy ilyesfajta jogi tisztázás azt a politikai szándékot is erősítené, amely

szerint az érdekképviselőnek az lenne a dolga, hogy egy valódi közmegegyezést segítsen érvényesülni. A valódi közmegegyezésen pedig azt értem, hogy a döntésben is és a végrehajtásban is részt vállaljanak az emberek. Ehhez pedig bármilyen ellentmondásosnak tűnik fel amit mondok, az is szükséges, hogy a társadalomban érdekmozgatta kemény viták legyenek. Nem kell ezektől félni! Sőt, ezek teremthetik meg a hatalom működésében oly nélkülözhetetlen ellenőrzés lehetőségét, hiszen enélkül újra meg újra visszatérő kísértése minden döntésnek a voluntarizmus. Vagyis a vágyak összetévesztése a valósággal, a kívánt cél oly módon való sürgetése, hogy az már számításra kívül hagyja a megvalósítás feltételeit, az emberek, az állampolgárok együttműködési készségét. Sajnos emiatt jártunk pórul az elmúlt másfél-két évtizedben is. Mert már azt hittük, hogy túl vagyunk ezen, úgy véltük, olyan felvilágosult politikai gondolkodás jegyében kormányozzák ezt az országot, amely nem hajlamos a voluntarizmusra. Azt hiszem, személy szerint senki nem hajlamos, de a hatalom belső mechanizmusai, a hatalom gyakorlásának eddigi módja magában hordozta az ilyen döntések lehetőségét az ideológiai és a kívánt politikai cél olyan fajta előrehozását, ami már eleve fals döntéseket igényelt magának. Ezen túl kell lépni, az ezzel kapcsolatos ideológiai görcsöket levetkőzve, meg a politikai akaratképzésnek az ellenőrizetlen mechanizmusait is kiiktatva. Egy nehezen született döntés meggyőzőbb, mint a túl könnyen meghozott. Ám az akaratképzésben való ilyen részvételhez önállóságukban meg kell erősíteni a társadalmi szervezeteket, tisztázni közjogi és polgári jogi pozíciójukat, jogállásukban pedig garanciákat kell kapniuk. Mégpedig azért, hogy ha a társadalom által kívánt és a társadalmi célokhoz kapcsolódó szerepük és funkciójuk gyakorlását vállalják, akkor ezt nem rosszallás, hanem jóváhagyás kísérje a politikai partnerek részéről. Ez összefügg az önkormányzatok működésének a dialektikájával is: egy erős, de önálló szervezetekkel kiépült vertikális politikai rendszer nem működhet horizontálisan szerveződő és azok között kapcsolatokat kereső kormányzati rendszer nélkül. Akadály egyedül az alkotmány és a törvény legyen a működésben. A politika toleranciájába ennek is bele kell tartoznia. Ahhoz, hogy kiszámítható viszonyok között éljenek az emberek, tudniuk kell, ha jogszerűen és a törvények szellemében cselekszenek, akkor bántódás nem érheti őket. Még akkor sem, ha erősen vitatható amit tesznek, és nézetük nem egyezik például egy társadalmi vitában az előterjesztő nézeteivel, de akár még a szándékaival sem.

— *Ha valahol, a népfrontban tudják, hogy az egyesületsről, az egyesületi jogról milyen keveset tud a magyar átlagember. Nem ismeri, hol ér véget a baráti kör, az asztaltársaság, és hol kezdődik a formális szervezet. A lakiteleki találkozó hová sorolható? Minek minősíthető? A nyugati rádiók úgy beszéltek róla, mint Magyar Demokrata Fórumról.*

— A lakiteleki találkozó baráti összejövétel volt. Olyan eszmecsere, amit néhány, az ország sorsáért felelősséget érző értelmiségi kezdeményezett. Ebben hajtóerő a nemzet sorsáért érzett aggodalom volt, a célja pedig, hogy a dolgok, folyamatok újragondolásával, párbeszéddel serkentsék a közgondolkodást, az újító cselekvést.

Progresszív s nem ellenzéki

— *Bizonyára tudja, úgy terjedt el, hogy ez egy ellenzéki megmozdulás volt. Ezért is furcsállották sokan, hogy azon Pozsgay Imre volt a „központi szónok”. Miért vállalta? Mit remélt tőle? S mondana néhány nevet, kik voltak ott, ha ez nem titok?*

— Én magam, aki résztvevője lehettem e fórumnak, sőt előadást tartottam Lakiteleken, határozottan állítom, hogy ez nem minősíthető ellenzéki találkozóznak. Sőt, a világ sok kormánya boldog lenne, ha ilyen természetű és ilyen felfogású vitapartnerekkel kellene együttgondolkodva az ország jövődjéről tanácskozni. Ezzel én korántsem azt akarom mondani, hogy valamiféle homogén, és a nézetek teljes egységét reprezentáló társaság jött össze Lakiteleken, ellenkezőleg nagyon is sokszínű volt ez a gyülekezet. Sokszínű, amilyen a társadalom, amilyen a magyar közgondolkodás. Ott voltak az úgynevezett másként gondolkodók is. Ott voltak olyan emberek, akik talán már abban is kételkednek, hogy a szocializmus egyáltalán meg tudja oldani az ember problémáit. De hát ilyen kételyek vannak a magyar társadalom más részeiben is, a mai nehéz körülmények között ezen se lehet csodálkozni. Azonban a tekintetben a lakiteleki találkozó nem hagyott kétséget maga után, hogy az értelmiségnek az a része, amely ott volt, s nem túl merész a következtetés, hogy akiket képviselt: az a baj elhárításán akar munkálkodni. És a politikai stabilitás igényét kielégítve, az ország bajait fölhánytorgatva, igaz, némely esetben rendkívül kritikus megnyilvánulásokban kissé szokatlan élességgel, de a közmegegyezés és alkotmányos rendünk talaján maradván ajánlott párbeszédet a kormánynak, az ország vezetésének ahhoz, hogy közösen találjunk rá az olyannyira kívánt kivezető útra. Tehát nincs másról szó, mint amiről az előbbiekből más összefüggésben már beszéltem, hogy mivel sok tekintetben megrendült a bizalom a hivatalos intézmények iránt, ugyanakkor összeomlást józan ember nem akar ebben az országban, sokan öntevékenyen, maguk is kezdeményezik új intézmények létrehozását. S ezekben az intézményekben keresik a kifejezési eszközöket is gondjaik, de ami több: együttműködési szándékuk megfogalmazására. Természetesen nem titok, hogy kik voltak ott, hiszen nyíltan vállalták a részvételt, akik eljöttek, sokan előadást is tartottak. Így Bihari Mihály politológus, Gombár Csaba szociológus, Csurka István, Fekete Gyula, Konrád György írók, Benda Kálmán, Szabad György történészek, Pomogáts Béla irodalomtörténész, Márton János agrárközgazdász, a Népfront Országos Tanácsának alelnöke, István Lajos professzor, a népfront Vas megyei elnöke. De említhetem Levendel László orvosprofesszort, a népfront Családvédelmi Tanácsának társelnökét, Újhelyi Szilárdot, a Márciusi Front alapító tagját, Makovecz Imre építész, Lengyel László közgazdászt, Kósa Ferenc, Kovács András filmrendezőket. Összesen mintegy 150-160 magyar értelmiségi volt ott, nagy többségükben felelősen gondolkodó, az előítéletek fölé emelkedni tudó, cselekvésre kész, a katasztrófát elhárítani kívánó magyar állampolgár. Közülük némelyek nézetével mindenben nem lehet, bizonyos pontokon pedig kifejezetten nem szabad egyetérteni, de a szándékukkal és a törekvésükkel mindenképpen, mert az ilyen párbeszédre véleményem szerint is szükség van.

Választóvonal: ki akar jót

— *Tehát igaz a hír, hogy hiányzott az úgynevezett „kemény mag”, a másként gondolkodók legradikálisabb csoportja. Mondható ez a népiesség összejövételének? S igaz, hogy ki is pattant a meghívások, pontosabban az urbanusok távolléte miatt némi vita? Érezhető volt ilyesféle szembenállás? És egyáltalán, mint politológus, létezőnek tartja ezt a terhes örökséget a mai magyar értelmiség soraiban?*

— Az ellenzéknek ez a szárnya valóban nem volt jelen. De ez nem is a lakiteleki

találkozóinak a problémája, annál sokkal összetettebb kérdése ez korunk magyar valóságának. Nevezetesen az, hogy a szocializmusban is létező ellenzéknek hol jelöljük ki a helyét a társadalmi mozgástérben. Hiszen az általuk felvetett elgondolásokra úgy hiszem, lehet politikai választ is adni, egynémely javaslatukat megfontolni, és akkor ebben a politikai válaszkörben el is lehet helyezni őket. Kétségtelen, hogy zavarok vannak ekörül, Lakiteleken is szóba került a szerepük; némelyek részéről egyenesen az a vélemény hangzott el, hogy ez a lakiteleki találkozó egy népi összejövétel volt, amely fölelevenítette a már-már feledésbe merülő népi-urbánus vitát. De azt hiszem, hogy ez a megjegyzés félreértéseken alapult. Csak rá kell nézni a jelenléti ívre és a felszólalók névsorára. Ma a magyar progresszióknak szerintem olyan mozgástérre van szüksége, ahol nem ezzel az átkos örökséggel bajlódunk, hanem azzal a kérdéssel, hogy ki akar jól ennek a nemzetnek. Ki akarja hozzájuttatni a felemelkedéshez, s ilyen szempontból én választóvonalnak nem a népiek és urbánusok között húzódó vonalat tartom, hanem azt a kérdést, kik vallják a „minél rosszabb, annál jobb” politikát — hiszem, hogy ilyenek kevesen vannak -, s kik állnak a másik oldalon, egy párbeszédben létrejövő, széleskörű nemzeti közmegegyezés talaján. Lakitelek ebben egyértelmű vallomást tett. Igaz, hogy a glasznoszty szellemében olyan hangot ütött meg, amelynek a fogadására politikai életünkben talán még nem vagyunk fölkészülve, de amihez hozzá kell szoknunk, hogy új módon tudjuk érvényesíteni politikai szándékainkat a jövőben.

A Nyilatkozat

— *A végén egy Nyilatkozatot fogadtak el. Megismerhetnék ezt olvasóink? Nehéz ugyanis olyasmivel egyetérteni vagy vitatkozni, amit nem hallott, nem látott az ember.*

— Hogyne, természetesen. Annak előrebocsátásával, hogy ez a Nyilatkozat bár jogilag kifogástalan, és az alkotmány kereteiben, a közmegegyezés viszonyai között is megállja a helyét, politikai tartalmában sok vitatható és tovább vitatandó elemet tartalmaz.

„A magyar szellemi élet több, mint másfélszáz tagja baráti eszmecserére gyűlt össze 1987. szeptember 27-én vasárnap Lakiteleken. Erre a találkozóra meghívták Pozsgay Imrét, a Hazafias Népfront főtítkárárt.

A magyarság történelmének egyik súlyos válságába sodródott. Népmozgalmi erejében megroppant, önhitében és tartásában megrendült, kohéziójának kapcsolai tragikusan meglazultak, önismerete megdőbbentően hiányos. Összeomlással fenyegető gazdasági válságnak néz elébe. A magyar etnikumot példátlan széttagoltság sújtja. Nemzetünknek nincs közösen vállalható jövőképe.

Az országot megrázó társadalmi-gazdasági válság, a demokrácia, a politikai intézményrendszer elégtelensége, a közkerölcs súlyosbodó gondjai, a kulturális élet, a közoktatás aggasztó tünetei, megmaradásunk gondjai kaptak hangot az eszmecsere során. A magyarság esélyeit kutató jelenlevők és felszólalók a józanság és megfontoltság jegyében igyekeztek mérlegelni a kilábalás és a kikerülhetetlen megújulás, az igazán hatékony reformok módjait.

Az ország és a magyarság sorsáért érzett felelősségtől áthatva, az egybegyűltek szükségesnek és időszerűnek érzik olyan keretek létrehozását, amelyek arra szolgálnak, hogy a társadalom tagjai valódi partnerként vehessenek részt a közmegegyezés kialakulásában. Viták után a résztvevők egyetértettek abban, hogy egy ilyen közmegegyezés csak vala-

mennyi progresszív társadalmi erő összefogásával teremthető meg. Az a véleményünk, hogy csak társadalmi részvétellel lehet megoldani a válságot, mégpedig mind a társadalom, mind az ország politikai vezetőinek részvételével. A politikai és társadalmi szervezetek jelenlegi rendszerében nincs biztosítva az önálló és független nézetek kifejtése. Ezért javasolják egy magyar demokrata fórum létrehozását, amely a folyamatos és nyilvános párbeszéd színtere lehetne. Egy ilyen fórum alkalmas lenne súlyos gondjaink megvitatására, egy-egy témakör elemzésére, alternatív megoldási javaslatok elkészítésére. Ezt a fórumot a résztvevők nyitottnak képzelik, egyszerre demokratikus és nemzeti szelleműnek. Munkájában különböző világnézetű és pártállású emberek együttműködésére számítanak. Fontosnak tartanak, hogy ezeknek az eszmecseréknek és elemzéseknek az anyagát megismerhesse az ország közvéleménye. Ezért szükségesnek érzik alkotmányos keretek között működő, független sajtóorgánumok létrehozását.

Hisszük, hogy a megújulás erőinek széles körű összefogásával kijuthatunk a válságból.”

Újragondolva a szocializmust

— *Súlyos mondatok, kemény megállapítások. De őszintén szólva a sok szóbeszéd után én másra, kifejezetten ellenséges zárónyilatkozatra számítottam. Ön mennyiben vállalja ezt? S mivel vitatkozik?*

— Én különösen azt a kijelentést tartom vitathatónak, amely úgy szól, hogy „nemzetünknek nincs közösen vállalható jövőképe”. Úgy hiszem, hogy ez így nem felel meg a tényeknek, és ezenkívül nem nemzetmentő-mozgósító, hanem talán inkább leszerelő hatású, még akkor is, ha benne van egy olyan ígéret, hogy majd akkor ki kell alakítani egy ilyen jövőképet. Úgy hiszem, hogy a mi nemzeti önazonosságunk fontos része a szocializmus vállalása, éppen ezért inkább arról kellene beszélni, hogy a szocializmus megtett útját a zsákutcából esetleg visszafordulva, újragondoljuk, és a szocializmus magyar útját kialakítsuk. Megismétlem, az eddig elért helyzetet előfeltételnek tekintve ehhez. Nemzeti önértékünknek ebben éppúgy helye van, mint a közösségi tulajdon formáinak, benne múltunk és nemzeti önismeretünk éppúgy fontos szerepet játszik, mint a hatékony gazdaságra való törekvés. A másik: a társadalmi-politikai viták feltételeinek javításában egyetértek a nyilatkozat szerzőivel abban, amit a politikai és társadalmi szervezetek jelenlegi rendjéről mondanak, ám itt is valami még idekívánczozik. Leginkább, hogy ez a hatalom oldalán is megfogalmazódó igény, és a politikai intézményrendszer reformjának tervei tartalmazzák is azokat a lehetőségeket, amelyeket itt hiányolnak. Ebből a szempontból a közmegegyezés és a hatalommal való párbeszéd képessége hitelesebb lenne, ha erre is történne utalás. Ami pedig a Magyar Demokrata Fórum létrehozását illeti, azt hiszem, hogy ennek működéséhez a legjobb feltételeket éppen a népfront-mozgalom tudná ma megteremteni. Mindezzel együtt Lakiteleket én értékes és gondolatgazdag összejövételnek tartom. S bárcsak sok elvtársam, harcostársam látná, tekintené hasonlóan az ilyesféle alkalmakat, kezelné valódi politikai esemény rangján azokat. Mert abban a pillanatban nem zárnánk ki magunkat az ország közéletéből, hanem még inkább bekapcsolódnánk abba, és nem szorulódnánk tartósan defenzívába. Hiszen mondanivalónk van, tisztességes mondani-valónk, ez még a lakiteleki fogadtatásból is kitetszett.

Tóth Gábor

Magyar Nemzet, 1987. november 14.

FELHÍVÁS

A népiért Ceaușescu-rezsim pusztulásra ítélte Románia falvait, köztük az erdélyi magyarság megnyomorított és rettegésben tartott utolsó végvárait. Magyar, német és román otthonok százezrei vannak láncotalpas bulldózer-halálra ítélve, évszázados temetők kíméletlen felforgatásra, templomok lerombolásra kiszemelve. Az európai kultúra pótolhatatlan értékeit, három nép évszázadok alatt kikovácsolt ősi létformáit akarja szétverni a tébolyult erőszak.

Magyarok! Ez az a történelmi pillanat, amikor már nem hallgathatunk és nem maradhatunk tétlenek! Négy és fél évtizeddel a szörnyű háború után újra merénylet készül az emberiség ellen. A gyilkos szándék most elsősorban magyar testvéreink ellen irányul. Emberek! Tiltakozzatok! Fejezzétek ki szolidaritásotokat a bajbajutottakkal!

Tiltakozó felvonulásra hívunk benneteket 1988. június 27-én este hét órára a

HŐSÖK TERÉRE

Hozzatok gyertyát és fáklyát! Jelenlétetekkel is fejezzétek ki eltökéltségeteket az embertelenség feltartóztatására!

Barátaink! Gyertek a Hősök terére tiszta szívvel hitet tenni összetartozásunk és egymásért való felelősségvállalásunk mellett!

Gyertek kart-karba fűzve higgadt, demokratikus méltósággal felhívni a világ népeinek figyelmét a készülő népgyilkosságra.

Világ népei, segítsetek!

Emberi jogokért küzdő csoportok, tartsatok rokonszenvtüntetések! Egyházak, felekezetek szólaltassátok meg a harangokat!

Gyűlésünkön felkérjük a magyar kormányt, forduljon ebben a tragikus ügyben az Egyesült Nemzetek Szervezetéhez.

El a kezekkel a romániai, erdélyi falvaktól!

Erdélyt Védő Magyarországi Független Bizottság

Magyar Demokrata Fórum

Klubtanács

Szabad Kezdeményezések Hálózata

Széchenyi Casino Hagyományőrző— és Művelődési Társaskör

Szentendrei Petőfi Kulturális és Hagyományőrző Egyesület

Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaság

Bibó István Szakkollégium

Veress Péter Társaság

Szabó Dezső Emléktársaság

Forrás Kör

Erdélyi Művészetéért Alapítvány

(Röplap 1988 júniusából)

A kormány átfogó helyzetelemzést és tájékoztatást ígért — ehelyett felgyorsították a nagymarosi építkezést.

ISMÉT BECSAPTA MINKET

Hamisan tájékoztatják a lakosságot, hiányos és eltorzított információk segítségével győzik meg az amúgy is manipulált parlamentet, hogy a kormány álláspontja mellett döntsön. Tőlünk együttműködést várnak, ugyanakkor a népnek nincs joga dönteni.

KÖVETELJÜK EZT A JOGOT!

ÍRJÁK KI A NÉPSZAVAZÁST!

Még mindig nem késő!

1988. szeptember 12-én

TÜNTETÜNK

A VÍZLÉPCSŐ ELLEN!

Gyülekezés 17.00 órákor a Vörösmarty téren.

Innen a Parlamenthez vonulunk átadni közös tiltakozó nyilatkozatunkat.

Megkérdézzük: ki vállalja személy szerint a felelősséget a történelmi Duna-kanyar, a Szigetköz és Európa legnagyobb ivóvíztartalékának tönkretételéért, napi 5-10 millió forint felelőtlen elpcsékolásáért?!

KÖVETELJÜK A NAGYMAROSI ÉPÍTKEZÉS

AZONNALI LEÁLLÍTÁSÁT!

KÖVETELJÜK A NÉPSZAVAZÁST!

NAGYMAROS BIZOTTSÁG: Bajcsy-Zsilinszky BT Környezetvédelmi Csoport, Duna Alapítvány, Esztergomi Kulturális Egyesület, Fényes Szellők Baráti Kör, KOKO Eszperentisták Nemzetközi Természetvédelmi Társasága, Magyar Írók Szövetsége Örley Kör, Szentendrei Petőfi Kulturális és Hagyományőrző Egyesület, Népszavazást Kérők Csoportja, 4-6.o Békecsoport Duna Kör, BME Zöld Klub, Jurta Környezetvédelmi Csoport, Duna Barátai, Szabad Kezdeményezések Hálózata, Független Jogvédő Szolgálat, Ráday Klub: Pécel, Rakpart Klub, SZETA (Szegényeket Támogató Alap), Magyar Demokrata Fórum, FIDESZ, Klubtanács, FIDESZ Jogász-csoport, FIDESZ Munkáscsoport, Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózata Kör, SALOM, INCONNU Művészcsoport.

KÉRJÜK ADJA TOVÁBB

EZT A LAPOT!

(Röplap 1988 szeptemberéből)

A HATALOM LEGJOBB SZÁNDÉKAI IS ERŐTLENEN

Tamás Gáspár Miklós véleménye a válságról, a demokrácia esélyeiről, a boszúvágyról

Közel egy esztendeje, tavaly március 15-én, a Parlament előtt, Kossuth Lajos szobrának lépcsőjéről a hazai ellenzék egyik vezető személyisége, Tamás Gáspár Miklós filozófus, politológus a következőket mondta a több mint tízezres tömeg előtt: „Az önmagukat kinevező kormányok ideje lejárt; a nép bizalmát elvesztett vezetők mondjanak le!”

Többszázan, többezren ismerték a szónokot. De akadt a felvonulók között, aki a szomszédjához fordult: „Ki beszél? Ki ez az ember?”

T.G.M. — ahogy még Erdélyben a '70-es években elterjedt nevének rövidítése — egyetemi tanulmányait követően a kolozsvári Utunk irodalmi lap munkatársa volt 1978-ig. De 1975-től nem jelenhetett meg a neve, mivel már akkor visszautasított egy cikkmegrendelést, amiben Ceaușescu kellett volna dicsőítenie.

1978-ban települt át Magyarországra. Egy idősebb pályatársa szerint, ahogy elindult Kolozsvárról, még Szolnokig sem jutott, már bírálta a magyar politikai és társadalmi közállapotokat. Ennek ellenére egészen 1982-ig tanított az ELTE-n. Majd elbocsátották egy Párizsban megjelent írása miatt, amiben megjósolta: néhány éven belül menekültek ezrei árasztják el Magyarországot.

Azóta kiszorult a nyilvánosság első vonalaiból. Különböző szamizdat lapokban, a József Attila Kör ülésein és később a bontakozó alternatív szervezetek tanácskozásain fejthette ki véleményét. Időközben előadónak hívták meg New Yorkba, a Columbia Egyetemre, Párizsba, a Társadalomtudományi Főiskolára és Oxfordba, a St. Antony's College-ba, ez utóbbi tiszteletbeli tagjává választották. A Szabad Demokraták Szövetsége vezetősége tagja.

Kiürített hadállások

— Itt, az elmúlt rövid években egy implózió és nem egy explózió zajlott le — vág a helyzet elemzésébe, amikor a Menekültügyi Bizottság és a Magyar Képző és Iparművészek Szövetsége által rendezett kiállítás megnyitója után leülünk beszélgetni a Múzeum Kávéházban. — Vagyis: nem a néptömegek elégedetlensége gyöngítette meg az MSZMP erejét, hanem a párt veszítette el önbizalmát, kezdeményező készségét.

— *Mi okozta a hatalom elbizonytalanodását?*

— Megtört az a konszenzus, amit Kádár János vezetésével kialakítottak. Nevezetesen: a közmegegyezés bukását éppen a mesterségesen fenntartott egyensúly idézte elő. Apolitikussá tették a nemzetet, következésképp a párt is apolitikussá vált. Vagyis a párt válsága idézte elő a mai, új helyzetet.

— *Tehát véleménye szerint az anarchia veszélye fenyeget?*

— Egészen pontosan most együtt él a diktatúra és az anarchia. Még mindig igaz, hogy a társadalom közigazgatása azonos a párt hatalmával, ugyanakkor ez a párt elkezdte kiüríteni a hadállásait. A társadalom viszont még nem hódította meg ezeket az elhagyott pozíciókat.

— *Talán, mert nem is igazán akarja, vagy még nem időszerű.*

— Mindkettő igaz. Fel kell viszont figyelniünk az állampolgári engedetlenség járványára. A vezetés központjából még mindig érkeznek az utasítások, ám ezeket nem hajtják végre. Az ország hovatovább kormányozhatatlanná válik. Ez veszélyes. Már azok a reformintézkedések is elbuknak, melyeket népi nyomásra hoztak meg. A párt a legjobb szándékait sem tudja megvalósítani.

— *Az ellenzéki erőknél több esélyt adna?*

— Pillanatnyilag az ellenzéki csoportok sem erősek. A különböző független „alternatív” szervezetek, pártok és pártkezdemények csak a közhangulat elemeit reprezentálják. Főleg azokat, amelyeket a politikai vezetés, a legitimációs válsága miatt képtelen követni vagy leküzdeni. Tehát új berendezkedésű államra van szükség, mert a maiban már senki sem bíz, még a haszonélvezői sem.

— *Egyáltalán kiből bízna meg ma itt a választópolgár?*

— Aki, akik itt új politikát hirdetnek, bizalomra csak akkor számíthatnak, ha csakúgyan a nép bízta meg őket. Ezért aztán itt gazdasági reform is csak akkor lesz, ha a nép bizalmát bíró kormány kéri fel a lakosságot az áldozathozatalra.

— *Vagyis új választások kiírását tartaná minél hamarabb szükségesnek. De milyen keretek között, vagy az eddigiekhez képest mekkora módosításokkal?*

— A lényeg a szabad választás. Mondhatnám úgy is: szabadelvű választás. Ez még az új, készülő alkotmánynál is fontosabb. Itt jegyzem meg, hogy amíg Magyarországon szabadelvű választás volt, írott alkotmányra sem tartottak igényt. De említhetem Nagy-Britanniát. Ott csupán az 1911-ben született népképviselői törvény helyettesíti az alkotmányt, és egészen jól garantálja a politikai berendezkedés szabadságát.

Sportszerű küzdelem

— *Ehhez képest napjainkban készül az új alkotmány, és már politikailag eldöntött tény, hogy népszavazással szentesítik majd.*

— Nem hiszem, hogy ilyen bonyolult jogelméleti kérdésben egyszerű „igen” vagy „nem” szavazattal dönteni lehet. Miként nem hiszek a tömegtüntetések, avagy a titkos kamarillapolitikák erejében sem.

— *Megfogalmazná, mindezzel szemben miben hisz?*

— Az első olyan lehetőség előtt áll egy kommunista rendszer, hogy szabadelvű demokráciává alakuljon át. Talán megtörténhet. Ebben hiszek. Tudjuk a liberalizmus történetéből, hogy a szabad választások mögött a politikai elitiek kiegyezése áll. Ez nem föltétlenül a nép feje fölötti, elvtelen megegyezés, hanem a népakarat szegmentumait képviselő politikai csoportok egyenlő helyzete és esélye. Vagyis: sportszerű küzdelem.

— *Milyen feltételei vannak egy ilyen versenynek?*

— A nyilvánosság és a pénz. A nyilvánosság lehetősége, pro forma korábban is létezett, de valójában csak most élhetünk vele. Példa rá a mi beszélgetésünk is, itt a Magyar Nemzet hasábjain. A pénz a másik tényező, mint mondtam. Nálunk, ahol nem jelen-

tós a magángazdaság, még a nyugati országoknál is fontosabb, hogy a demokratikus folyamatokban résztvevő valamennyi szervezet egyenlő mértékben élvezhesse a költségvetési támogatást. Enélkül nincs szabad választás, ami viszont előfeltétele a politikai váltógazdálkodásnak. És visszafelé is igaz: ahol erre a rotációra nincs lehetőség, ott nem szabadelvű a választás. Ezért van szükség a financiákat tisztázó párttörvényre.

— *Mint azt Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter egy parlamenti bizottsági vitán is elmondta, a nyugati párttörvények nem politikai, hanem gazdasági szabályozást tartalmaznak. A pártok pénzügyeit kodifikálják.*

— Ez természetes is. A demokráciákban nem kérdés, hogy alakítható-e párt. Az igazi, régi demokráciákban nincs is párttörvény. És itt a „régí” is fontos. Nálunk mostanság sokat hivatkoznak az NSZK-ra a párttörvény körüli vitában. De az fiatal demokrácia. Egyébként ott abban korlátozzák a pártokat, nehogy különböző, ellenőrizhetetlen előnyökhöz jussanak. És ne felejtünk el még egy fontos elemet. Nyugaton választási és nem tömegpártok versenyeznek a kormányzásért, akik aztán a parlamentben a létező politikai mozgalmakat képviselik. Tömeghátterük ott azoknak a szocialista típusú pártoknak van, amelyek különböző szakszervezetekhez kapcsolódnak.

— *Nem hiszem, hogy az MSZMP tagsága körében a többség kitörő helyesléssel üdvözlné, hogy közpénzekből támogassák az alig egy éve még az ellenzékinek, sőt, ellenzéknek nevezett alternatív szervezeteket, hogy aztán esetleg osztozzanak a hatalomban.*

— Nekünk a politikai ellenfeleink nem az MSZMP 700 ezres tagságában keresendők. Sőt még azt is elképzelem, hogy a bürokratikus pártapparátusban olyan technokraták is dolgoznak, akik a demokráciát tudnák szolgálni. A demokratikus változás nem fenyegeti a párt minden aspektusát. A reformer kommunistáknak továbbra is támaszkodniuk kell az ellenzékre, miként eddig is tették.

— *Mégis kemény, bizalmatlan, időnként védekező vélemények is elhangzanak a alternatívokkal szemben.*

— Mert a demokrácia a kiváltságokat fenyegeti. Ennyiben érthető bizonyos pártkörök riadalma. Itt státusról, befolyásról, jövedelemről van szó. A demokráciában elkerülhetetlen az elitek bizonyos cseréje. Ez megkezdődött. A párt megpróbálja a nómenklatúrát csökkenteni, lead intézményeket, sőt, kicsapja őket a független szférába. Csakhogy ilyen helyzetekben a párthoz lojális csoportok is ellenállnak. Az bizonyos, hogy az ellenzéki csoportoknak nem szabad a párt által leadott pozíciók elfoglalására törekedniük. És szabadelvű választások előtt a koalíció is elképzelhetetlen.

Tabula rasa!

— *Sokan tartanak attól, hogy a mai liberálisabb közállapotokat a gazdasági helyzet romlása miatt egy kemény, bonapartista kurzus követi. Mi ez ellen a garancia?*

— Ennek a félelemnek elejét lehet venni. Mivel valóban kicsi arra az esély, hogy itt rövid időn belül eljön a Kánaán, meg kell teremteni a bizalom légkörét. Nem szabad a korábbi hibák elkövetőinek szociális biztonságát veszélyeztetni. Az sem fontos, hogy a bűnökért felelősségre vonjuk őket. Ez csak növelné a félelmet. A bosszúvágy komplexusát visszautasítom.

— *De ettől még nem mozdul meg a gazdaság.*

— Azoknak a korporatív erőeknek, melyeknek a gazdasági élet némely pozícióját már

átadták, hatalmat is kell kapniuk. Gondolok itt például a Gazdasági Kamara, az önálló vállalkozók lehetséges, valódi erejére. És a továbbiakban minél kevesebb kényszer nehezedik az állampolgárra, annál erősebbé válik benne a gazda érzete, magatartása. Miként érhető ez el? Az adók minél alacsonyabb szinten tartásával. A szűkre szabott költségvetés korlátozná az állam hatalmát, de a gazdaság erejét nem. És ha más ügyekben is sorra megszűnnek a kényszerek, a monopóliumok, azzal a demokrácia nyer, ami a prosperitás záloga. A döntések szabadságát egészen odáig menően szükségesnek tartom — és ez ügyben vitázom néhány ellenzéki társammal is –, hogy még sztrájkról is szavazhasson a munkavállaló, és ne a szakszervezet vezetősége mondja ki a végső szót.

— *Tehát: szabadelvű politikai élet, az állam fennhatóságának megszüntetése és türelem.*

— Igen, ezek lehetnek a címszavak. Ami napjainkban történik, semmiképp nem nevezhető lassúnak. A változás néha olyan gyors, hogy a személy, az egyes ember érdekeire, jogaira már nem is figyelnek. Pedig most a kiengesztelődés és a megbocsátás légkörének kellene uralkodni.

Szendrei Lőrinc

Magyar Nemzet, 1989. február 23.

FÜGGETLEN SZERVEZETEK MEGEMLÉKEZÉSEI

1989. MÁRCIUS 15-ÉN

A déli harangszóra a Március 15. tér, az Erzsébet híd pesti hídfője és a Duna-korzó zsúfolásig megtelt ünneplőkkel, akik a 31 független szervezet megemlékezésére jöttek a Petőfi-szoborhoz.

A budapesti független március 15-i megemlékezéseket és békés tüntetéseket a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság, a Bibó István Szakkollégium, a Fiatal Demokraták Szövetsége, a Független Kisgazda, Földmunkás és Polgári Párt, a Független Jogász Fórum, az Inconnu Csoport, a Kelet-Nyugat Párbeszéd Hálózati Kör, a Magyar Demokrata Fórum, a Magyar Művészek és Gondolkodók, a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, a Menedék Bizottság, a Munkásszolidaritás, a Nagymaros Bizottság, a Népszavazást Követelők Csoportja, az Országos Klubtanács, a Perem Klub, a Rakpart Klub, a Republikánus Kör, a Salom Független Magyar Zsidó Békecsoport, a Szabad Demokraták Szövetsége, a Szabad Kezdeményezések Hálózata, a Széchenyi Casinó és Hagyományörző Egyesület, a Székely Tanács, a Szociáldemokrata Ifjúsági Kör és a Történelmi Igazságtétel Bizottság szervezte.

A harangszót követően a tömeg elénekelte a Himnusz-t. A magyar reformkor és a szabadságharc nagy alakjainak, köztük Petőfi Sándornak, Széchenyi Istvánnak a szavait idézte az ünnepi beszédben Filó Sarolta színművész. a nemzet fejlődéséhez hozzájáruló célok 1848-49-ben hasonlóak voltak a ma demokratikus Magyarországnak megteremtésére kitűzött feladatokhoz. Víg Károly, a Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság elnöke, a társaság névadóját idézte többek között, aki 1931-ben mondott ugyanitt beszédet. Mécs Imre, a Történelmi Igazságtétel Bizottság képviselőjében rámutatott arra, hogy igazságos célja érdekében a fiatalság mindig hangot tudott adni békés demonstrációval forradalmi lendületének. Arra a kérdésre válaszolva, hogy miért nem ünneplik együtt a hazai politikai erők, csoportosulások, pártok és mozgalmak március 15-ét, így fogalmazott: „külön ünnepelünk, de nem egymás ellen.”

A beszédek után az ünneplő tömeg nemzeti színű zászlók alatt a Szabadság térre vonult.

A zsúfolásig megtelt Szabadság téren a résztvevőknek először Cserhalmi György színművész olvasta fel a 31 független szervezet által aláírt 12 pontot:

1. Valódi népképviselőket és többpártrendszert. Biztosítsák a választások szabadságát és tisztaságát.

2. Rendőrállam helyébe jogállamot. Érvényesüljenek az emberi jogok, legyen bírói függetlenség.

3. Szólás-, sajtó-, lelkiismereti és oktatási szabadságot. Számolják föl a hírközlés állami monopóliumát. Oszlassák föl az Állami Egyházügyi Hivatalt.

4. Jogot a sztrájkra. Ne korlátozzák az érdekvédelem, a követelés és a szolidaritás szabadságát.

5. Méltányos közteherviselést, a közkiadások társadalmi ellenőrzését. Szüntessék meg az egyéni és csoportos kiváltságokat. Adják meg mindenkinek az emberhez méltó élet alapfeltételeit.

6. Ésszerű gazdálkodást, működő piacot, a tulajdonformák egyenjogúságát. Állítsák le a pénzemésztő és környezetpusztító nagyberuházásokat, szüntessék be a veszteséges vállalatok támogatását, vessenek véget a vállalkozás és a lakosság megsarcolásának.

7. A bürokrácia és az erőszakapparátus leépítését. Oszlassák föl a Munkásőrséget és az Ifjú Gárdát.

8. Szabadságot és önrendelkezést Kelet- és Közép-Európa népeinek. Szűnjék meg Európa katonái, gazdasági és emberjogi kettőszta.

9. Semleges független Magyarországot. Vonják ki a szovjet csapatokat hazánk területéről. Töröljék a magyar ünnepek sorából november 7-ét.

10. Felelős kisebbségi és menekültpolitikát. A kormány lépjen föl a nemzetközi fórumokon a magyar kisebbségek védelmében. Szűnjék meg a rendőri szemlélet és a jótalan megkülönböztetés a romániai menekültek ügyében.

11. Nemzeti önbecsülést. Vessenek véget a történelemhamisításnak. Adják vissza a nemzetnek címerét.

12. Igazságot '56-nak, tisztességet a forradalom mártírjainak. Nyilvánítsák nemzeti ünnepé október 23-át.

Ezután Csengey Dénes, a Magyar Demokrata Fórum elnökségének tagja lépett a mikrofonhoz. Bejelentette, a független politikai szerveződések, pártok ki akarják nyilvánítani, hogy a Magyar Televízió az egész nemzeté, s e tulajdonjogot a jövőben is érvényesíteni kívánják. Önálló műsorokat követelnek a független pártoknak, mozgalmaknak és szakszervezeteknek.

Az MTV bejárata előtt gyerekek és fiatalok Szabad magyar televízió! fölíratú transzparenst feszítettek ki, ezzel jelezve a televízió jelképes elfoglalását.

A különböző szervezetek nevét és jelszavait hirdető transzparenseket magasra emelve, folyamatosan érkeztek a Kossuth térre az ünneplő csoportok. Elénekeltek a Himnuszt, majd félperces, némasággal meghajtott zászlókkal emlékeztek meg azokról, akik 1956. október 25-én veszítették életüket a Kossuth téren.

Ezután Orbán Viktor, a Fiatal Demokraták Szövetségének képviselője tartott beszédet. Kétségét hangoztatta a hatalom őszinteségét illetően, és ezzel indokolta, hogy a Fidesz nem volt hajlandó a közös ünneplésre. „Mi csak magunkban bízhatunk. Abban hiszek, hogy közös akarattal képesek vagyunk békés úton visszavezetni Magyarországot 1848 eszményeihez” — mondta.

A Kossuth téri másik szónok Kis János, a Szabad Demokraták Szövetségének képviselője volt. „Békés átmenetet akarunk, nem újabb nemzeti katasztrófát. Félmegoldásokkal azonban nem érhetjük be” — hangoztatta. Szerinte a válságból csak nemzeti összefogással lábalhat ki az ország. Szorgalmazta, hogy előbb teremtsék meg „a demokratikus pártok és mozgalmak koalícióját, hogy az MSZMP-nek erős, megkerülhetetlen vetélytársa és tárgyalófele legyen”. A Kis János beszédét záró jelszót — Szabadságot, demokráciát! — hosszasan skandálta a tömeg.

A beszédek után — azok nevében és azok helyett, akik nem ünnepelhetik szabadon március 15-ét — a jelenlévők elénekeltek a Székely himnuszt. A Kossuth téri megemlékezés a Szózáttal zárult.

A Bem-szobornál a Független Kisgazdapárt képviselői felolvasták a március 15-ét, il-

letve a forradalomra emlékező magyarságot üdvözlő külföldi szervezetek táviratait. Így a Lengyel-Magyar Szolidaritási Bizottságét, a Lengyel Független Diákmozgalomét, a Szolidaritás szakszervezetét, valamint az Észt Népfront, az Ukrajnai Demokratikus Unió és a Charta 77 köszöntő sorait.

A Független Kisgazdapárt nevében Bába Iván üdvözölte az egybegyűlteket. Fónay Jenő a Politikai Foglyok Szövetsége nevében szólalt fel, és emlékeztetett az 1956 utáni ítéletekre.

A megemlékezés a Bem-szobornál a Himnusz és a Székely himnusz elénekklésével zárult. Ezt követően a felvonulók lerótták tiszteletüket a Batthyány téri Kölcsey-szobornál, elhelyezve az emlékezés virágait és koszorúit.

A független szervezetek ünnepsége Budán a Várban a Magyar Demokrata Fórum budai szervezeteinek fáklyás felvonulásával folytatódott. A résztvevők megkoszorúzták az egykori börtönépületben Kossuth Lajos és Táncsics Mihály emléktábláját, ahol Pálmány Béla, az MDF országos választmányának tagja emlékezett meg Kossuthról és Táncsicsról, valamint a politikai foglyokról.

A Magyar Demokrata Fórum budai szervezetei a Táncsics-szobortól a Dísz térre vonultak, ahol ünnepi műsor köszöntötte a jelenlévőket. Az ünnepi szónok Kulin Ferenc, a Magyar Demokrata Fórum elnökségének tagja többek között hangsúlyozta: március 15-e példája éppen arra tanít, hogy a reformokat érlelő hosszú folyamat eredményeit csak egy forradalom szentesítheti. Az igazi forradalom évtizedekig érlelődik a lelkekben, s ami ebből a politikai élet felszínére tör, az az összegezés — mondotta.

Az SZDSZ és a Fidesz fáklyás felvonulóinak gyülekező helyén az Eötvös-szobornál Tamás Gáspár Miklós, az SZDSZ testületének tagja mondott beszédet. Egyebek között hangsúlyozta: az új szervezeteknek ideje lenne felhagyniuk az ellenségeskedésekkel, hogy felkészüljenek az építésre. Kiemelte: a független szervezetek célja az alkotmányos demokrácia és a nemzeti függetlenség.

Magyar Nemzet, 1989. március 16.

MIT VÁR A TÖBBPÁRTRENDSZERTŐL?

Válaszol a közvélemény

A Magyar Közvéleménykutató Intézet e hónap elején háromszáz budapesti, kétszáz győri és kétszáz falusi lakost kérdezett meg arról, hogy milyen álláspontot foglalnak el az MSZMP Központi Bizottsága február 10-11-i ülésén elhatározott többpártrendszerrel? A városokban nem, kor és iskolai végzettség, a községekben életkor és nem szerint a választ adók megfelelnek az adott település összetételének. a kutatást **Závecz Tibor** végezte.

Az MSZMP Központi Bizottsága, az ország jövőjét a többpártrendszer viszonyai között képzei el. Ezt a megkérdezettek háromnegyede tudta, egytizede úgy vélte, hogy a KB elutasította a többpártrendszert, és 15 százaléka nem volt tájékozott ez ügyben. A felsőfokú végzettségűek, a fiatal- és középkorúak, a párttagok az átlagosnál informáltabbnak bizonyultak.

A többpártrendszer szükségességéről a budapestiektől már 1988 novemberében is kétszer véleményt kértek. November elején a megkérdezettek kétharmada, közepén a fele és legutóbb több mint a háromnegyede helyeselte, hogy az MSZMP-n kívül más pártok is működjenek. Feltehetően november közepén azért volt kisebb az egyetértés a többpártrendszerrel, mert e kérdésben ellentmondó nyilatkozatokat hoztak nyilvánosságra. A fordulat pedig abból következhet, hogy az egyesülési törvény elfogadásával politikai realitássá vált a pártok jelenléte a közéletben. Jelenleg a fővárosiak 15 százaléka nem tartja szükségesnek a többpártrendszert, 7 százaléka pedig tanácstalan e kérdésben. A győriek hasonlóképpen vélekednek, mint a budapestiek. A falvakban élők többsége (59 százaléka) szintén a többpártrendszer híve, de közöttük nagyobb az ellenzők és a bizonytalanok aránya, mint a két városban. A pluralista állásponton inkább a fiatalok, a felsőfokú végzettségűek vannak. A több párt szükségességét az MSZMP tagok és a pártonkívüliek hasonló arányban fogadják el, de az MSZMP tagjai közül a pártonkívülieknél többen maradnának meg az egy párt mellett. Az előbbieket 3, az utóbbiak 10 százaléka bizonytalan. Az MSZMP-tagok határozottabb állásfoglalását már több közvéleménykutatás igazolta.

Szükségesnek tartja vagy nem tartja szükségesnek, hogy a közeljövőben az MSZMP mellett más pártok is működjenek?

(Százalékos megoszlás településenként)

	Budapest	Győr	4 község
Szükségesnek tartja	78	76	59
Nem tartja szükségesnek	15	18	25
Nem tudja megítélni	7	6	16

Szükségesnek tartja vagy nem tartja szükségesnek, hogy a közeljövőben az MSZMP mellett más pártok is működjenek?

(Százalékos megoszlás MSZMP-tagság szerint)

	Tagja az MSZMP-nek	Nem tagja
Szükségesnek tartja	69	72
Nem tartja szükségesnek	28	18
Nem tudja megítélni	3	10

Jobb lesz vagy rosszabb?

Az emberek többsége úgy gondolja, hogy az új pártok léte változásokat hoz. Javulást jobbra azok várnak, akik a többpártrendszert helyeslik. (Az iskolázottak, a fiatalok.) A kutatás körébe vontak többsége szerint, ha több párt lesz, javulni fog az emberek közérzete és javul a politikai helyzet is. A városiak nagyobb hányada optimistább a falusiakénál. A gazdasági helyzet javulására kevésbé számítanak.

A pártpluralizmus a nemzetközi megítélésünket is módosíthatja. A többség úgy véli, hogy többpártrendszer esetén a nyugati országok véleménye jobb lesz mint volt. A Szovjetunió várható álláspontjának megítélésére a fővárosiak 15, a győriek 11, a falusiak 29 százaléka nem vállalkozott. A válaszok megoszlottak ebben a kérdésben. A többpártrendszer híveinek relatív többsége, 41 százaléka, ellenzőinek pedig 36 százaléka úgy gondolja, hogy nem lesz változás a Szovjetunió vélekedésében. a pártpluralizmussal egyetértőknek 23 százaléka számol azzal, hogy rosszabb lesz a Szovjetunió véleménye országunkról, míg az ellenzőknek 34 százaléka tart ettől.

És az MSZMP?

Több politikai párt működése esetén változhat az MSZMP megítélése is. A városiakok egyharmada szerint az javulni fog, egyharmada szerint változatlan marad. A győriek egy-negyede, a budapestiek egyötöde vallja, hogy rosszabb lesz az MSZMP-ről alkotott vélemény. Bizonytalan a válaszolók 17-13 százaléka.

Ha a jelenlegi monolitikus hatalmi rendszert felváltja egy pluralisztikus szisztéma, az MSZMP szerepe is megváltozik. A relatív többség azt gondolja, hogy az MSZMP a módosult politikai erőterben is megőrzi vezető szerepét. Ez a vélemény középfokú végzettségűekre, az idősekre és a szakmunkásokra jellemző. A hegemonia elvesztésére inkább a felsőfokú végzettségűek és a fiatalok számítanak. Az MSZMP-tagok sokkal jobban bíznak a párt vezető szerepének megtartásában, mint a pártönkívüliek. Arra a kérdésre, hogy mi lenne jobb az országnak, ha az MSZMP megőrizné vagy elveszítené vezető szerepét, a válaszok többnyire megfelelnek annak, amit az esélyekről mondanak. A mindkét kérdésre egyértelmű választ adók háromnegyedének várakozásai megegyeznek saját kívánságaikkal. Csak a kisebbség véleményében a párt jövőbeni szerepéről tér el a helyzetértékelés az óhajoktól. A legfőljebb 8 osztályt végzettek, a középkorúak és a párttagok körében az „elveszíti, de jó lenne, ha megőrizné” álláspontja a gyakoribb. A „megőrzi, de jó lenne, ha elveszítené” vélemény az átlagosnál jobban egyik társadalmi,

demográfiai csoportra sem jellemző. A többpártrendszer ellenzőinek 80 százaléka vallja, hogy pluralista viszonyok esetén az lenne jobb az országnak, ha az MSZMP megőrizné a vezető szerepét, de ez a vélemény dominált a többpártrendszer híveinél is.

**Mi lenne jobb az országnak, ha az MSZMP megőrizné
vagy elveszítené a vezető szerepét?**

(a választ adók százalékában, településenként)

	Budapest	Győr	4 község
Megőrizné	45	57	58
Elveszítené	33	28	20
Nem tudja megítélni	22	15	22

Félünk-e a pluralizmustól?

A politikai színtéren már megjelentek a pártok. a Független Kisgazdapárt létéről a városiak 81 százaléka, a falusiak 75 százaléka hallott. Ugyancsak sokan tudnak a Szociáldemokrata Párt újjáalakulásáról (a budapestiek 76 százaléka, a győriek 71, és a falusiak 78 százaléka). Jóval kevesebben értesültek a Magyar Néppártról. A települések lakóinak mintegy egynegyede csupán. Azoktól, akik hallottak az egyes pártok megalakulásáról, megkérdezték, hogy helyeslik vagy nem helyeslik létrejöttüket.

A három párt megalakulásának helyeslése az egyes pártokat ismerők százalékában

(A településeken belül az 1= helyeslés, 2=nem helyeslés, 3= bizonytalan)

	Budapest			Győr			4 község		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Szociáldemokrata Párt	76	7	17	78	13	9	71	7	22
Független Kisgazdapárt	73	10	17	74	15	11	67	17	16
Magyar Néppárt	62	16	22	62	28	11	54	21	25

Némely megnyilatkozás, vélemény szerint a politikai pártok léte bonyodalmakat okozhat a társadalom életében. Attól tartanak, hogy zűrzavarba sodorhatja az országot. Ezzel a megállapítással a budapestieknek és a győrieknek 34 százaléka, a falusiaknak 48 százaléka ért egyet. A budapestiek 57, a győriek 60 százaléka, a falusiak 37 százaléka nem lát veszélyt. (5, 2, 15 százalékának nem volt véleménye.) Az átlagosnál kevésbé félnek a „pluralizmus veszélyeitől” a fiatalok, a felsőfokú végzettségűek és a szellemi foglalkozásúak.

M. N.

Magyar Nemzet, 1989. március 20.

A PATTHELYZET MEGOLDÁSA: A HATALMI KÖZPONT ÁTHELYEZÉSE

Lengyel László a nemzeti kerekasztal lehetőségéről

Patthelyzet — hallik mind gyakrabban a mai politikai értékelést illető jelző. Valóban akadnak mozdulatlanságra, kivárára utaló jelek, mindenekelőtt megfeneklett az MSZMP és az ellenzéki pártok közötti tárgyalások második fordulója. A továbblépéshez a mostani kilátások sem túlságosan biztatóak, s a felek a kudarcokért inkább csak egymásra mutogatnak. Hasonló feszültségpontok csomósodnak az új törvények előkészítésénél is, hiszen — a mai körülmények között — az alulról építkező szervezetek a tervezetek vitáiban nem kívánnak részt venni. A hét végén Lengyel László kandidátus, a reformok egyik legismertebb szakértője, új koncepciót fogalmazott meg továbblépésre, s erről exkluzív interjút adott a Magyar Nemzetnek.

— *Úgy látszik, hogy a politikai pártok kerekasztal-tanácskozásának, valamint az Új Márciusi Front Nemzeti Bizottságának ügye is megfeneklett. Vagyis a hatalommegosztás előkészítésére alkalmas érdekegyeztető fórumok nem működnek. Ebben a helyzetben milyen kiutat lát?*

— Azért maradjunk egy pillanatig mai állapotunknál, a politikai erővonalak megmerevedésénél, a megkezdett tárgyalások befagyasztásánál. Számomra ebben a szituációban teljesen nyilvánvaló, hogy az MSZMP nem akarja folytatni, vagy húzni kívánja a megbeszéléseket az Ellenzéki Kerekasztallal. A vele szemben fellépő csoportok egyeztetett állásfoglalásaikkal olyan erős nyomást fejthetnek ki rá, amelyben bizonytalan, hogy képes-e a nyilvánosság előtt saját hadállásait megvédeni. Ezért meggyőződésem, hiába nyújtogatja a kezét az Ellenzéki Kerekasztal táborá, mondván, a nőtanácstól a SZOT-ig bárki odaülhet szövetségesként a túlsó oldalra, a Magyar Szocialista Munkáspárt mellé, a tárgyalások ebben a körben nem folytatódhatnak.

— *És az Új Márciusi Front Nemzeti Bizottsági indítványa?*

— A frontnak magam is alapító tagja vagyok, mégis azt kell mondanom, hogy mára már betöltötte történelmi hivatását. Fellépése, tevékenysége, javaslatának sora erőteljesen erjesztő hatású volt politikai életünkre, s áttörést jelentett az MSZMP mindenáron való egységfelfogásában is. Az utóbbi hónapokban azonban társadalmi szervezetek, pártcsírák keresik, találják meg hangjukat és helyüket. Ők a jövőjüket is önállóan, belső egyeztetéssel kívánják formálni. Ebben a politikai küzdelemben egy népfrontos jellegű harmadik szereplőre nincs szükség. A Nemzeti Bizottság jó javaslat volt, de a felek nem fogadták el.

— *Mire lehet akkor szükség, ha már az egyeztetés eddigi intézményes formái, technikái kudarcot vallottak?*

— A megbeszélések színterét a Magyar Szocialista Munkáspárttól át kell helyezni a Minisztertanácsra. A kormány Pozsgay Imre és Nyers Rezső személyében két olyan tapasztalt, ma még köztisztletnek örvendő politikussal is rendelkezik, akik a megbeszéléseket összefoghatnák. Pozsgayt egyébként is azzal a megvallott szándékkal választotta meg az Országgyűlés az államminiszteri posztra, hogy az akkor még alternatív

voknak titulált szervezetekkel ő tartja majd a kapcsolatot. S bár eddig a kormány és az ellenzék között sajnos, nem sikerült a kontaktust megteremteni — most itt a lehetőség. Ehhez még hozzátehetem, hogy a kormány és a pártok közötti kerekasztal-tárgyalásokon Pozsgay és Nyers személyében elismert társadalom-, illetve gazdaságpolitikai szakember vezethetné a megbeszéléseket.

— *A kormányról és pártokról beszélt...*

— Igen, vagyis ezeken a tárgyalásokon a Magyar Szocialista Munkáspárt csak egy résztvevő lenne a felek között. Ilyképpen sok, ma feloldhatatlannak látszó ellentmondást lehetne áthidalni. Közülük csak egyet kiragadva: milyen alapon jelenti ki győri beszédében Grósz Károly, hogy előrehozzák az országgyűlési választásokat? Ebben a megközelítésben Grósz „csak” az MSZMP főtitkára, akinek a parlament megújítására legfeljebb javaslata lehet saját pártja képviselőjében. A kormány irányításával folyó egyeztető tárgyalásokon persze szó lehet a választások előbbrehozataláról, ám arról csak a Magyar Demokrata Fórumtól a Szabad Demokraták Szövetségéig, a többi párt véleményének ismeretében szabad felelősen dönteni.

— *Valami hasonló tárgyalás zajlott le Lengyelországban is...*

— Valóban, hiszen bár Kiszczak a Lengyel Egyesült Munkáspárt vezetésének tagja, mégis belügyminiszterként, a kormány képviselőjeként tárgyalt a Szolidaritással, s a többi ellenzéki szervezettel.

— *Eddig a lényeges formaváltás esélyéről beszéltünk, de még hátravannak a tartalmi kérdések. Vagyis miről kellene a megbeszéléseket folytatni?*

— A legérdekesebb teendőként ketté kell választani a kormányzati tevékenységet. Az ügyintéző miniszterelnök foglalkozzon a gazdaság, a közigazgatás mindennapi kérdéseivel, de ne kötelezhessen el magát egyetlen stratégiai döntésben sem. A kormányzati, nemzeti kerekasztalnál kell a stratégiai, a nemzeti szuverenitással összefüggő kérdéseket előterjeszteni. Én a gazdaságban három ilyen csomópontot látok: az egyik eladósodásunk, fizetőképességünk, világgazdaságába való bekapcsolódásunk ügye; a másik: a szocialista országokhoz, a KGST-hez fűződő viszonyunk; a harmadik: a tulajdon reformjának kérdése az alkotmányozástól az átalakulási törvényen át a földtörvény módosításáig. A politika körében mindenekelőtt a párttörvényt, a választójogi törvényt, továbbá azokat a kérdéseket szükséges megvitatni, amelyeket az Ellenzéki Kerekasztal már föl is ajánlott tárgyalásra.

— *Beszélt-e már erről valakivel?*

— Igen, többekkel is. Pénteken például Pozsgay Imrével érzékeltettem, hogy a békés átmenet utolsó lehetősége, ha a Központi Bizottság ma kezdődő ülésén kezdeményezi ezt a váltást. Azt válaszolta, hogy hisz a kormányzati tevékenység újszerű megváltoztatásában, s gondolkodik előterjesztésén.

— *Az újságírónak a hallottak alapján kötelessége megfogalmazni, hogy Lengyel László javaslata a hatalmi központ áthelyezését jelentené...*

— Igen, azt, s ez lenne az első jelentős lépés az MSZMP és a kormányzati tevékenység tényleges szétválasztására.

Mélykúti Attila

Magyar Nemzet, 1989. május 8.

MIÉRT SZAKADTAK MEG A TÁRGYALÁSOK?

Az Ellenzéki Kerekasztal képviselői az MSZMP KB új javaslatáról

Napok óta nyilatkozatokat és ellennyilatkozatokat olvashat, hallhat az ember arról, miért jutott ismét holtpontra az átmenet problémáiról tartandó tárgyalások előkészítése. Az áprilisi, akadémiai tanácskozás meghiúsulása után az MSZMP és az Ellenzéki Kerekasztal szakértői megbeszéléseket folytattak a tárgyalások formájáról és témájáról. A Kerekasztal változatlanul azt javasolta, hogy a tanácskozások a hatalom és az ellenzék között folyjanak. Az MSZMP Központi Bizottsága viszont május 8-i ülésén úgy határozott, hogy többoldalú politikai egyeztető fórumra hívja a különböző szervezeteket. Az Ellenzéki Kerekasztal ezt a javaslatot az eddigi tárgyalások megszakításaként és a párt korábbi álláspontjához való visszatérésként értékelte. A történetekről és az előzményekről a Kerekasztalnak a tárgyalással megbízott képviselőit, dr. Sólyom Lászlót és dr. Tölgyessy Pétert kérdeztem.

Tölgyessy: Megdöbbenéssel és sajnálattal fogadtam ami történt. A tárgyalás két fordulóban zajlott, négyszer találkoztunk az MSZMP delegációjával. Úgy éreztem, hogy ezek a tárgyalások konstruktívak voltak, több kérdésben közeledtek az álláspontok. Ezért ért a meglepetés erejével, hogy a KB „átnyúlt” az Ellenzéki Kerekasztal részvevőinek a feje fölé. Pontosabban és élesebben: kísérletet tett a kerekasztal megosztására.

Közösen

— *Miért tekintik a határozatot a tárgyalások megszakításának?*

Tölgyessy: A megbeszélések két hete kezdődtek. A legnagyobb nézeteltérés abban volt, hogy a majdani tárgyalások két- vagy többoldalúak legyenek. Az összes többi kérdésben közeledtek az álláspontok. Miért tekintjük a KB-döntést a tárgyalások megszakításának? Folytak a megbeszélések, ki volt tűzve a következő időpont. Majd ezt technikai okokra hivatkozva későbbre tették azzal, hogy majd a KB-ülés után jelentkeznek. Nem jelentkeztek, hanem a párt — megkerülve a tárgyaló delegációnkat és magát a Kerekasztalt is — külön-külön az egyes szervezetekhez fordult. Miközben jól ismerik a tagszervezetek álláspontját, hogy ők nem egyenként, hanem közösen akarnak tárgyalni. Mi ez, ha nem a tárgyalások megszakítása, illetve megosztási kísérlet? Az MSZMP továbbra is úgy viselkedik, mintha rajta kívül nem lenne más komoly politikai szereplő. A Kerekasztal szervezetei azt mondják, hogy együtt akarnak tárgyalni, neki ez nem tetszik, hát megkísérli, hogy ő jelölje ki a tárgyalópartnereket. Kellemetlen számára, hogy miközben több részre esik szét, addig vele szemben egy egységes ellenzék áll. Továbbra is az a jelszava, amit Metternich kancellár mondott: ahhoz, hogy minden a régi maradjon, sok mindent meg kell változtatni. Az MSZMP célja alapvetően hatalmának átmentése és nem a demokratikus átalakítás.

Sólyom: Az MSZMP szakértői nem titkolták, hogy ők a sokoldalú tárgyalásokat szorgalmazzák. Ugyanakkor már az első fordulóban kompromisszumos javaslatot tettek, hogy bizonyos megkötésekkel hajlandók kétoldalú tárgyalásokra, s a mi oldalunkon az lesz kiírva: Ellenzéki Kerekasztal. A szakértői ülések kifejezetten konstruktív légkörben foly-

tak, nyoma sem volt a most tapasztalható rosszindulatú beállításnak, hamisításnak. Aggasztó, hogy miközben sem az előkészítésnek, sem a felek álláspontjának nem volt kellő nyilvánossága, most nyakon öntik a társadalmat MSZMP-propagandával. Sokkal inkább vádaskodás folyik, mintsem tényszerű tájékoztatás. Fejti György negyvenperces tévészerplésében például felrótta nekünk, hogy nem akarunk gazdasági kérdésekről tárgyalni, pedig már egy héttel ezelőtt megtettük erre vonatkozó saját javaslatunkat.

Szeletek

— *A megbeszélések során egyértelmű volt, hogy az MSZMP az Ellenzéki Kerekasztalt, mint ilyen elismeri, s a szakértőit a Kerekasztal megbízottaival, mint tárgyaló felekkel ülteti egy asztalhoz?*

Tölgyessy: „Jegyzőkönyv az Ellenzéki Kerekasztal és az MSZMP szakértői között lefolytatott tárgyalásról” — ez áll a tanácskozásokról készített feljegyzésen. A szervezetekhez küldött levelükben az szerepel, hogy azért akadtak meg a tárgyalások, mert a szakértői szinten hiányzott a megfelelő meghatalmazás és politikai háttér. Nem tudom, hogy az MSZMP delegátusainak volt-e kellő meghatalmazása, de nekünk volt. Jogunk lett volna a megállapodás parafálására is, ahogy ezt a Kerekasztal nyilatkozatában nyilvánosságra hozta.

Sólyom: Az MSZMP hirtelen újra kétségbe akarja vonni egyrészt az Ellenzéki Kerekasztal létét, másrészt a kompetenciáját az őt alkotó szervezetek képviselőire.

— *Sokszor mondott kifogás az is, hogy milyen alapon osztja a Kerekasztal a társadalmat hatalomra és ellenzékre és miért állítja magáról, hogy ő az ellenzék?*

Tölgyessy: Ez megint egy csúsztatás. Fejti György is mondta a tévében legutóbb, hogy azt állítjuk, ők a hatalom, aki nem képvisel senkit, s mi vagyunk a társadalom. Mi ilyet sose mondtunk. Mi azt akarjuk, hogy a kormányzó párt tárgyaljon az ellenzékével. A kormányzó párt is képvisel valamikor a társadalomból, az ellenzék is képvisel valamikor. Hogy ki mekkorát, az majd az első szabad választásokon dől el. Az MSZMP, sajnos nem azzal vitatkozik, amit mi mondunk, hanem készít magának ködből bizonyos állításokat, s azokat hangzatosan cáfolja.

Sólyom: Mindig hangoztattuk, hogy a kerekasztal is teljesen nyitott, bárki mellénk ülhet, nem sajátítjuk ki magunknak az ellenzék fogalmát. Miért így jött létre a Kerekasztal? Egyrészt eddig ezek a csoportok artikulálták magukat. Másrészt a Kerekasztal március 15-e után állt fölt. Ott pontosan látszott, kik ünnepelnek együtt. A SZOT, a népfront ekkor is deklarálta az egységét az MSZMP-vel; mi is kifejeztük az egységünket tömegtüntetésünkkel. Ez ismétlődött meg május elsején. Természetesen határok alakultak ki, amelyek persze nem átléphetetlenek, csak döntse el az adott szervezet, kit képvisel, hol áll.

Tölgyessy: ezek a hagyományos szervezetek évtizedeken át a párt mellett álltak. Első számú vezetők ma is az MSZMP KB tagjai.

Sólyom: Az nem tagadható, hogy ezek a szervezetek tényleg függetlenedni akarnak, ahogy a párt egyes részei is. Sőt, a párt kormánya — élén a PB-tag miniszterelnökkel — szintén önálló hatalmi centrummá szeretne válni. A hatalom szétesőben van, ezért önállóznak a góccok. De ez nem ok arra, hogy a tárgyalásoknál ne keressük ki az adott tárgyban kompetens hatalmi központot. Ezért értek egyet azzal, hogy a régi, illetve az új, független szakszervezetek tárgyaljanak a kormánnyal az aktuális gazdasági válságelhárítási

teendőkről. De az átmenet jogi kereteinek megteremtésében még mindig az MSZMP a mérvadó. Ott születik az a politikai döntés, amelyet azután az államapparátussal a párt véghez vitet. Nyilvánvaló, hogy ő mondja meg, mikor akar választásokat és milyen legyen a választási törvény. Vele szemben állnak azok, akik a hatalom monopóliumból nem részesednek és nem is kívánnak ebben osztozni. Elképzelhető ugyan egy szellemi kerekasztal, ahol a népfronttól kezdve a nőtanácson át mindenki ott ül, és konzultálunk. De itt nem erről, hanem egy kemény politikai tárgyalásról van szó. a kétoldalúság kényszerítően adódik abból, hogy mások az eszközei a hatalomban részt vevőknek és mások a kívülállóknak. Ez akkor is vízválasztó, ha a szellemi határok másutt húzódnának.

Sürget az idő

Tölgyessy: Heteken belül kell a párttörvény és más törvények, ezért is jelöltünk meg negyvennyolc óras határidőt a tárgyalások folytatására, mert rossznak tartanánk, ha időt vesztítenénk, s az érdemi tárgyalásokra már nem jutna idő.

Sólyom: Az MSZMP úgy állítja be magát, mint akit megtámadtak, hogy ultimátumot intéztek hozzá. Tessék elolvasni az állásfoglalásunkat: az Ellenzéki Kerekasztal javasolja, hogy a tárgyalásokat negyvennyolc órán belül folytassuk. Ha a párt nem ezt teszi, az az ő felelőssége. Mi nem fenyegetőztünk semmivel, de nagyon sürget az idő.

— *A vádaskodások elkerülésére a legjobb módszer, ha az emberek megtudhatják, hol tartottak, meddig is jutottak ezek a megbeszélések?*

Sólyom: Az MSZMP által szövegezett és általunk jóváhagyott jegyzőkönyv az április 22-i első tárgyalásról a következőket tartalmazza: az MSZMP elfogad egy olyan megoldási lehetőséget, hogy az Ellenzéki Kerekasztal és az MSZMP között közvetlen tárgyalások folyjanak. Ez esetben mindkét fél 3-5 fős delegációkkal képviselteti magát. Az Ellenzéki Kerekasztal szervezetei hivatalosan felhatalmazzák a tárgyalócsoporthoz mind a nyolc szervezet képviselőit. Egy ilyen megoldás esetén az MSZMP más politikai, társadalmi szervezetekkel is folytatna tárgyalásokat. Azt is felajánlottuk, hogy mielőtt megkötjük a végleges megállapodást, konzultáljon a párt a régi hatalmi mechanizmusban részes szervezetekkel. A sokoldalúság tehát megvalósult volna, csak nem egy asztal mellett.

Tölgyessy: Ezt a változatot Fejti György említette a televízióban is, de a KB határozatában erről szó sincs. Nem egészen értem egyébként, hogy ha öt fős delegációt elfogadnak, akkor miért olyan nagy a berzenkedés az ellen, hogy mind a nyolc szervezet képviselője tagja legyen a küldöttségünknek. Emögött megosztási szándékot gyanítok újra csak, abban bíznak, hogy a Kerekasztal ebben nem tud egyezségre jutni. Mi nem önálló tárgyaló félként, hanem egyszerű delegációtagnaként javasoltunk minden tagszervezettől egy személyt, hiszen független szervezetekről van szó, akik ott akarnak lenni egy ilyen megállapodás megkötésénél, s ott helyben akarnak reagálni minden történetre.

— *Nem vélekedtek azonosan a tárgyalások kompetenciájáról sem. Közeledtek-e ebben a nézetek?*

Tölgyessy: Az MSZMP által április 8-ra összehívott, de meghíúsult tárgyalások esetében egyértelműen kompetencia nélküli tárgyalásról volt szó, amit nem fogadhattunk el. Ha nincs kompetencia, garancia arra, hogy amiben megállapodunk, az törvényerőre emelkedik, akkor csak fecsegés lesz és a tárgyalások látszata. A megbeszéléseken az

MSZMP közeledett afelé, hogy a majdani tárgyalások illetékességét elfogadja. A mostani KB-ülés után Fejti György azonban újra azt nyilatkozta; a tárgyalások azért kellene, hogy „kiszélesítsük a politikai konzultációkat, vagyis ezeknek a törvényeknek a politikai bázisa minél szélesebb legyen”. A tévéműsorban is többször elhangzott a konzultáció szó. Ez pedig az értelmező szótár szerint is nem kompetens tárgyalásokat, hanem tanácskérést jelent. Mi azt kértük: miután a KB-nak van egy olyan határozata, hogy kivételes esetekben a kommunista frakcióhoz tartozókat kötelezheti egyfajta szavazásra, tegye ezt a sarkalatos törvények vitájában, tehát kötelezze a kommunista képviselőket a politikai megállapodások törvénybe iktatására.

Játékszabály

— A párttörvény kapcsán az újságokban megjelent, hogy az MSZMP, ha kell, élni fog ezzel a lehetőséggel.

Sólyom: azt mondták, hogy ez a módszer ellentétes a párt jelenlegi gyakorlatával. Ezen egyébként nem bukkott volna meg a tárgyalás. Hajlandók lettünk volna kompromisszumra, hiszen demokraták vagyunk: nem akarunk beavatkozni az MSZMP belső döntési mechanizmusába, ahogy mi is elvárjuk, hogy tartsák tiszteletben a jogunkat saját küldöttségünk összeállítására. Valamilyen garanciára azonban szükség van.

Tölgyessy: Nem azért tartjuk fontosnak ezt, hogy az MSZMP-t olyan gyakorlatra kényszerítsük, amit senki sem akar. De nem szeretnénk, ha újra tárgyalnák a megállapodásokat. Nehogy az történjen, hogy azok a képviselők, akik eddig kötelezve vagy anélkül, de az MSZMP álláspontjára szavaztak, azok egyszerre arra hivatkozzanak, hogy a megbízatásukat nem a párttól, hanem a néptől kapták. Lengyelországban egyszer megpróbálta a LEMP, hogy egyoldalúan törvényeket hozasson, miközben folytak a tárgyalások. Ezt szeretnénk volna elkerülni. Ha volna egy szabad választásokon létrejött parlamentünk, akkor ilyen gond nem volna, mert a parlamenti vitában vagy pártközi tárgyalásokon dőlnének el ezek a kérdések.

— *Sikerült-e megegyezni abban, miként folyjanak a tárgyalások?*

Sólyom: Technikai kérdésekben gyorsan haladtunk. Egyetértésre jutottunk a plenáris ülések nyilvánosságáról, az albizottságokban folyó munkáról. Elfogadták azt a javaslatunkat is, hogy az Országház legyen a színhelye a megbeszéléseknek. Ezek a megállapodások be is épültek a KB-közleménybe.

Tölgyessy: A tárgyalások elején javasoltuk, tegyen mindkét fél egy olyan nyilatkozatot, hogy tartja magát bizonyos demokratikus játékszabályokhoz, nem tesz semmi olyat, ami megghiúsíthatja a tárgyalások sikeres befejezését. Ez ellen főleg technikai kifogásokat hoztak fel, de a KB-határozat szerint — ha nem is teljesen az általunk javasolt tartalommal — ezt is elfogadná az MSZMP. Az összbemelésünk tehát az volt, hogy a tárgyalási álláspontok közeledtek egymáshoz. Egyedül a tárgyalóküldöttségek létszámában tűntek távolinak a vélemények, szerintem azért, mert a párt fél az egységes ellenzékétől. Emiatt most nem folytatják tovább a tárgyalásokat, hanem megkísérlik a különmegegyezést az egyes szervezetek vezetőivel, eljátszva a Nagy Integrátor szerepét. Az ellenzék egysége azonban fontosabb a különtárgyalásoknál és nemcsak a mi érdekünk, de a magyar demokráciáé is.

Javorniczky István

Magyar Nemzet, 1989. május 16.

ALÁÍRÁS A PARLAMENTBEN

Konszenzus a háromoldalú tárgyalásokon a sarkalatos törvényekről

Változatlanul ellentétek az államfő megválasztásáról

Az eredmény értékelései

(MTI) A középszintű háromoldalú politikai egyeztető tárgyalások befejeztével hétfő este kezdődött meg a Parlamentben a plenáris ülés, amely elsőként a hét végén ülésezett szakértői bizottságok munkájának eredményeit tekintette át.

Gál Zoltán, az MSZMP tárgyalóküldöttségének tagja a tájékoztatót követően bejelentette, hogy ezzel a középszintű tárgyalások funkciója befejezettnek tekinthető.

Az előzetes megállapodásnak megfelelően ezután átadta a szót Horváth Lajosnak, az Országgyűlés alelnökének, aki Szűrös Mátyás távollétében a plenáris ülés elnökeként köszöntötte a tárgyalóküldöttségek tagjait. Ezt követően — az előzetes megbeszélések szerint — átadta a szót Nyers Rezsőnek, az MSZMP képviselőjének.

Nélkülözhetetlen stabilitás

— Három hónap kemény tárgyalásainak eredményeként szakaszhatárhoz érkeztünk — mondta bevezetőben. — Aláírásunkkal megerősíthetjük a létrejött politikai konszenzust a békés átmenetet szolgáló elvekről és szabályokról. Ez közös eredmény, amely a három fél konstruktivitását, megegyezési szándékát és önmérsékletét tanúsítja.

— Úgy vélem, hogy lépést tettünk egy olyan politikai berendezkedés felé, amelyben a politikai akarat az állampolgártól ered, s ezt az akaratot a társadalom hiteles és alulról jövő kezdeményezéseire épülő intézmények valósítják meg. A demokrácia nemzeti épülete olyan mű lesz, amelyet vállalva, együttes erőfeszítéssel alkotunk meg.

Az MSZMP — történelmi közelmúltunk politikai tanulságait is számba véve — a demokráciát, a népfelség elvét mással nem pótolható értéknek tekinti. Mi azokban a gyakorlatban is gondolkozunk és cselekszünk. Szem előtt kell tartanunk, hogy a politikai modellváltást az ország kormányozhatóságának megőrzésével kell megvalósítanunk. Mindannyian felelősek vagyunk azért is, hogy a gazdaság működőképessége a jelentős változások közepette is fennmaradjon.

— A gazdasági válságból csak egy kiút kínálkozik: a gazdasági reformfolyamat radikális felgyorsítása, a külső források minél hatékonyabb bevonása, egyebek között a működő tőke formájában. Ennek azonban egyik nélkülözhetetlen feltétele belpolitikai életünk stabilitása. Egy önmarcangoló, pártviszályokkal terhes ország nem számíthat arra, hogy a fejlett országok kormányai vonzó partnernek, a nemzetközi pénzügyi körök pedig ígéretes befektetési területnek tartsák.

— Amikor az MSZMP tárgyaló delegációja aláírta az előzetes megállapodásokról szóló okmányt, az MSZMP-t nem a hatalomátadás módja, hanem a hatalomgyakorlás átalakításának célja vezérelte.

Az MSZMP álláspontja: a tárgyalások első szakaszát lezárva eljött az ideje, hogy a parlament elé terjesszük azokat a törvénytervezeteket, amelyekben sikerült egyetértésre jutni. Az a véleményünk, hogy az Országgyűlés teljes mértékben betöltheti történelmi hivatását

a jogállamiságra való átmenetben. Az átmenet zavartalansága és a demokratikus elvek szempontjából elfogadhatatlannak tekintjük a terebélyesedő visszahívási kampányt, amely nehezíti a képviselői testület munkáját.

— Az ország érdeke, hogy mielőbb szabad választásokat tartsunk, ehhez viszont az is szükséges, hogy a pártok működése, gazdálkodása törvényes garanciák, rendezett jogi keretek között történjék. A fejlett polgári demokráciák gyakorlata arra int, hogy ne korlátozzuk a pártok működését ott, ahol az nem ellentétes a jogállamiság követelményeivel. az MSZMP, mint elsősorban a munkavállalók pártja, ezért is ragaszkodik ahhoz, hogy állami jogszabály, törvény ne tiltsa a munkahelyeken való szabad szerveződést.

— Az MSZMP nagy jelentőséget tulajdonít a köztársasági elnöki intézménynek. Úgy véljük, közös, nemzeti érdek fűződik ahhoz, hogy az elnökválasztásra még az idén sor kerüljön.

Cselekedhet a nép

Ezután az elnök Szabad Györgynek, az EKA tárgyalódelegációja tagjának adta meg a szót:

Mi egy békés átmenetnek a feltételeit akartuk megteremteni. Talán nem mindent sikerült máris biztosítani. De úgy gondoljuk, ahhoz eleget, hogy az önerejére ébredt nép most már cselekedhessen a jog biztosította keretek között, a demokrácia értelmét felismerve a szabad vélemény- és akaratnyilvánítás útján, a maga jövőjéért.

Mi szerepünket betöltve lelépünk, sokan közülünk a továbbépítés, a javítás munkáját vállalva, azzal a reménnyel, hogy amit tettünk, abban a jelen és a jövő felismeri a nemzetféltő szándékot, az emberi tisztességet, a magyar és az európai történelmi örökség megbecsülését és a tettekre vállalkozó emberek bátorságát arra, hogy az utánunk következők jobbat, messzebbre hatolót, eredményesebbet teremtsenek.

A Harmadik Oldal képviselőjében Nagy Imre szólalt fel. A Harmadik Oldalon részt vevő társadalmi szervezetek nevében örömmel üdvözölte a tárgyalásokon hosszú munkával elért eredményt.

— Ezúton a széles nyilvánosság figyelme előtt is kijelentjük, hogy a közösen kidolgozott törvénytervezetekkel egyetértünk, azok parlament elé terjesztését szorgalmazzuk. Meggyőződésünk, hogy a törvénytervezetek jó alapot adnak a mindenki által óhajtott békés átmenetre, megfelelnek a magyar társadalom nagy többsége valódi érdekeinek. Ugyanigy egyetértünk a jogszabályba nem foglalható egyéb megállapodásokkal.

Honfitársaink aggódó figyelmétől kisérvé pár hónappal ezelőtt arra fogtunk össze — egyébként politikai vitában álló, egymással néha ütköző szervezetek —, hogy közösen kimunkáljuk a felelős, békés átmenet menetrendjét, szabályait és biztosítékait, egy kudarcot valló, de romjaiban még létező és működő társadalmi gyakorlatból egy, az európai fejlődés követelményeinek és történelmi múltunknak jobban megfelelő, közösen óhajtott, de ma még nem létező újba. Azaz hídépítő szerepre vállalkoztunk a tegnapi és a holnapi Magyarország között. Erős, stabil hídra van itt szükség. Ahogy Szabad György fogalmazott, és nagyon egyetérték vele: a magyar demokrácia leendő épületének alapját raktuk itt le. Merjük tehát pozitívan értékelni, de ne értékeljük túl.

A békés átmenet feltétel- és eszközrendszerének egy szeletét megteremtettük. Megállapodtunk az alkotmány módosításában, a köztársasági elnöki intézmény létrehozásában.

A harmadik tárgyaló félként részt vevő szervezetek mielőbbi köztársasági elnökválasztást tartanak szükségesnek, közvetlenül a nép által történő választás formájában. Megállapodtunk egy korszerű, jó, bár mondjuk meg őszintén, kicsit bonyolult választási rendszerben. Ezen belül megoldást találtunk a pártként működni nem akaró társadalmi szervezetek részvételének lehetőségére. Megállapodtunk a pártok működésével, gazdálkodásával kapcsolatos kérdésekben, és — ha a parlament elfogadja javaslatunkat — kiépülhetnek a szükséges intézményes biztosítékok, garanciák, mint az alkotmánybíróság vagy a köztársasági elnöki intézmény. Van tehát mit védenünk, már van mi mellett közösen kiállnunk, van mit közösen megvalósítanunk.

Különvélemények

A három tárgyaló fél nevében elhangzott politikai deklarációkat követően Pozsgay Imre az MSZMP delegációja nevében bejelentette: elfogadják az Ellenzéki Kerekasztalnak azt a javaslatát, hogy a alkotmánymódosítás hatályba lépésével egyidejűleg az Elnöki Tanács lemond és a köztársasági elnök megválasztásáig az államfői funkciókat — a törvényben előírt normák szerint — az Országgyűlés elnöke látja el.

Ezzel azonban — a várakozásokkal ellentétben nem fejeződött be a plenáris ülés. Sorozatosan szót kértek egyes, az Ellenzéki Kerekasztalba tömörült pártok, szervezetek képviselői. Először Antall József a Bajcsy Zsilinszky Endre Baráti Társaság, a Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt, a Kereszténydemokrata Párt, a Magyar Demokrata Fórum és a Magyar Néppárt nevében indítványozta az alkotmányba olyan zárórendelet beiktatását, amely szerint: ha a köztársasági elnök megválasztására az új Országgyűlés megválasztása előtt, a politikai átmenet időszakában kerül sor, akkor a választópolgárok általános és egyenlő választójog alapján közvetlenül és titkos szavazással válasszák meg, négyévi időtartamra. A köztársasági elnök megválasztásához a választópolgárok kétharmados többségének részvétele mellett 50 százalék plusz egy szavazatra legyen szükség. Szeretnék azt is, hogy legyen kötelező az országgyűlési választások kiírása a köztársasági elnök megválasztását követő 90 napon belül.

Tölgyessy Péter, a Szabad Demokraták Szövetsége nevében különállásukat deklaráló nyilatkozatot olvasott fel, indokolva azt a döntésüket, hogy jelen állapotában nem írják alá a megállapodást. Kisebbségi álláspontjukkal azonban nem kívánták megbénítani az Ellenzéki Kerekasztal többi tagszervezetét.

Ehhez a nyilatkozathoz csatlakozott a Fiatal Demokraták Szövetsége.

Gaskó István, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt képviselője közölte: pártja azzal a záradékkal írja alá a megállapodást, hogy az MSZDP egyetért a köztársasági elnöki intézmény felállításával, de sem annak módját, sem pedig időpontját nem tudja elfogadni.

Csákó Mihály, a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája véleményét tolmácsolva kijelentette: az FSZDL, amely megfigyelőként vesz részt az EKA munkájában, nem írja alá az előterjesztett dokumentumot, mivel nem ért egyet a pártok munkahelyi jelenlétével.

Az MSZMP nevében Pozsgay Imre nem hagyta megjegyzés nélkül a tárgyalóasztal mellett született eredményeket lekicsinylő mondatokat. Mint kifejezte: az MSZMP mindig a tárgyalások méltóságán őrködött, de sohasem vette át az ítélező szerepét. A hozzáállás különbözőségét, „csalafintaságait” nem lehet tárgyalási pozíciónak elfogadni.

Az MSZMP tárgyaló delegációjában megütközést keltő példaként említette, hogy az EKA egyes szervezetei, pártjai most tettek le az asztalra olyan alapvető javaslatokat, amelyeket már a legelső alkalmakkor is megvitathattak volna.

További válaszok, viszontválaszok és magyarázkodások után az elnöklő Horváth Lajos megkérte a három tárgyaló delegáció képviselőit, hogy írják alá a dokumentumot.

A megállapodás szövege

A Magyar Szocialista Munkáspárt, az Ellenzéki Kerekasztalhoz tartozó szervezetek, valamint a harmadik tárgyaló felet alkotó társadalmi szervek és mozgalmak képviselői megállapítják, hogy az 1989. június 13-án megkezdett tárgyalások mintegy három hónapos szakasza eredmények elérésével zárult.

A felek kinyilvánítják, hogy az alapmegállapodásba foglalt elveknek megfelelően a tárgyalások a békés átmenet politikai és jogi feltételeinek megteremtését, a többpártrendszeren alapuló demokratikus jogállam kialakítását, valamint a társadalmi, gazdasági válásból való kiút keresését szolgálták.

1. A felek megállapítják, hogy a megbeszélések eredményeként a békés átmenet lényegi, sarkalatos kérdéseiben kialakult a résztvevők politikai egyetértése, amely a következő hat törvényjavaslatban ölt testet:

- törvényjavaslat az alkotmány módosításáról;
- törvényjavaslat az alkotmánybírásról;
- törvényjavaslat a pártok működéséről és gazdálkodásáról;
- törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról;
- törvényjavaslat a büntető törvénykönyv módosításáról;
- törvényjavaslat a büntetőeljárás törvény módosításáról.

A felek a felsorolt, s a megállapodáshoz csatolt okmányokat, mint politikai céljaikkal egyezőket, megküldik a Minisztertanács elnökének.

Felkérjük, gondoskodjék arról, hogy a kormány a törvényjavaslatokat a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény rendelkezéseinek megfelelően terjessze az Országgyűlés elé. A tervezetekben szereplő alternatív megoldásokat a Magyar Szocialista Munkáspárt és a harmadik tárgyaló fél álláspontjának hiteles ismertetése kísérje. Tudomásul vesszük, hogy a tervezetekben szereplő eltérő álláspontok közül az Ellenzéki Kerekasztal által előterjesztettek nyilatkozat formáját öltik.

A felek megerősítik azt az elhatározásukat, hogy a megállapodásokat saját szervezeteikben elfogadtatják, a nyilvánosság előtt képviselik, továbbá érvényre juttatásukat minden rendelkezésükre álló politikai eszközzel biztosítják.

2. A három tárgyaló fél delegációi külön politikai megállapodást kötnek egyes további kérdésekben, amelyek jellegüknél fogva nem igényelnek önálló jogszabályi rendezést. A felsorolás részben a tárgyaló felek kötelezettségvállalását, részben pedig az érintett állami, illetve igazságügyi szerveknek szóló ajánlásokat tartalmazza. A felek tudomásul vesszük, illetőleg javasolják, hogy:

- a békés átmenet a tárgyalások megkezdésétől a szabad választások útján létrejövő új

Országgyűlés alakuló üléséig tart, a politikai megállapodások ezen időszakra vonatkoznak;

— a háromoldalú egyeztető tárgyalások résztvevői politikai, illetve személyi sérthetlenséget élvezzenek a megbeszélésekkel összefüggésben kifejtett tevékenységükért. Itteni megnyilatkozásaikért kizárólag küldő szerveinek tartozzanak felelősséggel. (A felek felkérlik a belügyminisztert, az igazságügy-minisztert, a Legfelsőbb Bíróság elnökét és a legfőbb ügyészt, hogy az érintettek e sérthetlenségét biztosítsák);

— mindenfajta munkahelyi, politikai természetű diszkrimináció sérti az alapmegállapodás szellemét, valamint a feleknek a jogállamiságról, az állampolgári jogok érvényesüléséről vallott felfogását;

— az átmenet időszakában a rendőrhatalósági kényszerintézkedések alkalmazásának felfüggesztése fontos bizalomgerjesztő lépés. (A felek felkérlik a belügyminisztert, hogy gondoskodjék a szükséges intézkedések megtételéről);

— a tárgyalások József Attila Bizottságában kialakult állásponttal összhangban szükséges az Országgyűlésre és tagjaira nehezedő nyomás oldása. Ennek érdekében lehetőség szerint meg kell kímélni a képviselőket az indokolatlan visszahívásoktól és lemondásra való felszólításoktól,

— a többpártrendszerű politikai berendezkedés alapvetően nem jelenthet a társadalom számára nagyobb anyagi terheket, mint az egypárti struktúra;

— az új, illetve tevékenységüket felújító társadalmi szervezetek, pártok működéséhez szükséges, méltányos feltételek megteremtésére irányuló kormányzati munkálatok felgyorsítását. (A felek felkérlik a Minisztertanács Hivatalának elnökét, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket);

— Az MSZMP tanújelét adva a gazdálkodás terén önmérsékletének, a kezelésében levő vagyonból kétmilliárd forint értékben ingatlanokat ad át a kormányzatnak társadalmi hasznosításra, ide értve a pártok működési feltételeinek biztosítását; továbbá a folyó költségvetési támogatásából 50 millió forintot visszaadott az állami költségvetésnek;

— az országgyűlési képviselőválasztás jelöltjeinek kampányára az állami költségvetésből mintegy 100 millió forintra van szükség, amely a jelöltek, illetve a jelölteket állító pártok és szervezetek között normatív alapon kerüljön szétosztásra. (A felek felkérlik a pénzügyminisztert, hogy a jelzett összeg biztosításáról gondoskodjék);

— a nemzeti tájékoztatási intézmények munkájában maradéktalanul érvényesüljön a pártatlanság elve. Ennek érdekében kerüljön felállításra a három fél szervezetei által előterjesztendő személyiségekből a pártatlan tájékoztatás bizottsága;

— a politikai stabilitás elősegítése érdekében kívánatos a köztársasági elnök ez évi megválasztása.

3. A felek megállapítják, hogy az eddig elért eredményekre alapozva folytatni kell a munkát a békés átmenetet érintő, még nyitott kérdések rendezése érdekében. A szakértői bizottságok törekedjenek megegyezések előkészítésére a következő témákban;

- a köztársasági elnök választásának rendje;
- a választások etikai kódexe;
- a választások nyilvánosságának szabályai;
- az új tájékoztatási törvény;

- az informatikai törvény;
- a közszolgálati törvény;
- a munkahelyi diszkrimináció tiltása a Munka Törvénykönyvben;
- a munkásörség átalakításával kapcsolatos kérdések (az Ellenzéki Kerekasztal javaslatai a munkásörség visszafejlesztésére);
- a politikai kérdések erőszakos megoldásának kizárása.

A plenáris ülés delegációi felhatalmazzák a politikai átmenet kérdéseivel foglalkozó középszintű bizottságot, hogy a felsorolt témákban a szükséges megállapodásokat megkösse.

A három tárgyaló fél képviselői kijelentik, hogy a békés átmenet megvalósítását szolgáló elvek és szabályok együtt, egységben alkotják a politikai megállapodást.

Kifejezésre juttatták meggyőződésüket, hogy jelen okmány aláírásával fontos lépést tesznek a parlamentarizmuson alapuló demokratikus Magyarország megteremtése, s a nemzet sorsának jobbrafordítása útján.

A Magyar Szocialista Munkáspárt képviselőjében: **Nyers Rezső, Pozsgay Imre.** Az Ellenzéki Kerekasztal képviselőjében: **Dr. Vigh Károly, Dr. Zétényi Zsolt** Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság. **Dr. Boross Imre, Dr. Prepeliczay István** Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt. **Dr. Füzesy Tibor, Dr. Teleki János** Kereszténydemokrata Néppárt. **Dr. Antall József, Dr. Szabad György** Magyar Demokrata Fórum. **Varga Csaba, Kónya László** Magyar Néppárt. **Baranyai Tibor, Gaskó István** Magyarországi Szociáldemokrata Párt. A Harmadik Tárgyaló Felet alkotó társadalmi szervezetek és mozgalmak képviselőjében: **Dr. Kemény Csaba** Baloldali Alternatíva Egyesülés. **Dr. Bugár Nándor** Hazafias Népfront. **Nagy Imre** Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség. **Dr. Sárközi Sándor** Magyar Ellenállók, Antifasiszták Szövetsége. **Dr. Asbóthné Thorma Judit** Magyar Nők Szövetsége. **Dr. Berényi Ferenc** Münnich Ferenc Társaság.

A Szabad Demokraták Szövetségének nyilatkozata

(OS) A nemzeti egyeztető tárgyalások azzal a céllal indultak el, hogy a kormányzó párt és az Ellenzéki Kerekasztalt alkotó szervezetek közös megegyezéssel elhárítsák a szabad választások megtartásának, a demokráciához vezető, békés átmenetnek útjában álló akadályokat. Most, amikor az egyezés tervezete aláírásra vár, meg kell állapítanunk: a feladatot csak kisebb részben sikerült teljesíteni. Néhány alapvető kérdésben nem sikerült előrehaladni, mert az MSZMP jelenlegi vezetése minden érdemi engedmény előtt elzárkózott. Nem kívánja megszüntetni munkahelyi szervezeteit; nem vállalta, hogy elszámoljon a tulajdonában vagy kezelésében lévő vagyonról; nem mond le a megyei lapokról, nem járul hozzá a Munkásörség felosztatásához. Ragaszkodik viszont ahhoz, hogy a köztársasági elnök intézményét már a szabad választások előtt hozzák létre, s már az új parlament megválasztása előtt kerüljön sor az elnökválasztásra.

Ilyen körülmények között nem látjuk biztosítva, hogy a választások valóban szabadok lesznek és a pártok közötti esélyegyenlőségen alapulnak. Azzal a veszéllyel is számolni kell, hogy az MSZMP parlamenten kívüli, hatalmi pozíciókat ment át a választások utánra, ami kérdésessé teheti a népképviselői szervek hatalmát.

A magunk részéről a megállapodást, jelen állapotában, nem írhatjuk alá. Nem kívánjuk

azonban kisebbségi álláspontunkkal megbénítani az Ellenzéki Kerekasztal többi tagszervezetét. Ezért felfüggesztjük abból fakadó jogunkat, hogy a kerekasztal mint az egyik tárgyaló fél csak valamennyi tagjának egyetértésével határozhat. Így módot adunk az aláírásra azoknak a társszervezeteknek, amelyek ezt indokoltnak tartják.

A mi indítványunk az, hogy rendezzenek népszavazást a demokratikus átmenet alapvetően meghatározó kérdésekről. Döntse el a nép, hogy megerősíti-e az egyezséget, amiben az létrejött, s hogy mi történjék a vitatott ügyekben.

Magyar Nemzet, 1989. szeptember 19.

VALAHOL UTAT VESZTETTÜNK

„Nem a nemzet, nem a magyarság került válságba...”

Azokról a veszélyekről szeretnék szólni, amelyek az emberi értékeket, az alulról építkező és demokratikusan megszervezett társadalmat és a magyarságot veszélyeztetik. Szólni kell ezekről a veszélyekről, mert ma még benne élünk. Negyven éve ránk erőszakolták az emberhez, a magyarsághoz, a demokrácia elveihez és értékeihez méltatlan despotizmust, annak enyhített és liberalizált diktatórikus változatát, a társadalmat és a magyarságot önérzetében sértő, megalázó, erejét és teljesítőképességét korlátozó rendszert. Ez a rendszer azokból az összetevőkből nőtt ki, amelyek totális válságba kerültek ugyan, és ma már a mindennapi tudat részévé vált életképtelenségük felismerése, de ezek ma is meghatározzák létfeltételeinket. Válságba került: a marxista ideológia, a bolsevizmus és a diktatórikus szocializmus. Híveik azonban nyíltan vagy félillegálisan szervezett politikai erőként helyet kérnek maguknak jövőnk alakításában továbbra is. És ne legyen kétségünk afelől, hogy skrupulusok nélkül vennék igénybe a szocialista diktatúrák nemzetközi szolidaritását és támogatását, a fegyvereket: az ideológiai kritika fegyverét és a harci fegyvereket egyaránt.

Tennék mindezt tiszta meggyőződésből, történelmi elhivatottságból, erkölcsi és politikai kételyek nélkül, akár a többséggel szemben is. Sőt, minél nagyobb ellenállást kellene legyőzniük, annál nagyobb lenne bennük a hősiesség kiállás, a történelmi felelősségvállalás pátosza. Miből fakadhat az, hogy tiszta lelkiismeretű emberek (az odasodródó bürokratákról, az opportunisták hatalomféltőkről most nem szólva) erkölcsi és politikai fölmagasztosultsággal vállalják a legkíméletlenebb diktatúrát a cél érdekében, bármilyen eszköz igénybevételét a többséggel, de akár az egész társadalommal, nemzedékek sorával, akár az egész történelemmel szemben?

De vajon épülhet-e egy társadalmi mozgalom a tagadásra, valaminek az egyértelmű és határozott elutasítására? Az attól függ, hogy mit tagad, minek a megakadályozására szerveződik a mozgalom. A Demokratikus Magyarországiért Mozgalom — anélkül, hogy kizárólagosságra törekedne — részben arra szerveződik, hogy elutasítsa és elhárítsa, kiiktassa a magyar történelemből a marxista ideológia uralmát, a bolsevizmust, valamint a diktatórikus szocializmust.

Negatív utópia

Még ma is reális veszély az egyetlen ideológia jegyében megszervezett társadalom, amely zárójelbe teszi és kiiktatja a társadalom folyamataiból a józan ész, az emberi értékeket, a társadalom racionális szervező elveit. Mindezeket egyetlen ideológiai rendszer tételeivel helyettesíti, az ideológia kíméletlen uralma jegyében szervezi meg a társadalmat.

A marxizmusnak — a diktatórikus szocializmusokat leszámítva, amelyekben kizárólagos uralmát ma is érvényesíti — ma már csak filozófiatörténeti jelentősége van. Nyilvánvalóvá vált, mert száz éve folyamatosan bizonyították elméletileg, és hetven éve a gyakorlatban is, hogy a marxizmus társadalommagyarázata egyoldalú, részlegesen igaz, magyarázó és igazságértéke nem több, mint a többi múlt századi társadalomelméleté. A marxiz-

kommunizmus negatív utópia, megvalósíthatatlan és elfogadhatatlan jövő, de nem azért elfogadhatatlan, mert megvalósíthatatlan, hanem azért megvalósíthatatlan, mert elfogadhatatlan. A történelem és a társadalmak nem úgy fejlődtek, ahogyan azt Marx elgondolta. Ma már elméleti anakronizmus osztályharcelmélete, a kapitalizmus törvényszerűségeinek marxista magyarázata, forradalomelmélete, a munkásosztály vezető szerepéről vallott utópiája, a piac, az állam, a jog elhalásáról, a társadalom és az érdekek homogenizálódásáról vallott elképzelései. Ezek nem mai felismerések, sem a filozófiában, sem a politikaelméletben, sem a politika gyakorlatában. Ezt a kritikai tudást azonban negyven évig nem ismerhette el és fel a magyar társadalom, nem válhatott mindennapi tudásunk és meggyőződésünk természetes részévé, az emberek magatartását befolyásoló tudássá és felismeréssé.

A leegyszerűsített, majd agyonreformált és magyarázott marxizmusok és Marx-interpretációk évtizedei után, meg kell szabadulnunk a józan ész és a kételkedés szabadságát béklyóba záró ideológia uralmától. Ez ma már nyíltan megvallott tömegigény, tömegakarát. De élnek és szerveződnek az ideokratikus politikai akaratok ma is, a marxizmus talaján éppúgy, mint az új típusú, nemzetboldogító és kizárólagosságra törekvő ideológiák képeiben.

Ezért tehát reális veszély ma is az ideokrácia, az egyetlen helyesnek kikiáltott ideológia uralma, ami zárójelbe teszi a józan ész, a teremtmény akaratát, a demokrácia értékeit egyaránt. Ideokratikus társadalom persze nemcsak a marxizmus alapján szervezhető meg, és nem is a marxizmus a veszélyes önmagában, hanem szimplifikált marxi tételeket uralkodóvá levő bolsevizmus.

A hatalom imádata

Válságba került azonban a bolsevizmus is, a bolsevista-kommunisták politikája, „szervezeti fegyverük”, a bolsevik típusú párt és a bolsevista politikai morál.

A bolsevizmus a politikának rendelt alá mindent. Hittek és hisznek még ma is szervezett politikai erők a politika, a szervezett politikai hatalom mindenhatóságában és omnikompetenciájában. A politika kisajátításából, a hatalomgyakorlás kizárólagosságából, a marxizmus egyedül helyes és igaz voltába vetett hitből táplálkozva, elhitték és elhitették magukról és egymásról, hogy a társadalomban történelmi-politikai elitet, élcsapatot alkotnak, mindenben és mindenkiel szemben eleve igazuk van és igazuk is lesz mindig. Éppen a legkorlátoltabbak voltak a legjobban meggyőződve arról, hogy a mindent tudás birtokába jutottak és ezt a tudást meg kell osztaniuk mindenkiel, akár akarja, akár nem, ha kell, erőszakosan kívülről bevívva a társadalmi tudatba az egyedül helyes eszmét. Ebből táplálkozik politikai agresszivitásuk, hatalmi gőgjük, ideológiával korlátolt tudásuk magabiztossága.

A történelmi küldetésudat, az élcsapat felfogás és önkép, az egyedül igaz és helyes ideológia birtoklásának hite, egy végletekig centralizált szervezetben integrálódva, elhitette a bolsevik típusú kommunistákkal, hogy mindent lehet, csak akarni kell, hogy mindenkiel szemben lehet, sőt kell vállalni történelmi messianisztikus küldetésüket. Az ideológiai fetisizmus pártfetisizmushoz, az pedig személyek fetiszizálásához vezetett. A politikai akarat mindenhatóságába vetett hit, a hatalom mindenáron való megszerzésének és megtartásának igénye a hatalom imádatához vezetett.

A bolsevizmus politikai omnipotenciája, a politikai akarat „szertelenné” tétele a politika mindenféle morális kötöttségét felrúgta. Sőt, morálisan annál értékesebb és igazabb volt egy tett, minél inkább a „végcél”, a marxi kommunizmus felé mutatott, taktikai elemmé változtatva a „végcél vonzásában” a morált, a jogrendszert, a társadalom egyéneit, milliók életét és halálát, birodalmak, népek, etnikumok és országok sorsát.

Az erkölcsi szabályok és elvek, az emberi értékek kötöttségétől megszabadított politika, a politikai voluntarizmus jegyében moráltalanította és kriminalizálta a politikát. A politizálás mindennapi eszközeivé váltak a félelemből, küldetéstudatból előre megtervezett bűncselekmények ezrei, a totális erőszak és kiszolgáltatottság, egy ideológia, a történelmi küldetéstudat és a hatalom szédítő imádatának vonzásában.

Ez a morál a bolsevista pánpolitizmus, a történelmi küldetéstudat szervezte életünket negyven évig, juttatta az országot oda, ahol vagyunk, és kíván jövőnket szervező politikai erőként fennmaradni. A veszély tehát reális, elhárítása történelmi felelősségünk és demokratikus feladatunk. Bízom abban, hogy olyan demokratikus Magyarországot teremtünk meg, amelyben a politikai veszélyeket demokratikusan tudjuk elhárítani.

Visszaadni a hitet!

Válságba került a diktatórikus szocializmus is, mint a marxi ideológia és a bolsevik politizálás történelmi egymásra találása, társadalmi megtestesülése. Negyven évvel ezelőtt ezt a történelmileg életképtelen társadalmi rendszert erőszakolták az országra külső és belső erők.

A diktatórikus szocializmus despotikus politikai rendszere egy sajátos bürokratikus kizsákmányoló tulajdonnal párosult, kiiktatva a gazdaságból és a társadalom életéből szinte minden racionális szervező elvet, emberi értéket, történelmileg helyesnek és életképesnek bizonyult intézményeket.

A megvalósult despotikus-diktatórikus szocializmusok kizsákmányoló társadalmak, amelyekben a kizsákmányolás mellett ugyanakkor még a gazdasági racionalitás sem érvényesülhetett az ideológiai premisszák és kötöttségek miatt. A tőke és a nemzeti jövedelem fölött egy központi elosztó és újraelosztó oligarchikus politikai bürokrácia rendelkezett, pazarló módon gazdálkodva, nap mint nap újratermelve a hiányt, nemcsak kizsákmányolva a munkavállalókat, de még önkizsákmányolásra is készítette őket. Az önkizsákmányolás szabadsága a kádárista liberalizált és racionalizált diktatúra nagy találmánya. Ez a találmány ma politikai nosztalgiák forrása és a reformellenes demagógia alapja.

Nehéz lesz számba vennünk azt a veszteséget, kárt, rombolást a hitekbén, reményekben, erkölcsben és az értékek rendszerében, emberségünkben, amit az országra erőszakolt diktatórikus kizsákmányoló szocializmus jelentett.

Ma is elmondhatjuk, Adyt és Szekfű Gyulát idézve: Valahol utat veszítettünk. Ott, ahol a demokráciát elvesztettük. És a demokráciát — amit most kezd még csak visszakövetelni a társadalom, a nép kemény és következetes hatalmi harc közben — ismét elveszítethetjük. Ismét elorozhatják tőlünk a tiszta lelkű ideológiai fanatikusok, a politika mindenhatóságában hívők, a hatalom megszállottjai, a régi és az új típusú diktatúrák hívei.

Ha az európai szellemhez és kultúrákhoz vissza akarunk térni, akkor meg kell védenünk a magyar történelem nyitottságát, a fejlődés alternatív jellegét, szabadságunkat,

hogy a történelmi alternatívák között demokratikusan választhassunk. Minden egyeduralomra törekvő ideológiai rendszer, bolsevista messianizmus és politikai fanatizmus veszélyezteti ezeket. De a bolsevik mentalitás, az ideokratikus hit és meggyőződés nem csak a kommunista pártok tagjainak jellemzői. Feltűntek már az új politikai mozgalmakban is, és ugyanakkor megszabadult tőlük — talán már évek óta — nagyon sok MSZMP-tag is. A veszély tehát nem mindig onnan jön ahonnan várjuk, és kialakulhat ott is, ahol nem számítunk rá.

A demokráciát fenyegető külső társadalmi veszélyek — mert léteznek a demokráciának belső veszélyei is, de most nem ezekről kívánok beszélni —, tehát ezen veszélyek elhárítása közös felelősségünk.

De ezen túl vissza kell adni a magyar népnek a hitét önmaga teremtményében és tehetőségében, erősíteni kell az elszántságát értékeink védelmében, tömegessé kell tennünk a fölemelt fő nemesítő erejét, a másokért érzett szolidaritás és kiállás felemelő erkölcsi érzületét. Be kell bizonyítanunk, hogy nem a nép, nem a nemzet, nem a magyarság került válságba.

Bihari Mihály

Magyar Nemzet, 1989. szeptember 23.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

KIKIÁLTOTTÁK A MAGYAR KÖZTÁRSASÁGOT

(1989. október 23. krónikája)

**Koszorúzások az elesettek sírhelyein — Engesztelő istentisztelet a Bazilikában —
Történelmi zászlók a Kossuth téren — Ünnepségek a forradalom emlékhelyein —
Nagygyűlés a Parlament előtt — Fáklyás felvonulások országszerte**

Harminchárom éve vártuk, s most itt volt ez a nap. Az első, valóban szabad október 23-a. Az a nap, amelyet tavaly még csöndben, a hatalom gyanakvásától kísérve, hétköznapivá szűrkitve töltött az ország. Az ünnep aludt. Az Országgyűlés — amelynek legitimitását oly sokan kétségbe vonták — a múlt héten „csodát” tett. Az alkotmányt módosítva, törvénybe iktatta az ország új államformáját. Magyar Köztársaság lettünk, s a köztársaság kikiáltásának napja éppen e hányatott sorsú ünnep: október 23.

A 301-es parcellánál és a rákoskeresztúri Újköztemetőben már délelőtt megkezdődtek a megemlékezések. Külföldről először visszatért forradalmárok, hozzátartozók rótták le kegyeletüket, virágcsokrokkal a nemzetükért meghaltak előtt. A Bazilikában ünnepi istentiszteletet tartottak az elesettek emlékére. A rádió félóránként adta tudtul ezen a délelőttön: mindenkit várnak az ország háza elé, ahol délben történelmi esemény zajlik. S pontosan 12-kor harangzúgás, a sokezes tömeg éljenezése, zászlók lobogása és nem egy kicsordult könnycsepp letörlése közben, Szűrös Mátyás, az ország ideiglenes köztársasági elnöke bejelentette: hazánk neve mátol Magyar Köztársaság.

Corvin köz, Kilián-laktanya, a Magyar Rádió épülete — ezen az útvonalon indult el a megemlékezők első csoportja. A másik csapat a Műegytemtől a Bem térre vonult. A Hősök terén szintén óriási tömeg állt a koszorúzásnál — s a három emberszlop délután 6 órakor találkozott a Parlament előtt. Fáklyák lángjai mellett szóltak a szónokok, s hallgatták és éljenezték őket asszonyok és gyerekek, fiatal férfiak az idősek, nagyapák, akik unokájukat a vállukra ültetve váltak részeseivé az ország új ünnepének.

Gyászszertartás, fáklyásmenet, emlékoszlop-avatás zajlott az ország különböző városaiban is ezen a napon. Az emberek végigjárták azt az újkori kálváriát, amelyet a harminchárom évvel ezelőtti áldozatok holttestei jeleztek. És emlékeztek. Arra, hogy a diktatúra mindig önkényt jelent, s október 23. legfőbb tanulsága: ennek soha többé nem szabad megismétlődnie ebben az országban.

Újabb történelmi szakasz nyitánya társadalmunk demokratikus átalakításának útján

Történelmi esemény színhelye volt hétfőn délben a Parlament előtti Kossuth tér. Itt az Országgyűlés felhívására több tízezer gyűltek össze, ott voltak az Országgyűlés tagságviselői, és igen sok képviselő, a Minisztertanács tagjai, a pártok, az egyházak, a társadalmi és a tömegszervezetek képviselői, meghívást kaptak a Budapestre akkreditált diplomáciai képviseletek vezetői.

Ünnepélyes keretek között felvonták az állami zászlót, az Országház előtti téren katonai díszegység sorakozott fel. A magyar nép sorsfordulóihoz kötődő történelmi zászlókat az állami zászlóhoz vitték.

Már fél tizenkettőkor tízezrek gyülekeztek a Kossuth téren, ki történelmi zászlókkal, voltak, akik táblát emeltek a magasba amelyen a Tőkés Lászlóért való kiállásra buzdítottak, másutt amiatt aggódtak a táblák hordozói: „Világ proletárjai, mi lesz veletek?” Nem sokkal háromnegyed tizenkettő után, hatalmas tapsvihar közben vonultak a Parlament főbejárata elé a Minisztertanács tagjai. Régen kapott ekkora tapsot kormány. Operatőrök és fotóriporterek serege fogta közre a minisztereket.

Majd pontban tizenkét órakor megszólalt a déli harangszó.

Ezt követően Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök lépett a Parlament erkélyére:

— Honfitársaim! Magyarok a nagyvilágban! Külföldi Barátaink! Az Országházból szölok hazánk lakosaihoz, mindazokhoz, akik szívükön viselik Magyarország sorsát. Azokhoz fordulok, akik határainkon túl megértéssel és rokonszenvvel követik emelkedő utunkat, támogatják népünket a gyökeres változásokat eredményező erőfeszítéseiben. A köztársaság ideiglenes elnökeként e helyről köszöntöm országunk polgárait, külföldi barátainkat. Ünnepelesen bejelentem, hogy az Országgyűlés által módosított alkotmány kihirdetésével a mai naptól, 1989. október 23-tól, országunk államformája és neve: Magyar Köztársaság. Most, a XX. század vége felé közeledvén, a szabad, demokratikus Magyarország megteremtésében a Kossuth Lajos, Károlyi Mihály és Tildy Zoltán nevével összekapcsolódó előző magyar köztársaságok nyomdokain haladunk, s az utóbbi negyven esztendő — különösen az 1956-os októberi népfelkelés és nemzeti függetlenségi megmozdulás — történelmi tanulságaitól indítva, megalkottuk az új köztársaság törvényes alapjait.

— Újabb történelmi szakasz nyitánya ez társadalmunk demokratikus átalakításának útján. Miközben feltárjuk és bevalljuk a múltat, tekintetünket határozottan a jövő felé kell fordítanunk. Eltökélt szándékunk, hogy népünk akarata szerint, amit nem sokára szabad, demokratikus választásokon nyilváníthat ki, végigmegyünk a megkezdett utunkon: a Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam lesz, amelyben a polgári demokrácia és a demokratikus szocializmus értékei egyaránt érvényesülnek, amelyben magyar és más nemzetiségű honfitársaink megtalálják számításukat, boldogulásukat, és amelyet biztonságos otthonuknak tekinthetnek. Az új köztársaság felelősséget érez a határainkon kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolataik ápolását.

— A világ haladó és demokratikus vonulatának részeként kívánunk fellépni a nemzetközi szinten, és meggyorsítani hazánk felzárkózását a fejlett gazdaságú országok sorába. Egyszerre fejlesztjük keleti és nyugati kapcsolatainkat, hozzájárulva Európa egységesüléséhez, biztonságának megteremtéséhez és a világ egyetemes problémáinak megoldásához.

— Változatlanul hazánk nemzeti érdekének tekintjük — folytatta Szűrös Mátyás -, nagy szomszédunkhoz fűződő kapcsolataink zavartalan és kiegyensúlyozott fejlesztését. Egyidejűleg a másik vezető világhatalommal, az Amerikai Egyesült Államokkal is jó együttműködésre törekszünk. Alapvető érdekünknek tartjuk a jószomszédi viszony ápolását a környező országokkal. Erősíteni kívánjuk a Duna menti népek összefogását és barátságát a kölcsönös tisztelet és megbecsülés jegyében.

— Folytatjuk a nyitás külpolitikáját, aktív résztvevői kívánunk lenni a nemzetközi

cserének és együttműködésnek, a gazdaságban és a tudományban, a kultúrában és az emberi jogok érvényesítése terén.

— Tisztelt Ünneplő Közönség! Honfitársaim! A hazához és a haladáshoz, a nemzeti öszszefogáshoz és a demokráciához, s a humanizmushoz fűződő gondolatok és törekvések jegyében mindenkit következetes cselekvésre és kitartó munkára hívok fel, az országnak a jobb jövője érdekében. Csak közös erővel emelhetjük ki az országot a mélyre süllyedésből, és teremthetjük meg a szabadság, a demokrácia és anyagi jólét szellemi feltételeit. Megérdemelné már ez a nép, hogy végre jókedv és bőség legyen a Duna-Tisza táján. Legyen hosszú életű az új Magyar Köztársaság, és boldogabb elődeinél. Végül pedig és legfőképpen azt kívánom e jeles napon is, hogy legyen béke a földön, és legyen békesség az emberek között!

Virághalmok és újratemetés a 301-es parcellában

Miközben Budapesten a Szent István-bazilika harangjai hétfőn délelőtt 10 órakor az 1956-os esztendő áldozatainak emlékére tartott nagyszabású gyászmisére szólították a hívőket (az ünnepi istentiszteletet Szabó Géza kanonok, a szent jobb őre celebrálta a zsúfolásig megtelt templomban), addig a rákoskeresztúri Újköztető nemzeti emlékhelyén, a 301 faragott kopjafával is díszített 301-es parcellában már százával keresték föl a hozzátartozók, a rokonok, az ismerősök, a harcos- és bajtársak a sírokat. A forradalom kitörésének 33. évfordulóján virágsokrokat, koszorúkat, gyertyákat helyeztek el a megtorlás során kivégzett áldozatok — immáron kőlappal, fejféval is méltóképpen megjelölt — nyugvóhelyénél. A világ különböző részeiről legalább százan jöttek el a tegnapi ünnepi megemlékezésre a külföldre menekült felkelők közül, többségükben most először lépve át ismét az országhatárt, hogy végre leróják kegyeletüket a síroknál, s tisztelettel hajtsák meg ereiként őrzött zászlóikat a mártírok dicső emléke előtt.

A szokatlanul meleg, szikrázó októberi napsütésben százával gyűjtötták a mécseseket, s virághalmokkal borították a sírhantokat a 301-es parcellában. Ott láttuk az emlékezők között Nagy Imre családját is a kivégzett miniszterelnök végső nyugvóhelyénél. A mellette levő sírhelyen hantolták el június 16-án azt az üres koporsót, amely 1956 valamennyi ismert vagy ismeretlen mártírjának eltemetését jelképezte. Tegnap e két sírt állták körbe több százan, hogy közösen énekeljék el a Himnusz, a Politikai Foglyok Szövetsége képviselői pedig elhelyezték a megemlékezés virágait. Fónay Jenő rövid beszédében a túlélők nevében fogadta meg, hogy amit társaikkal elkezdtek 1956-ban, azt be is fejezik immár, mert nemcsak a paragrafusokban, de a gyakorlatban is kezd megvalósulni az a szabadság, amelyért küzdöttek 56-ban. Szalay Róbert azt hangoztatta, hogy az itt nyugvó áldozatok sírja soha többé nem lesz az enyészet martaléka, hanem az egész nemzet fogja gondozni a hantokat.

Tizenegy órakor kezdődött — a katolikus egyház liturgiája szerint — egy 56-os felkelő újratemetése. Az egykori Corvin közti nemzetőrt fegyverrejtegetés vádjával statáriális bíróság ítélte halálra, s még aznap, 1957. április 10-én kivégezték. Balázs Ferenc 24 évet élt. A 235-ös parcellában találták meg földi maradványait. Tegnap a kibővített 301-esben felravatozott koporsójánál nemzetőrtársa, Virág János vett tőle végső búcsút a hozzátartozók s a túlélő harcostársak jelenlétében. Majd a hősi halott porait örök nyugalomra helyezték.

Corvin köz, Kilián laktanya

A huszonhárom ellenzéki és független társadalmi szervezetet tömörítő Október 23-a Bizottság ünnepi megemlékezés-sorozata a hősi harcok egyik híressé vált színhelyén, a Corvin közben kezdődött meg. Természetes hát, hogy a ma Kisfaludy köznek nevezett rész utcabláit tegnap Corvin köz felirattal fedték le. A környező lakóházak párkányára nemzeti színű zászlók kerültek. Mindenütt tolongtak a fotósok és a különböző forgatócsoportok operatőrei, hogy filmszalagon örökítsék meg a szűk helyen összezsúfolódtott több ezer főre tehető tömeget, amely valóságos zászlóerdőt tartott a magasba. Az alkalomhoz illő módon zászlódíszbe öltöztetett Corvin mozi főbejáratának lépcsőjéről elsőként — mivel a várva várt egykori legendás parancsnok, Pongrátz Gergely érthetetlen okból nem érkezett meg Amerikából — Ruttkay Levente (SZDSZ) szólt az egybegyűlekhez.

A szónok emlékeztetett arra, hogy tavaly még csak egy rendőrautóban ünnepelhetett. Ez a mostani még mindig nem ünnep — mondta a szónok —, hanem csak megemlékezés. Ünnep csak akkor lesz, ha bocsánatot kérnek a magyar néptől azok, akik az elmúlt évtizedekben méltóságát próbálták sikertelenül megtörni. Rámutatott: a legnagyobb dolog, amit a magyarság adott Európának, a déli harangszó. Ez a győzelem hangja. Megesküdött a jelenlévők előtt, úgy neveli gyermekeit, hogy számukra a harangok örömszűgése ne csak a nándorfehérvári diadalt hirdesse, hanem 1956. október 23. győzelmét is.

Ezt követően Illyés Gyula Egy mondat a zsarnokságról című költeményét Tordai Ferenc előadóművész (Forrás Kör) tolmácsolta a hallgatóságnak. Majd Szalay Róbert (Pofosz) osztotta meg gondolatait az ünneplő sokasággal. Többek között arról beszélt, hogy 33 esztendő múltán is tisztelni kell az akkori célok előtt, amit fegyverrel a kézben nem sikerült kivívni, mert a százszoros túlerő legyőzte a magyar forradalmat. Akik a köveken életüket áldozták, a szabad, független, demokratikus Magyarországért haltak meg. A nemzet előtt ma is ez a cél áll. S a népakaratnak félelmetes, fantasztikus ereje van. Hangzottatta: le kell számolni azzal a kommunizmussal, amelyik 33 évvel ezelőtt a féktelen terrort valósította meg ebben az országban, s amely csak szidta, gyalázta az 56-os forradalmat. A népnek most felemelt fejjel, önuralommal, méltósággal kell megmutatnia, hogy egy fegyelmezett, az erejét ily módon is demonstráló tömeg áll szemben a hatalommal, s ez a nép meg tud bocsájtani a bűnösöknek, békejobbot is nyújt, de ennek az a feltétele, hogy megkövessék ezt a megalázott népet. S akkor jöhet a kegyeletteljes megbocsátás.

A beszédekert követően mécseseket gyújtottak a járőkelők, az emlékezők a Corvin mozi lépcsőin, s halomba rakták a magukkal hozott egy-egy szál virágot.

A forgalom elől lezárt Üllői úton délután két órakor már több mint 10 ezer ember gyülekezett az egykori Kilián-laktanya épületénél. A tömeg közé szorult egy téglaszállító dunaújvárosi pótkocsis teherautó, amelyre tucatjával kapaszkodtak fel az élelmes fotóriporterek és kíváncsiskodók. Hatalmas transzparens hirdetett egyetlen szót az emberek feje fölé emelve: FÜGGETLENSÉGET!" A „forradalom központjának” is nevezett helyen elsősorban arra emlékeztek a felszólalók, hogy a honvédség szívvel és lélekkel állt a forradalom mellé, s a honvédség egybeforrt a szabadságharcral.

A ferencvárosi ellenzék egyik képviselője, Kis Gyula emlékeztetett rá: az elmúlt évtizedekben még a hősök, az áldozatok emlékét is megpróbálták kitörölni az emberek agyából. Pedig ezek az emberek csodálatos példát mutattak az egész világnak. Amikor kellett, az életüket áldozták a szabadságért, a függetlenségért és a demokráciáért.

Megérdemelnék, hogy az ő emléktáblájukra is rávéssék: „Vándor, aki erre jársz, vidd hírül a spártaiaknak, hogy megcselekedtük amit megkövetelt a haza.” Felhívta arra is a figyelmet, hogy a két ősi ellenség, Athén és Spárta képes volt összefogni a veszély perceiben, mint ahogy a Corvin köz és a Kilián laktanya is képes volt összefogni akkor, amikor a legkeményebben kellett küzdeni a szabadságért. Ezt a példát nem szabad elfelejteni, mert még nem győztünk — mondotta. — Erőnkből még csak arra telt, hogy legalább méltó módon ünnepelhessünk. A halottak csak példamutatásukkal járulhatnak hozzá az élők harcához. S akkor tudunk méltóvá válni példájukhoz, ha hitet teszünk amellett, hogy befejezzük azt a forradalmat, amit ők akkor, 1956-ban elkezdtek.

Márton András — aki ezredesi rangban a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoka volt 1956-ban — történelmi visszatekintésében arra hívta fel a figyelmet, hogy Maléter Pál ezredes elsőként mondott nemet a laktanya és a Corvin köz felkelőbázis megsemmisítését elrendelő népellenes parancsra, s átállt a felkelők oldalára. Arról is kifejtette gondolatait, hogy vajon az akkori fiatalok honnan vették a bátorságot, hogy a világ egyik legerősebb hadseregével vegyék fel a harcot.

Fiatalemberként a Kilián-laktanyában sebesült meg Elek Mihály költő, aki a tegnapi utcai nagygyűlésen megragadta az alkalmat, hogy fölolvassa egyik versét.

Vastaps köszöntötte a mikrofonhoz lépő Gyenes Juditot, Maléter Pál özvegyét, aki saját október 23-ához fűződő emlékeit elevenítette fel, s elmesélte, mit élt át aznap a Bem téren. Felidézte férje alakját is, akit a forradalom vérbefojtása után megöltek. A népért, a néppel harcolt és küzdött, ha kellett tűzön-vízen át. Együtt harcoltak egy valóban független és demokratikus Magyarorszáért. Rájuk kell emlékezni ezen a napon, akik itt harcoltak, itt estek el, s azokra, akiket ezért a harcért megöltek, bebörtönöztek, megkínóztak, de megalázni nem tudtak soha. Az ő emléküket, s a tizenkét nap emléke tartotta ébren a nemzeti összetartozás érzését, ők indították el ezt a politikai folyamatot, amely ma reményt ad, hogy valóban jogállamban, demokráciában élhetünk. 33 esztendő veszített el ez a nemzet! De 1956 eszméi ma is élnek, s azt sugallják, hogy mint október 23-án, de békésebb eszközökkel, most már nem véráldozattal, nem könnyekkel, de türelemmel, ésszel, jól és okosan politizálva vívjuk ki ennek az országnak a szabadságot, a függetlenséget, és a demokráciát.

„Az 1956-os forradalom és szabadságharc mártírjai és névtelen hősei emlékére. A józsefvárosi és ferencvárosi ellenzéki kerekasztal, 1989. október 23.” feliratú táblát a Kilián-laktanya oldalán Gyenes Judit leplezte le, az emberek pedig koszorúikkal fejezték ki hálájukat az elődöknek. Nagy taps fogadta azt a honvédszázadost, aki egyenruhában helyezett el egy szál virágot az emléktáblánál, s tisztelegve adózott a hősök emlékének. Ezt követően Bródy János Ha én rózsá volnék... című dalát énekelte el az egybegyűlteknél.

Emléktábla a Rádió falán

Ezt követően az egyre gyarapodó tömeg a Magyar Rádió épülete elé vonult, ahol az intézmény és a Józsefvárosi Ellenzéki Kerekasztal közös emléktábláját avatták fel. Ezen a Rádió homlokzata köbe vésvé látható, homlokzatán a felirattal: Szabad Magyar Rádió. Ez a szöveg olvasható rajta: „1956. október 23. emlékére. Tisztelet az elesetteknek. 1989.” A

koszorúzók sorában még az ausztráliai magyarság képviselői is elhelyezték a megemlékezés virágait a véres harcok helyszínén.

15 óra 12 percet mutatott a Rádió zsúfolásig megtelt erkélyére szerelt óra, mikor felcsendültek a Bródy Sándor utcában a Himnusz hangjai. A tömeg jó része a Múzeumkertbe és a Pollack Mihály térre szorult ki a szűk utcából.

Baló László 56-os írását Szersén Gyula olvasta fel, „Szabad, igaz rádiót!” címmel. Majd a Józsefvárosi Ellenzéki Kerekasztal nevében Raj Tamás azt hangsúlyozta: 1989 soha nem lett volna '56 nélkül. Felidézte a bibliai történetet Dávidról, aki szembeszállt Góliáttal. Emlékeztetett rá: akik itt, ezen a földön harcoltak, Dávidként szálltak szembe az elnyomókkal. A magyar Dávid elbukott, de emlékezni kell rá, mint hősrre, mert harcának a magyar jövőt köszönhetjük. A forradalom hősei sokat tettek a magyar megújulásért, de a mai demokratikus haladás — hangsúlyozta — soha nem következett volna be napjaink demokratikus ellenzékének harcai nélkül.

Hajdú István, a Magyar Rádió elnöke többek között arról beszélt, hogy a rádió feladata a nemzet sokszólamú hangjának hiteles közvetítése. A korszerű nemzeti rádió egyetlen cenzora csak a lelkiismeret lehet: igazmondó, szabad Magyar Rádióra van szüksége az országnak.

Kékesi József, a Józsefvárosi Ellenzéki Kerekasztal képviselője arra emlékeztetett, hogy ma sem tudjuk pontosan, hányan veszítették életüket 1956. október 23-án a Rádió épületénél kirobbant tűzharcban. Arról is szólt, 33 évvel ezelőtt az erősebb előtt fejet kellett hajtunk, de ez nem jelenti, hogy a népet rabigába lehetne hajtani. Azoknak lett igazuk, akik töretlen hittel bíztak a totális diktatúra összeomlásában. Jövőnk záloga a függetlenség, s a világ minden népének szabadsága. S bátran kell vállalni ezt a jövőt. De napok alatt nem lehet behozni azt, amit évtizedekig megvontak ettől a néptől. Lehet, hogy ezentúl sem lesz olcsóbb a kenyér, de legalább lesz értelme a munkánknak, tudjuk végre, hogy miért dolgozunk.

Végezetül Tamási Áron Magyar fohászát olvasták fel az egybegyűlteknél, akik méltóságteljesen, békésen ünnepezve vonultak a Kossuth térre, a Parlament elé.

(MTI) Nem sokkal ezután megkoszorúzták a Magyar Rádió védelmében hősi halált halt mártírok emléktábláját.

Magyar Nemzet, 1989. október 24.

MÚLT ÉS JÖVŐ

Beszélgetés Antall Józseffel

Amikor először megjelent a képernyőn, úgy nevezte el a nézősereg, a *szigorú Antall*. Néhány hét múlva a szigorú jelzőt a *tartózkodó* váltotta fel. A választási győzelem másnapján pedig úgy hívta az utca népe: a *tulipános Antall*. Pártjának jelképére utalt a legfrissebb titulus, de kiérezni belőle a tiszteletteljes nógatóst, a természetes kíváncsiságot is, mutatkozzon be teljes mivoltában a politikai figyelem középpontjába került férfiú. Hadd tudja meg mindenki, milyen évek, milyen élmények nevelték, mit gondol a napi politikánál messzebbre tekintve országáról, mit a messzi múltból meg a távoli jövőről. Pillanatnyi „munkahelyén”, a *Magyar Demokrata Fórum* Bem téri székházában a nap minden szakaszában riporterek tucatja faggatja közeli terveiről, a mindennapi politika taktikájáról. Beállhatnék a sorba én is, keresztkérdésekkel támadhatnám, hogy egy nap élő, kis hírekben tudósít-sam az olvasót arról, ami holnapután talán már egyikünket sem érdekel, aminek a jövő héten esetleg már se súlya, se jelentősége nem lesz életünkben. Úgy tartom azonban, politikai tisztánlátásunknak is, jövőképünknek is többet használnál, ha a nép szabad akarata szerint legerősebbnek bizonyult párt első emberének a személyiségét próbálom meg bemutatni az olvasóknak. Antall Józsefet, a polgárt, amint múltból és jövőről mesél.

Otthon és iskola

— Bármennyire szűkszavú is magánéletét illetően, azt azért többé-kevésbé mindenki tudja idehaza is, a nagyvilágban is, hogy édesapja általános tiszteletnek örvendő politikus volt a két világháború között is, és 1945 után is, míg számított erre felé valamit a becsület. Mit jelentett gyermekeiben, hogy nagy emberek árnyékában élhetett?

— Politikuscsaládban nőttem fel, ezért természetesnek tűnt, hogy akiket ismerek, szintén mind közszereplő emberek. Hallgathattam egészen kisgyermekkoromtól kezdve a beszélgetéseiket; közel állhattam olyan személyiségekhez, mint Kovács Béla, a *Független Kisgazdapárt* főtitkára, személyesen ismertem Mindszenty József hercegprímást, Bajcsy-Zsilinszky Endrét és másokat. Apám politikai felfogása pedig meghatározó volt egész gondolkodásomra. A Független Kisgazdapártnak volt ő megalakulása óta tagja, de közben belügyminiszteri tanácsos is. Jellemző ez arra a korra: az ellenzéki párt tagja, tagja lehetett egyszersmind a belügyminisztériumnak is. Sőt, Teleki Pál miniszterelnökként vagy Keresztes-Fischer, a belügyminiszter kifejezetten értékelte apámnak azt a szociális érzékenységét, amely kisgazdapárti ellenzékiiségéből is származott. Mivel szociálpolitikával foglalkozott, apám szoros kapcsolatban állt a népi írókkal. Bibó István is ír róla a visszaemlékezéseiben, hogy a harmincas évektől kezdődően milyen gyakran megfordultak apámnál a népi írókkal. De támogatta apám József Attilát is. Hozzá tartoztak azok a szociális alapok, amelyekből a magyar írókat Szabó Dezsőtől József Attiláig segítette az állam. 1939-től pedig menekültügyi kormánybiztosként az ő feladata volt gondoskodni a Magyarországra menekülő lengyelekről, majd később, ahogyan a háború haladt, a franciákról, angol szökött hadifoglyokról, kétszázezer erdélyi menekültől (ennyien érkeztek

ide 1939 és 1941 között); 1943 után badonionista olaszokról, jugoszlávokról, hollandokról, a legkülönbözőbb országokból származó zsidókról, negyven-ötvenezer kibombázott német gyermekről. Apám kitűnő szervező volt, ezért mindig olyan feladatokkal bízták meg, amelyekben tömegekről kellett gondoskodni. Gyermekkorai emlékem: ha valahol árvíz vagy inség híre támadt, tudtam, apám biztosan útra kel.

— *A háború kárvallotjairól gondoskodni, vallási és nemzeti hovatartozástól függetlenül, nem veszélytelen feladat. Nem esett bántódása az édesapjának?*

1944. március tizenkilencedikét követően, amikor bejöttek a németek, letartóztatta a Gestapo. Csak 1944 őszén, a fegyverszüneti tárgyalások kezdetén érte el *Horthy Miklós*, hogy kiengedjék a politikai foglyokat. Köztük apámat és Bajcsy-Zsilinszky Endrét is. A II. világháború után az első ideiglenes kormány államtitkára, majd az első két kormányban miniszter volt. Ezt követően a változásokkal együtt a politikai élettől visszavonult. Talán azt is lehet mondani, hogy érdemei és nemzetközi kapcsolatai megvédték.

Metternich

— *Mit adott az atyai jó példához, az izgalmas családi légkörhöz az iskola?*

— A pesti piaristákhoz jártam, ahogyan apám is, nagyapám is. A piaristák valamenynyiónkre nagy hatással voltak. Elsősorban azzal, hogy bár egyházi iskolai nevelést adtak, erősen nemzeti gondolkodásúak voltak, a keresztény liberalizmust képviselték. Meghatározó volt minden piarista diák számára az a tudat, hogy például *Széchenyi*, *Kossuth*, *Deák* is piarista diák volt egy időben. Az első magyar kormánynak 1848-ban majdnem a fele piarista diákból állt. Az 1867 utáni, első öt magyar kormányból négynek a miniszterelnöke szintén piarista diák volt. Nemzeti küldetéstudatot neveltek belénk, és mellé szociális tudatot. Igen határozottan terelték a figyelmünket a szociális problémák felé. El kellett látogatnunk például a *Mária Valéria*-telepre mint cserkészeknek. Keresztény, szabadelvű szellemet honosítottak meg bennünk, és a tanulmányok területén igen szigorúak voltak.

— *Jó tanuló volt?*

— Mindig csak azzal foglalkoztam, ami érdekelt. Nem voltam jó tanuló. Ami éppen érdekelt, abból a legjobb jegyeket szereztem meg, a többi tantárgy osztályzataival nem törődtem. Történelmi érdeklődésemet elsősorban *Gaál István* piarista történész keltette fel. Első történelmi „tanulmányomat” Metternichről írtam, tizenöt éves koromban. Most is emlékszem, két szempont szerint kellett feldolgozni Metternich pályáját, az egyik szempont szerint *Andorka Rudolf* készített dolgozatot, a másik szempont szerint én. Metternich koncepciójával voltaképpen azóta állok szemben. Amerikában, a szenátusban, de másutt is többször elmondtam, Kissinger Metternich-képével miért nem értek egyet. Kissingerre nagy hatással volt Metternich kétpólusú Európa-politikája a *Szent Szövetséggel* együtt, és az meghatározta Kissinger álláspontját a szovjet-amerikai viszonyban. Kissinger is térségben gondolkodott, Metternichhez hasonlóan, nem értékelve az egyes nemzetek önállóságát. De visszatérve a piaristákhoz, a *Közös Piacról* kezdve a nagy nyugat-európai bankokig sok olyan, egykori piarista diák dolgozik ott, akiknek nagy befolyásuk van a nyugat-európai gazdasági életre. Ez nem válik kárára Magyarországnak. Én kezdeményeztem a piarista diákszövetség megalakítását két évvel ezelőtt, amikor még *Kádár János* hivatalban volt. Sok huzavona után engedélyezték ennek az első, nagyszabású, országos diákszövetségnek a megalakulását.

Újságírás

— *Történésznek készült vagy politikusnak ifjúkorában?*

— Világéletemben érdekelt a történelem, de a politikai pálya is. Meg az újságírás, újságszerkesztés. Újságot szerkesztettem az iskolában, sajtótörténeti vonatkozású volt a doktori disszertációm is, *Eötvös József* politikai hetilapjáról és ennek a kiegyezéssel összefüggő szerepéről szólt. Az *Akadémia* által nemrégiben megjelentetett kétkötetes sajtótörténetben is szerepelnek az ezzel a korszakkal kapcsolatos sajtótörténeti tanulmányaim.

— Ezenkívül 23 éve vagyok főszerkesztője az *Orvostörténeti Közleményeknek*, ennek a nem nagy példányszámú szaklapnak, amely elsősorban nemzetközi, szakmai elismertségnek örvend. A *Magyar Újságírók Országos Szövetségének* is több mint két évtizede vagyok tagja. Ennek ellenére azt állítják rólam, hogy újságíró-ellenes vagyok.

— *Valóban az?*

— Nem vagyok újságíró-ellenes, de azt ellenzem, ha az újságírók nem tárgyilagosan írnak, ha felelőtlenül írnak. Óriási a sajtószabadság jelentősége és lehetősége. De nem szabad megfeledkezni róla, hogy mennél nagyobb a sajtó szabadsága, annál nagyobb a felelőssége is, hiszen a sajtó szabadságával egyenes arányban nő társadalmi-politikai súlya is. Tehát én nem a sajtó ellen vagyok, hanem a sajtó torzításai ellen. Az információs torzítások ellen és a politikai kérdések hibás exponálása ellen.

— *Hogyan kerülhet bele az Orvostörténeti Közlemények egy történelmi és politikai érdeklődésű ember tevékenységi körébe?*

— 1957-től 1963-ig publikációs tilalom alatt álltam, ugyanis 1957-ben úgynevezett „c ponttal” elbocsátottak. Ez azt jelentette, hogy politikai magatartásom miatt alkalmatlannak tartanak bizonyos munkakörök betöltésére. Nem volt tehát módom elhelyezkedni a politikátörténet területén.

„C” pont

— *Bár már több alkalommal nyilatkozott 56-os szerepéről, kérem, az olvasók tájékoztatása végett röviden mondja el, miért járt az a bizonyos „c” pont?*

— Forradalmi bizottsági elnök voltam 1956-ban. Akkor is bent tartózkodtam a Parlamentben, amikor koalícióssá vált a Nagy Imre-kormány. Kapcsolatban álltam *Tildy Zoltánnal*, *Kovács Bélával* és a Petőfi pártiakkal, *Farkas Ferenc*cel, *Bibó István*nal. Míg folyhattak utókoalíciós tárgyalások, azokon is részt vettem. 56 után el ugyan nem ítélték, de őrizetben tartottak, kihallgattak az oroszok is, a politikai rendőrség is. 1957 és 1962 között, „kirúgásos” éveim alatt a *Magyar Életrajzi Lexikon* szerkesztésében segédkeztem. Sokan voltunk ott 56-osok. Körülbelül két forintért írtuk sorát a lexikon címszavainak. Miután senki nem akarta megírni az orvosi életrajzokat, nyolcvan orvos életrajzát osztották rám. Hogy ezeket elkészíthessem, bejártam az *Orvostörténeti Könyvtárba*. Így kerültem az orvostörténettel kapcsolatba. 1964-ben szervezni kezdték a *Semmelweis Orvostörténeti Múzeumot*, és mivel történelem-magyar szakos bölcsészdiplomával, valamint levéltár-könyvtár-muzeológus diplomával rendelkeztem (de hallgattam jogot, közgazdaságtant, antropológiát, néprajzot is), odahívtak tudományos főmunkatársnak. 1984-ben lettem a múzeum főigazgatója.

— *Segítette-e valamiben a tudománytörténet a politika történetét?*

— Történészként az én kedvelt korszakom Magyarország modernizációja. A reformkor, a szabadságharc, a neo-abszolútizmus és kiegyezés utáni korszak. A nagy korszakváltás érdekelt, az, hogy Magyarország elmaradott országból miként próbált meg európai országgá válni. Ennek vizsgáltam a politikatörténeti és művelődéstörténeti vonatkozásait az elemi oktatástól a középfokú oktatáson át a felsőfokú oktatásig. Az foglalkoztatott, hogyan megy végbe az átalakulás a politika szférájában, az infrastruktúra területén, az egészségügyben, a művelődésben, és részben a gazdaságban. Számomra ezek szerves egységet alkotnak, amint a korabeli emberek gondolkodásában is. Ők is úgy fogalmazták meg, a közművelődés, a közegészség és a közgazdaság egymástól elválaszthatatlan. Már 1872-ben hangoztatták, *Trefort* például, hogy *minden modernizációnak, átalakulásnak, újjászerveződésnek az alapja a jól iskolázott, egészséges ember*. Mindaz, amit az a XIX. századi nagy liberális nemzedék, kiket most kezdünk újra felfedezni, vallott, tragikus módon ma is igaz. Minden időszerű még, amit száz-százötven évvel ezelőtt meghirdettek. Történészként mindig is érdekelt, a XIX. században hogyan hajtották végre az átalakulást. Például: 1848-ban hogyan szervezték meg az új minisztériumokat az előző helytartótanácsból; 1867-ben hogyan szervezte meg a kormány a tisztviselői kart, hogyan vettek át embereket az előző, abszolutista korszak tisztviselői karából, és miként bővítették ezt a kört új emberekkel. Az államapparátus átalakulása foglalkoztatott: miként lehet a régi, ha úgy tetszik „kompromittálódott” embereket átvenni, szakmailag használni.

Máig használható elvek és közigazgatási gyakorlat a nagyszerű, liberális XIX. századból — Magyarország modernizációja mégis vakvágányra szaladt... Az elvek lehettek hibásak vagy a gyakorlat? Vagy más?

— A történelmi körülmények alakultak úgy, hogy nem volt módja az országnak az átalakulást végrehajtani. A belső fejlődés 1867 után felemás lett. Gazdaságilag, kulturálisan ugyan előrehaladt az ország, de a tulajdonviszonyok miatt, a földreform elmaradása miatt nem lehetett egyenletes a fejlődés. (Ne feledjük, Nyugat-Európában ebben az időben mindenütt végbevitték a földreformot!) Persze, még így is óriási, amit az 1867-es Magyarország produkált Európához való felzárkózásában. Ezt követően pedig már nem belső körülmények, hanem világpolitikai események, két világháború, majd a német és a szovjet befolyás akadályozta meg hazánkat abban, hogy a folyamatos reformpolitika útján haladhasson.

95?

— *Elnézem jelszavait, amelyek szinte kivétel nélkül mind a XIX. századból származnak, Kölcseytől, Kemény Zsigmondtól és így tovább, és az az érzésem, a befejezetlenségeivel és felemássaival egyetemben is vonzó XIX. század tanulságain készülnek formálni a jövőt.*

— Kissinger mondta, hogy a történelem nagy előnye az, hogy sokkal inkább lehet a múlt tanulmányozásából a jövőre következtetni, mint a jelenből. Ebben igaza van! A múlt ugyanis letisztult modell, míg a jelen mindig kaotikus. A fejlődés fő iránya a múltból a jövőbe mindig jobban látható, mint közvetlenül a jelenből. Magyarország ma abban a helyzetben van, hogy minden adottsága megvan ahhoz, hogy függetlenné váljon, és mi magunk válasszuk meg azt a politikai, társadalmi, gazdasági formát, ami számunkra

megfelelő. Nagyon veszélyes természetesen a Szovjetunióban folyó nemzetiségi, társadalmi és gazdasági válság. Lényeges, hogy miként alakul a litván függetlenségi törekvés. Továbbá, hogy miként alakul a nagyhatalmak egymáshoz való viszonya. De úgy hiszem, a továbbiakban Magyarország számára a legfontosabb a jó történelmi körülmény. Ha létrejöhet a parlamenti demokrácia, a szabadelvű jogállam és a szociális piacgazdaság, ez mind hozzájárulhat ahhoz, hogy hazánk gazdasági fellendülés elé nézhessen, és európai értelemben vett politikai demokráciává válhasson.

— *Ha mindez simán megvalósul, mikorra várhatók az ország sorsában a látványos javulások? Nem számjegyekkel és naptári dátumokkal meghatározott jövőndöléseket várok természetesen, hanem általánosságban körvonalazott, reális jövőképet.*

— Ha mindez megtörténik, sürgősen meg kell állítani a negatív tendenciákat, a gazdasági visszaesést. Ha ez sikerül, mondjuk az esztendő végére, két-három év múlva már érezni lehet a pozitív jelenségeket a magyar gazdasági életben. Minden attól függ, mennyire képes a kormányzó erő és az ellenzék a demokrácia fő kérdéseiben együttműködni. Ezen az úton haladva 1992-1995 között elérhetjük a *Közös Piacba* való belépést, és úgy gondolom, öt év múlva már lényegesen jobb állapotban lesz Magyarország az addigra már működő piacgazdaság minden erényével és a kialakult alkotmányos renddel. Feltéve természetesen, ha a nemzetközi körülmények és a belső, politikai és gazdasági történések is ezt a fejlődési folyamatot biztosítják.

— *Az újjáalakulás egyik fontos „kellékeről”, a polgári tisztességről és a közerkölcsök megszilárdulásáról még nem esett szó.*

— A lakosságnak rá kell ébrednie, milyen történelmi fordulat előtt áll. A társadalom eredeti szerkezete szétzúzódtott, nem volt a társadalmat összetartó kohéziós erő. Be kell hogy következzen a társadalom önszerveződése. Az egész iskolarendszert át kell alakítani, ki kell alakítani az öntevékeny egyesületi életet, helyre kell állítani az önkormányzatokat. Ha mindenki érzi majd, hogy tulajdonosa az országnak, hogy szervesen kötődik az egész élete ahhoz a helyhez, ahol lakik, ez mind hozzájárul ahhoz, hogy új közerkölcsiség alakuljon itt ki. Az ország morális megújulásában nyilván kiemelkedő szerepe lehet az egyházaknak. De a közszellemnek is. Ez viszont csak úgy képzelhető el, ha az élet minden szektorában megnő a felelősségérzet.

Értékek őrzése

— *Milyen szerepet tölt be a Magyar Demokrata Fórum a jövő közéletében?*

— A Magyar Demokrata Fórum kettős funkciót tölt be. Egyrészt parlamenti, politikai párt, másrészt olyan szellemi-politikai mozgalom, amely éppen az élet tartalmasabbá tételét és a társadalom átalakítását tűzte ki célul. Nagy, nemzetnevelői programot tűzött zászlajára, de a politikai események úgy fölgyorsultak, hogy ez a lassabban építkező, szellemi-politikai mozgalom háttérbe szorult a konkrét politikai harc közepette. Folytatnia kell a *Magyar Demokrata Fórumnak* ezt az építkező, szellemi-politikai feladatkörét, a társadalom vertikális átalakítását. A másik oldalon pedig professzionista parlamenti párttá kell válnia, amely az amatőrizmust, még inkább a dilettantizmust háttérbe szorítja. Nagyon könnyen elképzelhető, hogy az elkövetkező négy évben lesznek a parlamenten belüli pártok között, de a parlamenten kívül maradt pártok között is bizonyos mozgások. Differenciálódási, integrálódási folyamatok játszódhatnak le. A modern parlamenti rend-

szerben mindenhol alkalmazkodni kell a nemzetközi adottságokhoz. Európai pártkerekhez fog közeledni a magyar politikai élet. Ebbe beletartozik, hogy mindenütt van lényegében egy erős, szociáldemokrata jellegű baloldal, van liberális irányzat, annak is van baloldali, radikálisabb oldala, és van egy hagyományosabb oldala. Továbbá vannak középen olyan pártok, mint a kereszténydemokraták, és bizonyos konzervatív-liberális pártok. A *Magyar Demokrata Fórumnak* teljesen világos a helye, mint politikai közép-pártnak, amelyiknek megvannak az európai partnerei, az európai kereszténydemokraták és az európai centripártok. Újabban politikai vetélytársaink előszeretettel használják magukra a liberális politikai irányzatot, jó esetben a szociál-liberális tömböt, és nemes egyszerűséggel konzervatív politikai csoportosulásnak minősítik a *Magyar Demokrata Fórumot*, a *Független Kisgazdapártot* és a *Kereszténydemokrata Néppártot*. A konzervativizmus klasszikus értelemben egyáltalán nem sértő, hiszen semmi mást nem jelent, mint az értékek megőrzését. Nyugat-Európában ebben az értelemben a konzervatív jelző nem tartalmaz pejoratív értelmet. Egyszerűen azt jelenti, hogy a konzervatív polgári pártok a hagyományos, európai, polgári demokráciának és a hagyományos emberi értékeknek, beleértve a kereszténységet és más értékeket is, az őrizői. Magyarországon azonban a konzervativizmusnak van pejoratív hangulata. Eszerint az elmaradottsággal, a provinciálizmussal rokon kicsit az, ami konzervatív. Nem az értékek őrizője, hanem a haladás ellenzője. Politikai vetélytársaink talán ezért találták ki. Nem a nyugat-európai értelemben vett megbecsülés keretei között használják, hanem, hogy koalíciókat politikai értelemben kicsinyítsék. A *Magyar Demokrata Fórum* és a politikai centripártok abban az értelemben, hogy őrzik a keresztény Európa értékeit, őrzik a polgári értékeket, a nemzeti értékeket, vállalják a konzervatív megjelölést, de csak így! Maga Széchenyi István is ilyen értelemben tartotta fontosnak bizonyos értékek konzervatív jellegű őrzését. Ha azonban olyan értelemben akarják ránk rakni ezt a megjelölést, mintha progresszióellenes vagy elmaradottabb politikai irányzatot képviselnénk, ennek hangsúlyozom, az égvilágon semmi alapja nincs.

Országos Széchenyi Könyvtár

Lőcsei Gabriella

Magyar Nemzet, 1990. április 20.

DEMOKRATIKUS CHARTA '91

Mi, e Charta aláírói, magyar demokraták, pártállásunkra való tekintet nélkül úgy látjuk, hogy hazánkban akadozik a demokratikus átalakulás.

Sokan nemcsak azért fordulnak el a politikától, mert életkörülményeik tovább romlottak, hanem azért is, mert nem ilyennek képzelték a demokráciát.

Tudjuk, hogy mint minden történelmi méretű átalakulásnak, hazánk e sorsdöntő korszakának, fogyatékoságai mellett vannak kétségbenvonhatatlan eredményei is.

Mi ezeket az eredményeket szeretnénk megőrizni, és ezért szükségesnek tartjuk kinyilvánítani, hogy milyen Magyar Köztársaságot akarunk.

1. Demokrácia akkor lesz, ha a jogállam eszméjéhez híven tiszteletben tartjuk a Magyar Köztársaság jogrendjét és demokratikus intézményrendszerét.
2. Demokrácia akkor lesz, ha a polgárnak nem kell tartania a mindenkori hatalomtól, mert a magánszféra önállóságát az állam túlhatalmával szemben megvédi a jog.
3. Demokrácia akkor lesz, ha az állam késedelem nélkül visszavonul a gazdaság jelentős részéből, ha a privatizáció üteme felgyorsul, s ha a még állami tulajdonban lévő vállalatok, bankok nem a mindenkori kormány hitbizományai lesznek, ha tehát vezetőiket nem a kormánypártok hatalmi-politikai törekvései szerint nevezik ki, hanem kimagasló szakértelmük alapján.
4. Demokrácia akkor lesz, ha az új vállalkozások üzletmenetüket semleges és támogató szabályokra építhetik, és az új vállalkozók indulása nem függ a mindenkori állami hivatalnokok, politikai tisztségviselők kegyétől.
5. Demokrácia akkor lesz, ha az állam biztosítja az ország minden lakosának az elemi szociális ellátását.
6. Demokrácia akkor lesz, ha a dolgozók által létrehozott, a munkaadótól és az államtól egyaránt független szakszervezetek védik a munkavállalói érdekeket, és ha a szakszervezetekben tevékenykedőket törvényes biztosítékok oltalmazzák mindennemű megtorlással szemben.
7. Demokrácia akkor lesz, ha a mindenkori hatalmi-politikai erők tartózkodnak a független bírói hatalom befolyásolásától, ha az állam a társadalmi megbékélés szándékától vezérelve elutasítja az önkényes, kivételes törvények gondolatát, és a Magyar Köztársaságban soha nem kerül sor politikai megtorlásra.
8. Demokrácia akkor lesz, ha a mindenkori kormánytöbbség tudomásul veszi, hogy legitim törvényhozó és végrehajtó hatalmának korlátot szab a Magyar Köztársaság Alkotmánya, aminek betartása fölött a független Alkotmánybíróság őrökdi.
9. Demokrácia akkor lesz, ha a lakosok által választott szabad önkormányzatokat nem fojtogatja központi gyámkodás, de maguk sem próbálnak kibújni az alól, hogy választóik folyamatosan betekinthessenek az ügyek intézésébe, ellenőrizhessék működésüket.
10. Demokrácia akkor lesz, ha a Magyar Köztársaság minden állampolgára, ha kívánja, a magyar nemzet tagjának tudhatja magát.
11. Demokrácia akkor lesz, ha a legitim törvényhozó és végrehajtó hatalom mindenkor vigyáz arra, hogy ne mossa össze a nemzet és az állam fogalmát, és miközben felelősséggel tartozik a nemzet Magyarországon kívül élő tagjai iránt,

nem vonja kétségbe, hogy azok polgárként egy másik állam kötelékébe tartoznak. Ha olyan realitásként kezeli a kelet-közép-európai térséget, amelyben mindenmű, az itt élő népeket kölcsönösen érintő változás csak nemzetközi egyezmények keretében, a népek közös szándékával és békés megegyezésével jöhet létre.

12. Demokrácia akkor lesz, ha a magyarországi kisebbségeknek joguk van önazonosságuk megtartására és ápolására, és ehhez az állam és a mindenkori többség tevékenyen hozzájárul.
13. Demokrácia akkor lesz, ha az állam semleges türelemmel viseltetik valamennyi polgárának meggyőződése, világfelfogása iránt mindaddig, amíg az másokat nem fenyeget.
14. Demokrácia akkor lesz, ha a mindenkori törvényes hatalom lemond arról, hogy bármely eszmerendszert akár nyíltan, akár burkolt formában államvallás vagy államideológiai rangjára emeljen, továbbá, ha az állam oktatási intézményei nem erőltetnek semmiféle kötelező világnézetet a diákságra, ha a mindenkori hatalom pártatlan jóindulattal támogatja az oktatási irányzatok sokféleségét.
15. Demokrácia akkor lesz, ha a mindenkori kormányzat szavatolja a tudomány és a kultúra szabadságát, és művelők között nem tesz különbséget politikai lojalitás, világnézet és hatósági ízlésitéletek alapján. Ha a kultúra és a tudomány támogatásában, valamint a még állami kézben lévő kulturális intézmények vezetőinek a kinevezésében a kormánytól független szakértői testületeké lesz a döntő szó.
16. Demokrácia akkor lesz, ha a közszolgálati rádió és televízió a kormánytól, pártoktól és önkormányzatoktól egyaránt garántáltan függetlenné válik.
17. Demokrácia akkor lesz, ha a sajtó szabadságát nem korlátozza állami monopólium, sem államtól függő bankok pénzügyi túlsúlya, sem az újságírók megfélemlítése, és a mindenkori hatalom egyként szolgál információkkal valamennyi törvényes sajtóorgánumnak.

Minthogy a szabadságot önmagában nem védi meg a legjobb törvény, a legjobb intézményi rend sem, ha az állampolgárok nem kelnek a jog és az állampolgári szabadság védelmére erős, tevékeny akarattal:

Mi, a Demokratikus Charta aláírói, felemeljük szavunkat az alkotmányos demokráciát veszélyeztető jelenségek ellen, és azon leszünk, hogy türelmetlen, kirekesztésre törekvő, tekintélyelvű hatalmi csoportosulások ne tehessék holt betűvé a Köztársaság alkotmányát, s hogy mi, magyarok, szabad polgárok lehessünk, ne pedig meghunyászkodó alattvalók!

Aki egyetért ezzel a Chartával, fejezze ezt ki aláírásával, és közölje, hogy hozzájárul-e nevének nyilvánosságra hozatalához.

(Röplap 1991-ből)

A SZABADGONDOLKODÁS KÉNYSZERE

„A régi, liberális iskola mellett, amely a gondolatszabadságot hirdette, bizonyos radikális irányzatok kaptak lábra, amelyek a szabadgondolkodást írták zászlajukra. Az első türelmes minden más véleménnyel szemben, kutatja annak rugóit és igyekszik azt egy magasabb igazságba beolvasztani. A másik dogmákat állít fel arról, amit szabadgondolattal tart, és igyekszik azokat mindenre ráerőszakolni. Ilyenformán a szabadgondolkodás körülbelül ugyanazt a szerepet tölti be, mint az ortodoxia a protestantizmusban. A liberalizmus lényegénél fogva türelmes, a radikális szabadgondolkodók bizonyos szektáriusos gyűlölettel szállnak szembe a más véleményen lévőkkel. Az egyik ellenez minden erőszakos beavatkozást az élet szabad fejlődésébe, a másik a saját maga által felállított doktrínák erőszakos érvényesítésétől sem riad vissza. Azoknak a pártoknak az eszközeivel küzd, kik a maguk osztályérdekét tolják előtérbe, de mégsem képesek ezekkel versenyezni, mert míg ezek nagyon is megfogható, valóságos érdekeket képviselnek, a doktriner radikalizmus csak vértelen elméleteket hirdet. A liberalizmus inkább negatív jellegű irányzat — pozitív programját a társadalomban egy adott időpontban érvényesülő összes áramlatok adják meg, amelyeket a köz érdekében össze kell fogni. A radikalizmus ad ugyan pozitív programot, de ez vagy más pártoktól kölcsönvett holmi, vagy pedig könyvszagú elmélet, amellyel a tömegeknél hatást elérni lehetetlen. Ezekről az élettől távol álló doktrínákon nyargaló radikális irányzatokról talán állítható, hogy romboló hatással vannak az állami, a társadalmi életre, amelybe — a liberalizmus szellemével ellentétben — erőszakosan akarnak benyúlni a maguk teóriájának megvalósítására. De lényegüket tekintve ezek a törekvések voltaképpen ellentétben állnak a liberalizmussal, amelyből kiindultak.”

Gratz Gusztáv 69 évvel ezelőtt leírt, máig időszerű sorai egy napjainkban sokszor tudatosan, sokszor tudatlanságból vagy tájékozatlanságból eltüntetni akart különbségre figyelmeztetnek, s a mai, nagyon eltérő körülményeink közepette is lehetővé teszik a magyar társadalomban zajló hatalmi harcok ideologikus tisztázását. Az egykori szabadgondolkodók ugyanis tudatosan vagy öntudatlanul *szocializmust előkészítő szerepet játszottak* még akkor is, ha a tudományosan hirdetett szocializmus képviselőivel gyakran összekülönböztek, s azok többnyire csak a bukásra ítélt polgárság ingadozó, zavaros képviselőit látták bennük. (...) Így kerültek e talajvesztett és identitászavaros, rossz (szociális) lelkiismeretű *polgárok* saját korlátozottnak, előítéletesnek tartott és lenézett „osztályuk” és az „elnyomott osztályok” közé. (...) A vagyoni és a műveltségi hátrányokat szervezetséggel és a mindent átható propagandával ellensúlyozó szocialista mozgalmak nem tűrhették az egyéni partizánkodást.

Az előzőekben végig az ellentétekről beszéltem. Hogyan állítható akkor, hogy a szabadgondolkodás a polgári rend ellentét? Nos, a szabadgondolkodók kritika — melynek éppen az az értelme, hogy semmi sem korlátozza, semmi sem szent előtte — széles tömegek előtt *lejárattja a polgári gondolkodás szabadságát*.

Az ilyen gondolkodás képes erős ellenszenvet gerjeszteni a „fecsegő” parlament vagy a „tehetetlen”, mert törvények szerint működő kormány ellen. A szabadgondolkodó ugyanis azt hiszi, hogy kizárólag az ő szükségletei és ismeretei ábrázolják az „Embert”, s annak mindenkori helyzetét. Ha ő „túl van” valakin vagy valamin, senki sem maradhat „innen”. Vagy ha mégis, kerek pereg meg kell mondani neki, hogy tévedésben él. Mert ő a szabad-

gondolkodó, már tudja, hogy ott mi van, vagy van-e ott egyáltalán valami érdekes, fontos, vagy ragaszkodásra méltó azok számára, akik még „előtte” vannak annak, amin ő már „túl” van. Mert az nem kétséges számukra egy pillanatra sem, hogy *haladni kell*, méghozzá a mértékadó tekintélyek vagy könyvek legújabb kutatásai, divatja vagy felismerései szerint. A valláspótlékként funkcionáló tudomány és/vagy művészet legmúlékonyabb hipotézise elegendő ahhoz, hogy az emberi társadalmak hosszú gyakorlatában kifomálódott hitek, kötelek, szokások, rendek *elavultnak*, vagy csupán valakik érdekeit szolgáló sajnálatos *balhitnek* minősüljenek. A szabadgondolkodó éppen azért, akár naponként is leleplezi a világot, a politikát, s egyáltalán az életet, s egyben meg is mondja, hogy mit kell tenni a leleplezett „tévedés” helyett. A szabadgondolkodó előtt nem állhat meg egyetlen tekintély sem — kivéve természetesen az ő mindenkori éppen aktuális őrhelyét. A mások származásának legyűrése közben őt a kétely árnyéka sem éri; ahogyan a konzervativizmus sem lehet senki emberi joga — főleg, ha az ilyen jellegű gondolatok többségi jellegűek! — , mert valójában emberellenes (részletezve: nő-, munkás-, cigány-, zsidó-, szegény-...ellenes).

A szabadgondolkodó békességben él önmagával; ő mindig *másban*, máshol találja meg a rosszat, a hiányosat, a hamisat. Viszont segíteni akaró „humanizmusa” nem tűrheti el mások „tévedéseken”, „öncsalásokon”, illúziókon” stb. nyugvó, tehát „hamis” békességeit. Az igazságot sem rejtí véka alá, s ha kell, ha nem, állandóan és agresszíven felvilágosít minden „rászorulót”. Semmi sem tudja eközben jobban ingerelni, mint amikor a „szellemi szolgátság köteleiben élő” embertársaik ragaszkodnak a maguk származásának felfogásához. Ilyen esetekben a humanizmust — sőt színről színre az emberiséget — sértik meg személyében, s az ilyen bűnre nincs bocsánat.

A gondolat szabadságát nélkülözhetetlennek tartó, türelmes, a minden létező pozitív emberi törekvést kompromisszumokban kiegyenlíteni és hasznosítani akaró *polgári liberalizmusból így lesz önistenítő pártvallás*, amely önmaga mindenkori hangulatát, vágyait önti dogmákba. Míg a liberalizmus a folyamatosság és a megújulás feltartóztathatatlanul alakuló szervességében gondolkodott, a *radikális szabadgondolkodás* (=baloldali liberalizmus) kötetlenségének identitászavarában csak egyetlen dolog biztos: *nem lehet meg el-lenség, s még inkább ellenségek nélkül*.

Nyugodtan állíthatjuk: a szabadgondolkodás elavult, 19. századi mechanikus materialista logikával működő reflektálatlan gondolkodás. Gyakori változásaiból nem képződik önkritika, önironia, s hiányzik belőle az alázat valóban (keresztény) humanista méltósága. A szabadgondolkodók számára — ugyanúgy, mint a vallási rajongók esetében — csak a maguk által érzett és meghatározott *megtérési időpont* az abszolút viszonyítás. Van persze köztük egy nagy különbség: a szabadgondolkodók akárhány „damaszkuszi utat” természetesnek tartanak...

A kérdés ezek után már csak az: lehet-e, szabad-e egy rendkívül bonyolult, nyomasztó felelősségeket és köteleket hordozó társadalmat a mindentől felszabadult, a saját esetlegességüket mércévé emelő szabadgondolkodókra bízni?

Tőkéczi László

Új Magyarország, 1991. október 18.

LEGYEN BÉKESSÉG KÖZTÜNK MINDENKOR!

Magyarország erkölcsi állapota rosszabb, mint volt a rendszerváltozás előtt. A különböző irányzatú politikai kalandorok oly sikeres gyűlölet-propagandát folytattak, hogy immár régi barátok és igaz hazafiak tekintik egymást nem politikai ellenfélnek, de ellenségnek, az egymás elleni harcot pedig fontosabbnak az ország fölemelésénél. Politikai indokkal fordul szembe művész és közönség, egymásra utalt munkatársak, sőt iskolás gyermekek is. Mindennél súlyosabb, hogy e politikai kór megtámadta az amúgy is betegeskedő magyar családot: rokonok, testvérek, szülők, gyermekek lettek egymás ellenségei.

A honi politikai élet egy — általunk minősíteni nem kívánt — tényezője e példátlanul súlyos helyzetet tovább óhajtja mérgezési, 1992. április 25-én szombatra meghirdetvén a Harag Napját. Az Ítélet Isten kezében van, ezért

az IGEN Mozgalom kéri a jóakarátú embereket, jöjjenek április 25-én délelőtt tízre a Városmajorba (Budapest, XII. Csaba utca 5.), ahol ökumenikus istentisztelet lesz Istenért, Hazáért, Családért.

A jóakarátú emberek a Húsvét ihletében tegyenek egy lépést ellenséggé vált rokonaik, barátaik felé. Látogassák meg, hívják föl őket, vagy legalább üzenjenek: legyen békeesség köztünk mindenkor!

A jóakarátú emberek fordítsanak hátat a haragot szorgalmazóknak. Kerüljék el útvonalukat, ha mégis arra kényszerülnek, húzódjanak a menet elvonultáig a mellékutcákba, vagy álljanak a járdán a menetnek háttal. Az ott lakók se tüntessék ki őket érdeklődésükkel. Csukjanak be minden ablakot, bocsássanak le minden redőnyt, függönyt.

Budapest, 1992 április 13.

Országos Széchényi **Az IGEN Mozgalom nevében:**

**Czakó Gábor, Halász Lajos, Huszthy Ádám,
Magyar Bertalan, Szikora József**

(Röplap)

BESZÉLGETÉS ANTALL JÓZSEF MINISZTERELNÖKKEL

Az MDF tiszta ajtaja

A demokrácia elleni nyílt, agresszív, frontális támadást hosszas orvlövész-előkészítés után nem a centrum és a kormány erői kezdték, hanem azok a politikai erők, amelyek Csurka István körül gyülekeztek — állapította meg Antall József miniszterelnök, az MDF elnöke annak kapcsán, hogy a Magyar Fórum hetilapban nyílt támadás érte személyét, és az általa képviselt politikát. A miniszterelnök lapunknak adott interjújában kitért az MDF ma kezdődő országos gyűlése előtt álló kihívásokra is.

— *Miniszterelnök Úr! Gyakorlatilag Magyarország az egyetlen stabil állama Kelet-Európának. Csurka István keddi sajtótájékoztatóján azonban úgy fogalmazott, hogy a stabilitást nem szabad túlértékelni. Szerinte Magyarországon soha nem volt olyan tényező, amely veszélyeztette volna a stabilitást, ezért e cél érdekében nem szabad sorozatos engedményeket tenni. Ezekkel szemben az MDF programja, amelyet Távlatok címmel tették most közzé, nagyon világosan és nagyon határozottan kiemeli a stabilitás fontosságát, jelentőségét. Mi a véleménye erről?*

— A stabilitás alapkérdése a magyar politikának. Ellenzéki időszakunkban, tehát kormányra kerülésünk előtt számtalan banki vezetővel, kormánypolitikussal történt találkozásom alkalmával tapasztalhattam, hogy a stabilitást emelték mindenek fölé. 1990. április végén, amikor Magyarországot pénzügyi összeomlás fenyegette, amikor Brady amerikai pénzügyminiszterhez levelet kellett írunk Németh Miklóssal, és amikor a hét vezető ipari ország bankárai itt voltak a Nemzeti Bankban, azokat sem az érdekelte, hogy a napi árfolyam hogyan alakul, hanem hogy meg tudjuk-e teremteni kormányra kerülésünk után az ország stabilitását, mert ez a feltétele a befektetéseknek. Magyarországot tehát stabil országgént tudták és tudják csak elfogadni. Ez nem azt jelenti, hogy a stabilitás jelei vagy bizonyos vonatkozásai ne mutatkoznának más országokban, de azért nem mindegy, hogy Magyarország az egyetlen az egész térségben, a Baltikumtól le egészen Bulgáriáig, ahol ugyanaz a miniszterelnök van 1990 óta. Azóta egyes országokban négy-öt kollégámmal találkozhattam az elmúlt időszakban. Tehát a stabilitás igenis kulcskérdés. Csurka Istvánnak azon visszaemlékezései, hogy stabilitás lett volna, naiv megállapítások. Nem tudom, ő hol volt, mert én 1988. június 16-án sem a Batthyány örökmécsesnél, sem a Vörösmarty téren nem azt tapasztaltam, sőt október 23-án sem, hogy a stabilitás minden jele mutatkoznék. A tüntetéseknél, amelyeknek szintén résztvevője voltam, mint valamennyinek, az erdélyi falurombolás és a bősi-nagymarosi tüntetésnél valóban megállapodás volt már az ellenzék és a kormányzat között, hogy csak akkor avatkoznak be, ha rendbontásra kerül sor, de a rend fenntartását mi biztosítottuk, ellenzéki szervezetek.

Politikai és taktikai átgondolás volt, mi az a két téma, amire ki lehet úgy vinni százezreket, hogy a rend ne kerüljön veszélybe. Ez is jelzi, hogy micsoda politikai

tevédest tartalmaz Csurka István megállapítása a stabilitás belső vonatkozását illetően. Éppen ezért a stabilitás 1989-es elnökké választásomtól kezdve az egyik alapkérdés volt.

Százezres nagyságrendű szovjet hadsereg tartózkodott Magyarországon, hatvanezer felfegyverzett munkásőr, és nem kívánom sorolni a rendőrségtől a hadseregig azokat az erőket, akiket nekünk legalábbis semlegesíteni, de részben megnyerni kellett ahhoz, hogy a hatalom békés átadására kerüljön sor. Tehát igenis veszély fenyegette a stabilitást. Tény, hogy Magyarországon a Kádár-rendszer 22 milliárd dolláros adósság felvételével nemcsak saját maga részére tette lehetővé a politikai stabilizálódást, hanem az egész magyar lakosság részesedett ebből, hiszen Magyarország többet fogyasztott, mint amit termelt, és amit értékesíteni tudott volna. Ezt a '70-es évektől kezdve világosan lehetett látni. Ezt a magyar lakoságnak kell sajnos megfizetni, ezt az örökséget hagyták reánk. Lehet, hogy nem érdem, de talán mégsem mellékes megjegyezni, hogy a nettó adósságállományunk több milliárddal csökkent a kormányzásunk alatt, és az sem, hogy az ország valutatartalékai azóta legalább meghatszorozódtak-hétszereződtek. Ha ez nem számít stabilitásnak, akkor nem tudom, miről beszélhet egyáltalán Csurka István. Én változatlanul a stabilitást tekintem kulcskérdésnek, mert még soha nem találkoztam olyan nyugati felelős államférfivel, ellenzékben vagy kormányon, aki ne a politikai stabilitást jelölje volna meg akármilyen kölcsön, akármilyen befektetés feltételének. Nem mindegy az országnak, hogy mintegy a fele ide jött a térség befektetéseinek, és talán az sem, hogy kormányzásunk időszaka alatt, háromszázezer új munkahely keletkezett, ami elképzelhetetlen stabilitás nélkül.

A stabilitás változatlan kulcsszó, és aki ezt veszélyezteti, az az országot és a nemzetet veszélyezteti belpolitikailag, gazdaságilag, s nyugodtan mondhatom, külpolitikailag, hiszen Magyarország kis ország, körülöttünk háború dúl, és csak egy stabil ország maradhat itt fenn. Aki szereti a történelmi képeket, annak elég, ha Mohácsra utalok. 1526 és 1541 előtt a török sem akarta elhinni, hogy ez az ország már olyan állapotban van, amit könnyű prédává lehet tenni. Ez egyszerűen elképzelhetetlen volt Mátyás országáról. Magunk nem tudtuk stabillá tenni 1526 után az országot, és ezért következett be a másfél évszázados török megszállás. Aki tehát nem látja, hogy mit jelent egy ország stabilitása nemzetközi és belpolitikai szempontból, az legjobb, ha kiszáll a csónakból.

— *Pártelnökké iktatásakor 1989 októberében tartott beszédében három veszélytől óvta a magyar politikát: az opportunizmustól, a doktrinerségtől és a kocsmapolitikától. Ma hogyan látja ezt a három veszélyt?*

— Mind a hármat látom, és őszintén sajnálom, hogy jó jósnak bizonyultam. Mind a három veszélyt lehet látni akár az országban, akár pedig a saját pártomban vagy más pártokban. Úgy fogalmaztam, hogy a gyávaság az első, amelyik nem tud bátran fellépni akkor, amikor szükséges. És ez a megalkuvás vezethet el az opportunizmusához. Nem hiszem, hogy egy olyan kormány élén és egy olyan pártban, amelyik elérte a szovjet csapatok kivonulását az akkor még fennálló szovjet fenyegetés ellenére, erről lehetne beszélni.

Elsőnek mutattunk rá a jugoszláviai térség veszélyeire. A legsúlyosabb helyzetben, a szovjet puccs idején tartott magatartásunk tette lehetővé a megkülönböztetett bánásmódot orosz és ukrán részről. Így tudtuk megteremteni azt a külpolitikát, amelyik képes kiegyenlíteni azokat a nacionalista és elfogult politikai törekvéseket, amelyek esetleg egyes szomszédainknál jelentkeznek. Azzal, hogy ezeket kezelhetővé tettük, velünk szemben nem

jöhetett létre valamiféle érdekszövetség, és olyan kapcsolatrendszert teremtettünk meg, ami valóban az ország biztonságát szolgálja. Aki ezt végigcsinálta, az aligha vádolható azal, hogy gyáva lenne.

De nagyon sok olyan megnyilvánulást tapasztalok, amely gyávaságot jelez. A kompromisszum nem gyávaság, mert az a lehetséges és jó célkitűzések közötti ésszerű megállapodást jelenti. Éppen ezért, aki sunyi módon, kétszínűen úgy próbálja beállítani, mintha akár egyik vagy másik kompromisszum, akár az 1989. szeptember 18-i megállapodás, ha úgy tetszik, *a paktum az állampárttal* egy ilyen lépés lett volna, úgy *az SZDSZ-szel kötött megállapodás 1990-ben*, óriásit téved.

Az előbbi olyan korrekt megállapodás volt, amely az MSZMP feloszlását eredményezte. Ha nem így történik, ha nem érjük el, hogy az MSZP új pártként alakuljon meg, a tehetetlenségi nyomaték folytán ma is lenne legalább négyszázezer MSZMP-párttag, hiszen az emberek nem lépkednek könnyen ki egyik pártból a másikba.

Nem véletlen, hogy nem alkalmazott vétót sem az SZDSZ, sem a Fidesz ezzel szemben. Ők is tudták, hogy ez célszerű és hogy ezt valakinek végre kell hajtani.

Az SZDSZ-szel kötött megállapodást gúnyolják a másik paktumnak, amiről egyébként értesítettük mind a koalíciós partnereinket, mind az ellenzéket akkor, még az éjszaka folyamán, és amelyiket az MDF elnöksége, választmánya, képviselő frakciója jóváhagyott, és úgy került sor ennek a törvényhozásban való érvényesítésére a parlament összeülésekor. Ez egy olyan fontos politikai megállapodás volt, amit ma azok támadnak, akik akkor megszavazták.

Ez tette ugyanis lehetővé a kormányzást. Tessék megnézni, hogy a kétharmados törvények hogyan mennek át ma a parlamentben És tessék elgondolni, hogy mi volna, ha kétharmados lenne a költségvetéstől kezdve minden alapvető döntés.

Íme, ismét a sokat emlegetett stabilitás, mert ezt és a kormányzóképeséget fenyegette veszély, ha nem tudtunk volna megállapodni ebben a kétharmados törvényben.

Világos volt, hogy az MSZP és a Fidesz nem hajlott rá akkor, mert mindkettő egyaránt úgy képzelte, hogy ha az SZDSZ-szel nem tudunk megállapodni legalább az alapokat illetően, akkor ők, mint két kis párt, adják a kétharmados többséghez azt a szükséges esetenkénti támogatást, ami azt idézte volna elő, hogy a fark csóválta volna a kutyát, és nem fordítva. Ők ezért ellenezték.

Természetesen belpolitikai törekvése volt a Fidesznek, hogy belehajtson bennünket egy nagykoalícióba az SZDSZ-szel, hiszen akkor az SZDSZ is megkopik a kormányzásban, s nekik lett volna idejük a felnövesre. Tehát ez is egy lehetséges megfontolás volt. Míg az SZDSZ szívesen vette volna, ha a Fidesz jön be a kormányba, és ő kompromitálódik.

Ezek azonban olyan elképzelések voltak, amik nem váltak valósággá, mert következetesen vallottam 1989 nyarától, hogy létre kell hozni azt a nemzeti centrumot, azt a középpárti összefogást, amely végül a koalícióban megnyilvánult.

Itt e pontnál hadd szóljak még egyszer a gyávaság és opportunizmus, a paktum és egyebek kérdéséről, mert újabban ez is felmerül Csurka István frazeológiájában éppúgy, mint másokéban. Természetesen minden kompromisszumnak ára van. Az 1867-es kiegyezés így elkerülhetetlen kompromisszum volt az én történelmi megítélésem szerint. Azon persze szabad vitatkozni, hogy a kompromisszumból lehetett volna-e később többet kihozni.

Tisza Kálmán korszakának kellett volna-e következni, vagy lett volna-e egy más út. Ez egy történeti vitakérdés. De az aligha lehet vita tárgya, hogy '67-ben volt-e más utunk, mint a kiegyezés. Ha a kiegyezés történelmi szükségszerűség.

Ha a Magyar Demokrata Fórumnak a jelen választójogi törvény alapján nem sikerült abszolút többséget szerezni, csak koalíciós partnereivel együtt, akkor ennek megvannak a korlátai.

Ne állítsa be senki most úgy, mintha kompromisszumok nélkül lehetett volna stabil kormányzást teremteni. Kijelenthetem, hogy soha, semmiféle olyan megállapodást nem kötöttünk — mondja ezt a saját pártunkon vagy koalíción belüli bármilyen ellenséges vagy gyanúsítgató hang -, ami nincsen leírva és amit nem tettünk közzé. Senki nem hivatkozhat arra, hogy itt valami rejtett megállapodás történt volna. Akár kommunista hatalom-átmentésről, akár valamiféle intézkedések elmaradásáról esik szó.

Tölgyessy Péter jelentette ki elsőnek még az önkormányzati választások előtt, hogy mindaz, ami kimaradt az Alkotmányból és a törvényes rendezésből, arról nincs mit beszélni. Én is egyetértek vele. Ugyanígy áll ez a másik oldallal kötött 1989. szeptember 18-i megállapodásra is: ami nincs benne, s ami nem volt benne, vagy ami nem öltött törvényes formát, az nem létezik. Arról kár beszélni, rejtett szellemek talán csak az afrikai őserdők egyes fáiban vannak, de nem a modern parlamenti pártokban.

— *Mi a helyzet a modern doktrinerséggel?*

— A doktrinerség a politikának egy olyan rákfenéje, ami sajnos nagyon gyakran értékes politikusokra, elsősorban írókra, vezető értelmiségiekre szokott jellemző lenni, akiknek bizonyos eszmei elkötelezettségük olyan méretű, hogy elszakadnak a valóságos politikától. Ez jellegzetesen értelmiségi magatartásforma. Általában kevés a kövér doktriner, inkább soványak szoktak lenni. Isten mentse meg a világot az olyan típusú emberektől, akik csak merev doktrínákban látják a politikát.

A jó értelemben vett doktrinereknél is előfordul, hogy jó gondolataikat nem akkor mondják el, amikor azt éppen el kell mondani, és nem olyan formában, ahogyan azt kéne. Akkor követelnek olyan dolgokat, amikor azt éppen nem lehet keresztülvinni, de nem jut eszükbe akkor, amikor az elérhető lenne. Ez a fajta doktrinerség felismerhető a magyar politikában. Sajnos a közelmúlt vitáiban is megnyilvánult nemegyszer a doktrinerség.

— *Mennyire veszélyes ma a kocsmapolitika?*

— Ennek a handabandázó politikai betegségnek van egy érdekes sajátossága, amikor alig várja az illető, aki javában handabandázik, hogy valaki végre lefogja, mert attól fél, hogyha nem fogják le, akkor mégiscsak bele kell neki keveredni a verekedésbe, ami persze kockázatos.

Van ennek egy ártatlan változata is, hiszen különféle okokból sok ember tölt el időt a kocs mákban a szó valódi értelmében, ahol jó tér nyílik a kocsmapolitikára. Ám aki kocsmapolitikát folytat a nagypolitikában, és ezt az írástudók felelőssége ellen véteve teszi, az elköveti azt, amit Julien Benda az írástudók árulásának nevez. A kocsmapolitikát írástudótól megbocsátani nem lehet, én ezt egyenesen az értelmiségi lét és az értelmiségi etika alapvető elárulásának tekintem.

Ehhez szeretném azt is hozzáfűzni, hogy a politika veszélyei között legalább ilyen erős az az öncélú karrierizmus, amire nagyon kell ügyelnünk, mert ez a korrupcióhoz vezet. Egy átalakuló országban a korrupció veszélye igen nagy. Emberek hirtelen nagyon sok

pénz közelébe kerülnek. Nagy erkölcsi ostromozók — régiek és újak — könnyen képesek megváltoztatni erről alkotott véleményüket, amikor saját magukról van szó, és könnyen találnak utakat ahhoz, hogy illetéktelen pénzügyi manőverekkel tudjanak előtérbe kerülni. Úgy hiszem, hogy ez is hozzátartozik ahhoz, amit a magyar politika fő veszélyei közé be kell sorolni, ha teljesebb leltárt kívánunk készíteni.

— *Elérkeztünk ahhoz a ponthoz, ami azt hiszem, hogy a legkényesebb és a legfájdalmasabb. Ahhoz a belső válsághoz, amelyet a Magyar Fórum vezércikke meglehetősen szókimondással napvilágra hozott. Ha ironizálni akarnék, akkor azt mondhatnám, hogy az Ön centrupolitikájának nincs ékeesebb bizonyítéka, mint az, hogy míg az ellenzék azzal vádolja a kormányt, hogy agresszív módon hatalomra tör, az MDF radikálisai erőtlenséggel, sikertelenséggel, sőt szálláscsinálással vádolják. Ön szerint milyen okok eredményezték ezt a válságot?*

— Egy német politikus mondta a múlt században: mindig megijedek, ha ellenségeim dicsérnek, hogy valami hülyeséget csináltam. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy aránylag kevés dicséretet kaptam, így nem kell különösebben aggódnom magam miatt. Mind az ellenzék, sőt az ellenfél oldaláról, mind pedig a Magyar Demokrata Fórum egy része felől, mind elég hosszú ideje a koalíción belülről is érkeznek olyan hangok, amelyek élesen támadnak. Ebből valóban arra gondolok, hogy nem helytelen az az út, amin járunk. Persze azért még nem folytatunk kádári „kétfrontos harcot”, mint ahogy a koptató szándékú politikai sajtó megjegyzéseiben egyszerre élvezhetem a történelmi hasonlatokból a válogatott képtelenségeket: Károlyi Mihálytól Bethlen Istvánig, horthystától a legkülönbözőbb irányzatok megelevenítésével tisztelték meg. Még Kun Béla és Szálasi nem voltam, csak névtelen levelekben.

Egy francia politikus mondotta, a politikában az, hogy gazember, csak annyit jelent: eltér a véleményünk. Ezért az útszéli hangokat és a hasonló politikai megnyilvánulásokat nem tartanám tragikusnak akkor, ha a magyar közvélemény hozzá lenne ehhez szokva.

Egy meggyötört ország több évtizedes diktatúra után, az átalakulás súlyos anyagi és szociális gondjaival nem élvezi azokat a politikai kakasviadokat, amit az angol tévénezők például szívesen néznek az Alsóházban. Ez a nép gondterhelt, mélyen gondolkodó, tragikus élményeken ment keresztül. E népnek a Himnuszától a Szózatáig átvél valami mély pesszimizmus és erkölcsiség. Ez ma különösen aktuális, hiszen ma van a Himnusz születésnapja. „Megbűnhődte már e nép a multat ...” Nekünk a pesszimizmus mindenkor egyik jellemzőnk volt. Ez tragikus módon még a legvirágzóbb korszakainkat, a magyar reformkort, vagy Ady Endre költészetét is jellemzi, hogy a mély magyar pesszimizmusból emelkedtek ki még az alkotó korszakok is.

Ez a nép nincs lelkileg berendezkedve arra, hogy a paprikajancsi politikusok, vagy pedig demagógok és sarlatánok egymás fejéhez vágjanak különben értéktelen politikai megállapításokat, és azokon egyszerűen túlmenjenek. Ennek egyik következménye aztán vagy az, hogy lebecsülik utóbb a politikusokat, vagy, ami sokkal veszélyesebb: az egész alkotmányos rendet, a jogállamiságot, a demokráciát kérdőjelezi meg a nép a bohócpolitikusok magatartása után.

Mi ebbe nem törődhetünk bele.

— *Mennyire felelős ebben a politikai ellenzék és az ellenzéki sajtó?*

— Nem azt kifogásolom, hogy bennünket kritizálnak, bírálják vagy támadnak. Azt ki-

fogásolom, hogy olyan légkört teremtettek már a választások és utána a kormány beiktatásának időszakában, azok közvetítésében, ami rombolta a nemzettudatot. Figyelmébe ajánlom bárkinek az akkori közvetítéseket televízióból, rádióból, vagy ellenpéldaként Bill Clinton beiktatását. Nem kívánom hozzá hasonlítani magamat, de a világon még nem fordulhatott elő, amit itt akkor véghezvitt a televízió. Mi száz nap türelmi időt kértünk, mint minden alkotmányos országban, hogy a kormány felálljon, másutt száz napig nem szokás őt támadni. Ezt úgy állították be, mintha száz nap alatt meg akarnánk váltani az országot. Egy sorozatos támadó magatartást lehetett tapasztalni az ellenzék egy részétől, a sajtótól, és valamilyen megveszekedett gyűlöletet és magatartást az új kormányzattal és az átalakulással szemben.

Ehhez csatlakozott egy militáns kör — az ellenzékben részben adva volt egy hatalmát veszített korábbi állampárti maradvány, amelyik úgy érezte, mint az átalakulás egyik előkészítője, hogy kevesebbet kapott, mint amit erkölcsileg és politikailag megérdemelt volna, hiszen részesei voltak az átalakulásnak. Nehezen vették tudomásul, hogy egy többpárti parlamentáris rendszerben ha valaki megbukik a választásokon, akkor nincsenek bérelt helyek.

Azóta számos megnyilvánulásból következtethető, hogy egyes volt reformkommunista politikusok azt hitték, hogy szakértőként — innen van a szakértő mítosz — helyet kaphatnak a kormányban még az átalakulás időszaka után is. Ennek nemzetközi alapot is akartak adni, külső támogatásokat akartak szerezni, hogy a kormányban maradhassanak, amire nyilvánvaló precedensek voltak a lengyel, a cseh-szlovák és egyéb kormányokban. Volt kommunista politikusok ezért fogadták olyan megdöbbenéssel, amikor én elvi politikát csináltam abból, hogy ne lehessen olyan tagja a kormánynak, aki korábban az MSZMP-nek a tagja volt; éppen azért, hogy az átalakulásnál ez a vád soha ne érhesse bennünket, és hogy tiszta lappal lehessen kezdeni. Egy olyan kormánnyal, amelyiknek még egyetlen tagja sem volt tagja az előző parlamentnek.

Éppen a Csurka István-féle 1992. augusztus 20-i cikk után nyilatkoztam a parlamentben és felvettem mind a köztársasági elnök úr, mind pedig az ellenzék felelősségét azért, hogy ide jutottunk. A weimarasodási folyamatot azért mondtam ki, mert amikor az alkotmányos jogrend sérelmet szenved, akkor a demokrácia szenved sérelmet. Akármilyen jogi kibúvókkal, akármilyen politikai eszközökkel próbálják meg ennek az érvényesítését megakadályozni, akkor igenis a szélsőségeket erősítik. Ennek a weimarasodási folyamatnak lett a következménye, hogy az alkotmányjogi értelemben aláírandó médiaelnök-leválásokat nem engedték a köztársasági elnöknek aláírni, s azóta is olyan nyomás alatt tartják, ami ezt megakadályozza. Az a politika, hogy egyes ellenzéki politikusok a kormányzatot következetesen igyekeztek külföldön és belföldön lejáratni, beleértve a nemzetközi pénzintézeteket is, Magyarország nemzetközi hitelét igyekezett csorbítani ebben a két és fél évben.

Ha ilyen politikusok vannak, és ilyen a sajtóviszhang, akkor ez nem tekinthető normális magatartásnak egy kormányzattal szemben.

Ki mást erősít ez, mint a szélsőségeket? Azt kell mondjam, ahhoz, hogy a kormánykoalíción és az ország egységes kormányzati erején belül ilyen kritikus, bénító helyzet állt elő, ezért igenis felelősek mindazok, akik a magyar köztársaság elnökét a kormányzattal szemben ilyen politikára készítették, ilyen irányba terrorizálták.

Mindez távolról sem jelenti azt, mintha a sajtószabadságnak vagy a szólásszabadságnak valamiféle hímnemű politikai vestaszűzeként vele kellene őriztetni velünk szemben az alkotmányosság lángját. Amíg én a helyemen vagyok, addig Magyarországon jogállamiság és alkotmányosság lesz, s ezt megvédem akárkivel és akármilyen politikai erővel szemben, jöjjön az jobbról vagy balról. Jöjjön a másik oldalról, vagy a saját pártomból. Én erre esküt tettem és ezért az életemet adom.

— *Miniszterelnök úr, mivel magyarázza azt a folyamatot, amely végül Ön és Csurka István, valamint követői közötti válsághoz vezetett? Nem lehetett volna ezt a folyamatot megakadályozni?*

— Csurka István sajátos jelenség a Magyar Demokrata Fórumban, akihez számosan csatlakoztak különböző meggondolásokból. Különböző színvonalú emberek. Ahogy ő találóan megjegyezte egyszer, mint a kosz, ragadnak rá különböző emberek. Hogy a ráakódott kosszal az ember mit csinál, azt mindenkinek saját magának kell eldöntenie, s azt is, hogyha kosznak tart valakit, elfogadja-e hívének, és utólag minősíti-e.

Én ezt a fajta politizálást nem tudom elfogadni. A Magyar Demokrata Fórum cent-rumpárt, tehát csak a centrumban és jobbközépen helyezkedhet el. Pontosan megvannak a nemzetközi megfelelői. Nem véletlen, hogy az Európai Demokrata Unióba léptünk be már 1989-ben, s talán szerénytelenül mondhatom, hogy én voltam az, aki ide bevitte a pártot, sőt beajánlottam a másik két koalíciós partnert is az európai kereszténydemokrata szervezetekbe, hiszen emlékezetes, hogy a Kereszténydemokrata Internacionálé kormányra kerülésünk után itt tartotta ülését — gesztusként írántunk —, ahol Kohl kancellártól kezdve kormányfők sora jelent meg. És ezzel meghatároztuk a helyünket.

Amikor felvetődik Torgyán József kigazdapártjának sorsa, helyzete, vagy felmerül a Csurka István névvel fémjelzett politikai nézet-rendszer, akkor sohasem a szociáldemokraták, még kevésbé a nyugati kommunista pártmaradványok, sem a szélsőjobb-dali politikai erők szoktak aggodalommal ide nézni, hanem pontosan a Kereszténydemokrata Párt Németországból, vagy az ICU tagjai keresnek engem föl. Vagy az osztrák Néppártot, vagy az olasz Kereszténydemokrata Pártot, vagy a brit konzervatív pártot érdekli, mi történik nálunk. Azokat a politikai erőket tehát, amelyek szemben állnak a politikai értelemben vett balközéppel és baloldallal és pontosan ügyelnek arra, hogy semmiféle egyéb politikai erővel ne lehessenek még frazeológiában sem összhangba hozhatók.

Parlamentáris demokráciák politikai sakkjátszmaiban előfordul, hogy baloldali politikai erők hallgatólagosan támogatják a jobboldali frazeológiával jelentkező pártokat, mivel egy centrum és egy jobbközép pártnak vagy pártszövetségnek a hatalomra kerülését legjobban úgy lehet megakadályozni, ha kiemeljük, és igyekszünk tőlük jobbra politikai pártot teremteni. Ekkor kormányzóképtelenné válhat a jobbközép és a közép és ezáltal megerősödik a balközép és a szélsőbal.

Ezt a játékot Nyugat-Európában számosan megcsinálták parlamentáris értelemben, s például ez akadályozta meg Franciaországban Jacques Chirac és Valéry Giscard d'Estaing kormányra kerülését az elmúlt időszakban, hiszen a szélsőjobb-dali Le Pen elvont bizonyos politikai erőket. A francia politikai baloldal tehát megengedhette magának ezt a játékot, mert ott senki nem beszél fasizmusról, még akkor sem, ha félhülyére verik az embereket az utcán, és betörik a kisebbségek kirakatait. De már ezt nem engedhette meg magának Németországban sem Adenauer, sem Strauss, és ezért nyilvánvaló, hogy arra

törekedtek, hogy a szélsőjobbtól való elhatárolódás mellett a jobbközepet és a centrumot úgy kell szervezni, hogy akit lehet, a potenciális szélsőjobboldalhoz is sodorható szavazókból megmentse.

Mindenütt lehet jobboldal (szélsőjobboldalt is értek alatta), de hogy valójában kinek az érdeke a szélsőjobboldal létrejötte, azt ezek után könnyű megfogalmazni: általában a baloldalnak. Ha most megvizsgáljuk a jelenlegi magyarországi politikai helyzetet, akár bel-, akár külpolitikailag, ma egy jobboldali, szélsőjobboldali hatalomátvétel mögött nincsenek akkora erők, mint egy fél évszázad alatt kialakult baloldal mögött, amelyik még bomlásában is nagyobb anyagi eszközökkel és infrastrukturális háttérrel rendelkezik, mint a jobboldal.

Ahhoz tehát, hogy itt egy szélsőjobboldali veszély legyen a jobboldal önös érdekéből, olyan hatalmi eszközök kellenének, amelyek nem léteznek. Nyilvánvalóan vannak szélsőjobboldali csoportok itt is, külföldön is. Ám hogy gombnyomásra Los Angelesztől Rostockig és Rómaig sikerült hirtelen olyan mozgalmakat feléleszteni ott, ahol ennek a hagyományai sem voltak meg, ez abból a szempontból érdekes igazán, hogy kinek állt érdekében. Hogy kinek az érdeke Európát és még inkább Közép-Kelet-Európát destabilizálni.

Egy olyan középpártot, mint a Magyar Demokrata Fórum, amelyik közép-jobbközép elhelyezkedésű párt, nyilvánvalóan nem lehet balra húzni, tehát nem érdemes baloldaltól támadni, amennyiben ezt a centrumerőt akarjuk szétverni. Csak a jobboldal felé lehet. A legrégebb kommunista taktika, hogy jobbra kell tolni a középpártokat, és a jobboldal felé folytatni a szalámpolitikát, nem pedig balra.

Baloldalon tehát lehet megvásárolni politikai erőket, de egy komoly pártot mindig csak jobb felé lehet szétszedni. Erre irányuló törekvéseket világosan föl lehet ismerni más országokban is. Nálunk is.

Ha úgy teszem föl a kérdést, kinek az érdeke ma, hogy a Magyar Demokrata Fórumot és általában a középpártokat szétszedjék, meggyengítsék és jobb felé kényszerítve jobboldali frazeológiával próbálják tönkretenni, akkor a válasz az, hogy ez igenis a baloldal érdeke.

Hogy hány embert zsarolnak meg ennek érdekében esetleges korábbi tevékenysége következtében, ami által balról kezelhetővé teszik, s hogy kik vannak ebbe beavatva ezen célok érdekében, s kik azok, akiket hagynak szélsőségesen jobboldali demagógiát folytatni, s végül kik azok, akik kisebb csoportokban őszintén vallanak extrém jobboldali nézeteket, miáltal ezt a fajta politikát szolgálják, az részletkérdés. Jól láttuk az elmúlt három évben is, hogy ez a politikai tendencia zsarolással és korrumpálással hogyan érvényesült.

Érdemes persze az egész antibolsevizmus kérdését is áttekinteni. Kik voltak nálunk a leghangosabb antibolsevisták? Először az SZDSZ folytatott antibolsevista politikát. A *kérlelhetetlen* jelzőt használta Kis János a választások előtti legutolsó televíziós adásukban. Nagyon jól megtervezett politika volt ez az antibolsevizmus akkor. Azt a célt szolgálta, hogy lehetőleg a kommunistaellenes érzelműeket becsatornázzák a Szabad Demokraták Szövetségébe. Ez azonban idővel olyan feszültséget teremtett a szabad demokratáknál, hogy az eredeti kemény mag, amelyikben nagyon sok volt a korábbi revizionista, marxista, maoista, poszt-marxista (ahogy tetszik), más, őszintén liberális vagy

demokratikus erővel olyan politikai képletet hozott létre, amelyben nagy feszültségek támadtak.

Ha Csurka István nem írja meg remekművét 1992. augusztus 20-án, akkor nem sikerül neki az SZDSZ-t oly mértékben talpra állítani és összerázni, mint ahogy sikerült. Persze ez a nagy antikommunizmus a választások után ezekben a pártokban háttérbe szorult. Amikor én először azokat a kijelentéseket tettem '89-90 fordulóján, hogy ezek baloldali pártok, jó esetben baloldali értékekkel, akkor fel voltak hördülve. Ugyanakkor bennünket pedig, ha éppen szükséges volt, az előző rendszerrel kollaboráló pártokként mutattak be külföldön. Kommunistákkal kollaboráló pártoknak persze, s ahol úgy kellett, ott antiszemita pártoknak.

A hatalommegosztás és a kormányzat megosztása nagyon szépen alakult. Aczél Györgytől kezdve végig tudom vezetni azt a vonalvezetést, akár az Új Máricusi Fronton keresztül egészen az SZDSZ-ig, hogy hogyan épült fel ennek a látszólagos antikommunista propagandának a becsatornázása egy olyan pártba, amelyik végző céljait tekintve egyáltalán nem antikommunista.

Amikor a választások megtörténtek és megalakult a kormány, a kormánykoalíciót, a centrumot már nem lehetett ezzel a váddal szétszedni, s már nem volt politikai értelme az antikommunista propaganda folytatásának, tehát úgynevezett mérsékelt politika folytatásába kezdtek. Innentől fogva bennünket már csak úgy lehetett politikailag erodálni, ha nem baloldalisággal vádol bennünket az ellenzék, hiszen az egyszer már nem vált be, hanem éppen jobboldali vádakkal.

Erre először a Kiszgazdapárt bizonyult jó terepnek. Úgy ítélték meg, hogy befuthatnak a legszélsőségesebb jobboldali propagandával, az indulatok felgerjesztésével. Érdemes megnézni, hogy a kiszgazdapárti hatalomátvételi kísérletek és a folyamatos felszelelés után milyen szinten akarták átvenni azt olyan politikai erők, amelyek kifejezetten kötődnek az előző garnitúrához, és kiket akartak akár szakértőként, akár politikusként bevetni, amikor Torgyán József eltérte került.

Amikor ez a politika a látható kudarcok miatt veszített az erejéből, nem maradt más lehetőség, mint a koalíció főerejében, az MDF-ben kelteni föl jobboldali frazeológiával és bizonyos radikális nézetekkel azt a politikát, ami most a Magyar Demokrata Fórumban megfogalmazódik, részben Csurka István nevéhez kötve. Radikális fordulatot követelő, nagy antikommunista tisztogatási és egyéb politikai célkitűzésekkel. Egy politikai pártban két és fél évnyi kormányzás után sokan elégedetlenek, mert nem úgy sikerült ahogy elképzelték, s azért is elégedetlenek, mert öbelölük nem az lett, amire vágytak, nem csináltak karriert, és mivel a kormányzás időszakában két választás között mindig van egy időszak, amikor mélypontra kerülnek a politikai pártok, megindult a harc a hatalomért. A nyílt, agresszív, frontális támadást a demokrácia ellen, hosszas orvlövész-előkészítés után nem a centrum és a kormány erői kezdték el, hanem azok a politikai erők, amelyek Csurka István körül gyülekeztek.

A jobboldaliságról és baloldaliságról érdemes még annyit is elmondani, hogy önmagában ezek a szavak a parlamenten kívül nem sokat jelentenek. Kossuth Lajos mondta, hogy jobboldali vagy baloldali a kormány padosorain kívül nem sokat jelent. Ez így van, de az elmúlt másfélszáz évben az európai politikában bizonyos hagyományok, bizonyos értékek alapján mindenki körülbelül tudja mégis, mit ért politikailag balközép vagy jobb-közép, mit ért szélsőbal vagy szélsőjobb alatt.

Egyre megtanított bennünket a történelem: arra, hogy a szélsőjobb és a szélsőbal között sokkal több a rokonság, mint gondolnánk. Módszerük azonos, legfeljebb arról van szó, hogy a legfejlettebb ipari termékeket igénybe véve elgázosítással vagy „természetes” körülmények között, a tundrákon kívánják elpusztítani az embereket. A módszereket tekintve nincs különbség a szélsőségek között. A nézetekben és a demagógiákban ugyancsak kevés a különbség. Ha valaki elővesz egy Szálasi-szöveget, és elővesz egy Rákosi Mátyás-szöveget, körülbelül két szót kell letakarni, és nem tudja, hogy kitől ered a kézirat.

Ha tehát valaki megnézi azokat az elemzéseket és nagyszerű írásműveket, amiket kifogásolnak a gazdálkodással, a tulajdonrendszerrel kapcsolatban bizonyos értékek megfogalmazásakor, akkor ezekre az írásokra legalább annyira rá lehet mondani — beleértve Csurka István írásait is —, hogy ezek nem egyértelműen szélsőjobboldali írások. Legalább ennyire érződnek rajtuk a kommunista reflexek is. Szocialisztikus, kommunisztikus mítoszok kísértének ezekben a szövegekben.

Számos külföldi utamon mutattam rá még a kormányra kerülésünk előtt, elmondva nyugati vezető politikusoknak is, hogy itt, a kelet-európai térségben a gazdasági élet bajai, az etnikai problémák, szóval mind a nagy sarkalatos kérdések valahogy megoldódnak. A legnagyobb probléma az emberi mentalitásnak a megváltoztatása lesz, mert sokkal nagyobb a kommunizmusnak az eszmei, pszichikai hatása az emberekre értékrendekben, morális kérdésekben, mint ahogy ők hiszik. Az emberek jelentékeny része, még a leginkább kommunistaellenes ember is hajlamos kommunista normák szerint reagálni. akár tulajdoni kérdésekről, akár igazságérzetbeli kérdésekről, vagy szociális kérdésekről van szó. Arról nem szólva, hogy amikor saját magáról beszél valaki, akkor szívesen elfogadja a diktatúrát másokkal szemben, de önmagának maximális szabadságot követel. Ez a jelenség bizony fölismerhető akár saját pártomban, s a magyar politikai élet más megnyilvánulásaiban is.

— *Őn a népi-nemzeti kör Országos Gyűlésén világosan kifejtette, hogy még egy ciklusra szükség van ahhoz, hogy a politikai váltógazdálkodás feltételei kialakuljanak. Ezt én megértem. ehhez azonban Önnek most vennie kell egy akadályt. Valamilyen politikai eszközzel le kell vezényelnie azt a válságot, ami az MDF-en belül kirobbant. Milyen elképzelésekkel áll a társai, a küldöttek elé?*

— Szeretném leszögezni, hogy nem a nép-nemzeti áramlat, a nemzeti liberális áramlat, s a kereszténydemokrata áramlat között van konfliktus. Mindhárom egyébként alapszabályba foglalt irányzatunk és lényegében a lakitelki alapítólevél pártörökségén keresztül is megnyilvánul. Nem ez az ellentét a Magyar Demokrata Fórumban. A Magyar Demokrata Fórum tagságának és vezetőinek egy része ezt a három értéket egyformának magáénak tartja. Én például szétválaszthatatlannak tekintem egyenlő súlyban ezt az eszmei örökséget. Persze különbség van népi-nemzeti örökségen belül is, hogy ki vállalja, ebből Bibó Istvánt, Németh Lászlót, Illyés Gyulát. Alig hiszem, hogy ezek kevésbé európaiak, mint bárki más. A hármás örökség nem választható el. Nagyon pontosan öröklődik, mint ahogy német kereszténydemokrata pártnak is a kereszténydemokrácia, a liberális elem és a szociális elem egyaránt része.

Tehát nem ez a kérdés. Itt nem erről van szó. Hanem arról, hogy egyik oldalon áll a jogállamiság a parlamentáris demokráciával, és a szociális piacgazdasággal. Aki ezt vallja, és nem tudja elképzelni a nemzeti értékek védelmét ezek nélkül, az demokrata. Aki

mindezeket az értékeket ugyan vallja, de nem vallja a nemzeti elkötelezettséget és az európai elkötelezettséget, az viszont nem a magyar politika részét alkotja. Én ezt a kérdést csak így, egységben tudom elfogadni.

Most valóban egy válságos helyzetben vagyunk. A végsőkéig mentünk el a tekintetben, hogy a Magyar Demokrata Fórumon belül az egység fenntartása és az ország kormányozhatósága érdekében, bízva abban, hogy az emberek józanul ítélik meg ezeket a kérdéseket, minden elkövessünk azért, hogy ezeket az ellentéteket egy párt természetes nézetrendszerén belül tudjuk tartani.

A Magyar Demokrata Fórumban, amelyik az első nagy gyűjtőpártként alakult meg '87-88-ban, nagyon sokféle nézetű ember jött össze, akik valamilyen módon szemben álltak az előző rendszerrel, és megújodást kívántak. A reformkommunistáktól kezdve egészen a különféle nemzeti liberális és kereszténydemokrata körökig. Elsőként a reformkommunisták távoztak, akik nem tudták elfogadni azt, hogy mi a szocializmust mint eszmerendszert nem vállaltuk. Utána további öntisztulás következett, és a más pártok megalakulásával egy új politikai helyzet állt elő, amit én csak politikai kérdésként tudok kezelni.

Innentől kezdve az MDF olyan párt kell hogy legyen, amely a maga sajátosan magyar vonásaival képes elhelyezkedni az európai palettán. Olyan új emberekkel gazdagodva, akik igazodni képesek az új törekvésekhez. Nem a lakitelki alapító atyák szentté avatása a cél, hogy az újak úgy kövessék őket mint Mózeset a hívei, hanem a korszerű pártban való gondolkodás. Sokan elmentek az alapítók közül, másokat kivetett magából a párt. Jogi értelemben magam is alapítónak számítok, s ezért mondhatom, hogy ezt a mai Magyar Demokrata Fórumot senki sem sajátíthatja ki, önmaga legendáját kergetve, mint ahogy elutasítom a reformkommunisták öngazoló mítoszait is, amelyeket utólag terjesztenek akkori magánköri hősiességükről. Csurka István egyike az MDF alapítóinak, szervezőinek, ezt tiszteletben kell tartanunk. De tudnunk kell azt is, hogy Magyarországon — sajátos történelmi helyzetünkől fakadóan — alapvetően értelmiségi bázison alakultak ki a modern pártok. Az egyik helyen írók, költők, történészek alkották azt a magot, amelyből a pártcsira kikelt, a másikon inkább filozófusok, közgazdászok, politológusok. Azt is mondhatnám erre, azért, mert a magyar társadalom éppen úgy nem volt fölkészülve a kommunizmus összeomlására, mint a nyugati világ. Ez az ő bűnös mulasztásuk, mert a magyar társadalom nem tehetett arról, hogy elringatta éber figyelmét a kádárizmus langyos bölcsője. Még az MSZMP vezetői sem hittek rendszerük bukásában. 1989-ben komoly emberek kérdezték tőlem, igazán azt hisszük, hogy a kommunisták átadják nekünk a helyüket? Azt hiszem, maga a társadalom sem hitte például, hogy ilyen hamar és visszavonhatatlanul eltávoznak tőlünk a megszálló szovjet csapatok

A társadalom tehát nem hitt a változásban, s ez igen nehéz helyzetet teremtett, mert sokan maradtak távol az első választásoktól. S ezért kisebb ma is a centumpolitika nyílt támogatása. Ma az egész világban jól érzékelhető gazdasági recesszió van. Ebben az állapotban bomlott szét a kommunista tömb, így csodákban aligha lehetett reménykedni. Úgy gondolom azonban, a Magyar Demokrata Fórumban helyzetünket megértve és fölismerve úrrá lesznek a józan erők, mi több, az ellenzék és a sajtó ma még ellenségesen viselkedő része is megérti, hogy vannak a demokráciának határai, amelyeket nem szabad engedni, hogy bárki áthágjon. De nem akkor kell szírénhangon fuvolázva engem bátorítani, ha baj van, hanem akkor kell igazán a tisztességes szándékú politizálás, amikor normálisan mennek a dolgok.

Jó lenne tehát, ha nemcsak mi végeznénk el ezt a keserű számvetést, hanem azok az indulatos, megveszekedett emberek is, akik eddig mindent megtettek, hogy aláássák a demokratikus rendet és a jogállamiságot. Ha a velünk ma szembenálló oldal nem folytatja a politikai gyalázkodást, a centrum megerősödik és a társadalom végre valóban stabillá válik. A stabilitás pedig az egész nemzet érdeke, míg a Magyar Demokrata Fórumon belül lévő extrém erők is csak zavaros, a társadalomra veszedelmes helyzetben tudnak hatalomra jutni. Itt és most nem eszméért folyik a harc, hanem valóságos hatalmi és pénzügyi célokért, s ennek útját kell állni. Ezt a számvetést ma minden politikai erőnek meg kell tennie ahhoz, hogy a demokrácia mai képviselői ne egy majdani börtönben vitatkozzanak arról, hogy kinek volt igaza.

A Magyar Demokrata Fórum VI. Országos Gyűlését illetően optimista vagyok, mert ez a nép józan és higgadt természetű. Ugyanakkor tisztában vagyok azzal is, hogy nehéz országos gyűlésünk lesz, mert olyan politikai erőkkel kell szembeszállni itt, s ha kell a végsőig elmenni, amelyek egészen más politikai és erkölcsi normák szerint nézik a világot.

Minden személyeskedés nélkül mondom, hogy 1992. augusztus 20-án a kormány, az MDF és a magyar nemzet sorsának emelkedő szakaszában volt, s mindnek ártott egyszerre Csurka István ismert cikke, meg a későbbiek. Éppen úgy, mint az ellenzék és a sajtó egy része a rágalmozások sorozataival. Ezért a kompromisszum nem feltétlenül könnyebb — mint Csurka István képzei — az MDF-en belül, mint más pártok és politikai erők képviselőivel. Mindig tudtam ugyanis, a másik oldalon kikkel állok szemben. Saját körön belül ennek megismerése nehezebb. Könnyebb azokkal egyezsége jutni, akiknek ismerjük szándékait, tisztességük határait, mint azokkal, akik látszatra velünk tartanak, hozzánk hasonló köntöst viselnek, de kétszínűen támadják sorozatosan politikánkat a maguk jól megfontolt tervei alapján, egyre élesedő hangnemben. Erre jó példa az MDF-től már réggen különvált Magyar Fórum hetilap. Lassan a legellenségesebb sajtótermékek egyikévé vált a kormány centripolitikájával szembehelyezkedve, belülről próbálva elvégezni azt a küldetést, ami a legradikálisabb ellenzéki lapoknak és társaiknak eddig nem sikerült.

A lap vezércikkéről szólva azt mondhatom, csónakok mehetnek egymás mellett egy csapatban a vízen, ez politikai és emberi döntések kérdése. De hogy piszkos, lukas lavórban senkivel nem fogok együtt ülni, az biztos. Egy becsületes, tisztességes egyezség mindig elképzelhető egy politikai pártban, de ennek megvannak a világos elvi és gyakorlati feltételei.

Csurka István egyszer azt mondta az elmúlt viták során, hogy az ajtót ő nyitotta ki Lakitelken és nem ő jött be a rossz ajtón, amikor a jogállam és a demokrácia elveit hangoztatva jelentettem ki, hogy aki nem ezen elvek alapján lépett az MDF-be, az rossz ajtón jött. Most csak annyit mondhatok erre, engem az MDF iránti rokonszenv és az MDF legkiválóbb szellemi vezetői hívtak. Jó ajtón léptem hát be, szépen felhajtott sátorlap alatt, ezért hát nem vagyok hajlandó olyan magatartásra, hogy végül egy disznóól ajtaján kelljen távoznom. Ehhez azt hiszem, megvannak az erkölcsi alapjaim, miután az egész világon az Élysée-palotától a Buckingham-palotáig, a Fehér Háztól a Kremlig sikerült feltárni sok fényes ajtót a magyar nemzet előtt. E fényes ajtók azonban soha nem feledtetik el a kicsi magyar parasztházak, egyszerű otthonok vagy akár csak kunyhók belső világát, s elkötelezettségünket, hogy Tiborc panaszát, szóljon bármilyen halkán, meghalljuk.

Isten óvja Magyarországot a felelőtlen demagógiától, a sarlatánoktól, akik valóban szálláscsinálói lehetnek az anarchiának, a diktatúrának és az előző rendszer legrosszabb képviselőinek!

Ma is ahhoz a politikához tartom magamat, amit 1989 októberében fogalmaztam meg, s aminek alapeszméitől és programjától sohasem kellett eltérnem, csak a változó körülményekhez kellett igazodnom térben és időben.

Bencsik András

Pesti Hírlap, 1993. január 22.

SAJTÓSZABADSÁG ÉS SAJTÓHATALOM MAGYARORSZÁGON

Oknyomozás, visszatekintés

1990-ben, amikor Magyarországon sikerült felszámolni a kommunista egypártrendszert és helyreállítani a demokráciát, sem a televízióból, sem a rádióból, sem a nyomtatott sajtóból nem távolították el a korábbi rendszer szerkesztőit és újságírokat. (Ez például Csehországban és Kelet-Németországban megtörtént.) Érthető módon a magyar újságíró-társadalomnak csak két párttal voltak kialakult személyes kapcsolatai. Az egyik a volt állampártból létrejött Magyar Szocialista Párt, hiszen korábban az újságíró vagy ez ellen a párt ellen harcolt, vagy ezt a pártot szolgálta. A másik a Szabad Demokraták Szövetsége, hiszen ez abból a pesti értelmiségi közegből nőtt ki, amelyhez a legtöbb magyar újságíró is tartozik. Így aztán a konzervatív kormánykoalíció 1990. évi választási győzelmét az írott és elektronikus sajtó hangadó képviselői leplezetlen csalódással fogadták. Többségük szívesebben fogadta volna a szocialista és liberális pártok győzelmét.

Ebben az időpontban még egyetlen a kormányhoz közel álló napilap sem volt a médiapiacra. A pártirányítású újságok többsége a rendszerváltozást megelőző zavaros helyzet kihasználásával érintetlenül átmentette magát a demokrácia időszakába. Jellemző példája ennek a német tőkével megerősödött szocialista napilap, a Népszabadság, az ország legnagyobb példányszámú napilapja, amely korábban, az 1956. évi forradalom és szabadságharc leverése után, a kommunista korszak vezető pártlapja volt. Anyagi forrásai kiapadhatatlanok, naponta többször hirdetteti magát a rádió és a televízió legdrágább műsoridejében. De nem történt érdembeli változás a vidéki sajtóban sem. Ez az egyoldalú és elfogult sajtó, szerepét félreértve, a választások után is folytatta a kampányt: mit sem törődve a választási eredményekkel, azonnal meg akarta buktatni a kormányt. A kellő anyagi háttér nélkül utóbb létrejött, a kiegyensúlyozott, a rendszerváltozás ügyét következetesen képviselő lapok kisebbségben vannak, állandó anyagi nehézségekkel küszködnek, nincs elég pénzük a példányszám emelésére, ezért elegendő hirdetéshez sem jutnak.

A közszolgálati rádió, illetve televízió élére a miniszterelnök előterjesztésére a köztársasági elnök 1990-ben Gombár Csabát és Hankiss Elemért nevezte ki. A két érdemdús társadalomtudós egyike sem vallotta magáénak azt a BBC etikai előírásaiból ismert és a kormánypártok által is hangoztatott felfogást, hogy a közszolgálati médiában tükröződnie kell a választásokon elért eredménynek. Működésüket az a fajta szabadelvűség jellemezte, amely mind anyagilag, mind szakmailag szabad érvényesülést biztosított a szerkesztőknek, a sajtószabadságra hivatkozva nem szabott gátat az ellenzéki vélemények hangoztatásának, háttérbe szorította, szakmailag lejáratva viszont azokat az újságírókat, akik az új rendszer első felelős kormánya mellé álltak.

Anyagiak és erkölcsiek

A médiaügynek fontos mozzanata volt, hogy Csurka István, a Magyar Demokrata Fórum volt alelnöke nyíltan fellépett a „nemzeti” rádió és televízió létrehozásáért. Ez

egyebek mellett azért is nyugtalanságot váltott ki, mert a pártállamból itt maradt szerkesztők és újságírók zöme úgy érezte, hogy egy majdani tisztogatás fenyegeti őket. Számukra azonban az a lépés is fenyegetésnek számított, hogy megint csak a miniszterelnök előterjesztésére a köztársasági elnök két gazdasági szakembert nevezett ki alelnökké az intézmények pénzügyi helyzetének rendbehozására. Kivált a Magyar Televízióban ugyanis — különféle gazdasági társaságokkal és szerződésekkel álcázva — egyes szerkesztők és újságírók akár a képviselői fizetésekhez képest is horribilis összegeket keresnek. Ezért ítélte aztán Havas Henrik, egy mindig tárgyilagosságra törekvő kiváló riporter, sommásan szélsőjobboldalinak a Pesti Hírlapot, ez a napilap ugyanis igyekezett feltárni a közszolgálati médiumokban tapasztalható anomáliákat. Ezért vezettette ki a gorilláival Friderikusz Sándor, egy népszerű sorozatszerkesztő, ugyanennek az újságnak a munkatársait sajtótájékoztatójáról. Ha az újságírószakma jelesei ilyen hangnemet ütnek meg, akkor nemcsak a közvélemény, hanem saját munkatársaik véleményét is erősen befolyásolják. Akik így azt sem veszik észre, hogy Magyarországon azok kiabálnak lehangosabban a sajtószabadságról, akik ezt maguknak korlátok nélkül, másoknak viszont csak erős korlátokkal akarják megadni.

Kivált a Magyar Televízióban rendkívül nagy adósság halmozódott fel az ésszerűtlen gazdálkodás miatt. A kormány igyekezett a médiumok vezetőit a lehetetlen helyzet felszámolására rábírní. Az elnökök nem ezt tették meg, hanem — miután egyéves vita után sem sikerült a kormánypártok minden kompromisszumkészsége ellenére sem a kétharmados többséget igénylő médiatörvény országgyűlési elfogadtatása — ez év januárjában lemondtak. Ez a közalkalmazotti törvény értelmében hatvan nap alatt önműködően hatályossá válik, nem kell hozzá semmiféle elfogadó nyilatkozat. A miniszterelnöknek új médiavezetőre vonatkozó előterjesztését azonban a köztársasági elnök az Alkotmánybíróság állásfoglalása ellenére sem írta alá. Ez vezetett ahhoz a sajátságos helyzethez, hogy a Magyar Rádió és a Magyar Televízió élén jelenleg a két gazdasági alelnök áll, nekik kell az elnöki jogkört gyakorolniuk. A helyzet feszültségeket okoz, az újságírók egymással élesen szemben álló csoportokra szakadtak, következőképpen minden lépés, minden egyes elkerülhetetlen lépés is súlyosan sérti valamelyik csoportot. Sokan egyéni sérelmeiket azonnal közüggé igyekeznek dagasztani. Az ilyen helyzet a legnagyobb csapás, amely egy olyan érzékeny szellemi műhelyt, mint amilyen a rádió, a televízió, egyáltalán érhet.

Alelnöki döntések

A Magyar Televízió alelnöke a valóság meghamisításának, a televízió vezetősége és a közvélemény félrevezetésének alapos gyanúja miatt kénytelen volt az egyik hírszerkesztőség főszerkesztőjét és három munkatársát felfüggeszteni. Az alapos gyanúra a főszerkesztő több egymásnak ellentmondó nyilatkozata, illetve a Sony cég technikai ellenőrző-vizsgálata és szakvéleménye adott okot. Az alelnök egy másik szerkesztőség munkatársát nevezte ki a hírszerkesztőség élére, és egy másik szerkesztőségénél is vezetőcserét kezdeményezett. A felfüggesztett újságíró szerkesztőségének tagjai megtagadták a munkát. Műsoruk, az állítólag pártatlan második híradó ezért szűnt meg.

A Magyar Rádió alelnöke elrendelte a reggeli lapszemle átmeneti szüneteltetését. Úgy ítélte meg, hogy ez a műsorbetét nem szolgálja a kiegyensúlyozott és tárgyilagos tájékoz-

tatást, inkább egyes napilapok indokolatlan reklámozását végzi, és feleslegesen gerjeszt indulatokat. A hírműsorok, hírmagazinok egyoldalúságának csökkentése érdekében egy általa megfelelőnek ítélt munkatársat nevezett ki egy addig betöltetlen főszerkesztő-helyettesi posztra. Mindezek a lépések az alelnökök hatáskörébe tartoznak, megtételükben a kormány semmiféle szerepet nem játszott és nem is játszhatott. Meg sem kérdezték.

Szabad sajtó — szabad hamisítás?

Az alelnöki döntések nyomán Magyarországon több ezer fős tüntetést szerveztek a sajtószabadságért. A demonstráció a Demokratikus Charta égisze alatt folyt. Ennek vezetői a már említett Szabad Demokraták Szövetségének, valamint a Magyar Szocialista Pártnak meghatározó személyiségei. Meglepő módon virággal és lelkes tapssal köszöntötték a hamisítással alaposan gyanúsítható felfüggesztett főszerkesztőt. A Szabad Demokraták Szövetségének egyik hangadó személyisége azt nyilatkozta, hogy a főszerkesztő csak az igazság megerősítése érdekében nyúlt a manipuláció eszközehez.

Nem mellékes az alapos okkal feltételezhető hamisítás tárgya. Tavaly október 23-án a köztársasági elnök az Országház előtt zajló ünnepségen nem mondta el beszédét, mert egy csoport kifütyülte. Az elnök a Szabad Demokraták Szövetségének soraiból került ki. Nem írta alá azt a parlament által elfogadott törvényt, amely az elmúlt rendszer emberiségellenes bűneinek büntethetőségét kívánta lehetővé tenni. Az 1956. évi forradalom és szabadságharc veteránjai ezt nem vették jó néven, ők kezdték el a kiabálást a téren. Az említett főszerkesztő és munkatársai ezzel szemben úgy állították be az eseményeket, mintha fasiszta suhancok csoportja tüntetett volna. Ezzel más megvilágításba helyezték a köztársasági elnök szerepét az események alakulásában, torz képet rajzoltak Magyarországról és a magyar társadalomról. Ez a társadalom a szélsőséges megnyilvánulásokat mindig határozottan elutasította. Márcsak ezért is szerencsétlen, hogy az ellenzék és az ellenzéki sajtó képviselői ellenfeleiket gyakran és igaztalanul nácinak, fasisztának, antiszemitának, szélsőjobboldalinak nyilvánítják. „Náci csürhe” — írta a Magyar Hírlap az '56-os megemlékezés résztvevőiről. „Barna eső hull” — kommentálta a közszolgálati rádióban és televízióban történeteket az ellenzék egyik ideológiai vezére. „Szinte géppisztollyal lövik a tévések, rádiósok egyik felét” — jelentette ki a Népszava.

A magyar közvélemény tisztában van vele, hogy a hangerő és az igazság semmiféle kapcsolatban nem állnak egymással, és hogy Magyarországon sajtószabadság van. A külföldi sajtó azonban a hasonló cikkek jóvoltából egyoldalú képet kap és továbbít a magyarországi médiaügy újabb fejleményeiről. Nem csoda, ha a híradások és nyilatkozatok többségét egyoldalúság jellemzi: a sajtószabadság megsértéséről vagy ennek veszélyéről szólnak. Sajnálatos módon hallgatnak viszont azokról a tényekről, amelyek azt igazolják, hogy éppen egy ellenkező irányú törekvés érzékelhető: a tárgyilagos, kiegyensúlyozott tájékoztatás feltételeinek megteremtése a közszolgálati médiumokban.

Szabad sajtó — szabad politikacsinálás?

Orbán Viktor, a legnépszerűbb ellenzéki párt, a Fiatalkor Demokraták Szövetsége elnöke több helyütt azt nyilatkozta, hogy Magyarországon az újságírók jelentős része nem a hírek és vélemények pártatlan közvetítésével, hanem politika-csinálással foglalkozik. Nagyon jól tükrözi a magyar médiahelyzetet az, hogy a Fiatalkor Demokraták Szövetségén belüli

versengést táltalták a sajtó prominens ellenzéki lapjai és munkatársai. A párt országos választmánya elnökének nem az általuk kívánatosnak tartott alelnököt választották, hanem a pártelnök egyik következetes hívét. Mindeddig a Fiatal Demokraták Szövetsége az ellenzéki sajtó egyik kedvence volt. Most, hogy viselkedésük nem találkozott ezeknek az újságíróknak az akarátával, azonnal megkezdődött népszerűségük szándékos lerombolása. A legkézenfekvőbb módszer: a vesztes népszerűsítése, a győztes és a pártelnök lejáratása, illetve annak bizonygatása, hogy a vesztes távozásával semmi érték sem marad a pártban. A Népszabadság, a Magyar Hírlap és más lapok vezérpublicistái sorban írták az ilyen értelmű cikkeket. A Pesti Hírlap név említése nélkül idézte is az egyik ellenzéki vezető újságíró, aki a Fiatal Demokraták Szövetsége egyik képviselőjének a következő értelmű kijelentést tette: „A szemétkosárból kapartunk ki titeket, oda is fogunk visszajuttatni”. A kijelentés szép példája az ellenzéki sajtó állandósult szereptévesztésének, toleranciája szinte teljes hiányának.

Ezt a helyzetet mindenekelőtt az okozta, hogy 1990-ben nemcsak a kormányzat nem rendelkezett — a kommunista rendszer miatt érthető módon — politikai tapasztalatokkal, hanem a demokrácia visszatérte váratlanul és felkészületlenül érte a sajtó munkatársait is. Magyarország számos téren nemzetközileg elismert reformok egész sorát vezette be, a közszolgálati médiák területén azonban nem sikerült előre jutnia. Ez az újjászületett magyar demokrácia egyik gyermekbetegsége. Bármilyen nehéz, mégis meg kell kísérelni, hogy kitörjünk ebből a helyzetből. Bármilyen nehéz is, újra meg kell kísérelni a kétharmados országgyűlési többséget — tehát az ellenzék egy részének egyetértését is — megkövetelő médiatörvény meghozatalát. A kormány ezt még az idén az Országgyűlés elé kívánja terjeszteni.

Médiavita helyett tájékoztatást

A sajtót legyőzni sem nem lehet, sem nem szabad. A kormánynak tehát nyitott, bizalmat kérő és bizalmat ígérő sajtópolitikát kell folytatnia. Nem elegendő sértődötten válaszolgatni a nekünk nem tetsző írásokra és műsorokra, hanem megbízhatóan tájékoztatnunk kell a közvéleményt a kormány szándékairól és intézkedéseiről. Ez nemcsak hogy érdekében áll minden kormánynak, hanem kötelessége is. Közös kötelesség a sajtóval: egyikünk sem tudja megtenni a másik nélkül. A társadalmat nem az ideologikus kérdések foglalkoztatják, hanem a gyakorlatiak. Hatalmas eredmény — és ennek a kormánynak az eredménye —, hogy Magyarország visszanyerte szuverenitását, kivonultak az országból az idegen csapatok. Örülünk neki, mégis hiba volna, ha a választási hadjáratban a kormány állandóan csak erre hivatkoznék. Ugyanígy hibáznék mindenki, aki újra meg újra csak a médiavitával bombázná a közvéleményt. Közép-Európa országait a gazdaság gondjai, tényei és adatai foglalkoztatják. De még az erről szóló tájékoztatás sem mindig könnyű feladat: Surányi György, a Magyar Nemzeti Bank korábbi elnöke fejtette ki, hogy azt sem lehet biztosan tudni, valóban csökkent-e a nemzeti össztermék. A kisebb vállalkozásoknak nincs adatszolgáltatási kötelezettségük, márpedig az utolsó három évben ezek szaporodtak, fejlődtek, az adatszolgáltatásra kötelezett állami és hajdan állami nagyvállalatok pedig leépülnek.

Magyarországon nemcsak az adatszolgáltatási kötelezettség szabályozása liberálisabb sok tekintetben, mint a fejlett demokráciákban, hanem az írott sajtó és az elektronikus mé-

dia is. Nem a szabadság hiánya jellemzi az országot, hanem az újjászületés utáni szerepkeresés és benne sokszor a szabadosság túltengése. Nem kis mértékben azok miatt, akik felkészültségüket, szaktudásukat, formális és informális hatalmukat mindennek előtt a saját hasznukra és nem a közösség érdekében kívánják kamatoztatni. Mind a politikai erőknek, mind a sajtónak ideje felismerniük egymásrataltságukat, közös köteleességüket. Mély lélegzetet kell venni, el kell kezdeni az együttműködés új korszakát. A kormány erre készen áll.

Katona Tamás

Pesti Hírlap, 1993. december 8.

ELHUNYT ANTALL JÓZSEF

A Magyar Televízió 1993. december 12-én, vasárnap kora este megszakította műsorát, néhány percig gyászzenét sugárzott, majd Boross Péter belügyminiszter mondott rövid beszédet.

Honfitársaim! Magyarok, itthon és szerte a nagyvilágban!

Fájdalmas kötelességet rótt rám a sors. Dr. Antall József, Magyarország miniszterelnöke ma délután, öt óra után elhunyt. Hősies küzdelmet vívott a betegséggel, az ország sorsa iránti elkötelezettségéből merített erőt, és a legutóbbi időkig teljesíteni tudta kormányfői feladatait. A váratlanul rátört újabb betegségen már közismert akaratereje sem tudott úrrá lenni. Halála nagy veszteség mindnyájunk számára. Emlékét államférfiként és a hosszú idő után első demokratikusan választott kormány elnökeként a történelem megőrzi. Szívünkben tovább él a nagy tudású ember és a nehéz helyzetben is magabiztosan dönteni tudó politikai személyiség emléke. Olyan ország született újjá kormányfői ténykedése során, amelyet a régióban joggal neveznek a stabilitás szigetének. Magyarország elismertsége szorosan kapcsolódik ahhoz a személyes tekintélyhez, amelyet a nemzetközi politikai közéletben kormányfőként kivívott magának. Antall József kötelességet hagyott ránk. Őrizzük meg az ország alkotmányos rendjét és nyugalmat. A kormány e kötelességét teljesíteni fogja.

Félbeszakadt történelem

A gyógyíthatatlan betegséget s az abból következő halált a közvélekedés nem tekinti tragédiának. Ilyenkor az elmúlás iszonyatát csak a család szerető közössége éli át, a hiány valóságos jelenlétével együtt; ebben a közösségben a szeretett lény halálával minden megváltozik.

Antall Józsefet az elmúlt négy esztendő során sokan megismerték, és a sokak közül sokan mélyen, kitörölhetetlenül megszerették. Ennek a szeretetnek a nevében beszélnek most, jól tudva, hogy számosan honfitársaink közül nem osztják, de nem ennek a szeretetnek a nevében figyelmeztettek: ez a távozás a magyarság életéből, ez a halál olyan tragédia, amely kivétel nélkül mindannyiunkat érint, mind a lélekben szerető, lélekben elégedetlen tizenötmilliót.

Nem elég azt hinni, hogy nagy ember veszett el körünkben, nem elég számba venni érdemeit, tudnunk kell: hiánya a leggyakorlatiasabb értelemben befolyásolni fogja életünket és jövőnket. A gyászban — amely nem mindenkit érint egyformán — bírálunk kell, számba kell venni haladéktalanul azokat az értékeket, melyeket ránk hagyott. Át kell vizsgálnunk politikai ambícióinkat, mert ha vele mérjük össze, minden ambíciónk és nagylelkűségünk hiteltelenné válhat.

Át kell gondolnunk újra és újra, mit tett ő, mi az, amit véghez vitt, s mi az, amibe belekezdett. Életműve nyilvánvalóan torzó maradt, befejezésének módját meg kell találnunk.

Kivégzett, elhurcolt, „hős” és „mártír” miniszterelnökök után a tragikus sorsú Antall József egy olyan változás szakadékan próbálta épségben átjuttatni Magyarországot, amely mélyebb a legvéresebb forradaloménál. Hangsúlyozottan hívős nyugalma, tradicionális merevsége a véres hevület szándékos ellenpéldája volt.

Csak a lazac képes felfelé úszni a vízesésen; Antall József ezzel próbálkozott, amikor hazánkat megkísérelte visszavezetni a halott szocialista forradalomból az eleven polgári létbe. Ezt, a lázadás gyakorlata nélkül, minden forradalmár-attitűd híján tette, kivételes önfegyelmel, a legnemesebb személyi ambícióval, amely az egyéni lét minden rezdülését a feladat alá rendeli.

Az 1956-os forradalom idején, huszonnégy éves fejjel ő már túljutott a lázadáson, s azután harminc esztendeig úgy élt, mintha feladta volna álmait. Ha a szovjet birodalom még öt évig nem omlik össze, Antall Józsefről semmit sem tud meg a világ.

A magyar politikai elit utánpótlását negyven éven át a moszkvai pártfőiskolán képezték KGB-technikákkal. A háború után még létező polgári pártok vezető rétege 1948-tól emigrált, behódolt, megvénült. A birodalom összeomlását Magyarországon semmiféle szervezett, a parlamentarizmusban jártas demokratikus politikai erő nem élte meg. Magányos aggastyánok képviselték a polgári hagyományt.

Antall József életkoránál fogva egy volt azok közül, akik még nem futottak ki az időből. Olyan szellemi közegben töltötte gyermekkorát és ifjúságát, amely a politikát gyakorlati életigénnyé tette, s a konzervatív, keresztény, nemzeti, liberális értékek tiszteletére nevelt. (Apja, id. Antall József magas rangú kormányhivatalnokként a háború alatt zsidókat és lengyel menekülteket mentett meg; emléktáblája áll Jeruzsálemben a Világ Jámборainak kegyhelyén.) A piaristáknál, ebben az exkluzív budapesti gimnáziumban, ahol Antall József középiskolai tanulmányait végezte, a teljesítmény szigorát a kultúra örök liberalizmusa járja át. Az ott töltött nyolc év stabilá tette világnézeti értékrendjét. Az egyetemen történelmet, politikatörténetet és jogot tanult, nagyon fiatalon tisztán látta Magyarország helyét Európában. Családi indíttatású szovjet- és kommunistaellenessége, függetlenségvágya nyilvánvaló: 1956-os tevékenységét ez jellemzi és irányítja. (Azok az elképzelések, amelyeket 1956-ban a szovjet csapatok kivonulásával kapcsolatban fogalmazott meg, 1991-ben szinte szó szerint történelmi valósággá, dokumentummá váltak.)

A forradalom bukása után letartóztatták, zaklatták, 1959-ben eltiltották a tanítástól, saját nevén négy éven át nem publikálhatott, külföldre nem utazhatott. Addig, mint fiatal tanár, elképesztő hatást tett tanítványaira személyiségével és eszméivel. Volt diákjai — ma ötvenesztendős férfiak — mindmostanáig rajongtak érte, rendelkezésére álltak, követték.

1957-ben Antall József úgy döntött, hogy „alámerül”, beolvad, mivel nem látta értelmét nyíltan szembeszegülni azzal a politikai erővel, amellyel együttműködni képtelen volt. Hosszú szovjet, kommunista regnálásra számított. Egy távoli jövőben bekövetkező alkalomra várt.

Hosszúra nyúló várakozása azonban nem volt igazi mimikri. Neveltetésénél és alkotásánál fogva alkalmatlan volt az átlaghoz való hasonulásra, az a pozíció, amelyet elért, s az a személyiség, amellyé önmagát nevelte, nehezen illeszthető be a szocialista Magyarországon fellelhető értelmiségi típusok közé. Nem volt magának való tudós, igazából nem az elmélet érdekelte, számára a történelem tanulság és felkészülés volt a politikára, de a gyakorlatban politikával sohasem foglalkozott. Bizonyos hűvös elegancia jellemezte, és személyes függetlenség egy olyan korban, amikor az értelmiségi szakmákon belül is a párt által ellenőrzött hűbéri függőség uralkodott.

Míg Kelet-Európa forrongó világában Havel aláírt és tiltakozott, Walesa szinte plebejus módon lázasan szervezkedett, Gorbacsov pedig a KGB főnökétől tanulta a politikai taktikát, Antall József a saját maga által kialakított és szuverénnek tett kis birodalom, az Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Társaság örökös első embereként, egy rész tudomány ismert hazai és nemzetközi szaktekintélyeként tevékeny, de kevésbé zaklatott értelmiségi életet élt.

1987-ig a magyar politikai életben szinte nem is lehetett róla hallani. Eszményeit, rokonszenveit és ellenérzéseit azonban őrizte. A kommunista vezetőket, a párt nagy, neveletlen politikusait és politikai dilettánsait valószínűleg inkább lenézte, mint gyűlölte. Ebben a lenézésben — a közhiedelem és kisebbségségét szimuláló ellenzékének propagandája ellenére — gőgnek nyoma sem volt. A nagylelkűség értelmében nála szeretőbb szívű ember, aki népéért bármi áldozatra képes — politizáló honfitársaink között aligha létezett.

Ha jól belegondolunk — azt kell hinnünk —, a munka és cselekvés lázában, a szó szoros értelmében feláldozta az életét. Nem gyűlölt senkit, a kommunista vezetőket a szó polgári értelmében nem tekintette politikusnak. Mimikrijének hiánya is ezzel magyarázható; sohasem akart velük egy táblól cseresznyézni. Konzekvensen járt el velük szemben, amikor alkalma nyílt rá; aligha véletlen, hogy Magyarország az egyetlen állam Kelet-Közép-Európában, ahol az első tényleges szabad választások után a kormányba egyetlen kommunista sem került be, s reformhajlandóságuktól függetlenül a kommunistákból lett szocialisták a politikai hatalomból egy időre kiszorultak. Ez valószínűleg Antall József keze nyoma.

Alig egy esztendő alatt, az 1989-es kerekasztal-tárgyalások során lett az ország első számú ellenzéki politikusa. Történt ez úgy, hogy saját bevallása szerint nem készült semmiféle politikai szerepre. Nem tartott egyetlen nagy szónoklatot, nem hányt szellemi cigánykereket a média előtt. Sohasem volt bombasztikus. Sosem váltott ki elsőpró rokonszenvet. Akik szerették, nem látványosan, hanem szívósan szerették.

Ugyancsak ő maga mondta: „egy új helyzetben a Magyar Demokrata Fórumhoz csatlakoztam”. Tehát nem megteremtője volt az új helyzetnek, hanem ahhoz csatlakozó. De szinte csatlakozásának pillanatában kiderült, hogy ő az, akire a Demokrata Fórumnak szüksége van. Tanári karizmája egy szűkebb emberi csoporton belül elsőpró erejűnek bizonyult. Az MDF az 1990-es választásokon Magyarország legerősebb pártja lett, a „csatlakozó” pedig miniszterelnök, a magyar politikai élet legnagyobb tekintélye, aki nélkül a rendszerváltozás nehezen elképzelhető. Ez a kompromisszumra mindig kész ember eltökélt dolgaiban vaskemény volt, csakis a célja fegyelmelte. Tárgyalókészségének, hajlékonyságának ez a lényege. Ugyanakkor saját személyiségén, szokásain, előadásmódján változtatni úgyszólván képtelen volt, minden szokását őrizte. A politikusi figurából, amellyel önmagát azonosította, nem engedett, a népszerűségi kíváncsagságnak nem tett engedményt.

Így talált önmagára egy elképesztő politikai szituációban: ízig-vérig polgári politikusként, intellektuális eszményekkel és polgári értékrenddel a vértelen forradalom vezetője lett. Nem úgy vette fel, hanem birtokolta hűvös, kimért modorát, melyet csak az ironia színesített olykor. Undorította a forrófejűség és a hisztéria, így különböztette meg a polgárt a forradalmártól. Nem engedett meg magának egy „pulóvernyi” lazaságot. Aki fi-

gyelt rá, s tudta követni, észrevehette remek humorát, sznobságtól és prüdériától való teljes mentességét és humorában a fölényeskedés, rátartiság teljes hiányát. Kimértsége valószínűleg fizetség a harminc esztendőn át tartó várakozásért, az át nem élt alkalmazkodás ára. Másnak képzelte el Magyarország miniszterelnökét, mint amilyenek a párt urai voltak.

1990 tavaszán a kacsingatós-népszerű Kádár után politikai értelemben ez a kimért férfi lett Magyarország első embere. Amikor fanyar mosollyal bejelentette, hogy „uraim, azt hiszem, megnyertük a választásokat”, már tudta, hogy súlyos beteg, hóna alatt mirigydagyanat van. Fájdalmai napról napra erősödtek.

A választással tulajdonképpen egy forradalom győztese lett, ám egy pillanatig sem vette körül a győzteseknek általában kijáró rajongás. A diadal éjszakájától kezdve élvezhette a demokrácia egyik áldását, a szabad sajtó kíméletlen, kritikai hangját. Gyakorlatlan kormányval kezdett az ország irányításához, a hatalmi eszközöket még nem birtokolta, működő kormányhivatalai ügyszólván nem voltak. Volt azonban pártállami hatalomban edződött, kemény ellenzéke. Ennek az ellenzéknek az egyik része személy szerint pszichéjében őrizte minden hatalom iránti megvetését és erkölcsi fölényét, s ahol tehette, élt is vele, a másik része pedig magával hozta az egykori hatalom anyagi és szellemi befolyását, tapasztalatait és — személy szerint — politikai rutinját. Ilyen helyzetet működő demokráciákban választott kormányfő nem ismer.

Ebben a szituációban megmutatkozott Antall József kompromisszum- és tárgyalókészsége, egyezséget kötött a legnagyobb ellenzéki párttal, a Szabad Demokraták Szövetségével. Korlátozta meg sem ízelte hatalmát, hogy az ország kormányozható legyen és beinduljon a törvénykezés. A paktum fontos elemeként a köztársaság elnöke, a legfőbb közjogi méltóság a szabaddemokrata Göncz Árpád lett, személyéhez Antall József ragaszkodott.

Betegségéről sokáig senki nem tudott. 1990 őszén fájdalomtól sanyargatva utazott el az Egyesült Államokba, találkozott Bush elnökkel, tárgyalt, szerepelt, mosolygott. Hazatérése után azonnal megoperálták.

Az altatásból a rendszerváltozást követő idők legnagyobb belpolitikai válságára, az úgynevezett taxisblokádra ébredt. Esély volt arra, hogy a „bársonyos forradalom” vérbe borul. A hűvös, elegáns Antall József kórházi szobájában, seblázban égve, pizsamában ült a tévékamerák elé; ez az egyetlen eset, amikor egy csöpp érzelmi ambivalenciát mutatott. A blokádnak kompromisszummal ért véget.

A miniszterelnök napi 16-17 órát dolgozott. Nem tudni, hogy ez a feszített munkatempó mennyit ártott egészségének, a hajszolt, folyton éber szervezetben növekedett-e a betegség eszkalációjának veszélye. Ez a küzdelem nem látszott rajta, csak olykor a sugárkezelés, a citosztatikus gyógyszerek hatása.

Érzelemmentes maradt. Továbbra sem kedvelte a hisztériát.

1991 nyarán kivonultak Magyarországról a szovjet csapatok. Az Öböl-háborúban a Nyugat ismét megmutatta végtelen erejét, a délszláv háborúban pedig végtelen óvatosságát. Csehszlovákia kettévált. Romániában virágot visznek Ceaușescu sírjára.

Magyarországról közismert szlogen: a nyugalom szigete. Az élet elviselhető. Antall minden belpolitikai krízisét, közte saját pártja szélsőségeinek „lázadását” is kezelni tudta.

Nyugati szakértők véleménye szerint a rendszerváltozás megfelelő ütemben halad, normálisnak nevezhető nehézségekkel. Magyarországon működni kezdett a piacgazdaság.

Minden mértékadó vélemény szerint az adott helyzetben, a kommunizusból kilábaló országokban a legfontosabb a társadalmi stabilitás. Bár a magyar belpolitikai életben, s főleg a médiában botrány botrányt követett, Antall József az egyensúlyt őrizni tudta. Azonban a kommunisták által felhalmozott és lényegében elherdált 20 milliárd dollárnyi államadósság terhét, a több mint húsz esztendő óta halogatott termékváltás lebonyolításának emberi veszteségeit, a növekvő munkanélküliséget, a keleti piacok csődjét, a piacgazdaság kezdeti fejtelenségét, a privatizáció balfogásait, egyes népcsoportok elszegényedését, a kényelmes szocialista életvitel semmibevesztét a sajtó és a közvélemény az ő számlájára írta.

Kezdetől fogva tekintélynek örvendett, kezdetől fogva mindenki érezte, hogy ő az egyetlen a mai magyar politikusok között, aki alkalmas a kormányzásra, de kevesen tekintették hősnak, sikereiről kevés szó esett.

De biztos, hogy életműve — melyet a közvélemény kutatói megmérni nem tudnak — immár a magyar történelem része, az elmúlás s a gyász, melyet átélünk, Magyarország egyetemes gyásza és vesztesége.

Ha egy külföldi újságíró a magyar helyzetet elemzi vagy megkísérel portrét rajzolni egy helyi személyiségről, rendszerint áldozatul esik annak a titoknak és idegenségnek, amely Nyugat és Kelet között — úgy tűnik — a vasfüggöny leereszkedése óta lebeg.

Ez a titok persze nem a huszadik században keletkezett, Hungária nyugati tükörképében — a gulyáskommunizmus közhelye mellett — benne van még a hun Attila nyilazó nomádjainak imázsa is. E finom megkülönböztetéssel együtt a világ számára Magyarország a Balkán küszöbe, mely mögött mindig zavar honol. A kelet-európai bonyodalmas sorsú kis államok irodalmilag együtt kezelhetők — Shakespeare például össze is keverte őket —, Magyarország a többenél nem jelentékenyebb, 1956 kivételével a figyelem mindig Lengyelország és Csehszlovákia mögött esett rá.

A nagy világlapok szerint Walesa és Havel árnyéka most is rávetült Antall Józsefre. Árnyék valóban létezik: a magyar történelem roppant felhője. Politikai értelemben Magyarország fölött, közel ötszáz esztendő óta nem sütött ki a nap. S ki vehetné biztosra, hogy most kisüt?

Semmi más nem biztos most, csak az, hogy örökre kivált hazánkfiái közül egy európai.

Ha most nem fogjuk össze nemzeti erőnket, önuralmunkat, legjobb tulajdonságainkat, nem tartjuk féken gyűlöletünket, nem szorítjuk háttérbe személyes hatalomvágyunkat és pártérdekeinket, ezzel a halállal Európa kerülhet tőlünk távolabbra.

Magyar Nemzet, 1993. december 13.

A politikai róka, a róka-politikus ritka a modern magyar politikában. Ez nem csak intrikamesterség, kamarillatudás, bizánci embermozgatás. Nem csak játszadozás. Több annál. Több, mert a politikus számítása az ellenfél felmérésére és hibáira alapozódik, a saját hívek átlátására és zsákmányban való részesítésére. A ravasz, a cselvető politika számítás és szenvedély összhangja. Ha tetszik, olyan erőpolitika, amelyben a szándékérvényesítő keménység, könyörtelenség, durvaság és erőszak vegyül mosolygással és a szándék elrejtésével. Mindezek együttese adja róka komát.

A magyar politikának nincsenek rókái. A reformkori nagyok, Széchenyi, Kossuth, Wesselényi, Deák, Batthyány, Eötvös, Kemény megfontolásaikban, magatartásukban távol állottak a rókaságtól. Ellenkezőleg. A Szent Szövetség restaurációs rókapolitikája, Talleyrand és Metternich világa ellenében politizáltak. Ha intrikáltak és ravaszkodtak, az megtántorodás volt. Tisza Kálmán vagy Andrássy Gyula, Bánffy Dezső vagy Széll Kálmán, Wekerle Sándor vagy Tisza István a karikatúrákban s tükrükben lehettek orosz-lánok vagy vadkanok, medvék vagy majmok, de sohasem ravasz rókák. Olvassák Jókait, Mikszáthot, Eötvös Károlyt, Vajda Jánost vagy Adyt: az eltorzult magyar alkat politikusait, minisztereit és ellenzéki képviselőit nem rókaságban marasztalták el, magasztalták fel. 1918 és 1919 forradalmainak politikusai, se az októbristák, se a kommünárok nem számítottak politikai rókáknak.

Bethlen Istvánt úri merevsége akadályozta meg abban, hogy átlépje a „plebejus rókaság” határát. A magyar politikai kultúrában annyira balkáninak, fanariótának számított a fentebb leírt ravaszdiság, hogy a „nagyúr” alkalmazta a módszereket, de távolságot tartott tőlük. S Bethlen rideg, távolságtartó személyisége nem kedvezett emberek és szervezetek befónásának.

De különböztessük meg a „rókaságot”, a politikai ravaszdiságot, amely egyszerre jelenhet meg demokráciákban és diktatúrákban, a Bibó-féle kelet-európai hamis realista politikusi típustól. A hamis realizmus több is, kevesebb is, mint a rókapolitika. A hamis realistának „kétségtelen tehetség mellett bizonyos ravaszság és bizonyos erőszakosság volt a jellemzője, ami kiválóan alkalmassá tette arra, hogy a demokrácia meghamisításának, a demokratikus formák között folyó antidemokratikus kormányzásnak vagy valamely erőszakos politikai álkonstrukciónak a kezelőjévé és letéteményesévé váljon. Bismarck, a két Tisza, a Bratianuk, Pasic, Bethlen, Venizelosz... Ennek révén megszerezték a »nagy realista« renoméját, s a nyugat-európai típusú politikusokat mint »doktrínerek«-eket és »idealistá«-kat sikeresen háttérbe szorították.” Hozzátehetjük, hogy Antall József fölkérdzkedett Bibó névsorába. Viszont a Churchill-féle rókapolitika nem a hamis realizmus diadala. Sokan gondolhatják azt, hogy a ravaszdi, rókapolitikus Rákosi Mátyás személyében érkezett Moszkvából. Bunkósbót és mézesmadzag, szalámpolitika és kékcédulás, hamis választás, ölelés és akasztófára küldés, emberekkel való sakkozás és a nómenkulturalisták fölötti töprengés mind-mind erre mutatnak. De mégsem. Rákosi „ravaszágának” alapja, hogy áldozatát már elejtette más. Saját magától aligha lett volna képes zsákmányszerzésre. Élő állatot nem támadott. Sakálravasztsága nem tette volna lehetővé, hogy egyenrangú és szabad ellenféllel megmérkőzzék.

Azt hiszem, hogy a magyar politikai rókák kora a Kádár-korral jött el. A Kádár-rend-

szerben a konszolidációs társadalom ravaszdiságokra épült. Rókaravaszásra a társadalom erős csoportjaival szemben. S rókarugalmasságra a szovjet politikusok és marsallok ellenében. Ravaszásra és embergyűjtésre a párt- és államapparátusokban. Ki kellett keverni a tettetés és nyíltság rozsdabarnáját. Egy élő társadalomban kellett megélni. A társadalmi elitnek nem egyenrangúként, de nem is teljesen legyőzöttként kötnek kompromisszumokat. A rókaság éppen abban áll, hogy meg kell találni az elit egyik vagy másik tagjának, majd egészének sebezhető pontjait, meg kell közelíteni, hogy szinte észre se vegye, majd el kell ejteni.

A sajt ott volt. A róka megtalálta a szavakat és a tetteket. Aczél György művészi tökélyre fejlesztette ezt a rókaságot, az első tisztelgő telefontól a kézirat megbeszélésén át, a családi meghívásig. Az otromba és ostoba dúvadak között felüdülés volt szavát hallani. Ebben a közegben vált politikai rókává Horn Gyula.

Külvárosi kölyök

Horn Gyula a telepen, a pesti külvárosban szerezte első keserű tapasztalatait. Egy telepi proligyereknek mindennap az éhség és az erőszak jutott. Valószínűleg még évtizedekkel később is fontos számára, hogy van mit ennie. Hogyan is magyarázhatná el a mindig éhes a mindig jóllakottnak, hogy mit érez? Elmagyarázhatatlan. S mit lehet arról beszélni, hogy a telepen, az utcán és otthon az első reakció mindenkor az erő, az erőszak. Mi lenne más? Egy ember üt egy másikat. Miért? Rossz kérdés. Csak. Mert ütni kell. Amiért rendőrök vagyunk, ő pedig bűdös proli. Mert férjek vagyunk, és ittunk. Mert erősebb gyerekek vagyunk, s ő a gyengébb. Az éhség és a verés elkerülhetetlen. Ha ide születél, akkor éhes vagy és megvert. Innen csak úgy jutsz ki, ha másoktól elveszel, s másoknál erősebbnek bizonyulsz.

Ebben a világban csak akkor számítasz, ha erősebb vagy ravaszabb vagy. Ha mázsás tenyereddel oda tudsz szólni, ha bikavállaidon el tudod vinni a páncélszekrényt, ha kibírod, hogy három csendőr is verjen puskatussal, szíjjal, ököllel. Vagy ha apró termeteddel össze tudod húzni magad, megfelelő pillanatban rúgod tökön a mahomet altisztet, ismered az összes rejtékutat a kertek alján, tudod a fiúk cseleit, s kitaláltad a sajátjaidat. Az utóbbi esetben — s ez lehetett Horn Gyuláé is —, a kicsiny kölyöknek fel kellett mérnie a „többet ésszel, mint erővel” logikáját, ösztönösen tudnia kellett, hogy sohasem támadhat szemből, sohasem kockáztathatja meg, hogy az erősebbek erőfitogtatásukkor észrevegyék, át kellett látnia, hogy csak a pergő szavakkal, s nem a nyers erővel győzedelmeskedhet. Ismernie kellett vackokat, ahová elhúzódhat. Olyan meleg helyeket, ahol megvertségében, megalázottságában átmenetileg meglehet. Valószínűleg ekkor alakította ki önmagában a belső lelki vackokat is, amely képessé teszik a vereségek, a sikertelenségek elviselésére.

Horn Gyula soha nem volt egyedül. Ez nem irodalmi állítás. Ez a fiatal gyerek, majd ifjú fizikailag soha nem lehetett maga. Egy ágyban aludt a testvéreivel, bandában járt az utcán, később kollégiumban élt sokadmagával, majd megint együtt dumált, horkolt, viccelt éjszakánként más proli- és parasztygyerekekkel a Don melletti Rosztovban. Elgondolkodtak már azon, hogy milyen hatással van az emberre, ha életének első húsz évét mások előtt, mások testi és lelki társaságában tölti? Ha nem rejthet el semmit, s mégis rejtenie kell, hogy élhessen? Közösségi lény? Ugyan. Nincs itt semmiféle önkéntesség. Közösségbe zártság. Igen. Mindez azt jelenti, hogy meg kell tanulni a rejtőzködésnek és az önkiadásnak egy olyan együttesét, amely önmagában politikai szerep. Nem titkolható,

hogyan jöttél, mit tudsz s mit nem, milyen vagy a nőkkel, mennyit iszol, olvasol-e a sporthíreken kívül egyebet. De mégis lehetnek történeteid nőkről, melyeket szájátva hallgatnak, dicsekedhetsz olvasottságoddal — ez az elhitelesítés művészete.

Horn Gyula az ötvenes években megtanulta a Szovjetuniót. Külön fejezetet érdemelne, hogy a Szovjetuniót nem hírből vagy kéthetes Potemkin-utazásból, hanem társbérleteiben, üres boltjaiban, rablói és szegény emberei között élve megismerők milyen érzésekkel néztek később a Szovjetunióra és az orosz emberre. A magyar külvárosban nyomorultul élő proligyerek a Szovjetunióban a neki is elképzelhetetlen nyomorral, szennyel, megaláztatással, ázsiaiassággal ismerkedhetett meg. Örökre beleivódhatott, hogy a szovjet szocialista társadalom fő szabálya: nem az élésért, hanem a túlélésért harcolsz. Csak az ólmosbot, vagy a nyers hatósági erőszak védhet meg. Horn Gyulának nem 1956-ban mutatták be a szovjet erőszakot. Naponta élte át. Így azután a pesti alapérzés univerzálissá vált: a világon az erősebb erőszaka uralkodik. Ha meg akarod úszni, ha túl akarod élni, akkor az erősebbhez kell tartoznod, oda kell csatlakoznod.

Számomra megmagyarázható Horn Gyula 1956-1957-es viselkedése. Bizonytalankodása, majd karhatalmistasága. A pesti srácot az különböztette meg a Corvin-köz, a Széna tér felkelőitől, hogy pontosan el tudta képzelni a szovjetek katonai erejét. Ha a szovjetek oda akarnak ütni, akkor kő kövön nem marad. De ennél is lényegesebb, hogy akár csalódott a szovjet szocializmusban, akár nem, a felkelőkről szerzett legfontosabb élménye bátyjának brutális megkínzása és kivégzése volt. Nem tudom, hogy bármelyikünk hogyan viselkedne azok után, hogy testvérét megcsonkítják, és felakasztják. Amennyire ma nem tudunk elvonatkoztatni attól a személyes gyűlöletől, amit azok éreznek, akiknek apját, feleségét, férjét lelőtték a parlament előtt vagy Mosonmagyaróváron, ugyanígy nehéz lenne felülemelkedést prédikálni annak, akinek testvérét falhoz állították, felakasztották a másik oldalról. Nem felmentésről beszélek, csak megértésről.

Az apparátus fia

Horn Gyula évtizedeket töltött a pártállam, állampárt apparátusaiban. 1957 és 1990 között az apparátusokban érett felnőtté, nőtt bele a hierarchiába, vált érett vezetővé, majd nyugdíjas korú országos tisztviselővé. Harminchárom év. Egy élet. Kelet-európai követéseken tanulta meg a diplomatamunkát, majd a pártközpontban csinálta az óvatos apparátus-politikával párosuló merészebb külpolitikai kezdeményezéseket.

Sorsa összekapcsolódott az MSZMP-vel, Kádár Jánossal és a Kádár-korszakkal. Ebben az apparátusi világban, a kádári konszolidáció után pontosan ismerhető hálózati rendszer volt, megtanulható és kötelező nyelvhasználat, a viselkedésnek és a magatartásnak jól megszabott kódexe. Ez a konszolidációs társadalom néhány elfogadott és elhallgatott makroelnyomási tételre és szabályra, egyszersmind ezer és ezer mikroelnyomásra épült. Horn Gyula az apparátusban nem a makroelnyomás szabályait tanulta, hanem azokat a mikroelnyomási technikákat, amelyekkel az apparátusban lévők kezelik a kívülállókat, s a hierarchiában alább kerültek. Megtanulta, hogy a rendszer csak „végsősoron” mutat erőt, a valóságos politika az alkudozás művészete.

Horn Gyula a falakat fokozatosan megközelítő magyar külpolitika tanonca, majd mestere lett. 1956 és 1968 után nem kellett magyarázni neki Magyarország helyét a térképen. Az a leleményes oldalgás és sompolygás, amit a magyar külpolitika a hatvanas évek második felétől folytatott, összefüggött a gazdasági reformmal éppúgy, mint a brezs-

nyevi politikához tapadással. Tele volt egyfelőllel és másfelőllel, egyrésztrel és másrésztrel. A magyar külpolitika egyszerre próbálta eladni és eltakarni a hatvannyolcas reformot. Hányszor kellett Horn Gyulának brezsnyevi oroszra fordítania, hogy a magyar reform valójában a dicsőséges Szovjetunió megvalósult szocializmusához való felzárkózás, s az olasz eurokommunistáknak, a német szociáldemokratáknak féleuropai nyelven eladnia, hogy a magyar reform lépés az európai demokratikus szocializmus felé. Ha a kettős fordítás sikerült, elégedetten mehetett haza.

Horn Gyula a hatvanas és a hetvenes években nem tartozott a reformerek közé. Nem kapcsolódott a Nyers-féle reformista áramlathoz. Annyira volt a piaci szocializmus híve, amennyire ekkor bárki a pártközpontban. Ha ez a hivatalos álláspont, szeretem, ha a hivatalos álláspont leveszi napirendről a reformokat, akkor én se szeretem. Sajátos módon a reformok nem annyira belülről, mint inkább a külföldi tapasztalatok alapján érintették meg.

A fordulatot magatartásában a hetvenes évek vége, a nyolcvanas évek eleje hozta. Ekkor derült ki három olyan megrázó tény, amely után nem politizálhatott tovább úgy, ahogy addig. Az első a szovjet pangás, a politikai szklerózis felismerése. A magyarországi, keletre figyelő politikusokba ekkor hasított bele az az érzés, hogy a Szovjetunió se politikailag, se katonailag se gazdaságilag nem fogja bírni a versenyt a Nyugattal. Ez, a politikailag előregedett vezetés alkalmatlan bármiféle változtatásra. A második felismerés ezzel párhuzamos. A szovjet gerontokrácia politikai szárnya már alig uralja az eseményeket, s ki vagyunk téve a marsallok kalandor örületének. A katonák képesek az afganisztáni kalandra, az SS-20-as rakéták fölszerelésére, egy dél-koreai békés utasszállító lelövésére. Vagyis attól kell tartanunk, hogy bármire hajlandók annak érdekében, hogy a világhatalmi szerepüket megtartsák, sőt, növeljék. És ebben a játszmában a marsallok úgy bánnak velünk, mint a tisztiszolgájukkal.

A harmadik élmény, a magyar reformpolitika „beérése”. A nyolcvanas évek elejére, a kádárista politikai szándékokkal ellentétben, a hetvenes évek recentralizációja dacára, a távlati gazdasági válság ellenére, a magyar „fogyasztói” gazdaság a csúcstra jutott Kelet-Európában. A „magyar modell” irigvelt volt a környező országokban, s ezzel a reform-moddellel lehetett dicsekedni Nyugaton. Így azután még azok is reformerekké váltak, akik korábban egyáltalán nem voltak azok.

E három élmény erősítette meg Horn Gyulát és másokat — például Szűrös Mátyást vagy Marjai Józsefet —, hogy függetlenedni kell a szovjet külpolitikától, hogy keményebb és egyenrangúbb hangot kell megütni a szovjet tárgyalópartnerekkel, és mozdulni kell Nyugat felé. Nem volt függetlenségi politikus. Gyakorlatias apparátus-politikus volt, aki felfogta, hogy nemzeti érdek az önálló magyar külpolitikai vonalvezetés. Ha nem tesszük, kiszolgáltatottá válunk egy hanyatló szovjet birodalmi vezetésnek, elvesztjük fizetőképességünket, s előnyünket, melyet a magyar reformmodelltől nyertünk.

1985-1988-ban Horn Gyula egyike azoknak az apparátusi „ifjú törököknek”, akik Grósz Károllyal az élen, a magyar politikai élet átalakítását is egy szükségszerű generációváltásban látták. Miként a Szovjetunióban vezetőváltás zajlott le Gorbacsov és társai javára, ugyanúgy kell végbemennie Magyarországon is egy nemzedékváltásnak az akkori ötvenesek és részben negyvenesek javára. Ebbe a váltásba belefért Grósz és Berecz, Pozsgay és Szűrös, Németh Miklós és Nagy Sándor, Maróthy László és Medgyessy Péter, akiknek el kellett takarítaniuk az öreg vezetést a Politikai Bizottságból és a kormányból. A

választóvonal nem a reformerek és az ellenreformerek között, hanem az öregek és a fiatalok között húzódik. S miként a gorbacsovi politikában is egyesült a peresztrojka és az uszkaerenyije kettősége, úgy hullámozott 1985 és 1988 között ebben a nemzedékváltásban is a reformisták és a növekedéspártiak, a demokratizálók és a központosítók áramlata.

Horn Gyula sohasem volt a legfelső MSZMP vezetés tagja. Szerencséjére vagy szerencsétlenségére nem jutott be a Politikai Bizottságba se Kádár, se Grósz alatt. Jellemző rá, hogy politikáját mindig másokon keresztül kellett képviselnie. Ebben a végső korszakban hol Grósz Károlyon, hol Németh Miklóson keresztül hallathatta a véleményét, illetve juthatott információhoz. Csak az tudja, akit megcsapott a pártapparátus szele, hogy micsoda vágyakozás volt a Politikai Bizottság tagsága iránt. PB-tagnak lenni ebben a nagy-szocialista állatkerthben, a nagyvaddá tételt jelenti. Legyél bár eredendően giliszta vagy vakond, a PB-tagság oroszláni, medvei méltóságot ad. Azt hiszem, hogy Horn Gyula álmában néha PB-tag.

Mindenképpen változást akart. Ennek a változtatási igénynek nem ideológiai, hanem gyakorlati okai voltak. Érezte, ha az MSZMP és kormánya nem áll a változások élére, ha nem nyit a társadalom, a külföld felé, akkor nemcsak a hatalom, hanem az egész történelmi folyamat kicsúszik a kezéből. A változás nem rendszerváltás. Feltevésem szerint osztotta azt az általános meggyőződést, hogy a szocialista rendszer a múlt században, illetve 1917-ben jól volt kitalálva, hogy a társadalmi egyenlőtlenség felszámolásának ez helyes iránya, csak a húszas évek közepén bekövetkezett sztálini fordulat tette elviselhetetlenné a rendszert. Nem elvi, hanem gyakorlati „demokratikus leninista” volt 1989-ig. Ezzel szakított 1989-ben.

Horn Gyula és mások 1989-es fordulatát sokféleképpen lehet magyarázni. Véleményem egy a sok közül: Horn a Németh-kormányban vált apparátus-politikusból hivatásos külpolitikussá. Amikor 1989 májusában a Németh-kormány technokrata csapataba belekerült, első ízben kellett megállnia a helyét professzionisták között. Első esetben fordult elő, hogy egy magyar kormánynak volt öt-hat olyan tagja, aki értett a szakmájához, sőt, szakmai stratégiával is rendelkezett, ha félretesszük előítéleteinket, tudomásul kell venni, hogy nemcsak a miniszterelnök, de Békesi, Medgyessy, Kemenes és Bartha is értettek a gazdasághoz, tudták miről van szó, elvitathatatlan a „professzori” Igazságügyi Minisztérium szakmai tekintélye, vagy Glatz Ferenc koncepcionális művelődéspolitikája. Ezek a miniszterek lehettek politikailag bátortalanok, néha súlytalanok, lehettek szakmailag elhibázott lépéseik, de nem voltak pártkader-dilettánsok. E hivatásosok között kellett Horn Gyulának egy iskolát kijárnia.

A rendszer végnapjaiban a kínlódo kormány felfogta, hogy semmi esélye a kádári alkudozásra. Nem tud kimenekülni egyes emberek személyi kapcsolata révén. Az alkut fejük fölött az MSZMP — elsősorban Pozsgay Imre — folytatta. A kormány magjának függetlenednie kellett az MSZMP-től, és radikális vagy kevésbé radikális szakmai programokba belevágnia. Megértették, hogy csak szakértői útjuk van. Vagy véghezvisznek valamilyen gazdaságpolitikai, külpolitikai, alkotmányozási fordulatot, vagy dicstelenül fognak eltűnni. A minisztereket a védekezés és összetartás helyzetébe sodorta, hogy a gazdaság válságos helyzetéért 1989 őszén és telén a Németh-kormányt tették felelőssé mind az ellenzéki pártok, mind pedig a szocialisták egyes politikusai. A felelősségre vonás pedig nagyon is kézzelfoghatónak tűnt, hiszen a rendszerváltók a bebörtönzést se tartották kizártnak.

Horn Gyula ebben a szorításban menekült társaival együtt előre. Igenis, előre. Belevágta a nagymarosi építkezés felfüggesztésébe, a KGST átalakításába, a szovjet csapatok kivonásának követelésébe, a keletnémetek kiengedésébe. Ez az előremenekülés és a párttársakban való csalódás fosztotta meg Horn Gyulát korábbi illúzióitól. Minden gyakorlati lépéssel közelebb került a többpártrendszerhez, a piachoz, a nyugati demokrácia elfogadásához. Ha nem hisszük vaknak, akkor tudnia kellett, hogy a fenti külpolitikai lépések hová vezetnek. Emlékeim szerint a radikális szakítók közé tartozott 1989-ben az MSZMP utolsó kongresszusán. Ennek a radikális hangvételnek volt köszönhető, hogy Horn Gyula bekerült a párt négy legfontosabb vezetője — Nyers, Pozsgay, Németh — közé.

Az MSZP élén

Nem volt rokonszenves, ahogy csörtetett. De ebben nyilván mindenkori irtózásom van a foglalatstól. Annyi bizonyos, hogy Horn Gyula egész jövőjét az MSZP-re tette fel. Nyomulása közben számolnia kellett azzal, hogy mérlegre fogják tenni az egyik oldalon, karhatalmista és apparátusi múltját, csekély reformista érdemeit, késői megtérését, ellenzéki kapcsolatainak hiányát, azt, hogy nem volt a Kerekasztal hőse, a másikon 1989-1990-es külpolitikusi teljesítményét, debattóri képességeit, állóképességét, s hajlandóságát, hogy a végsőkéig kitarson pártja mellett. Összevetve a többiekkel, hátrányosan indult. De ebből a hátrányból formált előnyt a későbbiekben.

Horn Gyulát három ok tette alkalmassá a szocialisták vezetésére. Az első, s talán a meghatározó, hogy Horn még fölfelé ment az MSZP-vel, annak vezetésével, ellentétben Pozsgayval, Nyerssel, Némethtel, akik lefelé mentek. Horn Gyula az MSZP-ben vált fontos politikai vezetővé. A többiek már mind elejtették a maguk történelmi zsákmányát: Nyers Rezső 1968-ban a reform szarvasát, Pozsgay — ásitó oroszlánként — 1986-1989-ben a második reformot, Németh Miklós a miniszterelnökséget. Innen már csak visszalépés volt számukra. Horn Gyulának az MSZP vezetése életművének koronája. Bizonyosan csalódás volt számára is az MSZP 1990-es választási eredménye, de erősítette az az érzés, hogy ebben a kis pártban ő a vezető.

Mindebből származik, hogy Horn Gyula e kis pártba össze tudta hozni a párt, a KISZ, a szakszervezet, az államapparátus azon töredékeit, amelyek nem menekültek ki a válalkozásba, a névtelenségbe, s el tudta hitetni, hogy nem szégyen egy ilyen pártban lenni. Pozsgay Imre vagy Németh Miklós szégyellte, s otthagyták embereiket. Horn Gyula nem szégyellte. Abban a karanténban, amelybe az MSZP szorult, csak olyan valaki lehetett tartósan vezető, aki el tudja viselni a megaláztatásokat, aki tud mosolyogni, ha nem köszönnek neki, aki saját példáján azt mutatja, hogy ebben a pártban lenni előremenés. Pokróc modora, apparátusi csínyei, a Nyers Rezső elleni palotaforradalom megszervezése ismerősek voltak. Ismerősek, és ezért elfogadhatatlanul elfogadhatóak.

A harmadik ok, amely Horn Gyulát alkalmassá tette, hogy nem volt ideológus, sőt, határozottan a kádárista párt pragmatikus vonalát képviselte. Az MSZP sikeresen vált az elmúlt négy évben a legkevésbé ideológus párttá. Pozsgay és követői párton kívül kerülésével a szocialistáknak a bürokratikus és a technokratikus vonulata erősödött. Olyan emberek kerültek előtérbe, akik nem avatkoztak érdemben a szabaddemokraták és a magyar demokraták ideológiai vitáiba, viszont képesek egy szervezet fenntartására, egy ágazat áttekintésére, egy előterjesztés megíratására, egy értekezlet levezetésére, egy választó közönségnek gyakorlati válaszadásra. Horn nem tetszelgett a nagy értelmiségi, a tudós

ideológus szerepkörében. E párt és vezetője kisemberi volt. Ezért kezdetben kicsinylették, de a nagy elmék dilettáns tündöklése és bukása Hornnak kedvezett.

Az MSZP karanténba zártóságának két évében szükség volt a fenti tulajdonságokra. Horn Gyula nem tudott új pártot csinálni, de a régit összetartotta. Oldalazva, kerülgetve fenntartotta a folyamatosság látszatát. Ma visszatekintve a szakítást tartjuk fontosabbnak. Az MSZP tagjai és szavazói számára azonban a folyamatosság volt a fontosabb: kitartani egy kis baloldali fészekben. A folyamatosságban a szakítást az hozta, hogy olyan baloldaliak is az MSZP-hez fordultak, akik korábban utálkoztak volna az MSZMP-től, akiknek értelmiségi lelkiismerete szólalt meg a növekvő szegénység láttán, s szakismerete háborodott fel a kormányzati teljesítmény kapcsán.

A magyar glóbuszon a többség tudatosan, nem félrevezetve, nem becsapva utasította el a Kádár-rendszert. Mindaddig, amíg a szocialistákon a kádári utódpartiság szaga érződött, a társadalom gyanakodott. A szocialisták kezdetben nemhogy győzelmet, de kegyelmet se remélhettek. Mert a karanténba nem a kormányzó pártok vagy a többi ellenzéki párt zárta őket, hanem a társadalom. Igen, a társadalom többsége. Ez a társadalom bennük büntette magát is, saját, korábbi elrontott évtizedeit. Horn Gyulát büntette azért az 1957 óta eltelt sok-sok évért, amikor az MSZMP apparátusában, vagy a kormányban dolgozott. Nem akarta őt, ahogy nem kívánta a korábbi főnökét, sőt korábbi önmagát sem. Büntette a régi rendszerben viselt felelősségeért. A társadalom büntetése enyhe volt, mert mindenkor beszámította Horn Gyula 1989-es fordulatát, elismerte jóvátételi szándékát, részvételét az átalakulásban. A népszerűségi mutatók mutatták, hogy a társadalom nem akarta kitaposni a politikai életből, csak egy ideig nem kívánt pártjával és vele kormányzó pozícióban találkozni.

Horn Gyula józanságát mutatja, hogy nem szimatolt a szocialisták bezárása és bezáródása mögött valamifajta hazai vagy nemzetközi összeesküvést. Felfogta, s a szocialisták többsége is tudatosította, hogy nem egy amerikai-szovjet megállapodás, se a nemzetközi tőke titkos központi bizottságának határozata, se az Antall-Tölgyessy paktum, se Orbán Viktor éles szavai eredményezték gettóba szorításukat. Megértették, hogy nem a parlamenti pártoktól függ a felmentésük. Vagy meggyőzik a társadalmat, hogy átalakulásuk hiteles, vagy nem fognak kijönni a karanténból. S tapasztalataim szerint, Horn nem sértődött meg a „buta magyar társadalomra”. Mindenki megsértődhet, ő nem. Tudomásul vette, hogy most másé a zsákmány. Holnap ügyesebben kell cserkészni.

Nem számítottak, nem is számíthattak az ellenfelek ilyen gyors öregedésre, romlásra. A társadalom szinte végig kísérletezte bizalmával a pártokat: 1990 tavaszán az MDF-et, 1990 őszén az SZDSZ-t, 1991 második felétől megszerette a Fideszt, s némileg belenyugodott, hogy az MDF-kormányra van ítélve. De 1992 második felétől, az MDF elcsurkásodásának, s a gazdasági helyzet mocsarasodásának hatására, félve, óvatosan, bizalmatlanul, de benéztek az MSZP-ért a purgatóriumba. Az MSZP még csak a purgatórium első stációjából nézett kifelé. Szembetalálkoztak a pokol felé igyekvő többi párttal. Azok olyan gyorsan kötöttek szövetséget mindenféle hatalmak és pénzek ördögeivel, hogy egymás sarkát taposták a pokol felé vezető úton. A szocialistákat meglepte a társadalom tekintete. Nem voltak erre felkészülve. Érezték, hogy a tisztítótűzben kellene még négy évig lenni.

Horn Gyula jobban hozzá volt szokva az elutasításokhoz, mint az elfogadáshoz. Azt hiszem, sejtette, hogy nem csinált semmi különösebbet. Nem volt sokkal jobb 1992 után.

Egyszerűen csak nem volt módjában rontani. Nem mutathatott hatalmi arroganciát, mert nem volt ki felett. Nem vihette a rablott holmit, mert figyelték minden bokorból. Nem paktálhatott, mert nem volt senki hajlandó paktálni vele. Nem hihették róla, hogy egyezne a jobboldallal, mert az sose állt szóba vele. Nem gondolhatták, hogy megálapodik a szélsőballal, mert akkor elfogy minden levegője.

Elég ravasz volt ahhoz, hogy tudja, a szakszervezetek nélkül semmire se jut. Azt is érti, hogy a szakszervezeteknek legalább annyira szükségük van rá és szervezett pártjára, mint neki Nagy Sándorra. Jobban érti, mint ellenfelei, hogy Nagy Sándor kettős kötésű hős: egyszerre szakszervezeti érdekképviselő és tb-önkormányzati fizető. Már korábban „foglyul esett”, mielőtt még az MSZP befolyási körébe került volna. De Horn Gyula azt is felmérte, hogy a szakértő technokraták nélkül se megy semmire. Személyében kapcsolja össze a feleket. Feltehetően egyik oldal se rajong érte, de csak az ő szobájában találkozhatnak. Lustasága vagy ravaszsága lehetővé tette, hogy a párt demokratizálódjon, hogy helyi autonómiák alakuljanak ki. Nem épített ki központosított egyeduralmat. Miként az is bizonyos, hogy a párton belüli konszenzus egyetlen fenntartója, akinek elvülhetetlen érdeme: egy vesztes kicsi pártot vezetett négy éven át, s feltehetően eljuttattott a győzelemhez.

Gondja kezd hasonlatossá válni Antall József 1990-es problémájához. Egy kicsiny pártcskából hónapok alatt uralkodó nagy pártot kell csinálnia, úgy, hogy a patrónus-kliens rendszert legalább részben ne érvényesítse. Köpenye és a szocialisták malaclopója alatt karrieristák szárai indulnak neki. És aligha tudja megoldani azt a problémáját, hogy nem ért a gazdasághoz egy olyan korszakban, amikor minden a gazdaságban dől el. Nem vitathatóan érdekli a gazdaság, csak éppen nincs fogalma róla. Nincs hozzá érzéke. Van ilyen. És már se idő, se alkalom, hogy megtanulja. Lehet-e így valaki miniszterelnök? S ha nem lesz az, akkor mit talál ki magának? Királycsináló? Pártból kormányt vezérlő tárca nélküli főminiszter? Ki tudja?

Horn esetében is kérdés: mit fog csinálni erő és hatalom birtokában? Antall kedves és barátságos úr, Kis rokonszenves tudós gondolkodó, Orbán harcos focista fiú, Horn kedélyes emberke. De a hatalom sajtja már kiesett az MDF-holló szájából. Ott hull. Lehet, hogy ettől eltűnik a kedélye? Tán majd a kaméleonidászokkal tart? Nem félek én nagy diktatúrától. Csak tartok az aprócskától. A választó nézegeti Horn Gyula képét. Mint ebben a században annyiszor, a jobb híján választ, vagy belenyugszik a hatalomra emeltebbe. Bizonytalan. Én is az vagyok. Festem a képet. Jaj, Istenem, de jó volna nem tudnom róla annyit! De jó lenne újra tapasztalatlannak lenni!

Már jól tudom, hogy siker vagy kudarc nem sokat számítanak. Csak az fontos, hogy milyen emberré tettek minket, s milyen embert tudunk ezután csinálni magunkból. Sejttem, hogy milyen emberré tette a szocialisták vezetőjét a világ. Még nem tudom, hogy mit csinált magából. Ennek leszünk tanúi nemsokára.

Lengyel László

Népszabadság, 1994. április 9.

A MEGLELT TÖRTÉNELMI ALKALOM

Négy év alatt kiderült, hogy a választók által 1990-ben hatalomra juttatott kormány a jelenkor magyar társadalmi valóságától lényegesen jobbra áll. Nem képviseli azt a jelentős többséget, amely szociáldemokráciát és baloldali liberalizmust akar. Ezt az egyensúly-eltelődést állította helyre már most a választás első fordulója is.

Valóban ennyire szociáldemokrata és baloldali liberális a magyar társadalom? Húsz év óta hiszem és tudom, hogy ez a helyzet. Ezért éreztem életem nagy igazolásának a jelen választási eredményeket.

A leváltásra kerülő kormányzat alapvetően tévedett abban, hogy az elmúlt negyven év csak a sztálinizmust, a Rákosi-rendszert, az '56 utáni megtorlásokat, a sajtószabadság és a politikai demokrácia hiányát jelentette. Az elmúlt negyven évnek, különösen a legutóbbi húsznak, voltak eredményei is, amit a hatalomra kerültek nem vettek ugyan tudomásul, de a magyar nép annál inkább.

Ledőltek a feudális korlátok, a társadalom mindennapi életében megszűnt a történelmi osztály, a származási nemesség és a főpapság hatalmi monopóliuma, elvesztette megosztó szerepét a nemzetiség, a felekezeti hovatartozás és a vagyoni helyzet. Megszűnt milliók rettegése a munkanélküliségtől. Az utolsó évtizedre a szocialista rendszer hibái is sorvadoztak. Az egyetlen pártból, a megszállottak elit csapatából tömegpárt lett, amelyben még az értelmiség jelentős része is megtalálta a helyét, tettvágának fokozatosan táuló kiélési lehetőségeit. A cenzúra ereje is megkopott, de ez a tömegeket egyébként sem nagyon érdekelte.

Mindez nem jelentette azt, hogy meg lehetett és meg kellett volna maradni a régi úton. Az nem Európához, hanem onnan elvezetett, az nem biztosíthatta volna a felzárkózás lehetőségét. Jó volt arra, hogy sok mindent összetört, amitől erőszak nélkül nem lehetett volna megszabadulnunk. Jó volt, hogy véget ért, és ezer év után talán a legtöbb reménnyel megindulhattunk a fejlett világhoz való társadalmi és gazdasági felzárkózás útján.

A magyar társadalom a szocializmus bukása után mint relatív baloldali állhatott Európá kapujában. Ezt azért kell szem előtt tartanunk, mert a megelőző százötven évben jobboldaliságunk, konzervativizmusunk volt a felzárkózás fő társadalmi akadálya. Nemcsak az urainké, de a nép többségéé is. A baloldaliságot nem ideológiai, hanem társadalmi értelemben használom. Középből az a társadalom, amelyben gyengék a társadalmi tradíciók. Kevésbé számít a származás, a vallás, a szülők vagyoni helyzete, meggyengül az öncélú nacionalizmus, azaz nagy a polgárosodás dinamikája.

A szocializmus utolsó húsz évét a történelem úgy tartja majd számon, mint azt a ritka kort, amelyben jól vizsgáztunk. Jól vizsgáztunk a világpolitika mindkét tábora által számunkra szűkre szabott kényszerzubbonyban. Elmondhatjuk, hogy a Jaltában ránk mért sorsot az első húsz évben, a nép óriási többségének akarata ellen, törpe vezetőink túllihették ugyan, de a másodikban a szocialista táboron belül mindenkinél jobban ügyeskedtünk. Ezért történelmietlen a jobboldalnak az az igyekezete, hogy az elmúlt negyven évről azokat teszi felelőssé, bűnbakokká, akik a kevés lehetőséget is kihasználták. Megfelelkeznek arról, hogy minket Sztálinnak Rooseveltt és Churchill adott oda, nem a magyar baloldal. Az érdemek különösen megilletik a Németh-kormányt, amely a század legjobb magyar kormánya volt, és még önnön érdekeit is feláldozta a minél simább

demokratikus átmenetért. Az előző választáson nyertes kormánykoalíció a hatalom birtokában mindinkább távolodott, ahelyett hogy közeledett volna a nyugati értelemben vett középjobb irányhoz.

A demokrata fórum a hármaskörből fokozatosan kiépítette monopolhelyzetét. Tetézte azzal, hogy a kezdeti populista jobboldaliságát mindinkább fel kívánta cserélni a fél évszázaddal korábbi úri rendszerrel, amit azonban már nem csak az ilyen változás által legjobban érintett liberális értelmiség, de a magyar nép többsége sem fogadott el. A demokrata fórumot Antall és csapata bizonyos mértékig megmentette ugyan a nemzetközi elszigetelődéstől, de egyúttal a sírásója is lett. A párt a nemzeti humanizmus alakulataként indult, de tapasztalatok hiányában Antallhoz fordult, és így benne a mindig politikai elhivatottságot érző nemesi hagyatékhoz nyúlt vissza a politikai vezetésben. Ez aztán felemésztette.

Antall történelmileg akkor tévesztett utat, amikor a kisgazdák által felajánlott második hely helyett az MDF első helyét választotta. Megfeledezett az apai tradícióról: a magyar jövő útját a népi baloldalisággal közösen kell keresni. Aki történelmi szerepre vágyik, az ne annyira az úri, jobboldali politikai, mint sokkal inkább a progresszív népi múltba kapaszkodjon.

Antallnak az MDF-fel szemben a tradíciókkal rendelkező kisgazdapártra kellett volna alapoznia tartós történelmi szerepét. Ezt mutatja a jelen választás eredménye is. Az éppen Antall által szétvert kisgazdapárt a sok tekintetben demagóg Torgyán vezetése alatt is a négy éven át szinte egyedül uralkodó MDF-fel csaknem egyenlő erejű pártként került ki a választásból.

Az Antall-politika elutasítását mi sem bizonyítja jobban, mint egyrészt azoknak a kisgazdáknak a totális politikai megsemmisülése, akik összejátszottak a kormányfővel, másrészt a vele szemben lázadó kisgazdák sokak várakozásán felüli, de realisan várható, jó szereplése.

A káderekkel szűkösen ellátott kereszténydemokraták megtartották korábbi arányukat annak ellenére, hogy ők is kevésbé hasonlatosak nyugati testvérpártjaikhoz. Kevésbé keresztények, azaz megbocsátók és szociálisak. Túlságosan klerikálisak, azaz inkább a vallási hierarchiát képviselik. Ötven évvel a nyugati követelmények mögött járnak.

Nincs alapja annak a bizonyítvány-magyarázatnak, hogy a demokrata fórum azért bukott meg, mert vállalta a szükségszerű, de népszerűtlen feladatokat. Azért vallott kudarcot, mert elszakadt a néptől, elvesztette kezdeti populista lendületét, elbürokratizálódott, kikezdte a korrupció. Belül nem a kezdeti populista mag győzött, hanem őt gyűrte maga alá az Antall vezette úri restaurációs kísérlet tábor. Az ennek mindenáron ellenállók pedig a mind szélsőségesebbé váló Csurka-táborba sodródtak. Ezen már Antall halála sem segített, hiszen a garnitúra szerényebb, pragmatikusabb tagjai vették át a stafétabotot. Nekik már sem elég akaratok, sem elég idejük nem volt a korrekcióra.

A választás másik nagy vesztese a Fidesz. Vele egy nagy történelmi lehetőség szalasztódott el. Békeidőben a magyar társadalmat mindig a viszonylagosan megkésett generációváltás, az előregedés jellemezte. Most is felismerte a közvélemény, hogy fiatalításra volna szükség. Ezért fogadta olyan lelkesen az ismeretlenségből előlépő Fideszt. Ahogyan a szociáldemokraták 1990-ben szalasztották el a történelmi lehetőséget, úgy most a Fidesz. Vezetőségük vagy inkább vezetőjük, hibát hibára halmozott. A legnagyobb

tévedése az volt, hogy jobbra vitte a mozgalmat. Az a fiatal, aki jobboldalra helyezkedik, eljuttassa a jövőjét, hiszen éppen fiatalságának az erényét adja fel. Fiatalkorban a jobb-oldali liberalizmus fából vaskariká.

A Fidesz lemaradásának másik oka, hogy Orbán Viktor pártjának és a magyar politikai életnek vezére és nem a szolgálója akart lenni. Márpedig a nép egészséges ösztönnel és az elmúlt negyven évből tanulva fél a vezértípusoktól.

Az MSZP győzelmét elsősorban a jobboldal leszereplésének köszönheti. De nem csak annak. Szerény maradt. Még a másik oldal mocskolódását is türelemmel viselte. Kiderült, hogy a rágalmak és múltjának felhánytorgatása szavazatokat hozott.

Javára vált az MSZP-nek az is, hogy sok jó szakemberrel rendelkezik. Az előző kormányzat a bevált szakembereket kiselejtezte, hogy a hozzá nem értő, tapasztalatlan híveit pozícióba juttathassa.

Az MSZP-nek ugyancsak jó húzása volt, hogy a munkavállalók fő érdekvédelmi szervezetével szövetséget kötött. Egyetlen más párt sem tanult az egy évvel korábbi társadalombiztosítási önkormányzati választásokból, amelyekben az MSZOSZ lényegében a saját erejéből, a kormánnyal és az ellenzéki pártok többségével szemben győzött. Egyetlen párt volt, amely felismerte, hogy a nagy és még sokáig fenyegető munkanélküliség mellett a szakszervezetek szükségyszerűen nagy politikai hatalmat képviselnek, és azt is kell képviselniük.

A másik nagy győztes az SZDSZ. Nem tudok példát arra, hogy egy nem csak a nevében, de a szellemében is liberális párt ilyen credményt ért volna el akárcsak nálunk sokkal liberálisabb társadalomban is.

A győzelem jelentős mértékben a saját érdemük. Megőrizték szakembergazdagságukat. Csökkentették történelmi Budapest-centrikusságukat. Szerencsésen választottak miniszterelnök-jelöltet. Befogadták a Fidesz legnépszerűbb kitagadott fiát. Vállalták a szocialistákkal való koalíció lehetőségét. Nem zárkóztak el a szintén liberális, de egyre inkább jobbra tolódó Fidesztől.

A szélsőséges pártokra adott kevés szavazat pedig Európa-rekordot jelent. Ilyen józan választótáborral kevés ország dicsekedhet. Ez önmagában minden diplomáciai sikernél pozitívabb jele annak, hogy közeledünk Európához.

A siker objektív társadalmi háttérét pedig az adta, hogy a magyar vidék polgári bázisa kiterbélyesedett. A korábban konzervatív vidék a polgári jövőben bíz. Minden megelőző magyar liberális párt kénytelen volt a szűk pesti polgárságra, azon belül is elsősorban a zsidóságra támaszkodni. Ők adták a magyar liberalizmus táborának a 90 százalékát. A vidéken nem számíthatott szövetségesre. Húsz éve mondom, hogy Európa egyik legszélesebb alapon polgárosodó társadalmává tett bennünket a másod-, fekete- és szürkegazdaság kormányhatalmak által le nem győzhető szövvénye.

Minden választás minősítését arra kell alapozni, hogy mennyire felel majd meg a leendő törvényhozás és kormányhatalom összetétele a társadaloménak. Ezért ezt a mostani választást ezer éve várt sikernek fogom fel. Ezer év óta nem volt arányosabb társadalmi képviselőtünk, mint amilyen most lesz. Most nem szalasztottuk el a történelem által kínált alkalmat.

Kopátsy Sándor

KUDARC ÉS ESÉLY

A választásoknak két nagy vesztese van: az MDF, amely az 1990-ben megszerzett első helyéről a harmadikra csúszott vissza, és a Fidesz, amely egy éve még a győzelemben bizakodhatott, s most a hatodik helyen végzett. A vereség okai minden bizonnyal különbözök — mi most az MDF-fel történtek magyarázatára teszünk kísérletet.

Nézzük előbb a számokat. Az MDF négy éve az első fordulóban 1 186 677, a másodikban 1 416 472 szavazatot kapott. Most az első fordulóban 632 565-öt. Híveinek a száma nagyjából a felére csökkent. 1990-ben a 20 választókerületből 16-ban az első, 4-ben a második helyen, 1994-ben 13-ban a harmadik, 5-ben a negyedik, 2-ben az ötödik helyen végzett. Támogatottsága regionálisan némileg kiegyenlítettebb lett. Akkor a két szélső érték 38,49 (Csongrád) és 16,38 (Somogy) százaléka volt, most 14,96 (Budapest) és 8,64 (Komárom) százalék között mozog. A többi területi választókerületben az eredménye 9 és 13 százalék között van.

Az MDF kétségtelenül súlyos, de nem katasztrofális vereséget szenvedett. Változatlanul az egyik legerősebb párt, amely az ország egész területén számottevő, s úgy látszik, bázisa szilárd, nagyobb, mint 1990-ben az MSZP-é volt.

Az egyéni jelöltekre leadott szavazatok további következtetésekre is lehetőséget adnak. Minden ironia nélkül fogalmazhatok úgy is, hogy az MDF az egyik legurbánusabb és leginkább értelmiségi párt: az 1990-es eredményt megközelítő, 20 százalék feletti eredményt elérő 8 képviselőjelöltje közül 7 Budapest belső kerületeiben (a „Nagykörúton belül”) indult el a választásokon. De a közvéleménykutatások is azt mutatják, hogy az erősen értelmiségi indíttatású kritika ellenére leginkább értelmiségi bázisát sikerült megőriznie. Szavazótáborán belül a diplomások aránya 20 százalék, ami magasan meghaladja — az SZDSZ kivételével — a többi pártban képviselt arányt.

E tények egyrészt azt mutatják, hogy az MDF nem vált „Mucsá” pártjává, nem szakadtak meg kapcsolatai az ország egyetlen régiójával, s az értelmiséggel sem. Másrésztől viszont lehetőséget kínálnak a vereség okainak a megszokottól eltérő magyarázatára.

Azt már korábban is tudtuk, hogy szilárd választói táborok nem alakultak még ki Magyarországon. Most az is bebizonyosodott, hogy 1990 és 1994 között éppen a három legnagyobb párt szavazói változtatták meg leginkább pártpolitikai álláspontjukat. Az MSZP megháromszorozta támogatóinak a számát, az MDF elveszítette a felét. De a pártot cserélők száma ennél minden bizonnyal nagyobb volt, hiszen mind az SZDSZ, mind az MDF táborában nagy átrendeződés történt. Az FKGP és a KDNP szavazóköre változott még a legkevésbé, ami nem meglepő, hiszen esetükben olyan réteg-, illetve világnézeti pártról van szó, amely nem tudott kitörni rétege, világnézete (és egy generáció) gettójából. E két párt — valamint a generációs kötöttséget túllépni nem tudó Fidesz — azonban a szavazó polgároknak csak mintegy negyedrészt vonzotta és vonzza magához. 1990-ben 27, 1994-ben 23-24 százalékát. Ha hozzájuk számoljuk az MDF mellett kitartó 12 százalékot, valamint azokat, akik az elmúlt négy évben szilárdan álltak a másik két párt mögött, e három parlamenti párt elkötelezett híveinek a számát sem becsülhetjük 30 százaléknál sokkal magasabbra. Azt hiszem, joggal feltételezhetjük, hogy a választásokon részt vevő polgárok legalább 40 százaléka elsősorban szituációhoz kötötten szavazott.

Az MDF vereségének döntő okát e csoport véleményének a megváltozásában kell

keresünk. Az ő döntésüket minden bizonnyal nem ideológiai-világnézeti motívumok, nem a kormányzati stílussal szemben táplált ellenérzések, nem a szimbolikus szférában zajló hadakozások, a „kultúrharc,” a „médiúmháború” eseményei határozták meg elsősorban, hanem az, hogy a vezető kormánypárt tevékenységét rossznak, mert eredménytelennek ítélték meg. Feltevésem szerint ez bizonyult döntőnek, hisz nem ellensúlyozhatta — mert ebben a csoportban ki sem alakult — a párhúság, az ideológiai-világnézeti elkötelezettség, a politikusokhoz fűződő bizalom.

Mi volt a fő oka annak, hogy oly sokan ítélték sikertelennek, sőt károsnak az MDF által vezetett kormány tevékenységét? Feltehetően van igazságuk azoknak is, akik a körülményekben, s azoknak is, akik a kormányzásban találják meg a magyarázatot.

Azt hiszem, több egyszerű mentségkeresésnél a párt vezetőinek a rendszerváltás nehézségeire való hivatkozása. A rendszerváltást végrehajtó politikai erők mindenhol szétforgácsolódtak; hogy néhány személyiség (mint pl. Milosevic vagy Iliescu) kulcspozícióban maradt, aligha meggyőző ellenbizonyíték. Elmondható tehát, hogy a vereség mintegy be volt programozva. De az elemzésben itt megállni az MDF-től a lehető legnagyobb ostobaság — a tapasztalatokból való okulás elmulasztása és egyben jövőendő esélyeinek az elpackázása — volna. Ha mást nem is, a vereség arányát, a párt, illetve a kormány politikájában rejlő okok is magyarázzák.

A legsúlyosabb hiba talán az volt, hogy nem vették észre vagy nem tudták feldolgozni azt a tényt, hogy jelenleg e térségnek éppen legnagyobb reményeket keltő országaiban egy kormány népszerűségének csökkenését semmiféle ideológiai offenzívával megállítani nem lehet. Alapulhat az nemzeti, keresztény „európai”, konzervatív vagy liberális értékeken, a polgárok zömének praktikus megfontolásokon alapuló ítéleteit nem változtatják meg, csak felidegesítik őket. A választópolgárok igen jelentős része ugyanis nem kötődik ideológiákhoz, és kevés affinitást mutat az értékelvű megközelítések iránt. A versengő ideológiákból legfeljebb a létező állapotok védelméhez vagy kritikájához szemelgetnek érveket, választanak értelmezési kereteket, és csak ebben a formában használják. Cselekvési motívumként, megtartóerőként csak korlátozott körben hatnak. Azok körében, akiket nem kell megnyerni, akik életre-halálra elkötelezettek. E csoportok viszont kisebbséget alkotnak, s többséggé — normális állapotokat feltételezve — nem is válnak soha.

Igaz, ennek következtében a kormány mozgásterére igen szűk, vagy képes gyors és kézzelfogható eredményeket felmutatni, vagy megbukik a választásokon. Nagy a csábítás az ideológiai offenzívára, ami viszont elzárja az utat a praktikus megfontolások elől. Ez történt az MDF-fel is: a vereség mérséklésére alkalmas eszközöket sem találta meg.

A méltányosság — de persze a józan ész is — megköveteli, hogy ne azt vessük a szemére, amiről nem tehet. A választók jelentős része alighanem a csoda elmaradásáért büntette; ennek kivédésére nem is lehetett volna eszköze. Ám saját korlátai is hozzájárultak vereségéhez: a párt „kemény magját” jellemző gondolkodásmód, társadalmi szemlélet, egy értelmiségi-szubkultúra értékrendjéhez, előítéleteihez való erőteljes, olykor elvakult ragaszkodás stb. — egyszerűen a dogmákba való bezárkózás.

Az ortodoxia megtartóereje igen nagy lehet. Ám egy kormányzó erő számára nélkülözhetetlen valóságglátást, a sikeres cselekvési lehetőségek megtalálását erősen korlátozza. Az MDF-nek nem sikerült a zömében öröklött, de részben maga által, részben el-

lenfelei által megalkotott csapdából kivergődni, noha alkalmanként többen maguk is érzékelték létüket. Ma már aligha vitatható, hogy például a „médiumháborúban” a vezérkar kifejezetten önsorsrontóan cselekedett. A módszer, amivel a kitörést megkísérelte, rosszabb helyzetet teremtett számára, mint amiben korábban volt.

A példákat szaporíthatnánk, igaz, alighanem mindig találunk mentségeket is. Hisz a politika nem pusztán logika, több racionalitás létezik egymás mellett, s mindegyik korlátozott. A megismerés legfontosabb eszköze a próbálkozás — senki nem gondolhatja azt, hogy a döntések minden következményét előre láthatja. A korrekció lehetősége is behatárolt, hiszen egyetlen párton belül — demokratikus struktúrárt feltételezve — több szándék, több akarat, több erőcsoport tevékenykedik.

Nos, az MDF ebben a tekintetben belsőleg valóban „demokratikus”, de fogalmazhatunk úgy is, erőteljesen megosztott volt. Antall erőfeszítései nem voltak elégségesek, néhány ponton talán irányt is tévesztettek, a Lezsákkal együtt — vagy által — létrehozott kompromisszum pedig a problémáknak csak kisebbik részét oldotta meg. Annak az árán, hogy újakat teremtett.

Magyarázatot ebben az esetben is találhatunk — senki ne higgye, hogy létezett volna könnyű megoldás. Az MSZP-nek sem sikerült megoldania a Hajdú-ügyet, holott alighanem könnyebben rendezhető lett volna, mint az MDF-ben a Csurka-probléma. De hát egy kormányzó pártnak mindig nagyobb árat kell fizetnie tévedéseiért, tehetetlenségéért, mint egy ellenzékinék. Korrekciós képessége viszont csekélyebb, a struktúrák erősebben kötik.

Egy hosszú távú stratégiában gondolkodó pártnak tehát nemcsak veszteséget jelent, ha a választói akarat kormányzó pártból ellenzéki párttá teszi. A vereségből előnye származhat: esélyt kap a megújulásra.

Ha az MDF képes lesz a megszerzett tapasztalatokat feldolgozni, ha képes lesz a szituációnak megfelelő következtetésekre jutni, ismét az ország meghatározó ereje lehet. Az arroganciát, a klientúra építését, a szociális érzéketlenséget s hasonló bűnöket — még ha tényleg elkövették volna is — a választópolgárok zöme elfelejti. Tapasztalhattuk, többet is megbocsátott az elmúlt négy év alatt. A feltehetően létrejövő szociálliberális koalíciótól, a „balközéptől” „jobbra” — tekintsük most értelmesnek a kategóriákat — igazi versenytársa legfeljebb a Fidesz lehet.

De azt hiszem, az MDF pozíciói jobbak. Neki csak egy feladatot kell megoldania. Szilárd bázisának zömét megtartva alkalmassá kell tennie magát arra, hogy a pártkötődésekkel nem rendelkező mintegy kétmillió választópolgárból legalább egymilliót maga mellé állítson. De ehhez el kell kerülnie az ellenzéki pártokra leselkedő csapdát: nem szabad egy zárt ideológiába, az ortodoxiába menekülnie, nem szabad a radikális, „bajkeverő” ellenzékiesség vonzását elfogadnia, nem szabad olyan utat választania, ami egy értelmiségi- vagy/és egy generációs karanténba vezet. Nem az értékeit kell feladnia. De vallott értékeit úgy kell képviselnie, olyan személyeket kell felvonultatnia, olyan hangot kell találnia, ami nemcsak híveit tartja meg, de a pártot alkalmassá teszi arra, hogy az el nem kötelezett emberek százezrei vágyaikat beleláthassák.

Sikerét — saját hibáin túl — csak ellenfeleinek eredményes kormányzása akadályozhatja meg. De a nemzetének valóban elkötelezett párt esetében ez sem lehet kudarc.

Schlett István

Magyar Hírlap, 1994. május 19.

A „SZAKÉRTŐI” KORMÁNY

Az Antall-kormányval szemben négy esztendőn át szünet nélkül hangoztatott vádak egyike volt a szakértelem hiánya. Újra és újra szemére hányták a néhai miniszterelnöknek, hogy független szakemberek helyett hozzá nem értő politikusokra bízta az egyes minisztériumok irányítását, s ráadásul azok közül is a legrosszabb dilettánsokra. Mindezt úgy kellett érteni, hogy vannak a szakemberek, akik értenek hozzá, és vannak a politikusok, akik nem, s ez utóbbiak között is még azok, akik aztán végképp nem. Ez volt tehát az Antall-kormány. Bezzeg az elődje. No meg majd az utóda! A szocialisták egyik legfőbb választási ígérete volt ez, Horn Gyula szüntelenül erről beszélt, minden ezt sugallta, ezért tettek szemüveget a pártelnök kezébe a választási plakátokon: „hogymint a szakértelem kerüljön kormányra”.

Hogy a „szakértői-kormány” mítosza négy esztendőn át csupán ködösítés volt, a hivatalban lévő elleni rosszindulat eszköze, azt mostanáig csupán sejteni lehetett. Az új kormány megalakulása óta tudhatjuk is.

1.

A „szakértő-szakértők” egyik sarkalatos szempontja volt, hogy az adott tárca gazdája nem pártpolitikus, hanem pártoktól független szakember legyen. Nézzük a tényeket. Az Antall-kormányban öt ilyen személyiség kapott helyet. *Kádár Béla*, *Rabár Ferenc*, *Mádl Ferenc*, *Pungor Ernő* és az a *Boross Péter*, aki akkor még (egészen 1992 őszéig) szintén pártonkívüli. Ugyanígy személy *Kupa Mihály* is, aki 1990 decemberében veszi át Rabár helyett a pénzügyi tárcát. Ráadásul nem akármilyen minisztériumokról van szó, hanem döntő fontosságúakról, gazdasági kulcspozíciókról. A már említett pénzügy mellett ilyen a nemzetközi gazdasági kapcsolatok minisztériuma is, amelyik egy olyan nyitott gazdaságú kis ország számára, mint amilyen Magyarország, létfontosságú. Ezeken túl független tudósok irányítása alá kerültek a gazdaság olyan stratégiai fontosságú területei, mint a műszaki fejlesztés (Pungor) és a tudománypolitika (Mádl). A szélesebb közvélemény kevéssé van tisztában azzal, hogy mekkora jelentőséggel bírnak a modern politikában a titkosszolgálatok. A Nemzetbiztonsági és az Információs Hivatal szerepe, egyesek szerint a külügyénél is fontosabb. Antall — amíg tehette — ezek felügyeletét is pártonkívüliekre bízta, előbb Borossra, majd *Gálszécsy Andrásra*. A miniszterelnök mindezek révén óriási eredményeket ért el a pártpolitikai ambíciók visszaszorítása terén. Nem csupán a kiscgazdákat, hanem saját pártját illetően is. A miniszteri székek egyharmadát meg tudta védelmezni a nemkíváncsi ambícióktól, további esetekben pedig tárca nélküli posztot adott nekik. (Ez utóbbit mindig a gyakorlati politika iránti legteljesebb érzéketlenséggel és a legolcsóbb szociális demagógiával támadták a sajtóban, ahelyett, hogy legalább néha méltányolták volna a taktikai finomságokat és a be nem következett károk révén keletkező, vélhetően nem akármilyen nagyságrendű hasznot. No persze ehhez kellett volna némi hozzáértés és egy csipetnyi jóindulat. Sajnos, ezeknek épp az ellenkezője volt adott. A csipetnyit is beleértve.)

2.

Ezek voltak tehát a „merőben pártpolitikai jellegű, a szakértelmet semmibe vevő” Antall-kormány jellemzői. Nézzük meg ezek után, hogy a tisztán „szakértői” Horn-kormány vajon milyen eredményeket ért el a független szakértelem pártpolitikai érdekek rovására történő érvényesítése terén. *E kormányban csak és kizárólag pártpolitikuskok foglalnak helyet*, oda egyetlenegy pártonkívüli szakember nem kerülhetett be. Korábban volt ugyan szó egy Medgyessy Péter nevű közgazdászról, egy Kulcsár Kálmán nevű akadémikusról, egy Glatz Ferenc nevű professzorról, akik ráadásul rendelkeznek is már kormányzati tapasztalatokkal, de aztán találtak helyettük nagyobb szakértőket. Egy Pál László nevűt, egy Vastagh Pál nevűt és egy Fodor Gábor nevűt, akik ugyan nem professzorok, még kevésbé akadémikusok, nem voltak miniszterek sem, ellenben mindhárman pártpolitikuskok. Mondhatnám azt is, hogy no comment, de nem leszek ilyen finom. Rögzítsük csak precízen: a magyar tömegkommunikációban uralkodó vélemények szerint az a szakértői kormány, amelyikben csak és kizárólag pártpolitikuskok kapnak helyet, és az a nem szakértői, amelynek legalább egyharmada pártoktól független szakértőkből áll.

Lépünk tovább. A „szakértő-szakértők” másik, ugyancsak folyamatosan hangoztatott vádjá az volt az Antall-kormánnyal szemben, hogy ha voltak is szakmabeli tagjai, azok a leggyengébbek, a legkevésbé kvalifikáltak voltak a szakmán belül. Nézzük megint a tényeket. Volt először is *két akadémikus*: Pungor Ernő és Mádl Ferenc. Volt összesen hat egyetemi professzor az előbb említetteken kívül Kádár Béla, Rabár Ferenc, *Botos Katalin* és *Für Lajos*. Három egyetemi docens: *Bod Péter Ákos*, *Jeszzenszky Géza* és *Andrásfalvy Bertalan*. Továbbá és egyébiránt tudományos munkatársak, kutatók, külföldi egyetemek vendégtanárai, nemzetközi tudományos intézetek tisztségviselői. A Horn-kormányban ezzel szemben van egy darab címzetes egyetemi tanár (Békesi), egy darab docens (Vastagh) és egy darab tanársegéd (Fodor). Ennyi. Legyünk megint akkurátusak: a magyar sajtó szerint tehát szakértői az a kormány, *amelyikben elvétele akad szakmai vagy tudományos címet-rangot elért személyiség*, (ha mégis volna, az lehetőleg alacsonyabb fokú legyen); nem szakértői, más szóval dilettáns pedig az, amelyikben nagy számban fordulnak elő magasan kvalifikált emberek (a nemzetközi tekintély külön hátrányt jelent).

3.

Ezek után nézzük meg kissé közelebről is az új kormány összetételét. Csak és kizárólag a *szakértelem* szemszögéből. A miniszterelnöki poszt roppant nehezen ítéltető meg ilyen tekintetben. Ez az, amelyik a legösszetettebb képességeket és a legszer-teágazóbb tudást igényli. Mindenekelőtt intelligenciát, áttekintő képességet, rugalmasságot, munkabírást, türelmet és tapasztalatot. Nézzük meg! Tehát: *Horn Gyula*. Műszerész ipari tanuló, majd szakértelességi a dolgozók esti iskoláján. Aztán az Oleg Kosevoj Előkészítő Kollégium, utána pedig a Don Rosztovi Közgazdasági és Pénzügyi Főiskola. Később a külügy: szovjet attasé, majd beosztott munkatárs Szófiában és Belgrádban. Utána elvégzi az MSZMP Politikai Főiskoláját, majd kandidátusi dolgozatot ír „A jugoszláv gazdasági rendszer elemzése” címmel. 1985-ben vissza a pártközpontba, a külügybe, ahol a nagy politikai földrengések során 1989-ben a miniszterségig viszi. A politikai tapasztalatok, a külügyi jártasság, a gazdasági ismeretek megszerzésének lehetősége kétségbevonhatatlan, de hozzá kell tennünk: mindezek nem a demokratikus, hanem a diktatórikus

politika, nem a nyugati, hanem a szovjet diplomácia és nem a piacgazdaság, hanem a szocialista gazdaság terein gyűlhetek csupán vagy elsősorban. Türelem, rugalmasság, munkabírárs? Majd kiderül.

Továbbra is szigorúan a szakmai kritériumokat vizsgálva megállapíthatjuk, a Horn-kormány egyetlen magasan kvalifikált szakemberrel rendelkezik csupán, egyetlen posztra tudott olyan személyiséget állítani, akinek a tudása, a felkészültsége vitathatatlan, aki saját területén kétségkívül a legjobbak között van, ha nem a legjobb. Ez a személy a pénzügyminiszter, *Békesi László*. Rajta kívül szakmailag bizonyosan tapasztalt és alkalmas még a külügyminiszter, *Kovács László* is. Ő eredetileg vegyésztechnikusként dolgozott a Medicolor Textilfesték- és Gyógyszeralapanyag Gyárban, de később aztán levelezőn diplomát szerzett a közgazdasági egyetem külkereskedői szakán, majd a KISZ KB Nemzetközi Kapcsolatok Osztályának konzultánsa lett, s végül a külügyi államtitkárságig jutott a Németh-kormányban.

4.

Békesin és Kovácson kívül még öten vannak, akik megfelelnek a szakmaiság alapkritériumának. Ezekkel szemben csupán annyi kifogást lehet emelni, hogy nem éppen élvonalbeliek. Némelyiküknél hozzátehetnénk: enyhén szólva. Menjünk sorba. *Pál László* ipari és kereskedelmi miniszter. Villamosipari technikum, majd villamosgépek és számítástechnikai szak a Moszkvai Energetikai Intézetben, később gazdaságpolitikai oklevél a Politikai Főiskolán. Talán hozzátehetjük: nem éppen ezeken a helyeken lehetett a legmagasabb ismereteket megszerezni a polgári piacgazdaság tárgykörében. Mellette szól viszont, hogy ő is államtitkár volt a Németh-kormányban, ami (mint tudjuk) az elképzelhető legkiválóbb bizonyítványa a szakmai kiválóságnak!

Lotz Károly, közlekedési és hírközlési miniszter. Érettségi után finommechanikai műszerész szakmunkás lesz, majd elvégzi a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemet. A Vegyipari Nagykereskedelmi Vállalatnál elemző közgazdász, azután pedig az Anyagmozgatási és Csomagolási Intézetnél. Később tanít is az egyetemen. 1987-től a Világbank egyik hazai beruházási tanácsadója, az SZDSZ-frakció tudománypolitikai és műszaki-fejlesztési, később ipari-kereskedelmi szóvivője. Lotz tehát kitűnő szakmai alapokkal rendelkezik. Most a közlekedésüggyel is megismerkedhet.

Kovács Pál, szociális és egészségügyi miniszter. A dunajvárosi kórházban kezdte, beosztott orvosként, majd egy évig Adonyban, ezt követően pedig tizenhét évig Nagyvenyimben volt körzeti orvos, 1985-től viszont már magasabb szintről, ismét Dunajvárosból, a városi tanács egészségügyi osztályáról tekinthetett rá a magyar egészségügyre. Közben volt MSZMP alapszervezeti titkár is (politikai tapasztalat), az új országgyűlésben pedig a magyar—szovjet (majd FÁK) baráti tagozat tagja (nemzetközi tapasztalat.)

Lakos László, földművelésügyi miniszter. Üzemi állatorvosként kezd a kőrösterületi Vörös Csillag Termelőszövetkezetben, majd ugyanitt tévesz-elnök. Később Jászkarajenőn. Közben levelezőn szakmérnöki képesítést szerez a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen, valamint szabadalmaztatja újítását, a műanyag kormánylemezét. Előnyére szolgál továbbá, hogy 1985 óta egyhuzamban országgyűlési képviselő, s hogy 1992 októberétől ő volt a mezőgazdasági bizottság alelnöke.

Vasagh Pál, igazságügyminiszter. Igaz, hogy a szegedi Tartósító és Húsipari Technikumban érettségizik, de aztán vált, és diplomát már a JATE Állam- és Jogtudományi Karán szerez. Az egyetemen marad, no nem mint oktató, hanem mint a JATE KISZ Bizottságának független titkára. Két év múlva azonban már tanársegéd, majd adjunktus. Közben 1983 és 1986 között Moszkvában, az SZKP Társadalomtudományi Akadémiáján a szocialista orientációjú államokat kutatva, államelméletből megvédte kandidátusi disszertációját. Időközben vezető pártfunkciókat töltött be, de ezek nem tartoznak a szakmaiság körébe, miként az sem, mit mondott a recski munkatábor újrafelállításáról 1990-ben. Megemlíthetjük viszont, hogy a parlamentben a magyar—szovjet, valamint a magyar—jugoszláv baráti tagozatok tagja volt. (Időközben mindkét állam megszűnt).

5.

Három olyan minisztere van a Horn-kormánynak, akiknél a szakmai háttér eleve problematikus. Mindenekelőtt *Keleti Györgyről* van szó, akivel paradox módon épp az a baj, hogy szakmabeli! Hogy katona. A nyugati demokráciákban ugyanis ez eleve kizárja, hogy az illető hadügyminiszter lehessen. A katonai ügyek kormányzaton belüli gazdái ott mindig civilek. Hogy politika és hadsereg elkülönüljenek egymástól. Hogy ne legyen összefonódás. Hogy világossá váljék: a hadsereg eszköz, mely alá van vetve a polgárok érdekeinek. Katonatisztek csak az egykori szocialista országokban, a dél-amerikai diktatúrákban és egyéb harmadik világbeli hunták uralkodása során szokták elfoglalni a hadügyi tárcát. Meg — úgy látszik — bizonyos szakértői kormányokban.

Katona Béla, a titkosszolgálatokat felügyelő miniszter. Az ő esetében nehéz a kívülálló helyzete, mert az efféle szakértelem — ha van — eleve titkos. Bizonyos azonban, hogy mindez idáig jogászok töltötték be nálunk ezt a státuszt. Kulcsár Kálmán, Boross, Gál-szécsy és Füzessy. Talán nem véletlenül. Hisz ezen kényes eszközök alkalmazásánál nagyon kell vigyázni a jogszerűsége. Arra, hogy — miként a hadsereg — a titkosszolgálatok se kerekedhessenek a civil szféra fölé. Katona Béla vegyipari gépész szakon szerzett diplomát, s a továbbiakban is gazdasági vonalon mozgott. No meg pártvonalon, de ez most nem tartozik ide.

Itt van még *Fodor Gábor*, aki 32 esztendő, és négy esztendeje oktat filozófiát az ELTE jogi karán. Egyetemi jelenléte nyilván csak szimbolikus volt, de tegyük hozzá, ilyen rövid idő alatt egyébként is aligha szerezhetett volna komoly tapasztalatokat a magyar oktatás- és művelődésügy világában. Közigazgatási ismeretekkel, netán gyakorlattal nem rendelkezik. Többek között akadémikusok, professzorok, tudósok, művészek számára fog irányt szabni, róluk fog dönteni, az ő világukban fog megmértetni. Majd kiderül, mi a súlya.

6.

Sajátos szakértői minőséget képvisel a kormányban *Kósáné Kovács Magda*, munkügyi miniszter. Magyar-francia szakon szerzett bölcsészdiplomát. A „Petőfi és kora” kutatócsoport tudományos munkatársa volt, sajtó- és cenzúratörténettel foglalkozott, doktorátust pedig az Irinyi József élete és munkássága című dolgozattal szerzett. Aztán a budapesti Dolgozók Gimnáziumának igazgatóhelyettese lett, majd az MSZMP IX. kerületi bizottságán a Marxista-Leninista Esti Egyetem tagozatvezetője. Az Irodalomtörténeti Tár-

aság tagja volt, majd szakszervezeti funkcionárius. Ha ez utóbbit tekintjük, akkor végül — ha messziről is, de — eljutott a munka világához.

Van végezetül két olyan tagja a Horn-kormánynak, akikről még a legnagyobb jóindulattal sem lehet azt állítani, hogy valaha is a legcsekélyebb közülük volt ahhoz a területhez, amelynek most legfőbb gazdái és felelősei lettek. Az egyik a környezetvédelmi, területfejlesztési, a másik a belügyminiszter. *Baja Ferenc*, az MSZP alelnöke magyar-népművelés szakot végzett Debrecenben. Ezután az egyetem közművelődési titkárságán, majd a Hajdú-Bihar megyei Moziüzemi Vállalatnál dolgozott. Innen Nyíregyházára került, a Bessenyei György Tanárképző Főiskolára, onnan pedig a városi tanács művelődési osztályára, végül a Városi Galéria igazgatója lett. Ő továbbá a Sóstói Nemzetközi Éremművészeti és Kispasztikai Alkotótelep elnöke, valamint a Magyar Mozgóképfelvételek Alapítvány kurátora. (Ha valaki időközben elfelejtette volna: nem művelődési, hanem környezetvédelmi és területfejlesztési miniszter lett belőle!)

Végül, de nem utolsósorban *Kuncze Gábor*, belügyminiszter. Jogi végzettsége nincs. Közigazgatási ismeretei nincsenek. A rendőrséghez, az önkormányzatokhoz semmi köze. Van viszont egy építőipari technikuma, egy ugyanilyen műszaki főiskolája, és egy levelező diplomája a közgázról. Volt segédmunkás a bányában, műtős a kórházban, továbbá középszintű vezető közepes nagyságrendű állami iparvállalatoknál. Most tehát belügyminiszter lesz. Szakértő belügyminiszter egy szakértői kormányban.

7.

Ez a kis „átvilágítás” azon szempontok következetes érvényesítésével készült, amely szempontokat négy éven át hangoztattak a magyar tömegkommunikáció meghatározó köreiből. Az eredmény roppant hízog az Antall-kormányra nézve... Én a magam részéről nem értek és soha nem is értettem egyet ezen szempontok merev érvényesítésével. Mindig is úgy tartottam, a tájékozatlanság, illetve az Antall-kormánnyal szembeni rosszindulat tartja őket életben.

Ezt az írást az új kormány fölállításának másnapján kellett volna megírnom. Vártam vele. Kíváncsi voltam, mit mond most a sajtó. Mit mondanak ugyanazok, akik négy éven keresztül szakembereztek, dilettánsztak és mucsaitak. Szerintem két dolgot tehettek volna. Vagy beismerik, hogy négy éven keresztül erőltetett szempontjaik szerint ez a kormány sokkal gyengébb, mint elődje, vagy beismerik, hogy szempontjaik rosszak voltak. Egyiket se tették. Hallgattak és hallgatnak ma is, vagy ami még rosszabb, kitartanak a „szakértői kormány” blöffje mellett.

Pető Iván azt mondta: „az új kormány színrelépése az igazság pillanata lesz”. Hát ez nem az a pillanat! Az új kormány színrelépése és annak fogadtatása számomra ezt mondja: a hamisság hamisságot szül. Aki négy éven át hamisított — tudatlanságból vagy tudatos rosszindulatból — az nem tud csak úgy kilépni a maga szötte hálóból. Legyen az illető politikus vagy újságíró. Mindez nem sok jót ígér a továbbiakra nézve.

Pedig Perecz László a Népszabadságban így figyelmezteti az új kormányt: „ébernek leszünk és kritikusak”. Bizony, az jó lenne, uraim. Felettből szükséges. De félek, önöknek ez már nem fog sikerülni.

Debreczeni József

Magyar Nemzet, 1994. július 2.

ÉN NEM TUDOM...

(Mi alakul)

Én nem tudom, hogy ezt a kormányt is kötelező lesz-e utálnunk. Azt hiszem, dehogy. Sőt! Aki nem utálja nyilvánosan és deklaratív módon, nem vettetik ki azonnal a magyar értelmiség (haladó) soraiból, s a későbbiek során sem válik aljas mamelukká és szakmai nullává, miként azzá váltak azok, akik az előző kormányt (vagy Antall Józsefet) nem utálták nyíltan és tiszta szívből, s nem pocskondiázták kellő eréllyel és leleménnyel.

Hovatovább attól tartok, hogy most egészen másról lesz szó.

Gábor Iván, szégyenlősen ismeri be a Népszabadságban: „Ha annyira logikusan dolgozik majd ez a kormány, mint amennyire logikusan létrejött, ünnepélyesen kijelentem: nem fogom utálni.” Én itt és azonnal lefogadom, hogy GI „olvasatában” annyira logikusan dolgozik majd ez a kormány, hogy netán a neves exellenzéki publicista meg is szereti.

A 168 óra, minden létező volt ellenzéki lap közül a legmerészebb (*Diurnus* tollából) Kormányváró (kockázatos közelképek) címmel portréorozatot közölt eljövendő kormányunk tagjairól. Népünk ebből megtudhatja (árnyaltan), hogy „*Horn* egészséges férfi”, aki „nem veti meg a győzelmet, de bölcsen palástolja győztes kárörömét, nem páváskodik a politikában, irtózik a váteszi póztól, meg sem kísérel bronzszoborként vonulni netán be a történelembe”. Portréja csupa (pozitív) tagadás. Hornból általánosítva: „(a baloldalnak) cselekvő nemzeti érzékenységét, patriotizmusát soha többé nem szabad palástolnia, csak azért, mert azt mások demagóg mozdulattal kisajátították.” Például. Lám.

A 168 óra által bemutatott kormányt nemcsak, hogy gyűlölni nem kell, de szeretni illik; immár az ellenzékiesség (szakszerű pártatlanság) megszűnt erény és automatikus erkölcsi fölény lenni, mondhatnánk egy régi sláger szavaival: „Szeretni kell, ennyi az egész, terólad engem lebeszélni nehéz...” Szóval alakulnak a dolgok.

Jó azonban, ha a szerző ellenzéki marad rükevben, amúgy áttételesen.

Kuncze Gábor például: „Alaposan megfigyelte, hogy aki lejáratta magát, aki léggömbként elszállt, aki csak a saját tenyeréből akarta megjósolni az ország jövőjét, aki rögeszméinek, hiúságának vagy megalomániájának rabja lett, aki belegabalyodott saját cikornyáiba, demagógiájába, aki nagyon fennhordta a politikai szimatát, akit elrontott a góg, aki belebukott kényszerszövetségeibe, aki lebasáskodta fegyvertársait, annak a példájából milyen tanulság vonható le.”

Ne higgyük, hogy ezek a sorok Kuncze portréját körvonalazzák, ezek a sorok inkább egy halotthoz szólnak, nem az elevenhez. Az eleven természetesen nem olyan mint a halott, aki megkísérelt „bronzszoborként vonulni”, újat, a virulenszt „személyes érvényesülésénél, sőt, pártja hatalmánál is jobban érdekli, hogy jó ország, nyugodt ország, sikeres ország lesz-e — legyen! — Magyarország.” Miért? Mert: „Van súlya, igazi súlya.” „Egyike a közeljövő, és nem csak a közeljövő embereinek!” Ilyenek az élő oroszlanok.

Szóval alakul.

Nem néz ki ez rossz kormánynak. Egyáltalán, essünk gondolkodóba, volt-e már ilyen jó kormányunk, és szerencsés kezű népünk?

A művelődési miniszter ugyanis, aki nem csupán rendszert, de pártot is váltott: „borzas, ártatlanképű, a politikai morálban kíméletlen.” Türelme: „sugárzó”. „Titulu-

sairól, tisztségéről, rangjáról, sajtó nélkül, könnyen lemond.” Ezért lett most miniszter. Így kell ezt csinálni, fideszes fiúk! Nem ajtóstul a házba!

A titkosszolgálat felügyelőjének „igen jó az idő-, tempó- és ritmusérzéke”, (s ebből következően) „azt vallja, úgy kell küzdeni, hogy ne okozzunk sérülést”. (Vö.: Hód a CIA ellen.)

Vastagh Pál „sosem fog visszaélni hatalmával”, mivel „szelíden tántoríthatatlan.” „Olyasfajta embernek látszik, akire rábízhatjuk magunkat.” Mint kire? Na? Tessék kitalálni.

A hadügyér *Keleti György* egyszerűen „nem ismeri a pánikot.” *Lakos László* mint földművelésügyi „pontosan tudja azt is, mit nem tud (még)”. A külügyes *Kovács László* „a világot nem a maga eszközének tekinti: magát tartja a megoldás egyik lehetséges eszközének”. De szép is ez! *Békesi László* „szellemileg megtornáztatja az országot”.

Baja Ferenc környezetvédő „játszott kísérleti színpadon (Pilinszky!)” és tudja: a környezetvédelem annyi, „mint szakmát és társadalmat önmagára ébreszteni.” Pilinszky a pluralizmust képviseli emitt. Lehet, hogy a katolicizmust is.

Kovács Pál (egészségügy) „ma is emlékszik a tarló szúrta sebekre a talpán”. *Kósáné Kovács Magda* „igazi »güzü«, s „tud feledően megbocsátani is”. Mit? *Pál László* (ipar) „gyöngéd empátiával és dühösen gondol a bajba jutott vállalatokra”. *Lotz Károly* viszont „nem az a fajta, aki feladja”.

Ezzel szemben, a régi kormány esendőségét (mely a rosszindulat és bambaság furcsa elegye volt) ugye kár volna részletezni?

Szóval alakul. Nem? *Vagy már volt ilyen?*

De jó-e, hogy megint nekünk lesz a *legszerencésebb népünk és a legbölcsebb kormányunk, én nem tudom.*

*

Ahogy a Híradó új főszerkesztője, Bethlen János a szerda esti adásban bocsánatot kért Antall Józseftől és Sabjanics dandártábornoktól az előző esti Híradóban elkövetett inszINUÁCIÓÉRT, az olyannyira különbözött a korunk magyar médiájában dívó kényszeredett és pimasz helyreigazítási aktusoktól, hogy a bocsánatkérőt a profi szintről a normális emberi szintre emelte.

Bethlen a halott miniszterelnök iránti tiszteletét egy olyan pillanatban nyilvánította ki, amikor ilyen jellegű elfogulatlanságra és önbecsülésre az egész országnak szüksége van. Főszerkesztői szégyenét, amely az értékek jelenlegi zűrzavarában valódi szégyen és hivatásbeli kín, szinte megrendülten fejezte ki, s ezzel az etika szférájába került. Ez a pillanat egy csöpp bizakodásra ad okot, hogy a jövőben a tévéhíradóban ilyesmi nem történik, s talán a magyar sajtótörténet a továbbiakban nemcsak a hazugság, a kisajátítás, a megalkuvás és a politikai kelfeljancsik gyűlölködésének története lesz.

Kristóf Attila

Magyar Nemzet, 1994. július 29.

A POLITIKAI HATALOM KÉT FORRÁSA

A parlamentáris demokráciákban a politikai hatalomnak csak egyetlen forrása van: az állampolgárok periodikusan visszatérő választásokon — a parlamenti többséget meghatározva — tolják oda a kormányrudat ennek vagy annak a politikai csoportnak. Ezt az alapvető mechanizmust kiegészítik az olyan további formák, mint az egy-egy kérdés feletti népszavazások és a közvetlen demokrácia többi eszköze, de ezekről is el lehet mondani, hogy a polgárok választása az, ami a kormányhatalom forrását jelenti.

Ebben az írásomban annak a felvetésnek szeretnék hangot adni, hogy Magyarországon ezzel az általános képpel szemben — egy sor vázolandó ok miatt — nem tudott még kialakulni az elmúlt négy évben a hatalomnak ez a néptől származtatási monopóliuma, hanem e mellett egy önálló hatalmi forrásként a médiahatalom stabilizálódott. Röviden tehát azt szeretném itt megvizsgálni, hogy a parlamenti választásokon megszerezhető kormányzati hatalom mellett milyen főbb okok miatt generalizálódhatott ez az önálló médiahatalom, és milyen hatással van ez a „kettős hatalmi helyzet” a kormányzati hatalom döntési szabadságára.

A tömegműűmumok — az írott sajtó és az elektronikus műűmumok — politikai befolyása természetesen minden modern demokráciában megtalálható. Publicisztikai fordulattal — az államhatalmi ágakra rímelve — negyedik hatalmi ágként is meg szokták ezt fogalmazni. A helyzet megértéséhez vázolni próbálom azokat a főbb körűműmúenyeket, amelyek ezt az egyszerű politikai befolyásolást önálló hatalmi forrásra gerjesztették.

(*A tömegműűmumok centralizáltsága*) Magyarország mindenoldalú főváros-centrikussága a kulturális infrastruktúra és a tömegműűmumok szempontjából hipercentralizáltságot ér el. Minden országos terjesztésű napilap, hetilap és tv-, illetve rádiócsatorna a fővárosban található. A helyi lapok már csak átveszik jórészt a fővárosi műűmumok hírszelekcíóját és véleményeit. Az országos politikai közvélemény kialakítása tehát döntően a fővárosban történik.

(*A tömegműűmumok politikai központi helyzete*) Fontos sajátosság, hogy az utóbbi tizenöt évben Magyarországon a kádárizmus félliberalizációja folytán a fővárosi értelmiségi körűkben alakult ki a szabadabb politizálás, és az 1989-es politikai átmenet — szemben az NDK, a cseh és a román átalakulásokkal — nem a százezres tömegek utcai demonstrációja következtében, hanem a radikalizálódó fővárosi értelmiségi körűk tömegműűmumokon keresztül diskurzusa hatására ment végbe. (Természetesen a háttérben ott volt a „reálisan létező szocializmus” gazdasági és társadalmi csűdje és az ezt belátó Gorbacsov Moszkvája, amely eltűrte ezt a magyar radikalizálódást.) Mindezek révén a politikai fordulat után a politikai akaratképzés súlypontjai ottmaradtak a fővárosi tömegműűmumokban, és noha létrejött egy többpártrendszer, a pártok csak másodrangúak maradtak a politikai akaratképzésben.

(*A tömegműűmumok pártok belű erőviszonyait meghatározó lehetűségei*) A tömegműűmumok Magyarországon nemcsak az országos politikai akaratképzést (tematikáit, súlypontjait etc.) tudják erősebben meghatározni, mint a politikai pártok, hanem néhány esetben a pártokon belűli erőviszonyokat is. Ez különösen azokra a pártokra vonatkozik, amelyek ereje elsűsorban a médiahatalom támogatásából eredt. Kitűnűően megfigyelhető volt ez a sajátosság az SZDSZ esetében Tűlgyessy Péter elnűkké választása idején az

elmúlt években, ami a párt aktivistáinak elsöprő többsége, de a tömegmédiумok vezető újságírócsoportjai ellenében történt meg. A legnagyobb ellenzéki párt vezére ezután magányosan, a tömegmédiумok mellőzése közepette töltött egy évet az elnöki székben, majd a pártaktivisták, belátva a reménytelen helyzetet, az „ő médiáik” által preferált pártvezetők közül választottak új pártelnököt. Ám hogy ez kényszer volt, azt az is mutatja, hogy rögtön ezzel együtt a legnagyobb szavazattal választotta ismét ügyvivővé Tölgyessyt a pártkongresszus. A tömegmédiумok az SZDSZ-hez hasonló támaszai voltak a Fidesznek is, és elsősorban ez a támogatás tette lehetővé e pártnak a felfutást a '90-es évek elején. Ez azonban erősen „médiáérzékeny” tette a Fideszt, és amikor nem volt hajlandó a tömegmédiумok által favorizált irányvonalat követni 1993-tól, a szembe forduló tömegmédiумok rövid egy év alatt szétzúzták nagy reményű választási esélyeiket.

(A tömegmédiумok politikai homogenitása) Mint következő sajátosságot kell említeni, hogy a fővárosban koncentrálódott és a politikai akaratképzés középpontjait jelentő tömegmédiумok nem egyszerűen csak leképezik a magyar társadalom politikai értéktagoltságát, és ezek alapján irányítják a politikai közvéleményt, hanem a vezető újságírók, szerkesztők és a rádió, illetve a tv befolyásos sztárriporterei egy homogén politikai értékrend mellett cövekeltek le, illetve szocializációjuk közössége egységesíti őket ezen a platformon. Ez pedig döntő módon a Szabad Demokraták Szövetsége egyik szárnyának, a szociálliberális szárnynak az értékeit jelenti. Noha a vezető médiaértelmiségiek között létezik olyan csoportosulás is, amely erősebben vonzódik egy szabadabb, piacbarát liberalizmus felé, de az alapvető politikai kérdésekben még nem okozott nyilvános szembeszállást a domináns szociálliberális kollégáikkal.

(A tömegmédiумok óriási lehetősége — a kialakulatlan választói pártpreferenciák következtében) Magyarországon még nincsenek stabil választói pártpreferenciák, amelyek a nyugati demokráciákban a bizonytalan szavazók arányát néhány (öt-tíz) százalékra csökkentik, az egyes pártok mellett kitaró szavazó tömegek mellett. Az elmúlt négy évben néha hónapok alatt olvadt le egy párt népszerűsége és nőtt meg ez más pártoknál — a hetenkénti közvéleménykutatási eredmények adatai szerint. Így zuhant le a legnagyobb nemzeti-konzervatív kormánypárt (MDF) szavazatainak aránya az 1990-es 42 százalékról most 13 százalékra; a fiataldemokraták az 1990-es 8 százalékról 1992-re 45 százalékig mentek fel, majd zuhantak le most 7 százalékra. De ugyanígy a szocialisták alig egy éve épp hogy 15 százalékot értek el, míg most a mandátumok 54 százalékával zárták a választásokat. Mindez mutatja, hogy a választópolgárok körülbelül fele minden kötődés nélkül vándorol egyik párttól a másikig, és nem stabil szavazója egyik pártnak sem. Erre az abnormális méretű bizonytalan szavazótáborra (a németek ezt „Wechselwähler”-nek nevezik) pedig elsősorban a tömegmédiумok összehangolt sulykolásai hatnak.

(Az állampolgárok közvetlen politikai aktivitásának alacsony foka) Ahol naponta lehet a városokban vagy a nagyobb falvakban néhány száz résztvevőt politikai vitákra, előadás-sorozatokra mozgósítani, ott — lévén, hogy ezek az aktívabb résztvevők a szűkebb környezetükben a véleményalakítás középpontjait jelentik — a tömegmédiумok csatornáin kívül is rendelkezésre állnak politikai kommunikációs utak. Magyarországon ezzel szemben — és itt nyilvánvalóan az elmúlt negyven évben megfigyelhető szisztematikus „politizálásról leszoktató mechanizmusok” utóhatásairól is szó van — csak rendkívüli esetekben lehet nagyobb számban érdeklődőket szervezni politikai gyűlésekre,

vitákra. Ez tehát ismét csak a tömegmédiумok közvéleményformálásának monopóliumát fokozza.

*

Vázlatosan tehát ezek jelentik a főbb körülményeket, amelyek miatt nálunk sem egyszerűen csak a tömegmédiумok politikai befolyásáról lehet beszélni, hanem egy önálló médiahatalom működéséről. Hangsúlyozni kell még egyszer, hogy ez a médiahatalom azáltal és addig gerjesztődik, amíg a centralizált országos tömegmédiумok a közvéleményt monolit módon tudják alakítani. Például a központi televízióban és a rádióban az előző parlamenti ciklus végén a szociálliberális hegemonia — tényleg brutális — megtörése ideiglenesen csökkentette a médiahatalom mögötti politikai erők cselekvési szabadságát. Így a Demokratikus Charta néhány vezetője által összerombított gyűlés — a választásokon győztes párt felé miniszterelnök kijelölési javaslat céljából — az elektronikus tömegmédiумokban most gyakorlatilag visszhangtalan maradt, így politikailag erőtlennül egyszerűen elhalt. (Ezzel szemben korábban, még a rádió és a tv birtokában, a Charta egy-egy ilyen szeánsza mint „politikai földrengés” került egyenesadásba, majd esetenként kerekasztalokon ismételve a politikai figyelem középpontjába.) Ugyanígy a centrista politikai és mérsékelt nemzeti irányvonalat képviselő Magyar Nemzet vagy a nemzeti-konzervatív politikai értékekhez közelálló Pesti Hírlap oldotta korábban még a közvéleményformálás szociálliberális hegemoniáját. A közelmúlt választási eredményei és az új szocialista-szociálliberális kormány létrejöttének folyamata azonban már eddig is mutatták azokat a tendenciákat, amelyek a mostanáig némileg „csonka” médiahatalmat a teljesség felé fejleszthetik a közeljövőben. A rádióban és a televízióban minden jel szerint visszaáll (sőt, a nemzeti-népi ellenfelekkel most már sikeresen leszámolva), monopóliummá fokozódhat a korábbi szociálliberális hegemonia. A leköszönő kormány befolyása mellett életben tartott Pesti Hírlapot már a választás első fordulójának eredményei megfojtották; a Magyar Nemzet betagozódása a következő év elejétől a médiahatalomba szintén eléggé valószínűnek látszik, és ezzel a közvéleményformálás monolit tömbje a teljes kiterjedését érheti el.

Nem tudom, hogy mennyiben lehet akkor majd egyáltalán „kettős hatalomról” beszélni. A médiahatalomnak egy ilyen monolit tömbjével szemben a kormányzati hatalomnak semmi esélye nincs! *A választásokon nyert kormányzati hatalom semmivé válik, ha nem nyeri meg mellé a médiahatalom mögött álló politikuscsoportokat* — teljesen függetlenül az ezek által szerzett mandátumok arányától.

A parlamenti többség birtokába jutó szocialisták ezt jó érzékkel megérezték. Igaz, a médiahatalom képviselői most leplezetlenül és nyersen felhívták figyelmüket, mi vár rájuk, ha nem követik koalíciós sürgetéseiket a szociálliberálisokkal. (Lásd ennek fórumaként különösen a Magyar Hírlap elmúlt hónapi számait, és a Nyilvánosság Klub utólagos distanciálódását a „médiaértelmiség” túlzottan látható politikai szerepvállalásától.)

Nincs nagyobb veszély a parlamentáris demokrácia alapelveire és intézményeire ma Magyarországon, mint a médiahatalom kiterjedése.

Pokol Béla

Magyar Nemzet, 1994. július 9.

AZ ELIT NEM VÉSZ EL, VAGY MÉGIS?

Szelényi Iván az értelmiségi nomenklatúráról és a visszatérő szocialista technokráciáról

Az átmentéstől való félelemnek, a vele való ijesztgetésnek van elméleti előzménye. Jeles társadalomkutatók már a '80-as években megfogalmazták és szembesítették feltételezéseiket az elit megmaradásáról, átalakulásáról, illetve lecseréléséről egy rendszerváltás esetén. Hogy az előrejelzésekből mi valósult meg, arra egy szociológiai kutatás ad majd választ, amely Magyarországon, Lengyelországban és Oroszországban egy időben folyt. Az adatok feldolgozása még nem fejeződött be. Szelényi Iván akadémikus, a kutatás vezetője arról tájékoztat, amiről megbizonyosodott, de nem titkolja sejtéseit sem.

— *Érdekes, hogy a társadalomkutatók Magyarországon már akkor számoltak a rendszerváltással, amikor még csak gazdasági reformról volt szó.*

— Ez így igaz. 1988-ban Hankiss Elemér például leírta feltevését, hogy a politikai elit tagjaiból jön majd létre a nagyburzsoázia. Ezzel összecsengett 1989-ben az átalakulási törvény, amely lehetővé tette az állami vagyon magánosítását. Sokan azt olvasták ki belőle, hogy az állami vállalatok majd a menedzserek kezébe kerülnek. Ugyanezt a gondolatot fogalmazta meg Jadviga Staniszkis. 1989 közepén arról írt, hogy Lengyelországban politikai kapitalizmus van kialakulóban. Ezen azt értette, hogy a politikai hatalom birtokosai képesek pozíciójukat tőketulajdonná átváltani. Amit Hankiss és Staniszkis feltételezett, azt én az elit újratermelődési elméletének kereszteltem el. Lényege: ha a rendszerváltásban a szervezési logika megváltozik is, a társadalmi kulcspozícióban lévő személyek nem változnak, nem cserélődnek ki, pusztán más elvek alapján legitimálják hatalmukat. Ezzel szemben voltak olyan nézetek is, amelyek arra számítottak, hogy egy rendszerváltás esetén az élitén belül éles harcok lesznek. Ezt Magyarországon a leg-elegánsabban Szalai Erzsébet fejtette ki. Szerinte nálunk az elit már a '80-as évek elején megbomlott. Egy régi kádárista bürokratikus jellegű csoportra — amely igyekezett gátolni a gazdasági és társadalmi átalakulást — és egy fiatalabb technokrata rétegre, amelyik '89-et sok évvel megelőzően a rendszer átalakítására, ha úgy tetszik, felbomlasztására törekedett. Szalai úgy képzelte, hogy az új technokrácia legyőzi a bürokráciát, és amikor kiteszítja a hatalmi pozíciókból, egy tőkés típusú piaci gazdaságot hoz létre, amelyben ő vállalja a tulajdonos szerepét. Ez annyiban különbözik az elit újratermelődési elméletétől, hogy feltételezi a nomenklatúra egy jelentős részének vereségét és lesüllyedését.

Kései diadal

— *Mikor jött létre az új technokrácia?*

— A '80-as évek elején, de elemeiben már megjelenik 1968-ban, az új gazdasági mechanizmus meghirdetésekor. Az 1968-as technokrácia nem gondolt a társadalom tőkés típusú átalakítására. Az államszocializmust kívánta racionalizálni és emberarcúvá tenni. Ez így volt Magyarországon, így volt Lengyelországban, így volt a '68 előtti Csehszlovákiában, de így volt még az NDK-ban is. Nem a kapitalizmus élcsapata volt tehát,

hanem az államszocializmust akarta megújítani. Ezért a '70-es évek elején úgy képzeltük Konrád Györggyel közösen írt könyvünkben, hogy a bürokratikus elit és a technokrácia kiegyezhet egymással.

— *Hogyan?*

— Úgy gondoltuk, hogy a sarokba szorított bürokrácia kénytelen kifinomultabb eszközöket választani, és soraiba invitálja az új technokráciát. A '70-es évek végén Szalai Erzsébet kimondta, hogy ez a kiegyezés lehetetlen. Kitetszett, hogy a bürokrácia nem hajlandó komoly kompromisszumra. Az új technokrácia is ráeszmélt, hogy az államszocializmus megreformálhatatlan. Ezért ugyan nem explicite, de megkezdte — önérdékeit is szem előtt tartva — a régi rendszer folyamatos felszámolását. Egyebek között a gazdasági szervezet olyan átalakításával, amelyben a vállalatvezetők egyre több tulajdonosi jogot szereztek meg maguknak. A '80-as években éles bürokrata-technokrata küzdelem zajlott. Azokból pedig — mely történelmi ironia! — az új technokrácia a 24. órában került ki győztesen, 1989 februárjában. A győzelmét nem sokáig élvezhette. Ahogy Szalai szintén pontosan leírta, '89 tavaszán megjelenik a szintéren az új politikai osztály, amelynek tagjai korábban nem voltak vezető pozícióban. Ez az új osztály felvállalja a társadalom polgári átalakítását, és nemcsak a régi bürokratikus elit ellen, hanem az új technokrácia ellen is harcba száll. Szalai elméletéből az következik, hogy az elit változásának, cirkulációjának több hulláma is van. Tehát megdőlt az a feltételezés, hogy a nómenklatúra könnyedén a hatalomban marad. A valóságban bizonyos rétegek kiesnek belőle — sőt anyagilag nehéz helyzetbe is kerülhetnek —, és lesznek olyanok, akik addig nem voltak hatalmon, de bejutnak az elitbe, akár a felső tízezerbe is. Ezt a folyamatos befolyásolják a '80-as évek elméleti vitái az elit sorsáról, ami elsősorban a konzervatív jobboldali erőkre van hatással. Magyarországon, Csehországban, Lengyelországban a nómenklatúra újratermelődéséről beszélnek.

A paradoxon: Hankiss és Csurka

— *A jobb megértés kedvéért kik tartoznak a jobboldali erőkhöz?*

— Lengyelországban például Walesa, aki az 1991-es elnökválasztási kampány egyik fő témájává azt avatja, hogy Mazowiecki túlságosan bársonyos kezű, a régi kommunistáknak megengedi, hogy belőlük új tulajdonosréteg jöjjön létre. A leendő elnök azt ígéri, hogy leszámol a régi uralkodó osztállyal. Magyarországon pedig, különösen az MDF jobbszárnyának és a kisgazdapártnak van erre az érvrendszerre affinitása. Csurka István fogalmazza meg legélesebben ezt az álláspontot, amikor azt mondja, a forradalmat elárulták, mert nem következett be a tavaszi nagytakarítás. Határozott személycserét sürgetett, mind a gazdaságban, mind a politikában, mind a médiában. Érdekes, hogy Magyarországon a legnagyobb harc a kultúra területén bontakozott ki. A rádióért és a televízióért folyó háborút — egyebek között — azzal indokolják, hogy itt olyan emberek vannak, akik kiszolgálták az államszocializmust, és valóságos rendszerváltás csak akkor lesz, ha ezeket lecserélik. Paradoxon, hogy az úgynevezett átmentés elméleti alapját Hankiss fogalmazza meg, aki ellen később saját hipotézisét használják fel.

— *Mi tudunk az elitbe nyomuló új politikai osztályról?*

— Mint említettem, a kerekasztal-tárgyalásokon kezd megszerveződni — a kerekasztalén, amely szögletes volt. Az asztal túloldalán azonban nem a régi bürokrácia, hanem az

új technokrácia ül. Némi egyszerűsítéssel a Németh Miklós körül kialakult vezető gárdát győzi le az új osztály. Legalábbis politikai szempontból, legalábbis egy időre.

— *És zajlik az átmentésről szóló éles politikai vita.*

— Arra a nyugati sajtó is felfigyel, és általános sztereotípiaként megszületik az a föltevés, hogy „a régi nómenklatúrából lesznek az új főnökök”. Mi azért kezdtünk ehhez a vizsgálathoz, hogy megpróbáljuk objektív, empirikus adatok alapján megismerni a reális folyamatokat. Országonként kétezer emberrel készítettünk interjút az egykori nómenklatúra és a mai elitek tagjaival.

— *Mit értünk nómenklatúrára?*

— Ezt a fogalmat gyakran pontatlanul használják. Mi nómenklatúrán azon pozíciók összességét értettük, amelyekben a kinevezéshez a központi bizottság valamilyen szervének a hozzájárulására volt szükség. Valamennyi egykori államszocialista országban a központi bizottság plénuma rendszeresen felülvizsgálta, hogy milyen kinevezések esetén akar vétőjoggal élni. Ezt határozatban rögzítette. Mi a '60-as évekig visszamenőleg az összes országból összegyűjtöttük ezeket a dokumentumokat, amelyek annak idején szigorúan titkosak voltak, és megpróbáltuk föltérképezni, hogy mely pozíciókat ellenőrizte a KB. Meglepett bennünket, hogy Magyarországon milyen keveset. Itt 3500 ember kinevezéséhez kellett a „Fehér Ház” engedélye a '60-as évek végén, amikor a legtöbb vezető állás tartozott a KB hatáskörébe. A '80-as évek közepére néhány százra csökkent ezeknek a pozícióknak a száma. Oroszországban — nem a Szovjetunióról beszélék! — tízezer, Lengyelországban mintegy 5500 vezető állásra terjedt ki a legfelső figyelem. A '80-as évek végére Magyarországon nagyon fellazult az ellenőrzés, már csak kevés pozíciót érintett. Oroszországban viszont a '80-as évek végéig sem engedtek a tízezerből. Jellemző különbségek voltak abban is, hogy milyen pozíciókat ellenőriztek. Magyarországon például a gazdasági vezető beosztások közül csak néhány tucatnyit. Annál több figyelmet fordítottak viszont a kultúrára és a fegyveres erőkre.

— *Tudták, mi fenyegeti leginkább a hatalmukat.*

— A lengyeleknél ennek éppen ellenkezője érvényesült. Ők ellenőrizték a gazdaságot, míg a hadsereg és a rendőrség szinte teljesen autonóm volt. Mi a vizálgatunkhoz „az országokénti különbségeket megszüntettük” és ugyanazokat a pozíciókat soroltuk a nómenklatúrába, hogy az adatok összehasonlíthatóak legyenek.

Az orosz csúcs

— *Ez hogyan történt?*

— Magyarországon például a kiemelt gazdasági pozíciókhoz hozzáadtuk a kétszáz legnagyobb vállalat vezetőjét, azért, hogy legyen kitől elegendő információt szerezni. Egyébként a fegyveres erőket kihagytuk a nómenklatúrából, mert attól tartottunk, hogy nem volna egykönnyű a régi politikai rendőrség tagjait azonosítani. Így „saját nómenklatúránkból” véletlen kiválasztással kijelöltünk országoként ezer embert és ezekkel tárgyaltunk.

— *Csak az egykorvolt nómenklatúráat vizálgálták?*

— Ez csak az első elitmintánk volt, abból azt tudtuk meg, hogy akik '88-ban a hatalom csúcsán voltak, hol vannak ma. Ezenkívül csináltunk még két elitmintát. Véletlen kiválasztással további négyszáz embert emeltünk ki az 1993-as politikai, államigazgatási

és kulturális irányítás köréből. Többek között parlamenti képviselőket, minisztereket, magas beosztású minisztériumi vagy önkormányzati tisztviselőket, továbbá kulturális vezetőket, akadémikusokat, a televízió, rádió és a napisajtó munkatársait. Továbbá: a felmérés körébe vontuk országonként a fennálló háromezer legnagyobb vállalatból hat-száz vezérigazgatót — véletlen kiválasztással — és interjút készítettünk velük. Tehát: tudjuk azt, hogy mi történt azokkal, akik '88-ban kulcspozíciókban voltak, és tudjuk, hogy a mai — a '93-as — elit honnan jött, hol volt '88-ban.

— *Kinek az előrejelzése valósult meg az elit sorsáról?*

— Nincs egyszerű válasz a kérdésre. Mint általában az empirikus vizsgálatoknál, az eredmények összetettek. Újratermelődik-e a nómenklatúra, vagy sem? Azt mondhatnánk, hogy attól függ. Oroszországban például újratermelődött. Akik '88-ban a nómenklatúrához tartoztak, azok 80 százaléka '93-ban is ott volt. A '88-ban gazdasági csúcspozícióban lévők 95 százaléka ma is gazdasági vezető. Az állami és pártbürokrácia átáramlása a gazdasági elitbe jóval nagyobb mértékű volt, mint más országban. Ott tehát a politikai kapitalizmus elmélete érvényesült.

— *És Magyarországon?*

— Nálunk és Lengyelországban a volt nómenklatúrából jóval kevesebb maradt az elit soraiban. Lengyelországban több, mint Magyarországon. Holott ott előbb alakult ki az erős ellenzék, mint nálunk. Magyarországon 1993-ban a '88-as nómenklatúra egyharmada volt nyugdíjas, míg Lengyelországban egynegyede, Oroszországban tíz százaléka. Holott a vezető réteg mindhárom országban egykorú volt. Nálunk sokan vonultak „korkezdvezménnyel” nyugalomba. A '88-as magyar gazdasági vezetők mintegy felét nyugdíjazták, Lengyelországban a húsz százalékát. Nálunk a kulturális nómenklatúra fele maradt az elit soraiban, Lengyelországban hatvan százaléka. Magyar sajtóosság az elitből való kirekesztés nagy aránya, ideértve a reformfolyamatban kiválasztódó új technokráciát is. Lengyelországban a reformfolyamat nem ment olyan messzire, mint nálunk, és többször megszakadt.

— *Kik kerültek az elitbe?*

— A politikai elit több mint fele beosztott értelmiségi volt. Mint Kolosi Tamás találóan megjegyezte; „Magyarországon az osztályvezető-helyettesek forradalma győzött.”

— *Az egykori nómenklatúra lesüllyedéséről szólva, mennyien mentek át a magángazdaságba, hány fiatal nyugdíjas tölt be tanácsadói állást?*

— Ezt nem néztük.

A törtetés is elég

— *Miért maradt Magyarországon kevesebb a nómenklatúrából, mint másutt?*

— Csak a feltételezésemet mondhatom el. Eredetileg azt gondoltam, hogy akkor nagyobb az elitcsere, ha a vezetők kevésbé kompetensek és a helyükre igyekvőknek viszont megvan a kompetenciája. Úgy látszik, nagyot tévedtem. Ahhoz, hogy valaki osztályvezető akarjon lenni, nem feltétlen szükséges, hogy kellő ismeretei legyenek, elég, ha ambíciója van. És hajlamos vagyok azt feltételezni, hogy 1990 után Magyarországon éppen azért volt olyan nagy a változás, mert az új politikai elit nem volt eléggé kompetens. Kevésbé volt az, mint a lengyel — gondoljunk Mazowieckire és a gárdájára. Azoknak sok politikai tapasztalatuk volt, és tudták, hogyan kell kormányozni. Azt a magyar elit kevés-

bé tudta. Ahogy Antall József mondta hatalomra kerülésekor: „Mind amatőrök vagyunk”. Azok voltak. Nem volt elég önbizalmuk, és amikor hibákat kezdtek elkövetni, a beosztottjaikat vádolták.

— *Volt, aki a főnökét...*

— Megszületett az a konspirációs elmélet, hogy azért nem működik a minisztérium, azért nem működik a vállalat, mert a régi nómenklatúra szabotálja az intézkedéseket. A megoldás: le velük! Megbízható emberekre van szükség. Megkezdődött az a folyamat, amire általában úgy hivatkoznak, hogy a klientúra kiépítése. Nálunk ez a folyamat erőteljesebben érvényesült, mint Lengyelországban. Kiváltképp a kultúra szférájában. Ez megint azzal függ össze, hogy az új politikai erők Magyarországon a humán értelmiségből kerültek ki. Ennek a humán értelmiségnek volt a rögeszméje, hogy a rendszer azért nem működik, mert a kultúra szabotál. Ezért is tartotta különösen fontosnak, hogy a médián belül személycserét hajtson végre. Utólag láthatjuk, hogy a hatalmat birtoklók túlértékeltek az ideológia és a média szerepét. S ezzel maguknak ártottak a legtöbbet, mert mintegy azt a benyomást keltették, hogy voluntarista, akarnok módon beavatkoznak autonóm intézmények működésbe. Ez bizony ellenérzést váltott ki. Jómagam és mások, akik közvélemény-formálással foglalkoztunk, próbáltuk erre figyelmeztetni a hatalom gyakorlóit. Hiába. Nem hitték el nekünk, hogy az ideológiának és a médiának sokkal kisebb a szerepe, mint azt ők gondolták.

— *Nem csak a kormányon lévők voltak értelmiségiek, az ellenzék padsoraiban is azok ültek.*

— Az egész parlament értelmiségi volt, de politikai mezőnként eltérő társadalmi arculattal. Közbevetőleg: a nómenklatúrában is mindenki értelmiségi volt. Kilencvenöt százalékanak valóságos egyetemi végzettsége, és nem Foxi Maxija volt. Úgy, hogy a kommunista kontraszelekció sztereotípiája meghaladottnak bizonyult. A '40-es évek végén, az '50-esek elején még előfordult, hogy szakképzettség nélküli munkásokat és parasztokat emeltek vezető pozícióba. De a '80-as években ez már sem Oroszországban, sem Lengyelországban, sem Magyarországon nem történhetett meg. Ehhez képest a helyzet '89 után lényegileg nem változott. Talán egy kicsit romlott. Például a nyelvismereteket tekintve az új gazdasági elit rosszabbul állt, mint a régi. Ez mind a három vizsgált országra vonatkozik.

Szakértőket menesztettek

— *Mit jelent az értelmiség politikai mezőnkénti arculati különbsége?*

— A posztkommunista parlamentben három politikai mező volt és van jelen. A szocialista-szociáldemokrata, a liberális és a nemzeti-keresztény. Nálunk a konzervatív gárda jelentős része legalább háromgenerációs értelmiségi. A liberális politikusok között nagyobb arányban vannak azok, akiknek csak a szülei kerültek értelmiségi sorba. A szocialista képviselők túlnyomó többsége elsőgenerációs értelmiségi. Szinte mindegyik munkás- vagy parasztszármazású és a szegényebbek közül való. Az elmúlt ciklusban csak kevés szocialista képviselő alapján általánosíthatunk, de a májusi választást követően egyes életrajzokat olvasva úgy tetszik, hogy ez a megállapítás az új Országgyűlés szocialista frakciójára is vonatkozik. Tagjai lényegében a Szalai Erzsébet szerinti új technokráciához tartoznak. Ők azok, akiket '89-ben félreállítottak, és most visszatérnek.

— *Mire az adatokat összegyűjtötték, újabb elitcsere van kialakulóban.*

— Nálunk a célállapot 1993 nyara volt, 1993-ban Lengyelországban és '94 májusában Magyarországon számottevő politikai változás következett be. Szükséges volna, mondjuk egy-két év múlva megismételni ezt a vizsgálatot, hogy megtudjuk, a kormányváltást követő elitcsere hogyan alakul. Visszatérnek-e azok, akiket kiszorítottak, illetőleg beérkeznek-e a hozzájuk hasonlóak.

— *Kérem, foglalja össze a végkövetkeztetését.*

— Az orosz elit újratermelődött, a nómenklátúra megmaradt a politikai hatalomban. Magyarországon és Lengyelországban ezzel szemben jóval kisebb mértékben tehetette meg. Nálunk közvetlenül a '90-es parlamenti választás előtt egy teljesen új gárda jelent meg a felszínen, amely szakképzettségét, társadalmi származását tekintve élesen elütött a korábbi politikai elitől. Többgenerációs humánértelmiségiek kerültek hatalomra. Magyarországon következett be a legnagyobb elitcsere, holott itt volt a legjobban képzett a nómenklátúra, amelynek csak 60 százaléka párttag. 1990-ben a demokrata fórum azzal nyert, hogy ő a nyugodt erő. Lényegében azt ígérte: nem lesz igazi nagytakarítás. Mégis volt. 1994-ben az MSZP azzal nyert, hogy azt mondta: a szakértőkre épít (más kérdés, hogy szándékát megvalósítja-e). Most az emberek azért szavaztak a szakértelemre, mert úgy látták, hogy '90 és '94 között profikat menesztettek és a helyükbe amatőröket raktak. Úgy, hogy azt mondhatjuk: ez idáig Oroszországban nem volt elég, Magyarországon pedig túl sok volt az elitváltás.

Kovács Judit

Magyar Nemzet, 1994. július 23.

Országos Széchényi Könyvtár

MI TÖRTÉNIK ITT?

Cukrozott hazugságok

Ezerkilencszáznegyvennégyben (!), tehát még a szovjet hadsereg megérkezése előtt — két szakaszban (március, október) — eltűnt a Horthy-rendszer, mint politika hatalom. Képviselőinek egy része ugyan „továbbszolgált” a gyilkos náci megszállók és a csatlósaiak véres haláltáncában, de sokakat már ekkor üldözni kezdtek, míg mások az elég gyakori magyar műfajt, a kivárást és túlélést gyakorolták. De jelentős számban indultak el nyugatra is, menekülve a felszabadítók elől. A szocializmus tehát — később — nem a Horthy-rendszert, hanem egy polgári demokrata kísérletet döntött meg.

A magyar polgári társadalomnak rendkívül súlyos veszteségei keletkeztek az össznemzeti tragédián belül. A zsidó származású polgárság tömegei pusztultak el a haláltáborokban. A nem zsidó polgárok lumpenizálódott, a faji eszméhez szegődött része szalonképtelen lett a jövőre nézve. A már korábban (1939 után) megrendült jog- és vagyonbiztonság megszilárdulása szempontjából semmi jót nem ígért a közelgő szovjet hadsereg. A nagybirtokrendszer felosztását politikai szempontokból csak helyeselni lehetett — a végrehajtás sok anomáliája és a kártalanítás elmaradása azonban már jelzésértékű volt: a jogállam leépülésének fontos kezdeteihez tartoztak ezek a mozzanatok is. Ahogyan a népbíráskodás sok törvénytelensége, majd a B-listázások, szavazatmegvonások, a német kitelepítés és egyebek. A parlamentáris demokráciának induló új Magyarország útja idővel egyre egyértelműbben a Kelet diktatúrája felé mutatott, s ezen semmit nem változtatott, hogy a kikerülhetetlen újjáépítésnek nagy sikerei voltak és a parlamentben látszólag a polgári demokráciát akaró erők voltak többségben. (Megjegyzés: az újjáépítést sokan máig „kommunista sikernek” tudják — mintha máshol nélkülük nem lett volna újjáépítés!)

A kezdeti államosításokat még lehetett néhány nyugati példával igazolni, de a belügyi apparátus kommunista monopolizálása s a folyamatos „demokratizálás”, vagyis a nem kommunista politikai erők ügyes „leszámálázása” már csak keleti párhuzamokra utalt. A polgári politikai erők tömeges menekülése és a szerves szociáldemokrácia felszámolása aztán az ország minden emberi és anyagi erőforrását olyan emberek kezébe adta, akik hatalommal és erőszakkal mindent megoldhatónak vélték. Megkezdődött a magyar társadalom felhalmozott és keletkező tőkéinek a felélése és értelmetlen felhasználása.

Körülbelül 1968-ig a felélés nem jelentett mást, mint egy túlméretezett erőszak- és ellenőrző szervezetnek a hatalmi stabilitáson kívül semmit nem jövedelmező ellátását. Az államosított nemzeti tőkéek rendelkezési pozícióin túl ekkor rabolták el széles társadalmi csoportok személyi használatú javait (lakások, telkek, használati cikkek), s végül lehetetlenné tették — kevés kivétellel, amelyek okait érdekes volna vizsgálni — a kistulajdonosi létformát, amely mindenhol tőkefelhalmozási forrás (parasztbirtok, kisiparosok, kiskereskedők.)

Az értelmetlen felhasználást egy olyan társadalom- és gazdaságszerkezet megteremtésének kísérlete jelentette, amelynek sem helyi történelmi előzménye, sem előfeltételei nem voltak. Egy csaknem hermetikusan zárt, a valódi információktól megfosztott és álhírekkel, álinformációkkal táplált társadalom keletkezett így, amely kényszeresen „épített” egy *forgalom- és piacképtelen árukat s eszméket termelő rendszert*.

A magát olcsó nyersanyaggal és energiával reálisan felfuttató Európával szemben „fejlődött” egyre nagyobb „vívmányokat” produkálva a (magyar) szocializmus. A II. világháború előtt világ gazdasági részesedése valójában egyre csökkent, s az 1956-os sokkból kinövő életszínvonal-politikánk így már csak két, jövőt pusztító forrása lehetett: egyrészt a *nemzetközi eladósodás*, másrészt a lakossági *szabadidő megsarcolása*.

Mindkét eljárásnak máig isszuk a levét! Egy primitív termelési rendszerű tőkeszegény országnak jelenlegi adósságszolgálatára szinte elviselhetetlen teher. A megrokkant egészségű társadalom költségvonzatai ma már kórházcsődökben kulminálnak, nem szólva a halálozási adatokról. Az igazsághoz tartozik persze az is, hogy az egészségügyi gazdálkodás szocialista rendszere önmagában is irracionális volt — más szférákhoz hasonlóan. A legvidámabb barakk büszke népét — a „testvérországok” szürke lágereihöz hasonlóan! — a szocializmus „fejlődése” elvezette egy a dédszülei, nagyszülei által egyszer már végigszenvedett folyamathoz: *a második tőkefelhalmozáshoz*.

Miért van erre kényszerítő és kikerülhetetlen szükség? Azért, mert a gyakorlatilag a feudális önellátáshoz hasonlóan működő reálszocializmus napról napra élő, tartalékok nélküli gazdaság volt, amelyben egyeseknek mehetett jobban, de amely magasabb szintű közösségi és egyéni szükségletek finanszírozására képtelen volt. A megtermelt többleteket felemésztette a hatalom, az ellenőrzés és az állami, valamint pártrepresentáció költsége. 1989-re Magyarországot sikeresen visszavezették 1867, sőt 1948 előtti — ha a Nyugathoz való viszonyítást nézzük. (Sajátos módon igaz ez, még a műveltségi helyzetre is. A szocialista „kulturforradalom” eredményeként a magyar társadalom európai versenyképessége — átlagot tekintve — ugyanolyan rossz, mert jórészt használhatatlan, mint az önellátó agrárvilágból induló elődeié!)

Egyetlen óriási különbség volt e visszaprimitivizált ország és egykori elődei között: az elődök életszínvonaligénye — leszámítva a zülleni kezdő dzsentri egy jelentősebb részét — nem járt a munkateljesítményei előtt. Sőt. Az elődöknek egészséges felhalmozási (paraszti, kispolgári) mentalitása volt, a jövő generációk boldogulására törekvő reménységgel.

A reálszocializmusba belekényszerült mai magyarság persze már nem az elődei által ismert és követni kívánt Nyugatot látta, látja maga előtt, ahol a klasszikus polgárerények — sőt, azok hódításba átmennő imperializmusa — mozgatták az egyenlőtlenül, de mindenkinek gyarapodást hozó gazdaságot. Nem, a mai magyarság — évtizedek óta — egy jóléti — fogyasztó, élvező és csillogó — Nyugatot lát, amely látszólag mindenben szabad, s a rövid emberélet „egyetlen méltó” formáját éli.

A bőség fegyelmezettségi — teljesítménykényszeres — forrásai iránt viszont nem volt és nincs érdeklődés nálunk.

Miért? Azért, mert a kádári szűköségben bővülő életszínvonal-politikának legfeljebb csak néhány társadalmi csoportnál volt ilyen háttere, alapja. Például a háztájizó parasztnál. Menekült is a fiatalság ettől az életformától a juttatásgépként működő ipari szocializmusba, a városi „könnyebbségbe”. A szűkös lakótelepi betonsilókat az általános foglalkoztatás integrálta valahová, mert különben a lakóknak leginkább csak saját tévéjükhöz volt közük, nem egymáshoz. Nem is figyeltek másra, legfeljebb irigyelték egymás fogyasztási javait (találgatván azt, hogy „miből telik ezeknek?” arra), s őszintén kíváncsiak a még „emberibb”, mert még többet nyújtó nyugati világba.

A magyar reálszocializmus tehát, amely kezdetben nyílt terrorral, majd — 1956 után — újra csak vérrel és vassal oktatta ki a magyar társadalmat, átalakult egy szegényes és termelési szempontból megalapozatlan fogyasztói szocializmussá, vagyis egy jövőtlen és irracionális politikai rendszer legélhetőbb és egyben legönemésztőbb műfajává. Ebben a rendszerben ugyanis az „ellenségektől” és a jövőtől kölcsönvett pénzből megcukrozták a hazugságokat. S az emberi természet zsigerileg nem tesz, nem tehet különbséget a saját maga által teljesen megszolgált és a kölcsöncukor között. Egyébként sem volt ezért a nagy tömegben senki felelős. Ez az „ellátás” azoknak az „emberi joga” volt, akiket a reálszocializmus felszabadított az elnyomás, a gondok alól, s akik viszont ennek fejében rábízta magukat a „felszabadító élcsapat” hivatásos forradalmáira.

Ha lehetne örökmozgó, s ha „a nép forró szeretete” javakra volna átalakítható, a magyar reálszocializmus ma is működne, kétszázalékos nyugdíjnövekedési automatizmusokkal, az áremeléseket kísérő folyamatos kompenzációkkal, bátran kritizáló, de a határokat mégis ismerő kabarékkal, újságírókkal, nőnap csokrokat osztogató szakszervezetekkel, egyre gyermekközeli butító úttörőszervezettel satöbbi, satöbbi... A rendszer a végén teljesen „emberarcú” lett, mint egy mindenki szeretetére méltóvá aggott, nincstelenné vált rablóvezér, aki maga sorolta fel minden betegségét, hibáját, s alkalmanként egy-egy bűnét is.

Ám a reálszocialistán nevelt nép emberarcúságát nem holmi szentimentális megértés, hanem a közösség nélküli egyed önzésének, fogyasztani akarásának természetessége jelentette és jelenti. *Gazdagodni, jobban élni* — bármi áron! A kikényszerítve felgyorsított szekularizáció és ateizmus, a csak „megfoghatóra” és láthatóra redukált *materialista szemlélet* győzelemre vitele azonban hihetetlen labilitást ad a mai magyar társadalomnak, s főleg a formálódó demokráciának. A kapitalizmus „építésében” ugyanis jelentős tömegek az elromlott, kiapadt reálszocialista „juttatásgép” (terüljastalkám) magasabb színvonalú meghonosítását és működtetését várják. A szociáldemokrata (szocialista) „szakértelem” jóléti államának fejőstehene nélkül a most győztes baloldal persze hamarosan ugyanúgy értéktelen és gőgös lesz („magas” állami fizetéseivel és magyarázkodásaival), mint elődje. „Ezek sem törődnek a néppel” — hangzik már most, egyre gyakrabban.

Éppen ezért tűnik — a személyes hatalomvágyon túl — értelmetlennek ma egy szocialista kormány. A második tőkefelhalmozást — amelyet az elvtársi uralom haszontalansága tesz, tett szükségessé! — *szocialista párt akarja vezetni?* Milyen eszmei alapon? A szocializmus mindig a szegények védelméről beszélt. Ha viszont most egy magyar kormány fő célként azokat védi, hogyan lesz itt kapitalizmus, tőkés-polgári társadalom? Vagy netán a tulajdonossá lett elvtársak érdekképviselője lesz csupán a baloldali kormány? Akkor viszont búcsút kellene mondani a verbálisan hirdetett eszméknek. Teljesen abszurd — ha komolyan vesszük a jelszavakat, hogy a nagyrészt „helyükön” lévő szabaddemokraták elvileg legélesebb ellenzékükkel ülnek a hatalomban. Ezen a „tömegek” felé keveset segít az elitek világnézeti-kulturális és emberi kapcsolatainak azonossága és rokonsága. Ha a politika az érdekek megjelenítésének legfontosabb színtere, akkor most ki mit és kit képvisel a kormánykoalícióban?

Rendkívül félrevezető az, ha itt valaki ügyesen a mindkét párt által képviselt „modernizációt” — emlegeti. Miért? Azért, mert ennek is — ha tisztázott egyáltalán, hogy mit is jelent az pontosan — megvannak a költségei, s az lehetetlen, hogy a terhek egyenlőek

legyenek. Tőkések nélkül, nagytőkék nélkül nincs polgári társadalom. Ezek felgyűlésével egyidőben hogyan nőhet a fogyasztási átlagszínvonal? Lehetséges-e nagymértékű állami újraelosztás az alapvetően egyéni tulajdonú felhalmozás közben? Újra és újra csak arra gondolhatunk, hogy a szocialisták a „szocialista eredetű” tőkés és magas bürokrácia képviselői lehetnek, de a „népé” aligha. Azé a népé, amely elé életszínvonalas bevetésével és manipulálásával elődei és saját maga tűzött kielégíthetetlen célokat. S most évekre szóló önkéntes fogyasztási korlátozást kívánni azoktól, akik jó tanítványok voltak? Mi ez? Milyen új eszme jegyében kéri a „régiek” ezt a váltást? Vannak, akik örökre hatalomra érdemes népnevelők? Mit jelent mindezek után a szociális érzület nálunk? Vagy netán csak egy régi „új osztály” nem tud lemondani egy ügyes népamító jelszórendszerrel?

Ha jobban megnézzük mai viszonyainkat, ismét párhuzamokat láthatunk a múlt századdal: a reálszocializmus hatalmi-igazgatási bürokráciája kívánja most eljátszani az egykori *dzsentri* szerepét. Csakhogy itt óriási etikai, emberi minőségi különbségek vannak; a régi magyar nemes 1848-ban sajátos vagyoni alapjainak megrendítésével, nagy önfeláldozással szerzett jogot — elődeinek sokszor reális érdemein túl — a társadalom vezetésére. Ma: olyanok és olyan emberek utódai kívánnak maguknak változatlan vezető pozíciót, akiknek mások feláldozásán kívül egyéb érdemük sohasem volt. A dzsentri, zülése előtt a maga javaiból élt — ez a régi „új osztály” mindig a másokéból. A dzsentri — a hatalmon kívül — teret engedett másoknak is: az új régiek gazdasági és médiahatalmuk koncentrációjával „demokratizálnak”.

Kit képvisel e „kisemberek” pártja?

Az *elitista* libertinusok pozíciója legalább világos: ők vezetni, befolyásolni, „fazont adni” akarnak. A nép pedig boldogan elfogadja majd a „modernséget”, hiszen úgysem kaphat mást. Ki fog majd alakulni a *reálliberális* ember. A plutokrácia eme régi ostobája, akit mindig rá lehet bűszíteni a szabadság ellenségeire, miközben a szegény a szabadságot adóktól függ teljesen. Ez egy reális viszony: vannak vezetők és vezetettek „azonos szabadsággal” s eltérő lehetőségekkel. Csakhogy ehhez a modellhez is jóllakott emberek, egy bizonyos színvonalon biztonságban élő tömegek szükségesek. Az ősök tőkéi kellenének most, amelyek viszont semmivé lettek a világforradalom, a vas és acél országa, az új típusú mindenoldalúan fejlett ember és a csillagos tankok százazreinek költségében. Ilyen tartályok, illetve fegyelmezett-önkorlátozó munka nélkül marad az elit európai szinten tartása s a népnek az a boldogsága, hogy szabadságát senki és semmi nem korlátozhatja, mert mindentől (kirekesztéstől, fajgyűlölettől, klientúrától) megvédi őket a naprakészen modern uralkodó és „tájékoztató” elit. Az pedig, hogy e tökéletes szabadságból ki mit tud „realizálni”, a legszentebb magánügy.

A baloldali humanizmus elvileg mindig a legemberibb és legemberarcúbb világért küzdött és küzd „hihetetlen szociális érzékenységgel”. Most tehát joggal várja a rájuk szavazó „bölc” nép, hogy a korábbi, szociálisan érzéketlen, úri göggel regnáló kormánynak Európában csak Svédországban nagyobb szociális költségvetését a mai, érzékeny, egyeztetős szándékú és párbeszédes stílusú hatalom minimálisan az első helyre, sőt „afölé” emelje.

Mire is ígérték rá a hatalomért?

Tőkéczi László

Magyar Nemzet, 1994. szeptember 3.

A MÚLT FELDOLGOZÁSA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

BESZÉLJÜNK PÓCSPETRIRŐL!

Bemutatás előtt Ember Judit filmje

Pócspetri kis nyírségi falu, amely 1948 nyarán, az egyházi iskolák államosításának előestéjén az ismeretlenségből az ország figyelmének közepébe került, méghozzá máig tisztázatlan tragikummal. A falu plébánosának biztatására a lakosok nagy része tiltakozni kezdett az iskola államosítása ellen. A megbolydult tömeget megfékezni igyekvő rendőrök egyikének elsült a fegyvere, és a rendőr holtan esett össze. Hatalmas erővel és hatalmas erőszakkal indult meg a „gyilkos” után a nyomozás, majd statáriális bírósági eljárás révén többeket súlyos ítélettel büntettek, a főbűnösnek kikiáltott *Királyfalvi Miklóst* pedig kivégezték. Vannak, akik a pócspetri pert tekintik az első koncepciós pernek.

Pócspetri kétszáz perces dokumentumfilm, amelyet 1982 szeptemberében forgatott az azóta is „rendőrgyilkosnak” bélyegzett faluban Ember Judit. Hét esztendeig maradt dobozban ez a munka, most (?) azonban néhány információs vetítésen, kevesen (?) megtekinthették a *Pócspetrit*. A februári (1989) Játékfilmszemlén pedig a dokumentumfilmek kategóriájában versenyezni indul. Versenyezni, miért is? A megismertetésért? Az elismertetésért? Díjakért bizonyára nem, Ember Juditnak már nyert úgy kitüntetést filmje a filmszemlén — az 1972-ben forgatott *A határozat* 1984-ben a szakmai zsűri díját kapta —, hogy semmit nem lehetett írni róla.

— *Ember Juditot, kit, ha helyénvalónak tartanánk az akasztófahumort, akár a betiltott filmek specialistájának is nevezhetnénk, legelőször arról faggatom, miként talált rá Pócspetrire, a falura és a filmtémára?*

— 1972-ben, amikor annyi baj volt *A határozat* című munkámmal, amely termelőszövetkezeti visszasságokról szól, Bokor Péter azt tanácsolta, csináljak végre egy „pozitív filmet”. Pozitív filmtémát keresve bukkantam rá Déry Tibornak a Csillag című folyóiratban közzétett, igen szépen megírt irodalmi riportjára Pócspetriről. Nosza, bevettem magam az Országgyűlési Könyvtárba, és mindent elolvastam, mindent kijegyzeteltem, ami csak Déry Tibor riportjával egy időben erről az ügyről a sajtóban megjelent.

— *Ezeknek a cikkeknek a képével kezdődik a film, háthorzongató sajtótörténeti és történelmi leckét adva a nézőnek. Jó nevű, azóta is rangosnak, tehetségesnek, sőt tisztességesnek ismert újságírók túlteljesített penzumai ezek, tartalmilag is, formailag is ordít a legtöbbször a hazugság.*

— Igen, de lényegében, kisebb ellentmondásoktól eltekintve, minden írás ugyanazt írta. Egy falu, egy nóta — mondtam magamban, amikor azt láttam, hogy még a Haladás, a Világ című, ellenzékiinek számító újságok is ugyanazt publikálták Pócspetriről, mint a többiek. A leguszítóbb a Magyar Nap volt. A Népszava *Pócspetri, az elsodort falu* címmel közölt beszámolót, írásának már a címével is félreértésekre és téves asszociációkra adva lehetőséget.

— *No és a Magyar Nemzet?*

— No, látja, a Magyar Nemzet sok minden megírt, név nélkül, a bizonyítási eljárásról.

Mert volt a Pócspetri-ügyben bizonyítási eljárás is, mai szemmel úgy tűnik, hogy aki leírta, s ahogy leírta az eljárást, nem tartotta az egészet igaznak. Itt olvasható például, hogy két orvos fölolvasta a boncolási jegyzőkönyvet. Noha a Pócspetrin meghalt rendőrt soha nem boncolták föl.

— *Egy falu, egy nóta, — mondta — és elindult, hogy megnézzé, hogy fest ez a valóságban?*

— Ahogy megérkeztem, azonnal láttam, hogy Déry, aki a rettenetes napokban maga is leutazott Pócspetribé, nem azt írta meg, amit látott. És a többiek sem.

— Hogyan fogadták a falubéliek? Bizalmatlanul? Félelemmel?

— Azonnal a bizalmukba fogadtak. Kiderült, hogy mindig, mindenkinek elmondták, mi történt azon a végzetes napon, meg a következőkön valójában, csak soha, senki nem írta meg az igazi vallomásaikat. Találkoztam olyan emberrel is, aki emlékezett Déryre. Neki is elmondták, hogy mi történt.

— *Amikor megismerte személyesen is Pócspetrit, miről akart „pozitív filmet” forgatni?*

— Az ártatlan Királyfalvi kivégzéséről, az ártatlan falusiak megkínzásáról.

— *De kilenc évig nem láthatott munkához...*

— Kilenc évig forgattam magamban: tudok egy titkot, amit föl kellene tární, és talán az én ügyetlenségemen múlik, hogy nem találok hozzá lehetőséget, „kiadót”. Végre, 82-ben mégis munkához láthattam. Szeptember negyedike és tizedike között forgattam le a filmet. Az egész stáb részvétellel, együttérzéssel, tapintatosan dolgozott. Mentz Loránd operatőr, Traub Gyula hangmérnök, Börcs Sándor gyártásvezető és a többiek, mind. A falubélieknek egy aggályuk volt csupán, hogy filmet csinálók, nem pedig megírom. Mi lesz, ha felismerik őket az ávósok, visszajönnek és megint megbüntetik őket? Felajánlottam, hogy odaülök melléjük, a kamerák elé, közösséget vállalva mondandójukkal. Akkor rendben van —, mondták. És beszéltek.

— *Tanult embereket is fölülműló bölcsességgel, szenteket is túlszárnyaló fölülemelkedettséggel a méltánytalanságokon. Nem értem a nyolcvanas években, miért nem kerülhetett ez a film nagyobb közönség elé?!*

— A forgatás után elmentek Lékai László bíborshoz azok, akik féltek, hogy fény derül a múltjukra — a volt verőlegények baráti köre talán? —, és azt mondták, egyházellenes film készült Pócspetrin. Ő, anélkül, hogy személyesen győződött volna meg ennek az állításnak az igazáról, szólt Kádár Jánosnak, hogy tiltsák be a filmet. A titkárságáról leszóltak a Filmfőigazgatóságra, ők pedig „bekérték” az anyagot, éppen amikor a laboratóriumi munkák voltak csak hátra.

— *Nem próbálta meggyőzni az egyházi vezetőket arról, hogy hamis információik vannak?*

— Csépany Ferenc kanonok úr, aki ismerte a filmet, ő adott ugyanis engedélyt arra, hogy a kerületébe tartozó egyházi személy nyilatkozhasson, elment Lékai Lászlóhoz, és elmondta neki, ez a megbékélés filmje, jól politizáló film, lehetőség arra, hogy kibeszélés közben kopjék a kín. De ekkor már késő volt. Az elfogadásnál ugyan a két felkért opponens, Vásárhelyi Miklós és Zalán Vince és sokan mások nagyon kiálltak a film mellett, de a Pócspetri C-lapján — cenzúra lapján — az állt, hogy ez a film csak főigazgatói engedéllyel vetíthető. Ezt megelőzően javasolták azt is, hogy állítsanak össze egy listát azoknak az okos férfiaknak a köréből, akiknek a Pócspetri bemutatható. Szóval egy nő csinál egy filmet, de csak férfiak láthatják...?!

— *Milyen C-lapok léteznek még a Pócspetrinek is „kiosztott” kategórián kívül?*

— A legjobb: a film széles körben bemutatható itthon és külföldön. Vagy: itthon zárt körben, külföldön nyilvánosan vetíthető. Létezik azután ennek a fordítottja is. Meg az ellenkezője is: se itthon, se külföldön, se nyilvánosan, se zárt körben nem vetíthető.

— *Mennyi időre szólnak ezek a verdiktek?*

— Öt esztendőre. A Pócspetri esetében ez az öt év nemrég járt le, ezért filmklubokban vetítik már. Így Nyíregyházán és Nyírbátorban is. Pócspetriben nem, megakadályozták a bemutatását. Ezért azután a falu lakói mikrobuszba ültek, és aki csak tehette, bement meg nézni Nyírbátorba, Nyíregyházára. Tavaly beneveztem a Játékfilmszemlére, de egy tollvonással kihúzták. Az idén már szerepelhet a filmszemle versenyművei között. Január huszonhatodikán pedig bemutatják a Toldi Moziban.

— *Marad még így is dobozban éppen elég munkája. Mennyi is?*

— Az országos moziüzemi hálózatba sose került be az 1972-ben készült, már emlegetett *A határozat*. Egészen különleges módon őrzik a 85-ben forgatott „*Hagyd beszélni a Kutruczot!*”. A *Menedékjog* című ötrészes, tizenegy órás filmem főigazgatói engedéllyel valószínűleg már nézhető lesz. Szerepel a Játékfilmszemle információs vetítésein is. És, még a Balázs Béla Stúdió sem vette át, tehát a sorsát nem tudom legutóbbi munkámnak, a hatórás *A per*-nek, amely a Rajk-perről szól. Előbb-utóbb biztos látható lesz ez is.

Lőcsei Gabriella

Magyar Nemzet, 1989. január 24.

Országos Széchényi Könyvtár

HOVÁ LETT KÉTSZÁZEZER EMBER?

Hadifoglyok a világháború után

A hadifoglykérdés valószínűleg jelenkori történelmünk legkevésbé feltárt kérdései közé tartozik. 1943-tól 1948-ig, sőt később is, családok százazreit érintette közvetlenül az elhurcoltak sorsa. Nem véletlen, hogy a koalíciós időkben a hadifoglyok ügye a hatalomért vívott harc fontos eleme volt. És természetesen az sem véletlen, hogy a fordulat éve után más társadalmi problémákhoz hasonlóan, ez a kérdés is tabuvá vált.

Míg a magyar háborús népmozgások szinte minden eleme ismert, s meg tudjuk határozni a katonai és a civil veszteség nagyságát, a menekültek arányát, a hadifoglyok körül túl sok a bizonytalanság. És ami igazán furcsa: a visszatértek, illetve a kiszabadultak számáról is csak elnagyolt, hozzávetőleges adataink vannak.

A tervgazdálkodás áldozatai

1944 végéig a Honvédelmi Minisztérium még számon tartotta a veszteségeket. Az eltűntek adataiból a fogságba esettek száma 80 ezerre tehető. A háború utolsó szakaszában történekről viszont csak mozaikszerű információk állnak rendelkezésre.

A szovjet hadvezetés a hadifoglykérdésben is a tervgazdálkodás szabályait követte. Saját szempontjából nézve, ez érthető is volt, hiszen a Szovjetunió óriási vér- és anyagi veszteségeket szenvedett. Az aktív férfinépességet nem a termelésre, hanem a fegyveres harcra kellett mozgósítani. Az újjáépítéshez pedig mindenáron kellett a munkáskéz. Ezért a Vörös Hadsereg kárpátaljai bevonulása után, *válogatás nélkül vitték el a férfilakosságot.* Hasonló események történtek a Felső-Tisza-vidék magyarországi szakaszán is.

Budapesten elsősorban katonai presztízskérdésből gyűjtötték össze a civileket. Sztálinnak küldött jelentésében a szovjet hadvezetés Budapest elhúzódó ostromát a védők rendkívül nagy számával indokolta. *A katonaként fogságba esett csekély védősereget ezért a polgári lakosság soraiból duzzasztották fel,* a hadijelentésben feltüntetett nagyságúra. Az így kialakult feszült és kínos helyzetet jól tükrözi az a rövid levél, melyet a honvédelmi miniszter kérésére a Külügyminisztérium adott át a Szövetséges (szovjet) Ellenőrző Bizottságnak.

„Az igen tisztelt Szövetséges Ellenőrző Bizottság szíves tudomására hozom, hogy Budapesten III. 25. óta a Vörös Hadsereg szervei a háztömböket körülzárják, az ottani lakosság 18-50 évig terjedő korosztályok férfilakosságát elfogják, és ismeretlen helyre szállítják...”

A korabeli sajtó „Ki tud róla” rovataiból egyértelműen kiderül, hogy a *hadifoglytáborokba zárt személyek között 12 éves gyermekek éppúgy voltak, mint aggastyánok.* Nem volt ritka a nők és a német koncentrációs táborokból hazatérő deportáltak összefogdosása sem.

A hadifoglytömegek nagyobb része az átállt, illetve az önkéntesen fogságot választó katonákból állt. Ezek a háborútól megcsömörlött, hazavágyó emberek hittek a Vörös Hadsereg rölapjainak, melyek szabadságot ígértek a fegyvereiket önként letevők számára. A szerencsétlen bakák és tisztjeik legtöbbször csak valamelyik magyarországi gyűjtő- vagy romániai átvevőtáborban döbbsentek rá hadifogly mivoltukra.

A Honvédelmi Minisztérium illetékesei közvetlenül a háború után — fenntartva a „tévedés lehetőségét” — 900 ezerben határozták meg a szövetségesek fogságába esett magyar állampolgárok számát. Közülük nagyjából 600 ezren szovjet, 300 ezren angol-szász-francia fennhatóság alá kerültek. Ezek a számok kerültek be a Szövetséges (szovjet) Ellenőrző Bizottság, illetve a párizsi magyar békedelegáció dokumentumaiba is. Hangsúlyozni kell azonban, hogy ezek az eredmények alapvetően nem tételes számbavételen, hanem utólagos kalkulációból származnak. Konkrét tény viszont, hogy csak a jelenlegi Magyarországon, *tíz gyűjtőtáborban, 200 ezernél több személyt őriztek.*

Amennyire ismeretlenek a hadifogságba esett személyekkel kapcsolatos létszámadatok, olyannyira keveset tudunk a visszatértekről is. A pontatlanság közvetlen oka az egységes hadigondozás hiánya volt. A harcok elmúltával eredetileg a Honvédelmi Minisztérium foglalkozott a hadifogolyüggyel, majd 1946. január 1-jén a Magyar Vöröskereszt, illetve a Hazahozatali Kormánybiztosság vette át a hazatérők gondozásának a feladatát. „A konkrét segítségnyújtás azonban elsősorban a függetlenül szerveződött társadalmi szervezetek, így a Hadifogoly-hozzátartozók Országos Szövetsége, a Nemzeti Segély, a Siess Adj Segíts, a Szociális Misszió Társulat... részéről érkezett.

A hadifogolykérdés körüli problémák közvetett oka politikai természetű volt, hiszen egyik pártnak sem volt mindegy, ki hozza haza a foglyokat. Közvetlenül szovjet kapcsolatai révén a hadifoglyokból végül a Magyar Kommunista Párt kovácsolt politikai tőkét, bár soraikban nem mindenki lelkesedett hazahozatalukért. Egy költségvetési vita kapcsán 1946 őszén például Farkas Mihály kijelentette, hogy a Szovjetunió ellen harcolók *mind fasiszták, és nem érdemlik meg, hogy törődjenek velük.*

Addigra azonban a hadifogolyügy a kommunista vezetés alatt álló Népjóléti Minisztérium hatáskörébe került. Gyakorlatilag csak a keletről érkezők fogadásáról és szociális ellátásáról kellett gondoskodni, mivel a nyugatról 1946 őszéig nagyrészt befejezték a hazaszállítást. Az egész kérdéskomplexumban róluk tudunk csak pontos és átfogó számokat, mivel nyilvántartásukat az ugyancsak kommunista irányítású Belügyminisztérium már 1945 nyarán megkezdte. A „nyugatosokat”, akik eleve gyanúsak számítottak, érkezésük után szűrőtáborokba zárták, ahol háborús bűntettek felderítése ürügyén megbízhatóságukról próbálták meggyőződni.

Az MKP kijátszotta a kártyát

Összesen 189 993-an érkeztek haza, és a politikai hálón 12 205 fő akadt fenn. Ügyüket további kivizsgálás céljából a hatóságoknak adták át. A vissza nem tért körülbelül 100 ezer fő, lassan szétszóródott a világ nyugati felében. Nyilván közülük került ki az a megközelítőleg húszezer magyar származású idegenlégiós, aki 1952-ben Indokínában harcolt a francia érdekekért.

Keleti viszonylatban az első kedvező jel Nagy Ferenc miniszterelnöknek 1946. áprilisi moszkvai látogatásához kapcsolható. Sztálin akkor megígérte, hogy hamarosan hazaküldi a magyar foglyokat. Gyakorlatilag azonban semmi sem történt. Sőt, az 1947 februárjában aláírt békeszerződés szovjet javaslatra és a magyar álláspont ellenére, a hadifoglyok hazaszállítására vonatkozóan nem is állapított meg határidőt.

A valódi áttörés a tavaszi belpolitikai fordulattal volt kapcsolatban. A Magyar Kommunista Párt saját bázisának erősítésére egy megrendezett akció keretében a hadifogoly kár-

tyát is kijátszotta. Május elején a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének száztagú küldöttsége Rákosi Mátyásnál járt, megkérve őt, járjon közben Sztálinnál a hadifoglyok hazaszállítása érdekében. Az asszonyok kérése a „nagy Sztálinnál” természetesen meghallgatásra talált. „A Szovjet Kormány megvizsgálta Rákosi Mátyás levelét, és elrendelte, hogy már május hóban kezdjék meg a hadifoglyok kiszabadítását és hazaszállítását” — írta Sztálin.

A hadifoglyok júniustól valóban tömegesen kezdtek érkezni. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a szovjet döntés a Magyar Kommunista Párt és a Szovjetunió Kommunista Pártja titkos tárgyalásain született. A kérdés kezelését jól tükrözi az a tény is, hogy a békeszerződésben megígért átfogó hadifogoly-egyezmény megkötésére előzetesen kijelölt népes állami delegáció helyett egy kéttagú kommunista küldöttség utazott Moszkvába: Újhelyi Szilárdot közvetlen indulása előtt nevezte ki Rákosi népjóléti államtitkárnak, kísérfője pedig Biró Zoltán, Rákosi testvére volt. Feladatuk gyakorlati kérdések tisztázására korlátozódott. A június elején kezdődő, és öt hétig húzódó megbeszéléseken a felek megállapodtak a hazaszállítandó transzportok élelmezésének lebonyolításában, továbbá abban, hogy *minden egyes fogolyért a magyar állam „sínpénzt” fizet svájci frankban a Szovjetunióknak és Romániának.*

Átfogó hadifogoly-egyezmény sosem született. A magyar fél érdeklődött a hadifoglyok száma iránt, de szovjet részről erre vonatkozólag nem adtak információt. Ennek oka — Újhelyi Szilárd szerint — nemcsak a titoktartás volt, hanem az óriási szervezetlenség, ami a katonai bürokráciát jellemezte. *Valószínűsíthető, hogy a szovjetek sem tudták pontosan, hogy hány fogoly felett rendelkeztek.*

Jelöletlen tömegsírok

A hadifoglyok hazaszállítása 1948 őszéig a téli szünet kivételével többé-kevésbé folyamatos volt, s közel 200 ezren kapták vissza szabadságukat. 1948 őszén, az utolsó hadifogolyvonat megérkezése után azonban a kérdés hirtelen lekerült a napirendről.

A hivatalos közlemények szerint már mindenki hazaérkezett, de a valóságban minden érintett tudta, hogy még sokan maradtak kint. Hogy hányan, azt ma sem tudjuk pontosan. Sok forrás utal arra, hogy még 1945-ben és 1946 elején a hazai és a romániai gyűjtőtáborokból sokan szabadultak ki. Számuk megközelítheti a 200 ezret is. De hol van a még mindig hiányzó 200 ezer fogoly? Néhány ezren az ötvenes években tértek haza. Itthon a szovjet lágereket az ÁVH internálótáboraival kellett egy időre felváltaniuk. A még kint levők sorsával ekkor már csak egy emigrációs szervezet, a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége foglalkozott. Makra Zoltán és Palásthy Rezső szerkesztésében 1950-ben Németországban kiadták a Fehér Könyvet, mely először tárta a világ közvéleménye elé a még kint levő foglyok ügyét. Akciójuk hatására politikusok és híres emberek hallatták szavukat, de ennél több gyakorlati eredmény nem születhetett.

A hiányzó, közel 200 ezer magyar sosem tért vissza. Meghaltak a nehéz kényszermunka és a gyenge ellátás következtében fellépő járványok során. Vorkuta Stalino, Novoszibirszk és még sok száz tábor jelöletlen tömegsírai és a magyar köztudat nem hagyja emléküket feledni.

Stark Tamás

Magyar Nemzet, 1989. április 29.

TÖRTÉNELEM ÉS IGAZSÁGTÉTEL

Vásárhelyi Miklós a sorsközösség vállalásáról, a bizalomról és a kegyeletről

Január végén látott napvilágot az a kormányközlemény, miszerint a Minisztertanács előterjesztést tárgyalt meg a Nagy Imre és társai elleni büntetőügyben, valamint az 1956. október 23-át követő eseményekkel kapcsolatban kivégzettek kegyeleti kérdéseinek rendezéséről.

A szövívői tájékoztatóhoz csatlakozóan lapunk egy nyilatkozatot tett közzé, amelynek aláírója a Történelmi Igazságtétel Bizottsága volt. Országos sajtóorgánumban ez volt a bizottság első érdemi megnyilvánulása — talán felbukkanása is —, és céljaikról a közvélemény addig alig-alig alkothat magának fogalmat.

Történelem, igazságtétel — súlyos szavak, amelyek zaklatott korunkban sokféleképpen értelmezhetők. Mit tehet a krónikás, aki „akkor” még nem volt az? Aki a történelmi sorsforduló háttéréből természetszerűleg jóval kevesebbet élhetett meg, mint azok, akik annak közvetlen részesei voltak. Elmegy a bizottság egyik alapító tagjához, aki ráadásul valamikor szintén kolléga, újságíró volt; bekopogtat Vásárhelyi Miklóshoz.

— 1956 óta több mint egy emberöltő telt el. Mi készítette önöket, hogy egy ilyen bizottságot hívjanak életre, milyen célok, remények vezérelték az alapítókat?

— Ez a bizottság, amely első dokumentumában „Történelmi igazságtételt!” címmel felhívással fordult a magyar társadalomhoz, röviddel Nagy Imre és társai kivégzésének 30. évfordulója előtt, 1988. június 5-én alakult meg. Ez adott közvetlen aktualitást, de azok a problémák, amelyekkel a bizottság foglalkozik, nem csupán ehhez a dátumhoz kötődnek. Alapítótageiai azonban vitathatatlanul úgynevezett 56-osok; egyrészt az 1958-ban kivégzett Nagy Imre és társai közvetlen hozzátartozói, másrészt olyan személyek, akiket az 1956-os eseményekkel kapcsolatosan elítéltek, s ennek áldozatai.

Átlépés a szakadékon

— Bocsásson meg, ön 56-os „eseményeket” mondott. Csak azért fogalmazott így, mert — vulgáris szóhasználatlaltal szólva — erre jár a szánk, vagy pedig...

— Nem, nem. Ezeket a történéseket mi, közvetlen résztvevők, érintettek és ezért felelősségre vontak egyértelműen forradalomnak valljuk. Különböző elnevezések forogtak és forognak közzsájon, volt nemzeti tragédia, egyes — már 1957-es — értékelések szerint is népfelkelés, a hivatalos minősítés szerint pedig ellenforradalom. Tőlünk azonban senki azt a jogot el nem vitathatja, hogy a magunk ügyét népfelkelésnek, forradalomnak nevezzük, legfeljebb vannak, akik ebben nem értenek velünk egyet. Egyébként nem címke kérdése az egész, nem az a kérdés, hogy minek nevezzük.

— Mi kezdettől azon az állásponton voltunk és ma is az a kívánságunk, hogy egy nagyon felelős, alapos tudományos-történeti vizsgálat állapítsa meg tárgyilagosan, mi történt 1956-ban. Ehhez az első lépés szerintünk az 1956-os dokumentumok publikálása, illetve ezek hozzáférhetővé tétele. Másképpen szerintem nem lehet a magyar közvéleményt megnyugtató eredményre juttatni. Tehát: ha a vezetésnek az a célja, amelyet többször

hangoztatott, hogy új közmegegyezést akar — és ezt én nagyon fontos és rendkívül üdvös célnak tartom —, akkor ebben a kérdésben is egységes, normális légkört kell teremteni. Ezt a szakadékot is át kell hidalni, nem lehet, hogy legyen egy „hivatalos” álláspont, amelyet nem tudom, az országban hányan képviselnek, és legyen egy olyan álláspont, amelyet — az én ismereteim szerint — a közvélemény igen jelentős része vall.

— Kérdezte, mi volt a célunk e bizottság megalakításával. Az, amelyhez hasonló folyamat a Szovjetunióban és Lengyelországban is végbe megy. Említett felhívásunkban így fogalmaztunk: a múlttal való becsületes szembenézés, a történelmi igazságtétel olyan erkölcsi tartozás, amellyel a megújulást hirdető párt- és államvezetés tartozik az egész nemzetnek. Próbáljuk meg közös erőfeszítéssel tisztázni a kérdéseket, s jóvá tenni, amit jóvá kell tenni.

— *És amit még jóvá lehet tenni...*

— Úgy van. S ebből kiindulva az igazságtétel nem szorítkozhat kizárólag 1956-ra, bár az alapítók — köztük számtalan manapság is közmegegyezésnek örvendő ember, például Hankiss Elemér, Darvas Iván, Eörsi István, Tóbiás Áron, Fekete Gyula, Rácz Sándor, Mécs Imre — 56-osok. De mi azt is leszögeztük, hogy vissza kell nyúlnunk egészen 1945-ig.

— *Nyilván a „magyar közösség” ügyére gondolnak.*

— Nem, még előbbre Demény Pál és Weisshaus Aladár bebörtönzésére. Utána a magyar közösség, az úgynevezett kigazdapárti összeesküvés, a Földművelésügyi Minisztérium szakemberei, a MAORT, a Standard perére, de még a Mindszenty — és Gröszperre is, hiszen ha Mindszenty felfogását illetőleg nem is lehetnek illúzióink, azért az ő ügye szintén koncepciósnak minősül, amelybe egy sereg ártatlan embert is belekevertek, akik mindmáig magukon hordják a bélyeget. És ne feledkezzünk el a Rajk — és a Kádár-perről, az 1949 utáni, kommunisták elleni perekről sem. A történelmi igazságtételnek valamennyi magyar állampolgárra ki kell terjednie. Ez alapvető elvi szempont!

Nem bosszúállás vezérel

— A másik elvi kérdés: ma a szabadabb, nyíltabb légkörben moziban, könyvekben látjuk, olvassuk, milyen szörnyűséges dolgok történtek Recsken, Pócsperiben, a kitelepítések, internálások alkalmával, és még folytathatnám a sort. Közöttünk élnek azok az emberek, akik mindennek áldozatai voltak, de azok is, akik ezekért felelősek. Van abban valami dermesztő, hogy az egész ország tudja, ezek az emberek igazságtalanságok, jogtalanságok elszenvedői, de erről semminemű hivatalos okmány nincs a kezükben, nincs törvény, rendelet, amely kimondaná ártatlanságukat, és hogy eszerint kell helyzetükkel foglalkozni. Én úgy érzem, a nemzeti becsület megköveteli, hogy az áldozatok teljes erkölcsi-politikai rehabilitációban részesüljenek. Ezt mi nagyon komolyan gondoljuk. Felhívtuk a történészeket, a szaktudományok művelőit, hogy ami információjuk, tárgyi bizonyítékuk van, juttassák el hozzánk: mi adott esetben készséggel egyeztetjük, összehangoljuk tevékenységünket az erre irányuló hivatalos lépésekkel is.

— *Ez a felhívásuk hol jelent meg, vagy hová juttatták el?*

— Elküldtük a Magyar Távirati Irodának, az összes központi sajtóorgánumnak, de sajnos, nem közölték őket. Annál nagyobb teret kapott a külföldi sajtóban; ez is egyike tehát azoknak a megnyilatkozásoknak, amelyeket a magyar társadalomnak meg kellene

ismernie. Minden ízében, szellemében abszolút konstruktív dokumentum, amelynek nem az a célja, hogy felborzolja a kedélyeket, hogy a sebekben vájkáljon, hanem hogy nagy társadalmi összefogással rendezzük ezeket a szerintem mindmáig sokakat nyomasztó kérdéseket.

— *Bármennyire kerülgetjük is a forró kását, van ennek a történelmi igazságtevésnek egy sokak számára kényes, sőt kínos oldala is. Óhatatlanul felvetődik: ki mindezekért a felelős? A bizottság mennyire érzi hivatásának a felelősség felvetését, vagy az ilyen irányú következtetések levonását mintegy félretolja, tudatosan nem foglalkozik vele?*

— Mi ezt a kérdést nem vetettük és nem vetjük fel. Mi úgy érezzük, hogy ez magából a rehabilitációból önként következik. Nem vezérel semmiféle számonkérés, még kevésbé bosszúállás, de hát azt, hogy ki miért felelős, azt óhatatlanul meg kell állapítani. Mint ahogy az 1956-ig történekeért teljesen egyértelműen a Rákosi-féle vezetést teszik felelőssé. És hát — ha nem is foglalkoztak teljes mélységében minden vetületével — néhány személyt ezért el is ítélték, illetve a politikai felelősség minden kétséget kizáróan megállapított.

— A mi célunk mégis elsősorban igazságot szolgáltatni az áldozatoknak. Az augusztus 23-i második felhívásunkban a következőket fogalmaztuk meg: a jogi szekció feladata a rehabilitációkkal kapcsolatos tevékenység, csoportos és egyéni jogséremlmek tisztázása, a zaklatások és diszkriminációk elhárítása, jogi tanácsadás és segítségnyújtás. Ez valóban egyoldalú megközelítés, de mi ennek megvalósítását tartjuk közvetlen feladatunknak. És úgy érezzük: ez nem kevés.

(...)

— *Gondolom, a kárvallottak és áldozatok között rendkívül sokféle indíttatású, irányultságú és pályafutású emberrel találkozhatnak. Hallhatnánk erről néhány adalékot?*

— Ez valóban nagyon érdekes „metszete” a társadalomnak. Voltak és vannak közöttünk olyan kommunisták, akik reformok útján szerették volna megváltoztatni a társadalmat, voltak és vannak szociáldemokraták, kiscgazdák, vallásosak és ateisták, a legkülönbözőbb nézetű emberek. Ezért sem akarunk soha szűken értelmezett aktuálpolitikai kérdésekkel foglalkozni, mert ezekben bizonyára nagy véleménykülönbségek volnának. Azokra az említett témákra összpontosítunk, amelyekben legteljesebb közöttünk az egyetértés.

— Egyetértünk például a harmincadik évfordulóról való méltó megemlékezésben, és ezt meg is tettük. A bizottság felhívására széles tömegek mozdultak meg, jómagam Párizsban voltam, ahol a Pére Lachaise-ben felavatott jelképes sírnál, mint a Nagy Imre-per utolsó életben levő, itthon élő vádlottja emlékezhettem. Hangsúlyozom, hogy franciák és más nemzetek képviselői mellett, mert például az Olasz Kommunista Párt Politikai Bizottságának és titkárságának egyik tagja is beszédet mondott. Közös célunk a méltó végtisztességet megadni mindazoknak, akiket a kormányzóvivő által is említett 301-es parcellában földeltek el. Akikről eddig még soha hivatalos jegyzéket nem hoztak nyilvánosságra. A hatóságok közlése alapján csak azt tudjuk, hogy Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál és Szilágyi József hamvai ott lelhetők fel, és a hozzátartozókkal folytatott beszélgetésekből úgy értesültünk, hogy rövidesen feltárják sírjukat, és agnoszkálásuk után sor kerül temetésükre.

— Ezt mi csak első lépésnek tekintjük, hiszen ott több százan vannak elföldelve

ugyanilyen névtelenül. Kegyeleti szekciónk feladatának tartja az egész parcella feltárását, az ott elhantolt ártatlanul kivégzettek civilizált társadalomhoz méltó eltemetetését. Ezenkívül mozgalmat indítunk, hogy emlékmű állíttassék egyrészt a 301-es parcellán az 1956 utáni perek véttlen áldozatainak, másrészt országos emlékmű a sztálinizmus valamennyi áldozatának.

— *Hogyan fogadták a bizottság létrejöttét tekintettel arra, hogy sajnós a magyar sajtó — mint említette — „nem vett róla tudomást?”*. A másik kérdésem: *nem gondoltak-e arra, hogy a jövőben mint egyesület vagy társaság működjenek tovább?*

— Mindkét kérdés jogos és indokolt, mert a hazai fogadtatás ellenére a megadott címre rengeteg levelet, észrevételt, telefonhívást kaptunk az ország minden részéből. Ez a nagy érdeklődés is arra ösztönzött, hogy az eredetileg szűk körű bizottságot társasággá vagy egyesületté bővítsük, és a rendes tagság lehetőségét kiterjesszük mindazokra, akik 1945 óta a törvénysértések áldozatai voltak. A pártoló tagságot pedig mindazokra, akik ebben a munkában segíteni akarnak még akkor is, ha sem maguk, sem hozzátartozóik révén nem érintettek. Az új egyesülési törvény erre módot ad, hiszen az alkotmány alapján állunk.

— *Nem kerülhetnek-e be ebbe az egyesületbe oda nem való elemek, akik egészen más cselekményekért, jobb- vagy baloldali túlkapásokért, netán valóban köztörvényes bűnökért lakoltak?*

— Gondoltunk erre, felvérteztük magunkat ez ellen is, de az az igazság — bár efféle kockázat minden szerveződésnél fennáll -, erre nagyon kevés esélye lehet valakinek. Sajnos, mivel oly sok ezren voltak börtönben, internálva, kitelepítve, így nem nehéz ellenőrizni a még élő tanúk által, hogy milyen bűnökért ítélték el valakit. Mi csak azokkal vállalunk sorsközösséget, akik a szabadságért, a demokráciáért harcoltak a sztálinista rezsimmel szemben; önbíráskodókat, lincselőket, személyes bosszúállás által fűtött bűnözőket egy pillanatig sem tűrnénk meg sorainkban.

A pártalapítók között

— *Ön beszélgetésünk előtt elhárította, hogy saját sorsáról szóljon. Mégis meg kell kérdeznem, milyen a viszonyuk az MSZMP-hez, hiszen — ha jól tudom — ön például 1956 novemberében belépett az úgymond, tiszta lappal induló, újjáalakult pártba.*

— Ez elég bonyolult kérdés, mert jóllehet a jogi rehabilitálásunk megtörtént, mai napig érvényes az ítéletünk, miszerint mi összeesküvők, ellenforradalmárok, a szocialista rendszer ellenségei vagyunk. Mi ezt az érvényes, jogerős, mindmáig meg nem változtatott ítéletet cipeljük magunkkal. Én egy évvel ezelőtt kértem perújrafelvételt, de ezt a Legfelsőbb Bíróság elutasította.(...)

Ami az MSZMP-t illeti: nemcsak hogy beléptem annak idején, hanem alapító tagja is voltam 1956. november 1-jén. A legfelső vezetésbe — a többi között — Kádár János, Nagy Imre, Lukács György, Losonczy Géza, Donáth Ferenc, Szántó Zoltán tartozott, közvetlen környezetük tagjaiként pedig — másokkal együtt — Jánosi Ferenc, Haraszi Sándor, Szilágyi József és jómagam is csatlakoztunk hozzájuk.

— *Ez tehát később mintegy anullálódott.*

— Igen, miután mindehonnán kizártak: a Partizán Szövetségből csakúgy, mint az újságíró-szövetségből, amelynek választmányi tagja voltam.

Vissza a MUOSZ-ba

— Arról nyilván értesült, hogy a MUOSZ most lezajlott közgyűlésén határozatban szorgalmazták teljes rehabilitációját és visszavételét.

— Nagyon jólesett, de hát ennek már számomra nincs túl nagy jelentősége. Az idő kerekét visszaforgatni nem lehet, és az én életem már más irányt vett. Sorozatszerkesztője vagyok azonban annak a többkötetes sajtótörténetnek, amelyet éppen az újságírószövetség és az Irodalomtörténeti Intézet közösen jelentet meg.

— Befejezésül még egyetlen kérdés: látja-e annak a biztosítékát, hogy egy kétségtelenül elkezdődött, kedvező folyamat nem torpan meg, sőt a továbblépés sem várat magára?

— Szerintem 1988 májusában kétségbevonhatatlan fordulat következett be. Olyan vezetés került az ország élére, amely egyértelműen elkötelezte magát a reform mellett. Az ország mély gazdasági-politikai és erkölcsi válságban van, amelyből ki kell vezetni. Én ezért is reménykedem, mert meg vagyok győződve arról, hogy ebből a helyzetből a függő kérdések megoldása nélkül nincs kiút. Hiszen egy politikailag enyhültebb, tisztázott légkör még az ettől látszólag elszakítható, létfontosságú kérdésekben is támaszt jelenthet, táplálhatja a kormány iránti bizalmat. Mindenki láthatja ugyanis, hogy a vezetés valóban gyökeresen szakítani akar a múlt mindama negatív jelenségeivel, amelyeket — mint már deklarálta — amúgysem vállal. Én tehát bízom benne, hogy lesz történelmi igazságtétel, még ha sokaknak nem is tetszik, mi több, ellenzik. A felhívásunkból idézem: „A nemzetnek szüksége van a megtisztított múltra, a félelem nélküli jelenre, mert különben nem képes demokratikus, értelmes, mindenki számára vállalható jövőt teremteni.”

Komor Vilma

Magyar Nemzet, 1989. február 8.

Országos Széchényi Könyvtár

EMELKEDETT GYÁSSZAL BÚCSÚZOTT AZ ORSZÁG 1956 VÉRTANÚITÓL

Hősök tere. Hősektől búcsúzik itt az ország. Évtizedekig csak szív mélyben lehetett tisztelettel adózni helytállásuknak, önfeláldozásuknak. Most mintha itt volna az egész ország: az egyre sűrűsbődő tömegben — csend, rend — táblák: Gyula, Szeged, Szombathely... és: Székelyföld. A ravatalok mellett hozzátartozók, barátok, küzdőtársak.

Öt koporsó. Koszorúk borítják őket. Eléjük teszik le virágaikat, csokraikat, koszorúikat az emberek. Végtelen a sor: eljöttek nehezen járók és tolókocsihoz kötöttek. Kisgyermek apja vállán.

Öt koporsó, s fölöttük a hatodik. Nemzeti színű virágokból fonták rá a koszorút. Üres ez a koporsó, s mégis nehezebb, súlyosabb a többinél. Ebben van valamennyi áldozat emlékezte, azoké, akik most még névtelen sírban fekszenek, de azoké is, akikről talán azóta sem tudnak az övéik. E koporsók előtt megáll-e lelkiismeretünk?

A hozzátartozók széksorai előtt idős asszony áll. Reggel óta, mozdulatlan, mintha Niobé eleven szobra volna. Tisztelet az öregasszonyoknak! Az ő szívükben élnek, akik előbb haltak meg, mint ők. Odakint a temetőben is. Van, akit támogatni kell: odatipeg a megásott sírhoz, lehajolni már nem tud, szelíd kézzel dobja oda virágját. A sírok és a temetői ravatalok között ott áll magányosan, egy fejkendő öreg néni. Fiát, férjét gyászolja? Vagy csak egy ismerőst? Szomszédot?

Itt-ott föl-fölcsuklik a sírás, más a szemét törli. Régi ismerősök szorítanak kezét: egyikük itthon, másik valahol a nagyvilágban készült erre a napra. Olyanok is kezét szorítanak, átölelik egymást, akik talán sosem találkoztak korábban, de itt, most — a Hősök terén, a temető emlékhellyé nemesedett 301-es parcellájánál — egymásra találhatnak. Látható és tapintható köteléknél erősebb az, ami összekapcsolja őket.

Nevek: férfiak, nők, fiatalok. Élt... a legtöbbjük húsz-egynéhány évet. Némán nézünk egymásra, amikor az egyik név után azt halljuk: élt tizennyolc évet.

Éltek? Élnek. Kint, a temetőben, minden név elhangzásakor egy fáklyavívó lép a mikrofonhoz és azt mondja (kiáltja): Köztünk maradsz! Nem lehet a szívekből kivetni azokat, akiket szeretet szép hűsége gyökereztet ott. A fájdalom talán csitul, a gyászt osztatja a remény, hogy akik meghaltak, nem hiába haltak meg. Szabadság virul a hősök véréből.

Hősök tere. Ez is: a 301-es parcella.

A világ figyelmétől övezve, az egyetemes magyarság gyásznapja volt 1989. június 16-a. Tegnap, pénteken, a földgolyón mindenütt félárbocra engedték a magyar nagykövetségek homlokzatára kitűzött nemzeti zászlót. S gondolatban a nemzet mártírjainak megkésített végső tiszteletadására lélekben hazatért a nagyvilágban olyannyira szétszóródott magyarság apraja-nagyja.

Nagy Imre miniszterelnök, *Losonczy Géza* államminiszter, *Maléter Pál* honvédelmi

miniszter, valamint *Gimes Miklós* újságíró és *dr. Szilágyi József* — aki a miniszterelnök titkári posztját töltötte be a forradalom napjaiban — szenvedéseinek színhelyén, ott, ahol titkos, aljas és törvénytörő perüket megrendezték, ott, ahonnan az utolsó este kivégzésük helyszínére vitték el őket, s ott, ahol nemrégiben, a kihantolást követően az igazságügyi orvosszakértői vizsgálatokat is elvégezték tetemük azonosítására, péntek hajnalban a Fő utca és a Gyorskocsi utcai oldalon hatalmas fekete zászlót lengetett a hajnali szél.

Még javában aludt a város, amikor napfelkelte után nem sokkal, fekete kocsikból álló hosszú konvoj gördült ki a Fővárosi Temetkezési Intézet Mező Imre úti kapuján. A huszonegy Skoda furgon karavánjának élen haladó gépjárművei szállították már hajnalban a Hősök terei gyászszertartás helyszínére az 1956-os népfelkelés után szörnyű megtorlás öt mártírjának földi maradványait. Utolsó útjuk első állomására — félúton a Fő utcai börtön, valamint a gyűjtőfogházbeli kivégzésük, s a rákoskeresztúri Újköztemető immáron szimbólummá vált 301-es parcellája között — pont abban az időpontban érkeztek meg csontjaik, amidőn harmincegy évvel ezelőtt, éppen az ítélet-végrehajtó elé kísérték hármójukat, egyenként.

Öt óra volt.

Úgy tudjuk, fél hatkor már egyikük sem élt, gyötrelmes, embertelen körülmények között fejezték be földi pályafutásukat.

De a magyar emberek az évtizedek múlásával sem feledkeztek meg róluk, még ha csak gondolatban is tehették, de hűen ápolták emléküket.

Tegnap fél hatra már a ravatalokra helyezték az egyszerű, barna, aranybetűs feliratú koporsókat, az ünnepi alkalomra méltóságteljesen fekete-fehérbe öltöztetett Múcsarnok lépcsőjén, párhuzamosan egymás mellé, s középen, legfelülre tették a sorstársaikat, az 1956-os forradalom valamennyi ismert és ismeretlen, néven nevezhető vagy névtelen, elfelejtett vagy emlékeinkben őrzött lelkileg köztünk élő, de életét a hazáért feláldozó magyar polgárt jelképező üres koporsót, oldalán a felirattal: *Mártírjaink, 1956.*

A kegyelet lerovására érkezők szeme elé táruló megrendítő hatású látvány kigondolója és megtervezője ifjabb Rajk László volt, Bachmann Gábor közreműködésével. (...)

Már fél hatkor is szép számban voltak olyanok, akik néhány szál virágot helyeztek a múzeum fekete bársonnyal letakart lépcsőire, a néhai magyar miniszterelnök koporsója tövébe.

A gyászszertartás pontban 9 órakor kezdődött el. Először a főváros, az ország, valamint a világ minden részéről érkezett emberek tömegei rótták le tiszteletüket a koporsók előtt, elhelyezve a kegyelet, a megemlékezés koszorúit és virágait.

A gyászszertartás megkezdése után egy órával, 10 órakor Sinkovits Imre Kossuth-díjas színművész lépett a ravatalozó előtt felállított mikrofonhoz, hogy felolvassa a hozzátartozók, a Történelmi Igazságtétel Bizottsága, a Politikai Foglyok Szövetsége, valamint más ellenzéki és alternatív szervezetek nyilatkozatát.

A magyar nemzethez szóló felhívás hangsúlyozza, hogy 1989. június 16-a a nemzeti gyász és megemlékezés napja, amelyen Nagy Imre és mártírtársain kívül kegyelettel adózik az ország mindazok emléke előtt, akik 1956-ban életüket áldozták: a harcokban elesettek, a statáriális eljárás áldozatai, a halálra ítélték és kivégezték előtt. Utal arra, hogy a Budapesten és vidéken a temetők elhanyagolt részein és árkaiban, jeltelenül elhantoltak hozzátartozói több mint három évtizeden át hiába követelték a sírok megjelölését, a

hamvak kiadását, emberhez méltó eltemetésük lehetővé tételét. Most a rendszer mély válsága és részleges átalakulása, valamennyi ellenzéki erő nyomatékos követelése és a nemzetközi nyomás hatására a hatóságok elvégezték az öt kivégzett vezető holttestének exhumálását és azonosítását, nyilvánosságra hozták a többi kivégzett névsorát, s ígéretet tettek arra, hogy a közeljövőben hozzátartozóik őket is azonosíthatják, s méltóan eltemethetik.

Az üzenet rögzíti, hogy harangzúgás adja hírül ország— és világszerte a gyászszertartás kezdetét. Felhív arra, hogy álljon meg ekkor minden városban és faluban a közlekedés, szólaljanak meg az autódudák, a gyárak kürtjei, s ki-ki ott, ahol van, némán emlékezzen a mártírokra. Utal arra is, hogy a temetés során elhangzik az 1956-os kivégzettek névsora, s egy-egy égő fáklya kioltása jelképezi a többnyire fiatalon kioltott életet. Egyben arra szólít mindenkit: tartsa tiszteletben a hozzátartozók kérését, és a temetés zártkörű rendjét; a következő napon módja lesz egy-egy szál virágot vagy mécsest elhelyezni a síroknál.

Az üzenet felhívja az ország lakosságát: tartson nemzeti gyászt e napon, adja meg a végtisztességet 1956 minden mártírjának, tartózkodjon minden, a nap szelleméhez méltatlan politikai tüntetéstől, utcai demonstrációtól és konfliktustól. Szól arról is, hogy fekete és nemzeti színű zászlók jelzik az országos gyászt, egy tragikus korszak temetésének napját, valamint a nemzet képességét egy új korszak megnyitására.

A felravatalozott koporsók mellett a mártírok egykori vádlott-társai, valamint hozzátartozói váltották egymást a díszőrségben.

Ott tisztelegtek gyerekeik, unokáik, dédunokáik is. Örömmel fedezték föl köztük a külföldről ez alkalomból hazatért Losonczy Annamáriát (aki alig két hete adott életet Losonczy Géza unokájának), valamint ifjabb Gimes Miklóst és ifjabb Maléter Pált; ők mindketten harminchárom év múltán először járnak az óhazában.

A mártírok emléke előtt tisztelgők hosszú sorban két órán át vonultak el, néma főhajtással a ravatal előtt, virággal borítva a lépcsősorokat. Elhozták csokraikat Budapest, a vidéki városok, falvak lakosai, társadalmi szervezetek, intézmények, vállalatok dolgozói, a külhonban élő magyarság képviselői. A koszorúk között voltak a Hazafias Népfront vezetői, s „Székelyföld” feliratú tábla alatt gyülekezve lerótták kegyeletüket a ravatalnál a hazánkban menedéket talált romániai magyarság küldöttei is.

A gyászszertartás első szakaszának vége felé járva — 11 órakor — már csaknem 130 ezres tisztelgő sokaság népesítette be a Hősök terét és környékét. (...)

Magyar Nemzet, 1989. június 17.

GYÁSZJELENTÉS

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága, a Magyar Népköztársaság Országgyűlése, Elnöki Tanácsa, Minisztertanácsa mély megrendüléssel és fájdalommal tudatja, hogy *Kádár János*, a magyar és a nemzetközi munkásmozgalom kiemelkedő személyisége hosszan tartó, súlyos betegség után 1989. július 6-án elhunyt. Kádár János, az MSZMP nyugalmazott elnöke, több mint három évtizeden át első titkára, illetve főtítkára, az Elnöki Tanács tagja, országgyűlési képviselő, korábban két ízben miniszterelnök, olyan politikus volt, aki egész életét, tudását, tapasztalatát és erejét mindenkor a magyar nép, a dolgozók boldogulását, az ország szocialista átalakítását szolgáló küzdelemnek szentelte. Megegyezésre törekvő emberiségével, reformkezdeményezésekkel, nehéz időszakokban törekvései mellé tudta állítani az ország haladó erőit, majd népünk túlnyomó többségét, elismerést szerzett külföldön is a magyar szocializmus ügyének. Kádár János kimagasló államférfi volt. Életútja, egész munkássága a magyar nép azon törekvéseit szolgálta, amelyek a társadalmi közmegegyezés alapján, a reformpolitika segítségével eljuttathatják országunkat a felemelkedéshez. Kádár János neve és emléke élni fog a kommunisták, a magyar nép, az emberek emlékezetében — közli gyászjelentésében a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága, a Magyar Népköztársaság Országgyűlése, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa, és a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa.

KÁDÁR JÁNOS ÉLETRAJZA

(MTI) 1912. május 26-án született Fiumében (ma: Rijeka, Jugoszlávia). Eredeti foglalkozása műszerész. Tizenhét éves korában kapcsolódott be az ifjúmunkás-mozgalomba. Kezdetben vasas-ifjúmunkások között tevékenykedett. 1931-ben belépett a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetségébe (KIMSZ-be), és a Kommunisták Magyarországi Pártjába. 1931 novemberében letartóztatták. 1932 februárjában szabadult, s a KIMSZ egyik kerületi bizottságának, majd még ebben az évben a KIMSZ titkárságának tagja lett. 1935-ben ismét letartóztatták, s kétévi börtönbüntetésre ítélték. Kiszabadulása után a Magyar Szociáldemokrata Párt budapesti VI. kerületi szervezetének munkájába kapcsolódott be, és a szervezet ifjúsági csoportjának egyik vezetője lett. 1940-41-ben részt vett az illegalitásban működő Kommunisták Magyarországi Pártjának újjászervezésében: 1941-ben a párt budapesti területi bizottságának, 1942 májusától a párt központi bizottságának tagja, 1943 elejétől titkára volt. Magyarország német megszállása után — 1944 áprilisában — megkísérelte, hogy a határon illegálisan átjutva, a jugoszláv népi hadsereg segítségével kapcsolatot teremtsen a Szovjetunióban élő magyar kommunista

vezetők és az illegális KMP Központi Bizottsága között. A magyar-jugoszláv határon elfogták. Kiletét sikerült eltitkolnia, ezért csupán szökési kísérlet címén emeltek vádat ellene, és kétévi fegyházbüntetésre ítélték. 1944 őszén — a büntetőintézmények evakuálása során — Nyergesújfalunál megszökött. Budapesten folytatta az illegális munkát, mint az antifasiszta ellenállási mozgalom egyik irányítója.

A felszabadulás után a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének és Politikai Bizottságának tagjává választják. Tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, s rövid ideig budapesti rendőrfőkapitány-helyettesként dolgozott. 1945 áprilisától a Magyar Kommunista Párt budapesti területi bizottságának titkára. 1946-ban — a Magyar Kommunista Párt III. kongresszusa után — a központi vezetőség főtitkárhelyettesévé választotta. 1948 augusztusától 1950 júniusáig belügyminiszter, majd a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége párt- és tömegszervezetek osztályát vezette. 1951 tavaszán koholt vádak alapján letartóztatták. 1954-ben rehabilitálták. 1954-től 1956-ig a budapesti XIII. kerületi pártbizottság, majd a Pest megyei pártbizottság titkára, 1956 júliusában a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége kooptálta tagjai sorába, megválasztották a politikai bizottság tagjává, és a központi vezetőség titkárává.

1956. október 31-én a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottságának első titkára lett, egyúttal a Nagy Imre-kormány államminisztere. 1956. november 4-én az ő vezetésével alakult meg a magyar forradalmi munkás-paraszt kormány. 1957 júniusában az országos pártértekezlet megerősítette első titkári funkciójában. 1985-től az MSZMP főtitkára, 1988. május 22-től 1989. május 8-ig az MSZMP elnöke volt. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1988. május 22-ig volt a tagja. 1989. május 8-án felmentették KB-tagsága alól is.

1958-ban — kérésére — felmentették miniszterelnöki teendői alól. 1961-ig államminiszter, 1961 szeptemberétől 1965 júniusáig újra a Minisztertanács elnöke volt.

1957 óta tagja a Hazafias Népfront Országos Tanácsának. 1958-tól országgyűlési képviselő, 1965-től a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának tagja:

Kitüntetései: Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem, a Magyar Népköztársaság Érdemrendje, a Szocialista Munka Hőse, a Szocialista Hazáért Érdemrend. Háromszor kapta meg a Lenin-rendet, 1977-ben nemzetközi Lenin-békedíjjal tüntették ki. Több más magyar és külföldi kitüntetéssel ismerték el érdemeit.

Magyar Nemzet, 1989. július 7.

URBÁNUSOK ÉS NÉPI(ES)EK NÁLUNK

Válasz egy körkérdésre

„Szabad emberek közt zajosabbak a tanácskozások, mint ahol rabcsoport felett pattog az ostor”. (Kazinczy Ferenc: Ortológus és neológus nálunk, 1819.)

A Századvég áprilisi számába tervezett körkérdésének bevezető mondata vitára készítet bennünket: az urbánus-népi ellentét szerintünk nem „a magyar szellemi és politikai életet” osztja meg „majd egy évszázada”, hanem csupán a reformértelmiséget terelte századunkban két táborba. (Babits Mihály, Fülep Lajos vagy Szekfű Gyula nem tartozott egyik táborba sem.) Mivel ez a megosztás így is sok kárt okozott, a bajt minek növeljük azzal, hogy a problémát már a kérdésfelvetéssel eltúlozzuk? Ugyanígy, megkockáztatjuk annak a feltételezését, hogy a körkérdésre sem az „egyik”, vagy „másik” tábor elkötelezettjei válaszolnak majd elsősorban. Igaz viszont, hogy a „kivülállást” mindkét oldalon a másik oldalhoz való tartozásnak szokták elkönyvelni. A jelenlegi, elmérgesedett helyzet ezzel jellemezhető leginkább.

*

Egyetértünk viszont a körkérdés preambulumaival abban, hogy a két táborra szakadás problémájának a gyökerei valóban a XIX. századba nyúlnak vissza. A magyar társadalom mindig is egyenlőtlenül reagált a kihívásokra: részben túl gyorsan, ugrásokkal, más tekintetben túl lassan, alig mozdulva. A XIX. századi liberális-nemzeti (első) reformnemzedék a többnyelvű és -kulturájú lakosságból az egységesen magyar, nemzeti szellemű középosztály megteremtésén fáradozott. Noha a városi lakosság magyarosodása kedvezően alakult, ezzel szemben annál vontatottabban indult meg a különböző csoportokat elhatároló hierarchikus társadalmi tagozódás felbomlása. Majdnem kizárólag a piacgazdaság kapcsolta össze a birtokos nemesség politikai és tisztviselő rétegeit, a zsidó pénzüvilágot, a német városi polgárt, a rác és örmény kereskedőket és más városi (részben honorációr, részben sváb, szláv vagy zsidó származású) lateiner rétegeket. Hajnal István szerint ezek a rétegek a kapitalista gazdálkodási rendben egymásra utalva, de elkülönülve éltek. Szekfű Gyula érzékletes hasonlatában: „egymástól elkülönült zombókokon ültek”.

Az itt felsorolt csoportok lehetséges változatait, mint a Deák Ferencnek tulajdonított anekdotában szereplő „állatorvosi ló” a betegségeket, összesítve tartalmazta Budapest, mely amerikai iramban duzzadt fel végül is „Közép-Európa” rögtön Berlin után következő második legnagyobb városává. Ugyanakkor Budapest a magyar társadalomban az olvasztótégely szerepét is betöltötte: összemosta a különböző etnikumok társadalmi szokásait és nyelvét: egyformán bekebelezte az ideáramló debreceni civist, sváb mesterembert, felvidéki tót bádogost, beregi zsidó terménykereskedőt, alföldi magyar parasztot, dunántúli cselédlányt: mind a munkaalkalom, vagy a társadalmi felemelkedés reményével érkezett a fővárosba.

Ez a társadalmi kaleidoszkóp szolgáltatta Budapest példátlan szellemi felvirágzásához az alapot: enélkül a színes egyveleg nélkül talán el se képzelhető Budapest kiemelkedő

teljesítménye a *fin de siècle* európai kultúrájában. Túlzásra ragadtatnánk azonban magunkat, ha úgy vélnénk, hogy a főváros intellektuális pezsgése előmozdította a társadalmi integrációt: az eltérő háttérrel bevándorló lakosság és értelmiségi csoportok nem találták meg az egymással való érintkezéshez zökkenőmentesen vezető utat. Ezen túlmenően a hipertrófiás Budapest kulturális „kiugrása” csak még magasabbra húzta a szellemi válaszfalat Európa egyik legnyugtalanabb lüktetésű metropolisza és a lomha vidéki magyar városok, a „maradandóság városai” között. A modern életvitelt kialakító, agresszívan dinamikus nagyváros és a hagyományos, tempósabb életformához ragaszkodó, patriarchális szemléletű vidék között húzódó szakadékot tekinthetjük az urbánus-népi ellentét melegágyának. (A *Révai Nagy Lexikonában* az urbánus még a „rusztikus” ellentéte!) Ez az antagonizmus korántsem magyar specifikum: a *town and country* ellentéte a „polgárosodó” társadalmaknak gyakori velejárója. (Már Rousseau „ostorozza” a nagyvárost!)

Magyarországon azonban a város és vidék ellentétéből adódó feszültséget különösen fokozta a körülmény, hogy a modern életvitelt megvalósító világvárosban a század elején a lakosság negyede-ötöde zsidó volt. (Karl Lueger, Bécs magyarellenese, antiszemita polgármestere a fővárost Judapestként emlegette.) A kereskedelem, a pénzvilág, a pezsgő irodalmi élet a zsidó polgárság vonzásában alakult. Ez azonban, úgy tűnik, alig hatott ki a politikai életre. A parlament, a kormányzati hivatalok a földbirtokos nemesség és a dzsenetri származásukkal hivalkodó hivatalnokok kezén maradt. Ezt a réteget nevezte Concha Győző „országoló nemzettestnek”. Ha valaki kívülről belekerült a politikai nemzetbe, az már nemcsak a magyarsághoz asszimilálódott, hanem a nemesi nemzet hegemoniáját is minden további nélkül tudomásul vette. A dualista korszak elején még csak pártja sem volt a polgárságnak, nemhogy a hatalom megszerzésére törekedett volna.

*

Mivel tehát a városi polgárság a liberális nemzeti ideológiájú dzsenetri vezető szerepét nem vonta kétségbe, a polgárságnak a társadalomban betöltött szerepe hosszú időn keresztül nem okozott politikai feszültséget. Drámai erejű változás akkor történt, amikor az 1905-ös választási vereség után Tisza István liberális pártja szétesett. A polgárság egy aktív politikai szerepre vágyó része ekkor talál önmagára és a Fejérváry-kormány mellé áll, mely az általános választójogot tűzte zászlajára.

Az általános reformigény radikalizálódása is erre az időre esik. 1906-ban „szakadás” történik a Társadalomtudományi Társaságban, s így a (részben már marxista) polgári radikalizmus hozza létre tehát azt a nagyrészt szociológiai műveltségű reform értelmiséget, melyet Horváth Zoltán nyomán a „második reformnemzedéknek” szoktak nevezni. (Szemben a reformkori, első reformnemzedékkel, mely jogászai műveltséggel rendelkezett.) A főleg zsidó polgári radikálisok reformtörekvéseit az jellemezte leginkább, hogy a reformra igencsak rászoruló magyar társadalmat és szellemi életet a nyugati társadalmak értékeinek az érvényesítésével kívánták átalakítani. Ennek szerintük velejárója volt a „nemzetinek” vallott értékek háttérbe szorulása. Ugyancsak ekkor váltak el az utak az irodalomban is. Az „új idők új dalait” az emblematisz című Nyugat tűzte a zászlajára 1908-ban. Az új törekvések az irodalom autonómiáját, a divatos vagy modern nyugati irodalmi áramlatok befogadását sürgették (ugyanúgy, mint egy évszázaddal korábban Kazinczy). A hagyományos formákban a hazafias tartalmat szorgalmazó irányza-

tot korszerűtlennek tartották, de a hagyományos formákat lábbal tipró avantgarde-ot ugyanúgy elutasították. Ezek a mozzanatok együttesen jelzik az „urbánus” irányzat porondra lépését. Jellemző a magyar filológia szegényes eszköztárára, hogy a *Magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* nem is tartalmazza az „urbánus” szót, nemhogy a nyomtatott szövegekben való legkorábbi előfordulásának az adatait közölné! Adatok hiányában azt a véleményt kockáztatjuk meg, hogy a korábban „finom, elmés” (*Pallas Nagy Lexikona*, 1897) jelentésű szó, mely a latin urbanalis, urbanitas szavakkal együtt csupán a városias kifinomultságot jelentette, az 1930-as évek második felében vette fel mai, közismert, szűkebb jelentését és csak az 1945 utáni korszakváltás idején ment át a köztudatba, gyakran pejoratív mellékizzel, ugyanakkor még az 1940-es évek elején is a „polgári” szinonímájaként, s azzal váltakozva használják a közirók.

A radikális polgári áramlatok jelentkezése a politikai életben hozzájárult ahhoz, hogy az 1910-ben újjászerveződő konzervatív erők nem a régi liberális pártot támasztották fel, hanem a „keresztény-nemzeti” szellemű Munkapártot hozták létre, amely élesen szembenállt a kozmopolita budapesti szellemiséggel. (Arany János persze már 1877-ben megírta a „Kozmopolita költészet” című versét!) A történeti Magyarország összeomlásának vereséghélménye 1918 után, és az a kapkodó rémuralom a kommün alatt, amit csak az antant hatalmak fékeztek, maga alá temette a Szeckfű Gyula által „liberális illúzióként” emlegetett társadalmi tolerancia végső maradványait. Horthy Miklós már „a vörös rongyokba öltözött”, bűnös városnak nyilvánított Budapestre vonult be 1919 novemberében. A polgári radikális reformnemzedék, csakúgy mint a kommunista értelmiség, ezután hosszú időre szétszóródott.

*

A harmincas években új reformtörekvések jelentkeztek: ezeket nevezi Borbándi Gyula „harmadik” reformnemzedéknek. A „népi” reformerek az irodalom felől érkeztek: egyrészt a múlt század végére népszínművekkel lejáratott, fogalmilag kiüresedett népiességet kívánták újból tartalommal megtölteni, másrészt irodalmi „ellenforradalmat” valósítottak meg azzal, hogy elfordultak a Nyugat által képviselt modernista törekvésektől és ismét az egyszerűség eszményének a jegyében indultak harcba, mint korábban Petőfi és Arany (Erdélyi József, 1922). *A népi írók* (Babits Mihály nevezte őket először így az *Új anthológia* előszavában, 1932-ben) tehát eleinte az „idegen”, „nemzetietlennek” tartott irányzatokkal fordultak szembe, azzal, hogy az autochton népi kultúra ápolására vállalkoztak. Csak akkor váltak társadalmilag elkötelezett reformerekké, amikor a régóta vajdú földreform miatt az Establishmenttel szembekerültek. A „nép” (értsd: parasztság) „felemelését” szolgáló széles körű társadalmi reform stratégiai célja (a „nép felemelése a nemzetbe”), a népi tábor etnikumcentrikus szemlélete, de főként a járulékos kirekesztő indulatok miatt, érthetően ellenérzést váltott ki az 1930-as évek végén egyre inkább a létbizonytalanságtól szorongatott (zsidó és zsidó származású) urbánus értelmiségben.

Az ún. „népi-urbánus vita” gyújtópontját a dunántúli „egyke” kapcsán a nemzethalál lélekharangját megkondító írások szolgáltatták (1933-35). A kialakuló vita hamar az indulatok elszabadulásához vezetett, gyakran antiszemita éllel. A Harmadik Birodalom árnyékában egyre civilizálatlanabb hangon folytatott polémia olyan érzékenységeket sértett meg mindkét oldalon, melyeknek fantomfájdalma ma, nemzedékekkel és fél

évszázaddal később is elevenen jelen van a magyar társadalomban, noha az urbánus-népi vitára a történelem tulajdonképpen már pontot tett. Ugyanúgy, mint ahogy a népi reformkísérleteknek sem adatott meg az öntörvényű kibontakozás lehetősége. (A három reformkísérlet közül az első: függetlenségi háború elvesztésébe torkollott. A második a már közismerten tévesnek bizonyult premisszáik alapján kidolgozott szocializmus zsákutcájába vezetett, s a harmadik pedig a faji alapokra helyezkedő szocializmus, azaz: a fasizmus felé sodródott. A második és harmadik reformnemzedék kudarcát fokozta a nemzeti lét hanyatlása: a térséget újrarendező nagyhatalmak az első világháború után a magyar állam kétharmad részét, és vele a magyarság egyharmadát, az utódállamoknak jutatták. A második világháború pedig iszonyatos véráldozatot követelt és egy időre a független államiság eszméjét felfüggesztette.)

Mindent összevetve, az urbánus-népi konfliktus, mely századunkban a reformértelmiséget megosztotta, a liberális, demokratikus intézmények hiányával küszködő közelet, és a kasztszerűen elhatárolódó vallási-kulturális csoportok magatartásformáinak és lojalitásrendszerének a terméke. A reformértelmiség megosztása szorosan összefügg a zsidókérdéssel, de maga a megosztottság nem tekinthető a zsidóság asszimilációjából szükségszerűen adódó következménynek.

1945 tavaszán úgy tűnt, hogy a korszakváltás pontot tett a népi-urbánus vitára. Az első eufóriás pillanatok után azonban hamarosan kiderült, hogy a magyar társadalom csöbörből vödörbe jutott: a Szabó Zoltán által leírt hazugságrendszerben a megszállókat ismét barátoknak kellett nevezni. Az új hatalom az átállt, „társadalomban” gondolkodó urbánusokat éppen úgy, mint a „népben” gondolkodó népieseket a keblére ölelte, egymásra acsarkodásukat a színfalak mögött Révai József épp úgy megkísérelte kihasználni, mint korábban Gömbös Gyula (vagy később Aczél György), de a nyilvános konfrontációt nem engedélyezte. A „nemzetben” gondolkodók egy része elhagyta az országot, az itthon maradtakat pedig megfosztották korábbi társadalmi rangjuktól.

A magyar társadalmat végül is a válaszfalak vérrel-vassal való lebontása taszította az integráció útjára. Elsősorban azzal, hogy a kommunista állam megfosztotta az egyént a magántulajdonhoz való jogától, hogy az egyházak autonómiáját felszámolta, és hogy a szellemi életre kényszerzubbonyt húzott. Mindezek együttesen a társadalmat alapjaiban rendítették meg. (Recsken együtt törte a követ a vidéki főszolgabíró, a belvárosi szőrmekereskedő, a nyilas csendőrtiszt, a szocdem újságíró. A Keleti Főcsatorna építkezésében sem csak földmunkások vettek részt, hanem arisztokraták, ügyvédek, Jehova Tanúi és kuláknak nyilvánított parasztok is.) De ha ez nem lett volna elég, ott volt a közelmúlt terhes öröksége is: a magyar zsidóság meghurcoltatása és nagy részének kiirtása, a svábok kitelepítése, a háború okozta nivellálódás: az anyagi javak és spirituális értékek országos pusztulása.

Hogy ebben a tűrőképességének utolsó tartalékait felélő társadalomban mégis megindult a homogenizálódás, arra 1956 októbere a legfényesebb bizonyíték. A zsarnoksággal való közös szembeszegülés vágya áttörte a korábbi társadalmi beidegződöttségek korlátait és egységesen mozdult meg a magyar társadalom. A kommunista restauráció is egyaránt felelősségre vonta bűnbakkereső igyekezetében a „lázadó” értelmiséget; a nemzeti kommunistákat bebörtönözte és a felelősség egy részét a harmadik utas írókra hárította (lásd az 1958. évi párthatározat a népi írókról).

Ilyen előzmények után indult meg immár a negyedik reformfolyamat, mégpedig ezúttal a kommunista párt felől (a pártot felfalták gyermekei!). Szemben a korábbi reformnemzedékek jogi, szociológiai, illetve irodalmi indíttatásával, ezt a reformmozgalmat közgazdászok indították el. Ez volt az első alkalom a reformkor óta, hogy a reformigény legyőzte azt a társadalmi inerciát, ami Eötvös szerint minden kibontakozás legfőbb akadálya. Noha a reformigényt a Kádár-rendszer gazdasági csődje váltotta ki, az ellenzék korai csoportosulásai elsősorban a Bibó által nagyobb emberi szabadságnak nevezett polgárjogi törekvéseket tűzték zászlajukra. Az ellenzék korai csoportosulásai a nemzeti sorskérdések miatt aggódókkal gyakran együtt léptek fel a hatalom ellen. Noha a népi-urbánus ellentét korábbi okai már érvényüket veszítették, a reform hívei mégis elég hamar a Széchenyi által emlegetett „egymásra acsargó méhrajra” emlékeztettek. A polarizálódás ismét létrejött (Monor, 1986), pedig úgy tűnik, mind a két oldalon tisztában voltak azzal, hogy a reformértelmiség megosztottsága a kibontakozás sikerét veszélyezteti.

Igaz, a felszínen zajló konfliktusok hátterében még mindig a társadalom további homogenizálódásának az akadályai húzódnak meg. Budapest hipertrófiája nem csökkent az elmúlt évek során és ez ma is feszültségeket okoz. Ugyanakkor, jó ideje az információk szabad áramlását már vidéken sem lehet megakadályozni. Az 1945. évi korszakváltás után a vidéki szellemi élet sokáig még hátrányosabb helyzetben volt, mint korábban. Az antikvárkönyv-terjesztést az irodalom államosítása közben felszámolta a főhatalom, ugyanígy, a legutóbbi időig korlátozta a sokszor „kényes kérdéseket” feszegető fővárosi sajtó terjesztését: mindez hozzájárult a vidék „elvidékiesítéséhez”. Változást hozott a televízió; mióta az ország ugyanazt a műsort nézi, a társadalom homogenizálódásának nagyobbak az esélyei. (A közvetlenül tárcsázható, és ezért az ellenőrzést és a lehallgatás kijátszását megkönnyítő telefon-összeköttetés kiépítése is csökkentette a vidék elzártságát.)

Igaz továbbá, hogy a második és a harmadik reformnemzedék ideológiai öröksége nemcsak az idősebbek tudatában működik tovább, ezek a származáson alapuló beidegződöttségek⁶ jelen vannak a fiatalabb korosztályok lojalitásrendszerében és értékvilágában is. Mivelhogy a „törzsi” lojalítások a közéletben és a politikában elsődleges szerepet játszanak, a születő demokrácia nem az elvi alapokon kidolgozott programok alapján szerveződő pártpolitikai tagoltságot segíti elő, hanem az újdonsült véleménynyilvánítás következtében az ellentétek élesedéséhez vezet csupán. (Szimptomatikus, hogy ma az „urbánus” elsősorban a zsidó, a népi viszont a „parlagi”, sőt a „bunkó” szinonimája az ellentétes táborok belső szóhasználatában.)

Messze, igen messze kerültünk az első reformnemzedék eszmévilágától, melyben a társadalmi reform igénye harmonikusan illeszkedett a nemzeti felemelkedés gondolatához. („Jelszavaink valának: haza és haladás”. Kölcsey, 1835.)

A csüggeszítő helyzetben csupán a kölcsönös egymásrautaltság belátásán alapuló tolerancia hozhat kedvező változást. Ha a népi tábor például belenyugszik, hogy az erdélyi magyarság problémáját nemcsak nemzeti sorskérdésnek lehet tekinteni, hanem emberi és állampolgári jogok kérdésének is. Ha az urbánus értelmiség nem kezd el azonnal kórusban jajveszékelní, amikor egy népi író, okkal vagy anélkül, a „fővárosi értelmiséget” hibáztat-

ja valamiért. Ha a népiek tudomásul veszik, hogy az urbánusok egy része abból a magyar zsidóságból származik, amelyik a háború után történelmének legnagyobb identitáskrizisén esett át, és amelyiknek hosszú idő után most van először lehetősége, hogy gyökereit megkeresse és tisztázza magának a zsidósághoz való viszonyát. Korábban ugyanis a kommunista internacionalizmus ugyanúgy az azonosságtudat zavarait idézte elő a zsidóknál, mint a nem zsidóknál. Ha az urbánus irányzat hívei belátják továbbá, hogy az értelmiség nagy részét nem elégíti ki érzelmileg valamiféle „dunai patriotizmus” emlegetése.

De legszükségesebb annak a belátása, hogy a különféle háttérű és származású értelmiség szimbiózisa és egymásra gyakorolt hatása önmagában is értékek hordozója és teremtője lehet. A viszálykodás *per definitionem* provinciális, helyi érdekű; Európából nézve nem tűnik fel, hogy Eötvös-Jászi-Bibó követőinek a lobogója van-e kitűzve a barikádokra vagy pedig az Ady-Móricz-Szabó Dezső hívéké, mert csak a lőporfüstöt látni és a fegyverropogást hallani. (Londonban vagy Párizsban már senki sem tudja, hogy kinek volt, vagy kinek van igaza Bejrútban.)

Ezzel szemben, ha megerősödik az a gondolat és törekvés, hogy az ország előtt álló, és nemzedékek sorsára kiható feladatok megoldásának nem az a módja, hogy mindig közös álláspontra kell jutni minden lényeges kérdésben (ez a totalitárius szellem kísértete!), akkor talán működőképes keretek közé kerül a közélet. A demokrácia ugyanis — s úgy tűnik, hogy jelenleg a demokrácia óhajtatásában nincsen különbség neonépiesek és neourbánusok között — éppen azt jelenti, hogy az ugyanarra a kérdésre adott válaszok a maguk különállásában együttesen alkotják a nemzeti közéletet.

Tisztában vagyunk azzal, hogy az igazságra egyetlen szemléletnek sincsen monopóliuma. Abban azonban őszintén hiszünk, hogy a közéletet csak akkor tekinthetjük egészségesnek, ha természetesnek vesszük, hogy a társadalom állapotát egészen különböző, sőt ellentétes kiindulópontokról is érdemes vizsgálni. Mert nyilvánvaló, hogy így sokkal több tudható meg a vizsgálódás tárgyáról, és következésképpen mind az urbánus, mind a népi gondosabb mérlegelés után választhatja ki eszményeit, reformjait. Kár lenne tehát — még ha sor kerülhetne is rá — ha az urbánus és népi irányzat valamilyen közös szemléletben feloldódna. Híveik szokjanak hozzá egymás létezéséhez.

„A dolgok örök rendje szerint — írta Edmund Burke 1791-ben — a féktelen szellemű ember nem lehet szabad. Bilincseit önmaga kovácsolja szenvedélyeiből.”

Ezek a mi liberális illúzióink.

Czigány Lóránt — Péter László (London)

Magyar Nemzet, 1990. március 10.

NEMZETISÉG, KISEBBSÉG, DIASZPÓRA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

MAI POLITIKÁNK ÉS A NEMZETISÉGI KÉRDÉS

A magyarországi szocializmus megújulásának szakaszában át kell gondolnunk (néhány területén), újra kell értelmeznünk a szocialista nemzeti lét alapjait meghatározó valamennyi tényezőt, folyamatot. A sorsunkat meghatározó kérdések megválaszolásához és megoldásához erősíteniünk kell az elméleti megalapozottságot, mert csak ez teszi lehetővé az eredményes cselekvést, s óv meg bennünket a mindennapok pragmatizmusának — Lenin által is előre jelzett — menthetetlen buktatóitól. Csak az elméleti megújulás után tehetünk átgondolt, új kezdeményezéseket, adhatunk gyors és hatékony válaszokat a külvilág szaporodó és szigorodó kihívásaira. Ilyen újragondolást igénylő nemzeti alapkérdés a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségiek sorsával, helyzetével kapcsolatos politikánk is.

Korszerű magyarságtudat

Az utóbbi időben — belső és nemzetközi körülmények következtében — a magyar közvéleményt növekvő mértékben foglalkoztatja a nemzeti, nemzetiségi kérdés. Ez a jelenség része és következménye is a nemzetfogalom tisztázását célzó tudományos, de ma még jobbra közéleti-társadalmi törekvéseknek. A szocializmus feltételei között a korszerű magyarságtudat kialakítása: a magyar múlt eredményeivel, tévedéseivel és hibáival való tárgyilagos szembenézés, európai helyünk, megkésett, ellentmondásos történelmi fejlődésünk őszinte — a túlzásokat, buktatókat kikerülő — feltárása a magyarságnak rövidebb távon is sürgető feladata. Az egészséges, távlatos magyarságtudat kialakítása a cél. Arra a kérdésre kell meggyőző választ keresni, hogy a magyarországi szocializmus hogyan fejlődhet nemzeti keretek között, és a magyar nemzet hogyan boldogulhat a szocializmus kereti között.

A nemzeti azonosságtudat megtisztításához, józanul szembe kell néznünk többek között a XIX. században Magyarországon élt nemzetiségek és a magyarság bonyolult, ellentmondásos viszonyával, a korabeli Európában haladó tartalmú 1868-as nemzetiségi törvényünk végül bántóan kicsinyes, szűk keblű végrehajtásával. A XX. századi megrázkódtatások lelki feldolgozása; Trianon és következményeinek józan értékelése, a kisállami, a kisebbségi görcsök oldása legnehezebb tennivalóink közé tartozik. A ma élő nemzedékeknek is ki kell alakítaniuk felelős álláspontjukat a zsidó magyarok embertelen kiirtásáról, mint a nemzettest máig nem kellően tudatosodott csonkításáról, a cigányság részben etnikai — de inkább társadalmi — egyenjogúsításáról és számos más fontos kérdésről. Mindehhez éppúgy elengedhetetlen a valóságos, hiteles nemzetközi viszonyításokon alapuló önismeret, mint a kivagyiság nélküli önbecsülés és nemzeti méltóság, belső sokszínűségünknek mint értéknek az elfogadása, a kettős kötődések iránti türelem és megértés. Ezt a feladatot akkor is vállalnunk kell, ha a folyamat ma még szükségszerűen sok hordalékkal, zavaró mellékjelenséggel, nemkívánatos megnyilvánulással is együtt jár.

Mivel lényegében minden harmadik magyar — döntően nem elvándorlás következtében — a jelenlegi országhatárokon kívül él, a magyarországi anyanemzet számára megkerülhetetlen a velük, a más államkeretekben nemzetiségként élő magyarokkal való elvi és gyakorlati viszony tisztázása. A magyar nemzettudat alakításának ez is szerves része.

A szomszédos országokban élő magyarság sorsának alakulása egyre nyilvánvalóbb és erőteljesebb hatást gyakorol a hazai közvéleményre és közhangulatra. Társadalmunk tagoltabbá válásával, az érdekvizonyok mind nyilvánvalóbb differenciálódásával, sőt esetenként intézményesülésével, a demokrácia szélesedésével természetesen növekszik az a társadalmi igény, hogy az intézmények, az egyesületek, egyes személyek közvetlenül vállaljanak részt a „magyar-magyar” kapcsolatokban és — szélesebb összefüggésben — a Duna-völgyi népek együttműködésében.

Emelt fővel

Hazánkban e kérdéskört illetően volt — és esetenként ma is érzékelhető — különböző indítékú cselekvéshalogatás, a nemzetiségi problémák pusztá felvetésétől való ódzkodás. Nemzeti-társadalmi egységünk újrateremtése azonban éppúgy elképzelhetetlen a szocialista nemzeteszmé megújítása és valóra váltása, mint a reformpolitika kiterjesztése nélkül. A párt és a kormányzat ezekre a pillérekre is építve alakíthat ki egy olyan előremutató programot, amely kifejezi a magyarság egészének érdekeit, a szocialista építésre mozgósítja hazánk minden állampolgárát, s az országot a nemzetközi haladás fő vonalában tartja. A világban bárhol is élő magyarok csak így élhetik meg magyarságukat emelet fővel. A kérdések felvetésére és tisztázására annál is inkább szükség van, mert ma még túl sok az érzelmi elfogultság, a jogos-jogtalan indulat; sokak cselekvését nem a megfontolt értelem határozza meg. Az útkeresés számos irányban, több helyen folyik; az erők szétforgácsolódnak, ma még hiányzik a nemzeti program.

A nemzetiségi kérdés előtérbe kerülését Magyarországon fontos külső körülmények is felgyorsították. Némely szomszédos országban most került igazán napirendre a (másutt XIX. századi) nemzetté válás programja, amely a nemzet fogalmát kirekesztőleg értelmezi, bizalmatlanul tekint a „más”-ságra, s esetenként előítéletek felszításával jár együtt. Emiatt a magyarság sorsa helyenként és időnként nehezebbé vált, sőt, drámaian romlott, ami fokozta közvéleményünk aggodását, növelte politikánk felelősségérzetét.

Nem elhanyagolható külső tényező továbbá, hogy az egész világon felerősödött az úgynevezett „etnikai reneszánsz”. Különböző népek, nemzetek, etnikai kisebbségek, szórványok keresik önazonosságukat, fokozottan törekednek szervezeteik, intézményeik megteremtésére, erősítésére. A sokszor gyökeresen eltérő indíttatású, változatos formájú jelenségek, folyamatok közül példaként említjük a függetlenségüket kivívott országokban most végbemenő nemzetté válás vajúdásának gyötrelmeit, a fejlett ipari társadalmakban az uniformizálódás, az arctalanná válás ellensúlyozására szinte mozgalmoszerűvé vált azonosságkereséseket, Nyugat-Európában a nemzeti-tájegységi mozgalmakat, Közép-Európában a megoldatlan, elsődlegesen történelmi eredetű viták kiéleződését, a sérelmek kisebbedését.

Az etnikai tudat újjászületésével is összefügg, hogy a nemzetek közösségének életében, a világközvéleménynek az egyes államokról kialakuló értékítéletében egyre inkább követelménynyé válik a belső berendezkedés demokratizmusa, az emberi jogok érvényesülése s ennek részeként a politikai, az etnikai, a vallási és más kisebbségek egyéni és kollektív esélyegyenlőségének szavatolása. A normális államközi kapcsolatokhoz nélkülözhetetlen bizalom megteremtésében, a megbízható „partnerkép” vagy „versenyártáskép” kialakításában mind fontosabb szempont az országok „humanitárius tel-

jesítménye”. A Szovjetunió és a többi szocialista ország — köztük hazánk — az átértékelés, a megújulás összetevőjeként egyre nagyobb szerepet tulajdonít a humanitárius tényezőknek.

A hetvenes évektől fölgyorsult a nemzetközi viszonyok demokratizálódása. E törekvések a népek önrendelkezési jogának következetes érvényesítésére, az alá-fölé rendeltség mérséklésére és megszüntetésére, a jól működő összeütközés-kezelő és -csillapító intézmények kiépítésére, a népek, az állampolgárok határozottabb nemzetközi szerepvállalására irányulnak. Európában mindez egyértelműbben jutott érvényre a helsinki folyamatban; a béke- és az emberi jogi mozgalmakban.

Nem ők hagyták el a hazát

A világgazdasági és a belső kihívások nyomására a szocialista országok sorában is terjed az egymás közötti együttműködés megújításának, a gazdasági integráció fejlesztésének igénye. Ez megvalósíthatatlan az egymás iránti bizalom nélkül, a bizalom megítélésünk szerint — az internacionalizmus minimuma. Néhány szocialista ország kétoldalú kapcsolatait megoldatlan, vagy legalábbis megoldhatatlannak tűnő nemzetiségi kérdések, viták, viszályok is terhelik. Ezek kezelése, a problémák nyílt, internacionalista felvetése és orvoslása nélkül más területeken, így a gazdasági együttműködésben sem lehet érdemben előre lépni. A világközvélemény előtt a szocialista társadalmi rendszer hitelének is mindinkább mércéjévé válik a szocialista államok tényleges emberi jogi teljesítménye, illetve a hajlandóság e kérdésekben a nemzetközi együttműködésre.

A szocialista államok közvéleménye számára a szocializmus történelmi teljesítményének megítélésében mind döntőbb szerepet játszik a nemzetiségek jogainak szavatolása, a lenini elvek maradéktalan érvényre juttatása otthon és más szocialista államokban. Ennek hiányában nem lehetséges a népek közötti közeledés, kiüresedik az internacionalizmus eszméje. A nemzetiségek jogainak felvetése, problémáik megoldásának sürgetése, a magyar politika higgadt fellépése ezért nem tekinthető szűk látókörű önzésnek, hanem olyan nemzeti érdeknek, amelynek érvényesítése a szocialista közösség egészének érdekeivel is összhangban van.

Az első világháborút lezáró imperialista békerendszerben kialakult kényszerpálya miatt nem volt, nem is lehetett olyan felelős magyar politikai vezetés, amely elkerülhette volna, vagy akár elkerülhetné bármikor a jövőben, hogy szembenézzen a szomszédos országokban élő magyarság sorsának kérdéseivel, csupán szemlélője legyen helyzetük alakulásának. Ez a magyar belpolitika és nemzetközi tevékenység sajátos metszéspontja, összekapcsolódása és összekapcsolása.

E tekintetben a magyar bel- és külpolitika kiindulási alapja az lehet, hogy napjainkban a magyarság nagy tömbjei a jelenlegi országhatárokon kívül élnek, többségükben a szomszédos államokban, akaratuktól, választásuktól függetlenül. Illyés Gyula kifejezésére utalva: nem ők hagyták el a hazát, nekik szabtak más állami fennhatóságot. (Ettől különbözik az ország jelenlegi területén évszázadok óta itt élő, a magyarsággal bizonyos közösséget — de lojalitást mindenképpen — önként vállaló magyarországi nemzetiségek helyzete.) Bár a szomszédos országokban élő magyarok más államok polgárai lettek, nem váltak ki a nemzetből. Ha a határok „el is hagyták őket”, az anyanemzet semmiképpen.

Nemzetközi összevetésben is páratlan helyzet ez. A világ nemzetei közül a magyarság

előkelő helyen áll abban a tekintetben, hogy etnikumának milyen jelentős része él az anyanemzet államának politikai határain kívül. A zsidók és azerbajdzsánok közel kétharmada, az örményeknek több mint a fele, az írek közül minden második, az albánok 40 százaléka, s a magyarok egyharmada él más államok területén. Európában a legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbség a magyar: a földrészünkön található nemzetiségek 40 százalékát teszi ki.

A mindenkori magyar politikának ezért kategorikus imperatívusza, létparancsa a kapcsolattartás a határokon kívül élő magyarokkal. Biztosítania kell, de legalábbis törekednie kell a világban élő magyarok nemzeti összetartozásának, szellemi integritásának megőrzésére. Mindent meg kell tennie, hogy a nemzeti múlt, a magyar kultúra és szellemiség hordozói ne választódjanak le a magyarság egészéről. Politikánk — demokratizmusa, humanizmusa, internacionalizmusa és magyarsága következtében — szolidárisnak kell lennie a szerte a világon élő magyarokkal; nem nézheti tétlenül, hogy magyarsága miatt bárkit, bárhol a világon hátrányos megkülönböztetés érjen.

E jórészt tabuként kezelt vagy szégyenlősen érintett kérdésnek megkülönböztetett elvi és gyakorlati jelentősége van. A szomszédos országokban élő magyar nemzetiség problémáinak felvetésében a magyar politika hosszú időn át azért volt visszafogott, mert abból indulhatott ki, hogy a szocializmus önműködően megoldja e kérdést. Hatott ugyanakkor az internacionalizmusnak egy korábbi történelmi szakaszra jellemző felfogása is, amelynek értelmében a közös érdekeknek mindenkor elsőbbsége van a nemzeti érdekekkel szemben. Ma a nemzeti és nemzetközi érdekek viszonyát, összefonódását, ütközését árnyaltabban ítéljük meg. A múlt tanulságai megalapozott óvatosságra intették és intik a magyar politikát, nehogy a nemzeti kisebbségek helyzetének felvetése nyomán a rossz emléké revíziós törekvések árnyékai vetődjenek rá. Teljességgel megalapozatlanok azok az állítások, amelyek politikánkat a Horthy-korszak revíziós törekvéseinek folytatásával gyanúsítgatják.

Új összeütközések forrása

A nyilvánosság előtt 1975-ben Helsinkiben áttörést jelentett Kádár János elvtársnak, az MSZMP első titkárának felszólalása, amelyben egyértelműen kifejtette a Magyar Népköztársaság álláspontját. Szólt a magyarság XX. századi veszteségeiről, s arról, hogy a magyar politika tudomásul veszi a realitásokat és békében kíván együtt élni a szomszéd népekkel. Szándékunkat azóta többször is megerősítettük. Nem az esetenként felbukkanó megalapozatlan vádaskodások miatt tartjuk szükségesnek, hogy megismételjük és értelmezzük a magyar álláspontot. Jövőbe tekintő, az értelemre hivatkozó tisztességes magatartásunk mutatkozik meg a továbbra is jellemző reálpolitikai megfontolásokon alakuló, nyilvános visszafogottságunkban; külpolitikai gyakorlatunkban azonban a magyar diplomácia a kérdés elvi fölvetésére, majd egyre határozottabb, világosabb állásfoglalásra, sőt érdekképviseletre törekszik.

A Magyar Szocialista Munkáspárt, a kormányzat a rá jellemző megfontoltsággal realitásként fogja fel az ország jelenlegi határait. A Lenin által is minősített történelmi probléma az, hogy az első világháborút lezáró nagyhatalmi döntések a szomszédos népeknek az új államalakulatok megteremtésére irányuló, jórészt megalapozott óhajait (de vezetőik túlzó szerzési vágyát is) más népek — döntően a magyarság — rovására, a politikai meg-

torlás szándékától is vezérelve, elégitették ki. Így egyes népek önrendelkezési jogát más államok, nemzetek önrendelkezési jogának megsértésével érvényesítették. Ezzel — nyilván nem szándéktalanul — új összeütközések forrását is megteremtették (*divide et impera*) hiszen ez az új elrendezés gondot okozott a békeszerződés kedvezményezettjeinek is, de nehéz helyzetbe hozta az indokolatlanul odacsatolt nemzetiségeket, valamint a terület- és lakosságcsonkítással sújtott államokat. Nem kis részben ezek a feszültségek váltak a II. világháborúhoz vezető okok forrásává.

A történelem tényeinek említése nem a sérelmi politika fölélesztésére szolgál; nem Európa lelkiismeretéhez fellebbez, csupán rámutat a mai gondok eredetére. A nemzetközi közvélemény, a status quo éber őrei elvárhatják a magyar államtól, a magyar néptől, hogy a jelenlegi határokat tényként fogja fel, de azt semmiképpen nem követelhetik, hogy a magyar nép mindezt igazságos döntés nyomán kialakult tényként fogadja el. A magyar állam, a magyar nép számára egyidejűleg és szétválaszthatatlanul meghatározó a Lenin által is megfogalmazott önrendelkezési elv érvényesítése és a területi stabilitás fenntartása. Az európai béke, stabilitás és a közös biztonság szavatolása érdekében mi adottságnak fogjuk fel a határokat. Nem földrajzi elhelyezkedésüknek, hanem funkcióiknak tulajdonítunk elsődleges jelentőséget. A határok jelképpé válásáért, „spiritualizálódásáért” szállunk síkra; azért, hogy ne elválasztó sorompók, hanem a népeket összekapcsoló tényezők legyenek.

Elvi politikánk igazolása és egyben megerősítése, hogy azok az államok — példának okáért Jugoszlávia —, amelyek a területükön élő nemzetiségek helyzetét demokratikusan igyekeznek rendezni, kezelni, a magyar nemzetiség jogai képviselőjének igényét érzékelve nem valamiféle „újjaéledő magyar revansizmust” látnak, emlegetnek; együttműködésünket ezen a területen nem a belügyekbe való beavatkozásnak tekintik, hazánk törekvései mögött nem a nacionalizmus felszítására irányuló törekvést gyanítják, a nemzetiségnek pedig nem a rossz emlékezetű „ötödik hadoszlop” szerepét tulajdonítják.

A valóság a mérvadó

A jelenlegi magyar politika számára az a mérce, hogy az adott állam mennyire biztosítja az ott élő magyaroknak az állampolgári esélyegyenlőséget, milyen mértékben szavatolja a nemzetiségi megmaradásához szükséges feltételeket. Külföldön — még a demokratikusnak tekintett országokban is — sokféle nézőpont, bizonyos tisztázatlanság tapasztalható e kérdés körül. Hazánkban pedig némelyek úgy vetik fel a kérdést: mi indokolja az itt élő nemzetiségek iránti megkülönböztetett figyelmet, a szinte „kivételezett” jogi helyzetet?

A korszerű, érdektagolt társadalmakban kialakult demokratikus politikai rendszer számol az eltérő, elkülönülő érdekek objektív tényével, azok intézményi kereteivel, a korlátozott állami központosítás, a szükség szerinti mértéktartó beavatkozás és az ösztönös, autonóm szerveződések, mozgalmak egyidejű létevel. Biztosítja sőt, kíváncsúnak tekinti a vallási, az etnikai és a más természetű kisebbségek önálló mozgásterét, bizonyos helyzetekben, esetekben autonómiáját is. Jászi Oszkár életműve a tanúság arra, hogy a liberális-demokratikus társadalomszerveződés szoros kapcsolatban áll a nemzeti-nemzetiségi azonosság kifejeződésének feltételeivel. A történelem azonban azt bizonyította, hogy ez a fajta demokrácia önmagában még nem szavatolja, hogy a népek, népcso-

portok, nemzeti kisebbségek meg is őrizhessék önnön arcukat, mivel a nemzetiségi önazonosság megőrzésének szükséges, de nem elégséges feltételét nyújtja.

Nem elégséges feltételét, többek között azért, mert a többségnek, „a nagyobb tömegű mozgó testnek” mindenkor van húzó ereje, szívó hatása, „túlsúlya” a kisebbségekkel szemben. Ahhoz, hogy ez az „öntudatlan”, objektív egyenmősítő hatás ne járjon a kisebbséget sujtó következményekkel, a demokrácia általános esélyegyenlőségén túl további sajátos biztosítékokra van szükség. A többség akaratlan-akaratlagos szívó hatását csak a kisebbségek egyéni és kollektív „többletjogai” ellensúlyozhatják, ami egy szigorúan vett logika értelmében látszólag magának a demokráciának a „megsértése”. A marxi dialektika szerint viszont ez az egyenlőtlenség adja a tényleges esélyegyenlőséget. E „többletjogok” szavatolása viszont feltételezi a tudatos politikai akaratot és a jó értelemben vett beavatkozást. Ez megint az önszerveződés, az „automatizmus” korlátozásának tűnhet (bár a XX. században úgynevezett spontán mechanizmusok egyre kevésbé léteznek tisztán, önmagukban). Sajátos paradoxon: a modern társadalmak általános demokratikus viszonyai között a nemzetiségi és más természetű kisebbségek önszerveződését éppen a tudatos politikai közbelépés nyomán létrejött jogi biztosítékok szavatolhatják, teremthetik meg. Ahhoz, hogy az etnikai többség mérsékelje önmagát, a jogi rendezés állandó felülvizsgálatára, a hatalmi szervek — például a parlament — ellenőrzésére, a működő józan bel- és külpolitikai közvélemény erkölcsi visszatartó vagy elítélő erejére is szükség van. (A tömeges józan önmérsékletre ma még ritkán van példa.) Saját történelmünket nézve, az ellenőrzés szükségességére figyelmeztet a XIX. század második feléből az, hogy az Eötvös féle nemzetiségi törvény pozitív elemeinek, elveinek következtelen végrehajtása, esetenkénti durva megsértése ellenére sokáig nem az elmagyarosítás volt a jellemző, hanem az említett „szívóerő” következtében az önkéntes elmagyarosodás. A politikai hiba éppen az volt, hogy a magyar állam nem tett eleget a „szívóerő” ellensúlyozására.

Más társadalmi folyamatokhoz képest a nemzetiségek és mindenféle kisebbségek tényleges demokratikus jogai szavatolásának differentia specificája a viszonylagosan erőteljesebb politikai közbelépés szükségessége. Ezért fogalmazódik meg a tárgyilagos magyar politikai írásokban az a tétel is, hogy a nemzetiségek jogegyenlőségének kérdését sohasem lehet lezártnak, megoldottnak tekinteni. Ez persze nem azt jelenti, hogy az alapelveket, az intézményi kereteket állandóan változtatni kell — bár időről-időre azok hatékonyságát is felül kell vizsgálni —, hanem a jogok tényleges érvényesülését, társadalmi hatékonyságát kell folyamatosan ellenőrizni. Ezért egyetlen ország nemzetiségi teljesítményét sem lehet az alkotmány, az elvek, a netán felcicomázott politikai nyilatkozatok alapján megítélni; egyedül a tényleges helyzet, a valóság lehet mérvadó.

Hosszú távon tarthatatlan

A politikán, a gazdaságon, a kultúrán túlmenően a kisebbségi lét bizonyos fajta kisebbségi érzéssel, sőt, szorongással is terhes lehet. Különösen így van ez akkor, amikor egy népcsoport az önrendelkezési elv megsértésével, megkérdőjelezése és egyetértése — például népszavazás — nélkül került az adott államkeretek közé.

Nem kerülhető meg az a kérdés sem, hogy a többségnek miért érdeke a nemzetiségek fennmaradása, sőt, megkülönböztetett kezelése. Történelmi tapasztalatok bizonyítják, hogy az állam biztonságát, egységét nem veszélyeztetik, ellenkezőleg: egyenesen erősít-

hetik azok a nemzetiségek, amelyek önálló politikai érdekvédelmi szervezeteik, anyanyelvük és saját kultúrájuk ápolása, az anyanemzettel való kapcsolattartás eredményeként nem érzik magukat fenyegetve nemzetiségi létükben.

A sokarcúság, a sokszínűség minden emberi közösséget gazdagabbá tesz. A magyarországi kultúra egésze csorbulna a szentendrei szerbek, a budai németek, a békési szlovákok, a méhkeréki románok teljesítménye nélkül. Az államalkotó többségi nemzet olyan pótlólagos, kiegészítő eszközökkel gazdagodik nemzetiségei által, amelyek más országokkal a politikai, a gazdasági, a kulturális kapcsolatépítés, a kölcsönös szőértés fontos hordozói lesznek. Miként a demokrácia mindenkor több költséget és időt igénylő érdekegyeztetést feltételez, mint az autokrata döntéshozatal, éppúgy a soknemzetiségű államalakulat belső egyeztetése, „lelki egyensúlyának” biztosítása fáradságosabbnak, nehezebbnek tűnhet, mint a népesség mesterséges, erőltetett egyneműsítése. A homogenizálás esetenként olyan ellentéteket termel ki, amelyek miatt korunkban az effajta „megoldás” sikere több mint kétséges. Történelmi példák mutatják: bár a régi „barbár” időkben sikerült népeket beolvasztani — ennek árát, kárát fölmérni nem lehet —, a XX. században a személyiség méltóságának erősödésével, az etnikai újjászületés, az egyre erősödő demokratikus világművélemény hatására, az emberi jogok érvényesülésének nemzetközi számonkérése nyomán egyre több a biztosítéka annak, hogy a rejtett vagy durván nyílt asszimiláció, beolvasztás, felszámolás hosszú távon tarthatatlan.

Mindezek ellenére szűkebb és tágabb környezetünkben egyaránt megfigyelhetők az állampolitika rangjára emelt erőszakos beolvasztási, egyneműsítési törekvések. Történelmi példák és napjaink tapasztalatai mutatják, hogy az anyanyelven szólás jogának, a területi-politikai jogoknak a korlátozása, a nemzetiség oktatási-művelődési hálózatának leépítése, egy folyamatos erkölcsi-politikai nyomás nem feltétlenül eredményezi a nemzetiség fölmozsolódását, sőt, az önszerveződés bizonyos elemi lehetőségeinek esetében a nemzetiségi összetartozás érzését erősíti. A nemzetiségi lét alapjainak lebontása, a demokratikus nemzetközi környezet hiánya, illetve az anyanemzet támogatásának hiánya viszont fokozatosan szükségszerűen elbizonytalanodáshoz, közönyös befeléforduláshoz, a nemzetiség önazonosságának feladásához vezethet. A tartásában megroppant nemzetiség, illetve annak egyedei nem lesznek lojálisak az államhoz, nem vállalják nemzetiségüket sem, hanem emberi méltóságuk és pusztá létük megőrzése érdekében növekvő számban menekülnek el szülőföldjükről. E fordulat csak látszólag és ideig-óráig jelenthet „megoldást” a többségi nemzetnek. A nemzetiséget megillető sajátos, demokratikus jogok megvonása, az évszázados együttélés szálainak szétszaggatása hosszabb távon a többségi nemzetet is súlyos és méltánytalan helyzetbe hozza.

Kényes lélektani egyensúly

Bibó István *A nemzetközi államközösség bűnultsága* című tanulmányában árnyaltan elemzi a „kényes” kérdést. Szükséges egyrészt, hogy a többségi államhatalom figyelembe vegye és tolerálja a kisebbségek „megosztott lojalitását”, s e kettősség ellenére is biztosítsa a megkülönböztetés nélküli, egyenlő bánásmódot, a kisebbségi többletjogokat, s önként lemondjon a túlbuzgó hazafiaság látszatának erőltetéséről. Másrészt a kisebbségi lakosságnak is tudatában kell lennie annak, hogy a megkülönböztetés nélküli bánásmódért, a reális kisebbségi jogokért korrekt állampolgári lojalitással tartozik. Az esetleges

anyanemzetnek is mindenkor korrekt magatartást kell tanúsítania. Ezt nevezi a szakirodalom „igen kényes lélektani egyensúly”-nak. Az az államhatalom, amelyik a nemzetiség illojaltásától tart, elsősorban belső körülményeit, demokráciája mértékét, a tényleges esélyegyenlőtlenséget vegye górcső alá, s ne kifelé mutogasson, ne külföldi felbujtásra hivatkozzon. Lenin a nemzetek önrendelkezési jogáról, a kisebbség lehetséges magatartásáról, az úgynevezett „kockázati tényezőről” világosan és egyértelműen szolt: „Minél közelebb áll valamely állam demokratikus rendszere a különválás teljes szabadságához, annál ritkábbak és gyengébbek lesznek a gyakorlatban a különválásra való törekvések...”

Világosnak tűnő következtetés tehát: a nemzetiség létének be- és elismerése nem állampolitikai döntés függvénye, nem a nemzetiség irányában gyakorolt kegy; a nemzetiség léte objektív valóság — letagadni vagy elhallgatni enyhén szólva felelőtlenség.

A kérdés a nemzetközi és a hazai politikai életben az egyik legvitatottabb. Az ok egyrészt a nemzetközi jog hézagaiban, másrészt a nemzetek közösségének életét szabályozó politikai elvek tisztázatlanságában, intézményeinek hiányosságaiban rejlik. Mindez visszanyúlik a második világháborút lezáró békeszerződésekhez, amelyek a konfliktusokat a versailles-ihoz hasonlóan rendezték, de — attól eltérően — nem tartalmazzak „kisebbségvédelmi” nemzetközi jogi kötelezettségeket. Az ENSZ okmányai és más nemzetközi dokumentumok sem szabályozzák — s főként nem kötelező jelleggel — egyértelmű jogi eszközökkel a nemzetiségi kérdést. Fontos politikai, de kevésbé jogi, normatív szerepe van a helsinki záróokmánynak, főként a VII. alapelvnek, amely kimondja: „A résztvevő államok, amelyeknek területén nemzeti kisebbségek vannak, tiszteletben tartják az ilyen kisebbséghez tartozó személyek jogait a törvény előtti egyenlőségre, maradéktalanul biztosítják számukra azt a lehetőséget, hogy ténylegesen élhessenek az emberi jogokkal és az alapvető szabadságjogokkal, és ily módon is védelmezik a nemzeti kisebbségek törvényes érdekeit ezen a téren.” A helsinki folyamat utótálatkozóin és szakértői értekezletein is, tehát e rendkívül fontos politikai fórumokon következetesen képviseltük és lehetőség szerint érvényesítettük álláspontunkat a nemzetiségi jogok kérdésében. Különösen fontos, hogy partnereket találtunk ezekben az intézményes keretekben is a nemzetiségek kollektív jogait megfogalmazó dokumentumok kimunkálásához, amelyek előmozdították a nemzetiségi kérdés megnyugtató rendezéséhez szükséges politikai és jogi biztosítékok megteremtésének folyamatát. A szabályozás jelentőségét azonban nem szabad túlbecsülnünk, hiszen komoly, felelős ország részéről a belső jogi szabályozás is elegendő, „felelőtlen kormány részéről a nemzetközi kötelezettségvállalás sem ér sokat”.

A nyolcvanas években a magyar politikusok megnyilatkozásaiban, némely politikatudományi munkákban kezd kikristályosodni: a nemzetiségek helyzetének rendezése annak az országnak a joga és felelőssége, amelyben a nemzetiségek élnek. Ilyen értelemben, de csakis ilyen összefüggésben lehet, a nemzetiségi kérdés — belügy. A nemzeti szuverenitás hangoztatása, a hivatkozás a be nem avatkozásra mindaddig érvényesnek tekinthető elv, amíg egy állam cselekedete nem érint más országokat. A gazdasági tevékenység is mindaddig kizárólag a nemzeti szuverenitás fennhatósága alá tartozik, amíg például a környezetszennyezés át nem lépi az országhatárokat. Ezért nem tekinthetők a nemzetközi hatású nemzeti folyamatok kizárólag belső ügynek. A kölcsönös függés és objektív egymásrautaltság körülményei között törvényszerű, hogy a szuverenitás gyakorlása is

feltételezi a nemzetközi összefüggések figyelembevételét. Ebben az értelemben a nemzetiségek helyzete-sorsa sem tekinthető az adott állam kizárólagos ügyének; már csak azért sem, mert bizonyos esetekben, adott történelmi körülmények folytán létfeltételeik, pályájuk, közérzetük esélyegyenlőségük vagy egyenlőtlenségük, kapcsolattartásuk kihat az anyanemzetre — amikor van anyanemzet —, de mindenképpen kölcsönhatásban áll az egész nemzetközi környezettel. Ily módon a kisebbségek jogait szavatoló belső állami kötelezettségvállalás is a „nemzetközi államközösség” egyensúlyának része.

Magasabb szintű vitakultúra

A magyar politika tehát a tényekre, a valóságra épít. A szomszédos országokhoz fűződő viszonyunk központi, de nem kizárólagos eleme az ott élő magyar nemzetiség helyzete. Nem tekinthető zavartalannak, barátinak az az államközi viszony, amelyet súlyosan megterhelnek a magyar nemzetiséget érő sérelmek. Aránytévesztés lenne azonban, ha a kapcsolatokat kizárólag az illető magyar nemzetiség sorshelyzete szemszögéből vizsgálnánk. A kapcsolatok nemzetiségi és egyéb összetevői közötti viszony ezért nem alá-, hanem mellérendelő jellegű. Különösen fontos, hogy szomszédainkkal megteremtsük a közös biztonságot, hogy egyik nép fejlődését se zavarja a vélt vagy valós fenyegetettség érzése.

A szomszédos országokban élő magyarság helyzetének differenciált megítéléséhez tudni kell, hogy országunként eltérőek a történelmi adottságok, más és más az ott élő magyar nemzetiség lélekszáma, belső összetartó ereje, a magyar történelemben és kultúrában játszott szerepe, mások az egyes államok etnikai adottságai, a kétoldalú kapcsolatok, azok történelmi „megterheltsége” stb. A magyar politika ezért a magyar nemzetiségeknek biztosított egyéni és kollektív kisebbségi jogokat, a kulturális önszerveződés, az anyanyelvi oktatás, a közigazgatásban való nyelvhasználat, a politikai érdekvédelem, az anyanemzettel való egyéni és szervezett kapcsolattartás, az anyanyelvű vallási élet lehetőségeit, feltételeit nem tértől, időtől, adottságtól elvonatkoztatva szemléli.

Magyarország nem kíván méltatlan, történettudományi mezbe bújtatott, de aktuálpolitikai indítékú romantikus eredetvitákban, még kevésbé vádaskodásokban részt venni. A múlt tisztázása a történészek, a szakemberek feladata. A szomszédos népek történelme tragikus kereszteződéseinek, ütközéseinek ismeretében nem is hisszük, hogy a különböző országok történészei a közeljövőben egyformán ítélnék meg az eseményeket, folyamatokat. Ez természetes is. Azt azonban mindenképpen szeretnénk elérni, hogy a szükség-szerű, lehetőleg tárgyilagos történelmi-szakmai vitákban senki se lássa egymás létének a megkérdőjelezését, lebecsülését, a múlt rossz emléké politikai céljainak követését. S noha úgy tetszik, alig érhető el egyhamar — mégis rendkívül nagy szükség lenne magasabb színvonalú vitakultúrára a Duna völgyében, lényegesen nagyobb türelemre egymás sajátosságai iránt, vagyis: kölcsönös megértésre. Nagyobb türelemmel és megértéssel a kettős vagy többes kötődéseket is elviselhetjük.

A szomszédos országokban élő magyarok szerintünk hármaskötődésben élnek. Először is a magyar nemzetiség egészében, sorsában szervesen kötődik az államalkotó többség országépítő munkájának sikeréhez; hiszen ez meghatározza egyéni és közösségi boldogulását. A nemzeti többség munkájával, sikerével, esetenként sikertelenségeivel is oly mértékben azonosulhat a kisebbségi magyar, amilyen az egyéni és kollektív

(nemzetiségi) jogainak tényleges foka. Az egyén ugyanakkor természetesen erős érzelmi szálak — a közös múlt, kultúra és a nyelv tényezői — fűzik saját nemzetiségéhez. A magyar nemzetiség iránti egyéni elkötelezettség egyben átvezető kapocs a harmadik kötődéshez, a magyar nemzethez való tartozáshoz. Kétnyelvűségükből, két-kultúrájúságukból is fakadóan a magyar nemzetiségek sajátos módon kötődnek egyszerre a magyarsághoz és ugyanakkor a velük egy államszervezetben élő többségi nemzethez. E hármasság kötődés természetesen még ideális esetben sem mindig mentes a belső konfliktusoktól, de ezek a feszültségek oldhatók, kezelhetők.

Humanista rendezés

A szomszédos országokban élő magyarok döntő többsége évszázados településeinek él: az állami fennhatóságtól független is ez a szülőföldje, a hazája. A magyar politika azt tartja kívánatosnak, hogy a hármasság kötődés erőterében a nemzetiségek őseik földjén találják meg személyes és közösségi boldogulásukat. A kivándorlás, az áttelepülés más országokban nem nyújthat megoldást egész közösségeknek — még ha az egyes emberek esetenként rá is kényszerülnek. Nem helyeslehetjük, hogy a magyar nemzetiség a feszültségek szorításától tömegesen menekülve kilépi történelmi közegéből, s kivándoroljon, hogy a határon túli magyar elhagyja saját sorstársait és áttelepüljön. Felelősen, népben-nemzetben gondolkodók határainkon innen és túl még jogos sérelmek esetén sem tanúsíthatnak olyan magatartást, amely a korlátozó folyamatok fékezése, az együttélés türelmes helyreállítása, a kölcsönös megismerésben lévő fehér foltok szívós felszámolása helyett a „menekülési ösztönt” erősíti. Az elszakadás a szülőföldtől, a kiszakadás a nemzetiségből és a környező népekkel való együttélésből csökkenti az egymásra találás esélyét egy nyugodtabb világban; mennyiségi és főként minőségi veszteséget jelent az ott maradó magyarság, de az adott állam számára is. Személyes fenyegetettség, belső emberi válság, vagy más nyomós ok indokolhatja ugyan az egyén döntését az ország végleges vagy átmeneti elhagyására, ami azonban változó körülmények esetén nem zárhatja ki a szülőföldre való későbbi visszatérést sem.

Különösen fontos, hogy a nemzeti kisebbséget ne ragadja el a magára hagyottság, a reménytelenség, a jövőhiány sötét érzése, hanem mindenkor maga mögött érezze az anyanemzetet, érezze annak törődését és gondoskodását, és tudva tudja, hogy figyel rá a demokrata, humanista, internacionalista világgözelemény.

A Magyar Népköztársaság döntően a kétoldalú diplomáciai kapcsolatokat tartja a kérdések korrekt, baráti megvitatása fő csatornájának, hiszen elsősorban az érintett többségi államalkotó nemzet képviselőivel kell szót értenünk. Minden kölcsönös történelmi sérelem, jelenbeli gond ellenére meggyőződésünk: nincs elvi akadálya a kérdések humanista és — szocialista szomszédaink esetében — internacionalista rendezésének. Magatartásunkat ezért mindenkor a határozottság és a higgadtság igénye hatja át egyszerre. Felelősségérzetünk nemzeti önbecsülésünkben, a népek egymásra találásának őszinte vágyából, internacionalizmusunkból fakad.

Elveinket, törekvéseinket az elmúlt években kifejtettük a helsinki folyamat rendezvényein, az ottawai emberi jogi, a berni családgyógyítási szakértői értekezleteken, a budapesti kulturális fórumon és a bécsi utótálalkozón is. Álláspontunkat egyértelműen leszögeztük. A szakértői és a szélesebb nemzetközi közvélemény pontosan meg is értette

indítékainkat. Szándékaink, problémafelvetésünk tisztességét tanúsítja, hogy nem hagytuk magunkat belesodorni az itt is fölsistergő — ám szerencsére e fórumok közfigyelmének perifériájára szoruló — személyeskedő, természetlen vádaskodásokba; hiszen céljaink, törekvéseink annyira világosak, hogy nem kell mindenkor polemikusan kitérni bizonyos konkrét részletekre is. Célunk egyébként sem az, hogy gondjainkat „nemzetköziesítsük”, hiszen a konkrét ügyek megoldásához a kétoldalú megegyezések vezethetnek.

Nemzetközi fellépésünk hitelét, erkölcsi fedezetét folyamatosan változó, bővülő, továbbfejlődő hazai nemzetiségi gyakorlatunk adhatja csak meg. Ez részünkről a belső demokratizálásunk szerves része; bármiféle kisebbséggel szembeni türelem megnyilvánulása. Az elmúlt évek gyakorlatának szellemében, a nemzetiségek egyéni és kollektív jogainak határozott képviselője, az érdemi kezdeményezés, e kérdések folyamatos szerepeltetése a nemzetközi fórumokon a jövőben is feltétlenül alapvető külpolitikai céljaink közé tartozik.

A külpolitika „társadalmasítása”

Nem kétséges tehát: a párt és a kormányzat az utóbbi években egyre inkább vállalja a szomszédos országokban élő magyarság sorsának, gondjainak figyelemmel kísérését, érdekeinek megjelenítését. Levonta a régebbi időszakok bizonyos visszafogottságának tanulságait, tevékenységét aktivizálja. Nem kívánja azonban mellőzni, mert nem is nélkülözheti a társadalom legkülönbözőbb területein felgyülemlett, tiszteletre méltó és tanulmányozást érdemlő idevágó tapasztalatokat, ismeretanyagot. Építeni kíván, egyre inkább, a lassan mozgalommá terebélyesedő állampolgári kezdeményezésekre, tetterekességre, cselekedetekre. Mind nyilvánvalóbb, hogy a magyar külpolitika jelentős tartalékokat — önmaga megújításán túl — elsősorban társadalmi bázisának erősítésével, a külpolitika „társadalmasításával”, további demokratizálásával tárhat föl. Ez a törekvés egybeesik a szocialista demokrácia kiszélesítésének szándékával is: konkretizálja azt a társadalmi élet egyik szeletére, a nemzetközi kapcsolatrendszerünkre. A társadalmasítás a nemzetközi életnek azokon a területein lehetséges, ahol az emberi kapcsolatoknak a humanitárius tényezőknél nagyobb szerepük van. Ilyennek látszik többek között a nemzetiségek problémáinak gondozása. Ez valamennyi érdekelt állam számára többszörös haszonnal jár: gazdagíthatja a hivatalos külpolitika eszköztárát az emberi kapcsolatok bűvópatakrendszerével, hozzájárulhat különböző pólusokon a kölcsönös bizalmatlanságok, előítéletek oldásához, a közös cselekvés erősítéséhez, a szunnyadó, jó irányú nemzeti energiák, előítélet-mentes gondolkodás felszabadításához. A társadalmi erők nem központosított, de mégis egyeztetett összefogása, a külpolitika nyíltságának fokozása a fő elvi irányok együttes kialakítása az intézményi keretek korszerűsítése, kiszélesítése elengedhetetlen tennivalóink sorába tartozik. Mindez megszüntetné a mostani párhuzamosságokat, szétforgácsoltságokat. Ugyanakkor megengedhetetlen és nagy károkat okoz, ha a magyar nemzetiség ügyét egyes személyek, szervezetek taktikai megfontolásoknak, túlzott önérvényesítési törekvéseiknek rendelik alá. A cselekvés demokráciája, a felelős jelenlét, a bevonás intézményes kereteinek megteremtése, az egyenrangú részvétel a nemzeti alapkérdések megvitatásában és megoldásában — ez a legfőbb „fegyelmező” erő.

Az előrelépés másik alapfeltétele a nemzettudat „ápolása”. Ehhez azonban egyrészt elengedhetetlenül szükséges a cselekvő, nyílt szolidaritás a nemzeti kisebbségekkel, s a gondok felelős, józan megvitatása — már csak a fölös, terméketlen és akaratlanul is ártó indulatok mederben tartása érdekében is. Másrészt, ha a szomszédok némelyikénél heveny, túlfűtött indulatok sisteregnek, nekünk akkor is belső tartásra, higgadságra kell törekednünk. Sértésre ne sértéssel, nacionalizmusra ne nacionalizmussal válaszoljunk. Ehhez is önbecsülésen alapuló, korszerű nemzettudatra van szükség. Vagyis nemzettudatunk „karbantartása” és a határozott, kulturált kiállás a magyar kisebbség mellett egymást nem keresztezik, hanem ellenkezőleg: egymást kölcsönösen föltételezik.

A nyíltság és nyitottság jegyében fogant írásunk a társadalmi vitákban kikristályosodó gondolatokhoz kíván néhány megközelítéssel hozzájárulni. Célja nem lehet tehát végső, megfellebbezhetetlen igazságok kimondása. Feladata az, hogy a vázolt gondolatsorral felelős eszmecserét indítson a magyar társadalomban.

Arra törekedtünk, hogy felhasználjuk és ötvözzük a magyar haladó gondolkodás néhány eredményét, észrevételét és javaslatát. Szándékunk nyílt és tisztességes. Ez persze nem óvhat meg bennünket attól, hogy némelyek kiforgassák szavainkat, szándékosan eltorzítsák, félremagyarázzák gondolatainkat. Nekünk azonban akkor is a józan, jóhiszemű, jóindulatú, a Duna-völgyi népek egymásra találását őszintén óhajtó erőkre kell építenünk.

Szokai Imre — Tabajdi Csaba

Magyar Nemzet, 1988. február 13.

Országos Széchényi Könyvtár

KISEBBSÉGEK VESSZŐFUTÁSA

Századunk egyik legnagyobb tragédiáját finom eufemizmussal népmozgásnak, népvándorlásnak szokták nevezni. Milliók és milliók jutottak a határok átszabásai nyomán nemzeti kisebbségi sorba, vagy kényszerültek szülőföldjük elhagyására a szervezett keretek között lezajló ki- és áttelepítések során előzetve, illetve „önként” vállalt menekülés közepette. Mindez fokozottan igaz Magyarországon, ahol a két világháború után a korábbiakhoz képest meglehetősen csekély számú nemzeti kisebbség maradt, ugyanakkor *a határon túlra került magyarság Európa legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbségévé vált. Föglein Gizellát, az ELTE adjunktusát először arra kértük, érzékeltesse adatokkal e „népvándorlás” tényeit.*

— Az első világháborút lezáró trianoni békeszerződés *a történelmi Magyarország területét kétharmad részével kisebbitette, a népesség számát pedig háromötödével csökkentette* — mondja Föglein Gizella. — Az ország területe — Horvátország nélkül számítva — 282 ezer négyzetkilométerről 93 ezerre, a lakosság száma 18,2 millióról 7,9 millióra fogyott. A határok megváltozása azt is jelentette, hogy az első világháború után hazánkban körülbelül 830 ezer nem magyar anyanyelvű lakos maradt csupán: az 1920-as népszámlálás adatai szerint, közülük mintegy 551 ezer volt német, nem egészen 142 ezer szlovák, 24 ezer román, 54 ezer horvát és szerb, valamint néhány ezer bunyevác, sokác, vend és szlovén anyanyelvű. Ugyanakkor körülbelül három és fél millió magyar az új államhatárokon kívülre került: közel kétfélmillióan a román, majdnem egymillióan a csehszlovák, több mint félmillióan a délszláv és néhány tízezren az osztrák állam fennhatósága alá. A békeszerződés érvénybe lépése után a környező új államokban etnikailag zárt, összefüggő területen élt magyarság soraiból több mint 400 ezren menekültek Magyarországra, zömükben állásukat és megélhetésüket veszítették el, köztisztviselők, alkalmazottak, tanítók — és családjuk.

— *A második világháború előestéjén és idején bekövetkezett hongyarapodások — átmenetileg — újabb változást hoztak.*

— E terület- és népességyarapodások — számos nemzetközi és belpolitikai oknál fogva — valóban csak átmenetiek lehettek. A háború után, illetve részben alatta azonban Magyarország népessége és etnikai összetétele úgy alakult, hogy hazánk minden korábbi időszaknál homogénebbé vált. Az 1941. évi népszámlálásnak a trianoni területre vonatkozó adatai lényegében a második világháború utáni időszakra is alapul szolgálhatnak — természetesen, figyelembe véve a háború okozta, emberéletben elszenvedett veszteségeket, és egyéb népességi, etnikai változásokat. 1941-ben 9.319.992 volt a trianoni terület lélekszáma, s ebből csak 662.820, azaz 7,2 százalék nem magyar anyanyelvű, közülük is csupán 398.535-en vallották magukat nem magyar nemzetiségűnek, ami 4,2 százalék. Tényleges számuk és arányuk a háború alatt és azután is tovább csökkent. Hitler 1939. évi kitelepítési akciója eredményeként, az akkori magyar állam területéről mintegy 190 000 „népi német” költözött a birodalomba, s 1942-től pedig 120 ezer német nemzetiségű magyar állampolgár vonult be, közülük körülbelül 40 000-en az SS-be; önként, illetve körülbelül 80.000-en az 1944. évi kényszersortorzás során. Az SS-toborzottak fele azonban a bácskai, illetve a délvidéki területről került ki.

— *Mennyien menekültek el a háború utolsó hónapjaiban a harcok elől?*

— Egy, az 1945. június 30-i helyzetről szóló statisztikai felmérés a Magyarországról nyugatra menekültek számát 1 033 491 főben állapította meg, közülük azonban a felvétel időpontjáig 641 506-an vissza is tértek, s a továbbiakban számuk nőtt. A végleg eltávoztak között elsősorban a szélsőjobboldali pártok és szervezetek vezetői és képviselői, az államapparátus és közigazgatás tisztviselői, nagyobb birtokosok és tőkésék, de kisebb számban kétkézi dolgozók is voltak.

— *Mit tudunk a háborús veszteségekről, az elesettek, elpusztultak, elhurcoltak és hadifoglyok számáról?*

— Többirányú számítások és becslések alapján megbízható pontossággal lehet a veszteségek nagyságrendjére következtetni. Eszerint *Magyarország második világháborús embervesztesége 700-750 ezer főre tehető*. A mai Magyarország területéről mintegy 850-900 ezer katona került hadifogságba, közülük 550-600 ezren a Szovjetunióba, a többiek nyugatra. A nyugati hadifoglyok hazatérése 1947-ben, a békeszerződés esztendejében lényegében befejeződött. A Szovjetunióból 1945-46-ban mintegy 300 ezren, 1947-48-ban több mint 250 ezren szabadultak, de még 1949-ben, sőt, azután is sok ezer hadifogoly tért haza. A vissza nem tért, illetve az elpusztult hadifoglyok számára vonatkozóan 50 ezertől 150 ezerig becsülhető adatokkal találkozhatunk.

— *Mintegy félmillió ember sorsát döntötte el a Kárpát-medencében a második világháború utáni „hármás népcseré”: a német nemzetiségű lakosság Magyarországról történő kitelepítése, illetve a magyar—csehszlovák „lakosságcsere”.*

— Valójában ennél is jóval többen voltak, akiket e „népvándorlás” érintett. A magyar „népi demokratikus” hatalom megszületése után a szovjet katonai hatóságok — az egyéni politikai felelősségtől, háborús bűnösségtől függetlenül — deportálták a német nevű és származású, munkaképes korú polgári személyeket, férfiak és nők egy részét. A legújabb kutatások adatai szerint a *Magyarországról 1944-45-ben a Szovjetunióba közmunkára, illetve munkaszolgálatra szállított személyek száma meghaladta a 40 ezer főt!* Nincsenek pontos adatok arról, hogy e deportáltak közül mennyien haltak meg, egyes nyugatnémet becslések szerint azonban az elhurcoltak húsz százaléka életét veszítette. A német nevű és származású személyeknek a Szovjetunióba történő deportálása a ki- és áttelepítési hullámnak azonban csak a nyitánya volt. A szövetséges nagyhatalmak potsdami konferenciájának 1945. augusztus 2-i határozata a hazánkban élő német nemzetiségű lakosság, vagy annak egy részének kitelepítését is előírta. A végrehajtással — lévén Magyarország ekkor fegyverszüneti státusban — a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot bízta meg.

— A Nép gondozó Hivatal adatai szerint 1946 januárjától decemberig 135 655 német nemzetiségű személyt telepítettek Németország amerikai megszállási övezetébe, 1947 tavaszától pedig mintegy 50 ezer főt a szovjet zónába, a mai NDK területére. Nyugatnémet statisztikák ennél valamivel magasabb összádatokat közölnek, ami jórészt abból adódik, hogy a háború végén elmenekült vagy evakuált személyeket is beszámítják.

— *A magyarországi németek kitelepítését Csehszlovákia kormánya is szorgalmazza.*

— A helyükre kívánta ugyanis telepíteni a csehszlovákiai magyar lakosságot. Az egyoldalú csehszlovákiai kitelepítés azonban „csak” részleges sikerrel járhatott, elsősorban a nemzetközi közvélemény felháborodása következtében. A szuverenitásában korlátozott, még fegyverszüneti státusban levő népi demokratikus magyar kormány — elvi meggyőződése ellenére, abból a célból, hogy időt nyerjen és elejét vegye a csehszlovákiai

magyar nemzetiségű lakossággal szembeni jogfosztó intézkedések következményeinek és az egyoldalú kitelepítéseknek — kénytelen volt beleegyezni a „lakosságcserebe”. A két kormány egyezménye nyomán 1947. április 10. és 1948. április 10. között 73 273 magát szlováknak valló magyar állampolgár hagyta el Magyarországot, s 68 407 magyart telepítettek ki Csehszlovákiából. További hatezer fő távozott hivatalosan „önként” Csehszlovákiából, sokan csak ideiglenes szándékkal, hogy anyanyelvükön folytathassák tanulmányaikat, további 20-23 ezer személyt pedig — a kétoldalú egyezmény, sőt a fegyverszüneti egyezmény megsértésével — azért utasítottak ki, mert az első bécsi döntés után költözött a Felvidékre.

— *Más országgal nem született lakosságcsere-egyezmény?*

— 1946 szeptemberében Jugoszláviával. Ez a köztudatban kevésbé ismert megállapodás „három év alatt legfeljebb 40 ezer ember” önkéntes cseréjére vonatkozott. Nincsenek adataink arról, milyen sikerrel hajtották végre, de feltehető, hogy a Jugoszláviát kiközösítő Kominform-állásfoglalásig kölcsönösen történtek áttelepítések. Románia is kezdeményezett lakosságcserét Magyarországgal, ám ez végül nem valósult meg, jóllehet, több mint százezer magyar „egyoldalúan” így is áttelepült.

— *Miként alakult a szomszédos országokból hazánkba érkezett magyarság letelepülése? Vannak-e pontos létszámadataink?*

— Az olyan sok megpróbáltatást átélt bácskai székelység 1944 októberében kapta meg a kiűritési parancsot. 1945 tavaszára a többség áttelepült Magyarországra: Baranyába mintegy 3000 lélek, a mai Tolna megyébe közel 4000 fő, Bács-Kiskun megyébe pedig mintegy négyszáz bukovinai székely család került. Rajtuk kívül több mint 700 erdélyi székely és 140 moldvai csángó családot telepítettek le Tolna és Baranya megyében. A szomszédos államok területéről ide érkezett magyarok létszámára az 1949-es népszámlálás nyújt bizonyos támpontot. Eszerint 1949-ben 153 471 olyan személy élt Magyarországon, aki 1938 előtt külföldön lakott. Közülük 102 721-en romániai, 90 668-an csehszlovákiai, 34 514-en jugoszláviai, 9552-en kárpátaljai, 2743-an ausztriai illetőségűek voltak. Ha ezekhez hozzászámítjuk az első világháború után jötteket, akkor — e népszámlálási adatok szerint — 629 744 főt kapunk, ami jóval több, mint a hazai nemzeti kisebbségek összlétszáma.

— *Csak a második világháború után mintegy tízmillió ember kényszerült szülőföldje elhagyására. Volt-e, van-e nemzetközi garancia a kisebbségek jogainak védelmére?*

— Az első világháború győztesei nemzetközi kisebbségvédelmi rendszer kiépítésére törekedtek, amelyek a békeszerződések egyik igen lényeges alkotóelemét képezték. Más kérdés, hogy az érintett államok mennyiben tettek eleget nemzetközi jogi kötelezettségvállalásaiknak. A második világháborút követően — noha a közép-európai államhatárok gyökeresen nem módosultak — már nemhogy kisebbségvédelmi rendszer kiépítésére nem került sor, de még a békeszerződésekből is kollektíven kiszorult: azaz nemzetközi jogi szinten teljességgel rendezetlen maradt a nemzeti kisebbségi kérdés. A békeszerződések — az ENSZ alapokmányának szellemében — csupán az egyéni, állampolgári jogok deklaratív elismerésére szorítkoztak. A győztesek ezt azzal indokolták, hogy ahol egy állam elismeri az ENSZ alapokmányában kinyilatkoztatott egyéni, állampolgári jogokat, ott nincs szükség a nemzeti kisebbségek kollektív jogainak külön, nemzetközi szabályozására. Ez azt eredményezte, hogy a nemzeti kisebbségeket és

anyanemzetüket immáron nemcsak az állami-területi, de a nemzetközi jogi status quo is elválasztotta, sőt elszakította egymástól. A kisebbségek számára a létezés intézményes feltételeit végső soron kizárólag az adott állam nemzetiségi politikája határozta meg. Ily módon a nemzeti kisebbségek védtelenné váltak az érdekeiket csorbító többségi törekvésekkel szemben. Politikai, gazdasági, kulturális és jogi helyzetük alakulása — tulajdonképpen tértől és időtől, sőt bizonyos vonatkozásban társadalmi rendszertől is függetlenül — a politikai demokrácia egyik legfontosabb mércéjévé vált.

Józsa György Gábor

Magyar Nemzet, 1989. január 2.

A KISEBBSÉGEK FÖNNMARADÁSA EURÓPAI ÉRDEK

A viszonyosság elve tarthatatlan

Az utóbbi időben egyre nagyobb figyelem kíséri térségünk nemzetiségi kérdéseit, megoldásuk lehetséges módozatait. Az elmúlt néhány évben számos európai tudományos, politikai tanácskozást rendeztek a közép-kelet-európai régió kisebbségi kérdéseiről, a demokratikus átalakulás és a nemzeti kérdés összefüggéseiről. Munkatársunknak Kiss Gy. Csaba, a Közép-Európa Intézet igazgatója adott áttekintést az elmúlt néhány héten Prágában, Berlinben, illetve Bécsben tartott három ilyen témájú konferencián elhangzottakról.

— *Noha térségünk — néhány délszláv utódállamot kivéve — etnikailag kívülről akár a béke szigetének is nevezhető — hiszen amíg Nyugat-Európában: Észak-Írországból, Korszikán, Belgiumban nacionalista színezetű terrorcsoportok véres merényleteket követnek el, addig Kelet-Közép-Európában a nemzeti türelmetlenség fegyveres akciók képében nincs jelen — a Nyugat mégis a mi térségünket nevezi robbanásveszélyesnek. Mennyiben lehet igaza?*

— A nyugati világ tulajdonképpen igen kevésbé ismeri ezt a térséget, és nem is igen különíti el Közép-, illetve Kelet-Európát, annak ellenére, hogy Közép-Európa, szűkebb értelemben pedig Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország — és bizonyos értelemben Szlovénia — semmiképpen nem jellemezhető úgy, mint a balkáni térség, ahol nagyon éles formában robbantak ki az ellentétek, és sajnos nem tarthatjuk kizártnak, hogy az albán-szerb ellentét Koszovón, vagy a macedóniai nemzetiségek közti viszonyok is robbannak majd. A közép-európai térségben ugyanis annak ellenére, hogy léteznek feszültségek, megoldatlan kisebbségi kérdések, és olyan kisebb, nem túl jelentős politikai csoportok is vannak, amelyek nacionalista jelszavakat hangoztatnak, nos, az itteni országok közhangulata és politikai magatartása mégsem mondható nacionalistábbnak mint például a nyugat-európai országoké. Tehát Kelet-, valamint Közép-Európa nagyon szerencsétlen összeméréséről van szó, amely nem látja azt az alapvető különbséget sem, amely a balkáni térség és a közép-európai országok magatartásmódjai között létezik. A Balkánon például továbbra is él a bosszú hagyománya, hiszen Boszniában meg a volt határörvidékeken, a jelenlegi Krajínában sokszor lehetett érezni, hogy tartanak az olyan mészárlásoktól és tömeggyilkosságoktól, amelyeket a második világháború alatt ezeken a vidékeken a horvátok, '45-ben pedig, bosszúból, a szerbek hajtottak végre. Arrafelé egyik tömeggyilkosság a másikat bosszulta meg, végtelen körforgásban.

Márpedig ezt nem lehet összehasonlítani Közép-Európával. Mikor tavaly Strassbourgban megkérdeztek tőlem, hogy elképzelhető-e a magyar—szlovák viszony ilyen értelmű eskalálódása, automatikusan válaszoltam: itt ilyesmire nem is lehet gondolni, hiszen sem a második világhéges alatt, sem előtte, sem utána nem volt ilyesfajta „népi” bosszú és kölcsönös népirtás.

Közép-Európa nem Balkán

Meg kellene vizsgálni azt is, hogy milyen háttérmotívum-rendszer hat abba az irányba, hogy a külső országok így összemossák a Balkánt Közép-Európával, illetve ez utóbbit a földrész keleti részével. Az egyik nyilván egy valóságos tényből indul ki, abból, hogy a közép-európai és balkáni népek számos területen élnek keveredve — ilyen például Horvátország és a Vajdaság, illetve Erdély. Ezekben a vidékeken összekapcsolódnak a balkáni tradíciók, a kisebbségekkel kapcsolatos eljárásformák és a közép-európai történelmi hagyományok. Ebből következően az, hogy mi folyik kis-Jugoszláviában, hogy mi történik az ottani magyarsággal, nyilvánvalóan érinti Magyarországot, ahol például feszültséget teremthet egy nagyobb menekülthullám. A délszláv válság tehát így érintheti a közép-európai térséget. De ez nem jelenti azt, hogy a különbségek ne lennének alapvetőek.

A másik dolog talán abban áll, hogy a nyugati politikai közvélemény egy kicsit mintha keresné az érveket a második Jalta aláíratásához. Tehát egy ahhoz hasonló folyamat zajlik le a fejekben, mint a második világháború végén, amikor — különösen Roosevelt elnök tanácsadói körében — igyekeztek érveket, ürügyet találni ahhoz, miért is engedik át a szovjeteknek ezt a közép-európai térséget akkor, amikor a Vörös Hadsereg előretörése megmásíthatatlannak vélt helyzetet teremtett. Ma a második Jalta felé vezető út olyan bizonytalan törekvésekben nyilvánul meg, amelyekkel a térség fölötti katonai ellenőrzést részben Oroszországnak kívánják átengedni, tehát a térség biztonságpolitikai garanciáját bizonyos fokig Oroszországban vélik megtalálni. A balkáni térségben ez már teljesen egyértelmű. Mindehhez Budapestről nem érdemes különösebb megjegyzést fűzni, hiszen régóta halljuk — mellel Pozsonyból is, Varsóból is — az aggodalmas hangokat.

Vagy-vagy látásmód

— *Sokan a viszonyosság elvéről beszélnek a szomszédos országok kisebbségi kérdéseinek rendezése kapcsán. Mennyiben elfogadható ez?*

— Bécsben is elmondtam: nem tartom helyesnek a viszonyosság elvét. A nemzetközi nyilvánosság által egyébként nagyon pozitívan fogadott magyarországi kisebbségi törvény kialakításában, elfogadtatásában nem is játszott különösebb szerepet ez az elv. Úgy gondolom, hogy mikor egy ország a maga állampolgárai számára, az egyéni polgári jogokon kívül a sajátos kulturális, nyelvi közösségeknek bizonyos csoportjogokat akar biztosítani, semmiképpen nem szabad ezt attól függővé tennie, hogy más országokban milyen jogokat kapnak a nemzeti kisebbségek. Például Magyarország és Románia esetében eléggé képtelennek látszik az a megközelítés, amely viszonyosságról beszél, amikor tudjuk, hogy becslések szerint Romániában mintegy kétfélmillió magyar él, Magyarországon pedig csupán mintegy húszezer román. Tehát a számuk nem összehasonlítható, ugyanúgy, ahogy az illető népcsoportok identitásának erőssége, földrajzi elhelyezkedése és ebből következően politikai jelentősége sem. Látható volt, hogy a demokratikus átalakulás során Romániában, Szlovákiában milyen jelentős politikai pozíciót tudnak elfoglalni a magyar kisebbségi pártok; nehéz ezzel összehasonlítani mondjuk a magyarországi szlovákságot, hiszen ez utóbbi igen nagy területen szétszóródva él, és egy nagyon erős magyarországi hazafiasságtudattal is rendelkezik évszázadok óta, ami talán egy bizonyos kettős identitásnak is nevezhető. Ez persze sem annak a szlovák nacionalista

megközelítésnek nem tetszik, amely azt szeretné, ha gyöngülne a magyarországi szlovákok magyarországi patriotizmusa, sem annak a magyar nacionalista megközelítésnek, amely viszont olyasmit emleget, hogy hiszen úgysem igen tudnak a magyarországi szlovákok szlovák irodalmi nyelven beszélni, felejtsek el tehát az egészet. Mindkét megközelítés téves, hiszen a kettős tudatú emberek nagyon fontos közvetítő szerepet vállalhatnak és értékes kulturális hagyomány birtokosai — gondolok itt az alföldi szlovákságra, Békéscsabára, Szarvasra, Tótkomlóra és a többi településre. Hiszen a török idők óta a Felföldről idetelepült szlovákság munkája benne van az Alföld arculatában, a kulturális értékekben, és abban a hagyományban is, hogy 1848-ban az alföldi szlovákság egy emberként állt Kossuth zászlaja alá; meg persze abban is, hogy a Kossuth-nótát ők természetesen szlovákul énekelték.

A vagy-vagy látásmód, amely ezeket a köztes népcsoportokat mindenképpen bele akarja terelni az egyik vagy másik nemzetbe, rossz megközelítés. Azt hiszem, nagyon gyakorlatiasnak kell lenni a kisebbségi kérdés tárgyalásakor, figyelembe kell venni mindazt, amit a kisebbségnek a földrajzi elhelyezkedése, hagyománya, nyelvhasználata jelent, és ehhez képest kell kialakítani — a tágabb jogi kerettől kezdve, de a gyakorlatban is — olyan politikai megoldásokat, amelyek elősegítik e kisebbségek fennmaradását, hiszen — és ezt a bécsi fölszólalók, előadók közül többen hangsúlyozták — a kisebbségek megtartása, megmaradása közös európai érdek. Ha egyébként a gyakorlati politikát nézzük, azt hiszem, a szomszédos országok közül igazából Szlovéniának, Horvátországnak és Szlovákiának fontos a Magyarországon élő nemzetrésze. A szlovének, akik viszonylag kis nemzet Közép-Európában, igen nagy gonddal tartanak számon minden határon túli szlovént és a szlovén alkotmány is tartalmaz olyan megfogalmazást, miszerint Szlovénia felelős a határain kívül élő szlovénekért.

Ugyanígy Horvátország számára az a 60-80-90 ezres, pontosan nagyon nehezen meghatározható számú horvátság — kezdve a bácskai bunyevácoktól a Dráva-vidéki horvátokon át egészen föl Moson megyéig, ahol tulajdonképpen burgenlandi horvátok élnek — bír nagy jelentőséggel.

E három ország és Magyarország kapcsolataiban ez a törődés nyilvánvalóan nagy szerepet játszik, de azt hiszem, semmiképpen nem lehet bilaterálisként kezelni a kisebbségek kérdését. Európai kérdés gyanánt kell viszonyulni hozzá, illetve azokban a makroregionális együttműködési formákban, amelyek kisebb-nagyobb megtorpanásokkal, de alakulgatnak — mint a visegrádi együttműködés vagy a Közép-európai Kezdeményezés —, valahogy közösen kéne szavatolni a kisebbségek megtartását, jogaik garantálását, és közösen kellene elismerni azt az elvet, hogy a kisebbségek jelenléte nagyon lényeges dolog, ahogy az illető országok kulturális hagyományait tekintve, úgy európai szintként is.

Az utóbbi időben végre egy olyan, hosszú ideje kezdődött folyamatnak lehetünk tanúi, amikor a sokszínűségben, a kisebbségi tarkaságban — ami különösen jellemző Közép- és Délkelet-Európára — egyre inkább értéket kezd látni a nemzetközi tudományos és politikai közvélemény. Ez nagy változás ahhoz képest, hogy a második világháború után — lévén, hogy a német fasizmus a német kisebbségeket terjeszkedése eszközeként használta föl — a nemzetközi közvélemény a kisebbségi kérdéssel szemben általában negatív beállítottságú volt. Az elmúlt két, két és fél évtized során indult meg az a lassú változás a

kisebbségek megítélésében, amely most, az utóbbi néhány évben gyorsult föl, amikor a többség tudomásul kezdte venni, hogy a nemzetiségi kérdés általános európai kérdés, amelyre megfelelő válaszokat kell adni.

Nemzeti vagy etnikai

A fejlődés persze nem egyenes vonalú, több nyugat-európai országban meglehetősen nagy az értetlenség a dolog iránt, és ott sokszor előkerül az a második világháború után kialakult érvrendszer, miszerint a kisebbségek tulajdonképpen zavarják a stabilitást, a harmóniát, a békét. Ez mindenképpen hamis okoskodás, mert nem a kisebbségek léte önmagában, hanem éppen a kisebbségeket diszkriminálni, vagy a hatalom kiterjesztésére felhasználni próbáló politikai törekvések azok, amelyek veszélyeztetik a stabilitást.

— *Kettős identitástudatot említett az előbb. Egy-egy nemzeti, illetve etnikai kisebbség problémáinak egy része viszont mindenképpen eltérő. Elképzelhető-e egy olyan tökéletes kisebbségi törvény, amely minden problémára megoldást kínál?*

— Nem akarom túlságosan dicsérni a magyar kisebbségi törvényt, de olyan kísérletnek tartom, amely éppen ezt célozta meg. Azzal együtt persze, hogy nem lehet ideálisnak tartani, hiszen — legalábbis én úgy gondolom — a kisebbségek ügyében ideális megoldás nem létezik. A kommunista korszak számos országában hallhattunk olyan kijelentéseket, hogy „megoldottuk a kisebbségi kérdést”. *Megoldani* soha nem lehet, amíg különféle nyelveket beszélő, eltérő kultúrájú embercsoportok fognak együtt élni, márpedig a világ egyre inkább efelé tart és ezt egyre komolyabban kell venni.

Mellesleg a fogalmakat is tisztázni kellene végre. Az utóbbi négy-öt évben ismét előkerült a „nemzeti kisebbség” kifejezés. Ezt igen fontosnak tartom, hiszen az angolszász és francia szemlélet inkább etnikai kisebbségekről beszél, a korábbi ENSZ-okmányokban például vallási, kulturális és etnikai vagy nyelvi kisebbségekről esik szó. A nemzeti kisebbség valamiféleképpen Közép-Európához tartozik, az első világháború után kialakult kisállamokhoz, amelyek egyikét sem lehet nemzeti államnak nevezni, mert mindegyikben igen nagy a nemzeti kisebbségek száma. Nos, a „nemzeti kisebbség” terminus mutatja azt, hogy nem egyértelmű a nemzet fogalma sem. Közép-Európában a nemzetek és államok határai nem esnek egybe, tehát amikor azt mondom, hogy „a magyarországi szlovákok” vagy „a magyarországi szlovének” a szlovák, illetőleg a szlovén nemzet részei, akkor az azt jelenti, hogy — természetesen — magyar állampolgárok, de nyelvi és kommunikációs, kulturális közösségként a szlovák, illetve a szlovén nemzet részeinek tekintendők, ezért nemzeti kisebbségek.

Az etnikai kisebbség már kissé más kategória, én semmiképpen nem tennék egyenlőségelet a kettő közé. Magyarországon jellegzetes etnikai közösségekként, etnikai csoportok gyanánt tarthatjuk számon a cigányságot, amelynek helyzete más dimenzióba tartozik, mint a nemzeti kisebbségké, hiszen ez utóbbiak mindegyikének van valamelyik szomszédos országgal ilyen vagy olyan kapcsolatrendszere, ami érthető is, mert elengedhetetlenül fontos, hogy anyaországuktól kulturális segítséget kapjanak — nyelvtanárokat, nyári táborok lehetőségét, egyszerűen az élő kapcsolatot az anyanemzet kulturális központjaival. Ez a cigányság számára nem adott.

Hagyományos előítéletek, modern címkék

Amit ezenkívül feltétlenül figyelembe kell venni, az a társadalmi beilleszkedésük foka: hogy sok esetben súlyos szociális kérdést jelent a cigányság kérdése, az, hogy a magyarokénál nagyobb a cigány munkanélküliek száma; ezenkívül pedig itt vannak az előítéletek is. Azt hiszem, Magyarországon a nemzeti kisebbségek iránt sem a nagyvárosokban, sem a kisebb településeken különösebb előítélet nincs. Nemigen tudok róla, hogy Magyarországon bárkinek is valamiféle feszültségmezőben kellene élnie csak azért, mert sváb, horvát vagy szlovák. A cigányok vonatkozásában viszont jelen vannak a „hagyományos”, illetve a nehezebb gazdasági körülményekből táplálkozó előítéletek, címkék. Nem túloznám el ennek mértékét, de kétségtől vannak ilyen beidegződések is.

Vagyis az etnikai kisebbségek, elsősorban a cigányság kérdését itt, a közép-európai térségben, főleg a társadalmi helyzet, integráltság foka és az előítéletek jelentik. Ezért nagyon tanulságos volna a szomszédos országokkal e kérdésben is közösen folytatni szakértői megbeszéléseket, annál is inkább, mert Kelet-Szlovákiában a cigányság helyzete nagyban hasonlít az északkelet-magyarországiakra, és Romániában, Bulgáriában is jelentős számú a cigányság. Ezt a kérdést tehát egy komplex közép-európai problémának kell fölfogni, amelynek megértésére sokkal komolyabb energiát kell fordítani az eddiginél.

Juhász Bence

Új Magyarország, 1993. december 16.

Országos Széchényi Könyvtár

HALLGATTASSÉK MEG AZ ERDÉLYI MAGYARSÁG IS!

Márton Áron és az MNSZ

A háborút átélt nemzedéket — s nemcsak azt — máig foglalkoztatja a maró kérdés: *ennyiben felelős az erdélyi magyarság saját sorsának alakulásáért?* Mit tett, vagy mit tehetett volna a kedvezőbb békefeltételek kialakításáért? Lehet-e megkérdésük mellőzésével, „róluk, de nélkülük” dönteni? Ki jogosult a magyarság „nemzetközileg cselekvőképtelen” része érdekeinek képviselőjére? A békeszerződések ügyében a területi rendezésről és a kisebbségi jogvédelemről döntő nagyhatalmak, a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok mennyire vették figyelembe az erdélyi magyarság vagy akár a magyar kormány nézeteit? Az erdélyi magyarság részéről 1945-1946-ban a békecélok kérdésében *három állásfoglalás* (kiemelések itt és a továbbiakban tőlem — F.M.) történt. Tekintsük át ezeket a megnyilatkozásokat.

A Magyar Népi Szövetség állásfoglalásai

A Romániai Magyar Népi Szövetség (a továbbiakban MNSZ) 1945. novemberi marosvásárhelyi kongresszusán a következőket szögezte le:

„Tudatában vagyunk annak, hogy *az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldása nem határkérdés*, hanem a demokrácia megerősödésének, a nemzeti jogegyenlőség tényleges megvalósításának és a határok feloldásának kérdése. *Nem helyeselhető semmiféle »áttelepítés«*, amely anyaföldünktől szakítana el. Nem helyeselhetünk semmiféle olyan törekvést, akár magyar, akár román részről, amely a bécsi döntéshez hasonló módszerrel, a nemzetközi reakció szolgálatában, Erdélyből újra háborús tűzfészket teremtené”.

„Amilyen őszintén valljuk a román haladó demokráciával való együttműködésünk szükségességét, olyan nyíltan és őszintén kívánjuk a *Magyarországgal való szoros gazdasági, közművelődési és politikai együttműködést, az útlevelkényszer megszüntetését és a vámhatárok eltörlését*. Ez az együttműködés megteremti az előfeltételeit annak, hogy az évszázados ellenségeskedést eltüntetve Erdély a két népet eltérhetetlen egységbe kovácsolja.”

„Tudatában vagyunk a rablőgyilkos fasiszta háború okozta nehézségeknek, amely tönkretette gazdaságilag az országot, és megmérgezte a népek szellemét. Ezért is *elismeréssel tartozunk a Groza-kormány*nak azért az erőfeszítéséért, amelyet politikai jogaink, anyanyelvi oktatásunk, gazdasági érdekvédelmünk biztosítására kifejtett, a román reakció szabotálása és a magyar reakció provokáló magatartása ellenére.”

A párizsi értekezleten 1946. szeptember 2-án *Tatarescu* román külügyminiszter a határozatból egyes részeket tetszés szerint kiragadva azt a megállapítást tette, hogy az MNSZ „majdnem az erdélyi magyarság összességét képviseli”. Érthető, hogy *Demeter Béla*, a magyar béke-előkészítés román ügyekért felelős szakértője egyik párizsi összefoglalójában cáfolta ezt. Szerinte az MNSZ „nem jelenti az erdélyi magyarság többségét”, s az MNSZ, mint „a román koalíciós pártok egyike... politikai magatartását jelentős mértékben befolyásolja az uralkodó pártok magatartása.”

Erdélyi magyar körökben az MNSZ-t határozata miatt súlyos vádakkal illették, s erre való tekintettel az MNSZ vezetői 1946. február 9-én a kolozsvári *Világosság* című napilapban az alábbi nyilatkozatot tették közzé:

„Szervezeteink részéről olyan jelentések érkeztek, amelyek arról számolnak be, hogy a béketárgyalásokkal kapcsolatban a Magyar Népi Szövetségről a legképtelenebb állításokat terjesztik, *a Magyar Népi Szövetséget nemegyszer Erdély »eladásával« vádolják.* Mindezekkel kapcsolatban szükségesnek tartjuk leszögezni a következőket:

1. A békeszerződésekkel kapcsolatban a Magyar Népi Szövetség álláspontja az, hogy a *békekötés* éppúgy, mint a fegyverszüneti szerződés megkötése *a szövetséges nagyhatalmak, illetve a két illetékes kormány feladata.* A Magyar Népi Szövetség ebben a kérdésben már ezért sem foglal, és nem is foglalhatott állást.

2. Az erdélyi nemzetiségi kérdésben a százas központi intézőbizottság marosvásárhelyi kiáltványa leszögezte, hogy ez a kérdés »a demokrácia megerősödésének, a nemzetiségi jogegyenlőség tényleges megvalósításának és a határok feloldásának a kérdése.« Ezen nincs módosítanivalónk. A Magyar Népi Szövetség nevében ezzel kapcsolatban senki semmiféle más nyilatkozatot nem tett, és nem is tehet.

3. Károsnak tartunk a határokkal kapcsolatos minden olyan agitációt, amely megzavarja a demokrácia kiteljesedését a Duna völgyében, és felborítja a két nép együttműködésének lehetőségét, és a békeszerető népek közös építőmunkáját.”

Az MNSZ állásfoglalásai időpontjában még távolról sem lehet azt állítani, hogy a magyar-román területi kérdésben a magyar kormány álláspontja kialakult volna.

A moszkvai tárgyalások

A koalíciós pártok vitái miatt a magyar békecélokat Románia vonatkozásában csak 1946. április 8-án, a kormányküldöttség moszkvai látogatásának (1946. április 9—18.) előestéjén fogalmazták meg. *Tildy Zoltán* köztársasági elnöknel tartott megbeszélésen úgy döntöttek, hogy kétféle területi rendezési javaslatot — a 22 000 négyzetkilométeres, úgynevezett Partiumos, illetve a 11 800 négyzetkilométeres, úgynevezett kis partiumi — vetnek fel a moszkvai tárgyalásokon. *Gyöngyösi János* külügyminiszter április 9-én Molotovnak, Nagy Ferenc április 11-én Sztálinnak, a Szovjetunió miniszterelnökének, térkép-mellékletek segítségével magyarázta el a tervezeteket. *A szovjet vezetők a román fegyverszüneti egyezmény 19. cikkelye alapján lehetségesnek tartották a magyar igények felvetését, de nem kötelezték el magukat azok támogatására.* Éppen ellenkezőleg: Dekanozov szovjet külügyminiszter-helyettes, majd Molotov külügyminiszter *biztosította a moszkvai román képviselőt arról, hogy a Szovjetunió védelmezni fogja Románia akkori (vagyis a trianoni) Magyarországgal közös határvonalát* bármilyen módosítás ellen. 1946. április 15-én a román kormány a londoni külügyminiszter-helyettesi értekezlettől jegyzékben kérte, hogy a békeszerződésekben erősítsék meg a trianoni határvonalat, illetve fogadják el Románia Magyarországgal szembeni jóvátételi igényét. A szovjet kormány lojálisan tiszteletben tartotta a háromhatalmi döntéshozatal elvét — a Londonban előterjesztett amerikai módosító indítványt figyelembe véve — amikor ugyanezen a napon április 15-én Molotov külügyminiszter a magyar kormányküldöttségnek javasolta, hogy a magyar-román viszonylatban fennálló függő kérdéseket közvetlen tárgyalások útján rendezzék. A szovjet külügyminiszter „a román kérdéssel kapcsolatban külön

kiemelte, hogy nem tartaná célszerűnek, ha Magyarország a kérdést anélkül vinné a békekonferencia elé, hogy a románokkal e tárgyban előzetes megbeszélést folytatott volna.” Molotov a *tárgyalások kezdeményezését* az érdekelt fél, vagyis *Magyarország feladatának* tartotta, s kijelentette, hogy e kezdeményezés a Szovjetunió kormánya helyeslésével találkozna.

Ilyen előzmények után került sor Márton Áron és az erdélyi magyar vezetők nyilatkozatára. (A nyilatkozattal kapcsolatos dokumentumokat kötetben való közlésre örömmel adtam át Pomogáts Bélának.)

A nyilatkozat

Nékám Sándor miniszteri tanácsos, a bukaresti ideiglenes magyar misszió vezetője, miután tudomást szerzett azokról az „eredményekről”, amelyekkel a magyar kormány tárgyalásai jártak, felkereste április 24-én Márton Áron gyulafehérvári püspököt. Tájékoztatta őt arról, hogy a magyar kormány „Erdély tekintetében területi szempontból milyen reményeket táplál, és megkérte, hogy az erdélyi magyarság vezetőivel kapcsolatokat keresve, őket a *túlzott derűlátástól óvja, és a várható realitásokra készítse elő*”.

1946. április 29-én Márton Áron Kolozsvárott megbeszélést tartott, amelyen Vásárhelyi János erdélyi református püspök (Kolozsvár), Korparich Ede, az 500 tagszövetkezetet számláló erdélyi Hangya Szövetkezet elnöke (Marosvásárhely), Lakatos István nyomdász, a szociáldemokrata párt központi végrehajtó bizottságának tagja, és a párt magyar tagozatának egyik vezetője, a Szövetség Gazdasági és Hitelszövetkezetek Központjának elnöke (Kolozsvár), és dr. Szász Pál, az erdélyi magyar társadalom 73 százalékát kitevő földműves tömegszervezet, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület elnöke (Nagyenyed) vettek részt. Az erdélyi magyar vezetők a moszkvai tárgyalásokról kiszivárgott, ellenőrizhetetlen hírek hatása alatt szorongó hangulatban jöttek össze. Miután Márton Áron a Nékám Sándor által előadottak alapján „általánosságban ismertette azokat a valószínű kereteket, amelyekben belül Erdély kérdése a magyar kormány reménye szerint megoldható lesz”, a jelenlévők az erdélyi magyarság békelehetőségeit megtárgyalva a magyarság nevében a következő nyilatkozatot tették:

„1. *A magyar kormány rendkívül súlyos felelősséget vállalna akkor, ha az erdélyi magyarság megkérdézése nélkül javasolna Erdélyre vonatkozólag megoldást.* Az erdélyi magyarság ilyen javaslatok lehetőségét is elutasítja. Elvárja a magyar kormánytól, hogy mindent elkövessen tekintetben, hogy *az erdélyi magyarság a béketárgyalásokon Erdély kérdésében meghallgatásra találjon*, és hogy véleményét hivatott szószólói útján szabadon és biztonságban fejthesse ki, annál is inkább, mert Erdély területének a román állam által történő tényleges birtoklása folytán az erdélyi románság számára ez a jog amúgy is biztosítva lesz.

2. Az erdélyi magyarság felfogása szerint sem neki magának, sem pedig a magyar kormánynak nincsen joga Erdély tekintetében, amely a magyarság összességének is létfontosságú kérdése, *önkéntes felajánlással* területi lemondásba belemenni. Lemondást külső hatalom a magyarságra rákényszeríthet, de az ilyen döntést, ha igazságtalan, az idő orvosolni fogja; az önkéntes lemondást azonban többé jóvátenni nem lehet. Ezért a felelősséget az erdélyi magyarság lelkiismerettel nem vállalhatja.

3. Az erdélyi magyarság, mint minden szabad nép, amelyből az élet ösztöne még ki

nem aludt, *saját államában*, saját fajtestvéreivel együtt, saját életfelfogása szerint kíván élni. Megérti az erdélyi románság hasonló óhaját, de a maga részéről magának ugyanezt a jogot megkívánja.

4. Az erdélyi magyarság számára a román uralom alatt töltött évek bebizonyították, hogy Romániában alapvető emberi jogaink nincsenek biztosítva, annak ellenére, hogy azok tiszteletben tartására Románia ismételten ünnepélyes ígéreteket tett, és nemzetközi kötelezettségeket vállalt. *A magyarság most már minden román politikai rendszert megismert, de tűrhető életviszonyokat számára egyik sem hozott.* Éppen most kell, különösen gazdasági téren, a legsúlyosabb és legmélyebbre ható veszteségeket elszenvednie, amikor a demokrácia nevében kormányozzák, amelyhez pedig olyan nagy reményeket fűzött.

5. Az erdélyi magyarság pedig éppen ezért elvárja, hogy a magyar kormány a maga részéről is mindent el fog követni annak érdekében, hogy a béketárgyaláson az erdélyi magyarságot kielégítő területi rendezés jöjjön létre. Amennyiben a hatalmak esetleges diktátuma következtében az erdélyi magyarság számottevő tömegei mégis kívül maradnának Magyarország határain, úgy az erdélyi magyarság elvárja a magyar kormánytól, hogy mindent megtesz aziránt, hogy a tömegek népi, kulturális és gazdasági *jogainak tiszteletben tartását* és az őket megillető gazdasági és kulturális birtokállomány csorbitatlan fennállását *a győztes hatalmak hatékonyan és intézményes módon biztosítsák.* Ennek keretében elvárja, hogy az Erdélyben levő magyarországi vagyon sem fog ellenséges vagyonként kezeltetni, miután ez az erdélyi magyarság további érzékeny elerőtlenedését eredményezné.

6. Az erdélyi magyarság önmagának és a magyarság összességének *súlyos veszedelmét* látja minden olyan felmerülő tervezetben, amely *az erdélyi kérdést a magyarság áttelepítésével kívánja megoldani, és éppen azért határozottan elutasítja azt.* Az erdélyi magyarság hangulatának ismeretében azonban nyomatékosan fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy egy, a magyarság feltételeivel nem számoló rendezés olyan önkéntes elvándorlást indítana meg, amelyet megakadályozni, vagy később jóvátenni nem lehetne, és amely számunkra Erdély végleges elvesztését jelentené”.

Nékám Sándor nyilatkozatát Nagy Ferenc miniszterelnökhöz és Gyöngyösi János külügyminiszterhez azzal a megjegyzéssel juttatta el, hogy „az abban foglaltak... az erdélyi magyarság túlnyomó többségének a legmélyebb meggyőződését fejezi ki. A nyilatkozat szerkesztői Erdély magyar életének általánosan tisztelt vezető egyéniségei, akik annak teljességét felekezeti és osztálykülönbségre tekintet nélkül képviselik, akkor is, *ha a hivatalos politikai vezetők nyílt állásfoglalása a jelen körülmények között nehézségekbe ütközik.*”

Levél Teleki Gézának

A magyar kormány kétoldalú kapcsolatok javítására, a területi kisebbségi kérdés rendezésére vonatkozó diplomáciai kezdeményezését Petru Groza román miniszterelnök visszautasította. (A Sebestyén-misszió történetét a *Világtörténet* 1988/2. száma közli.)

A magyar kormány április végén a szövetséges nagyhatalmak elé terjesztette a területi újjárendezésre vonatkozó javaslatát, amely a békeszerződés-tervezetek kidolgozására éppúgy nem volt hatással, mint az 1946. április 15-én Londonban benyújtott román emlékirat. A Külügyminiszterek Tanácsa 1946. május 7-i párizsi délelőtti, román kérdést vi-

tató 11. ülésén Brynes amerikai külügyminiszter visszavonta — a Sebestyén-misszió kudarca következtében túlhaladottá vált — kétoldalú tárgyalásokat szorgalmazó módosító javaslatát, s miután Molotov is feleslegesnek tartotta egy szovjet kiegészítő javaslat fenn tartását, a *három nagyhatalom elfogadta a két ország közötti 1938 január 1-jei határt visszaállító rendelkezést.*

Noha az eseményeket már semmilyen tekintetben befolyásolni nem tudta, Márton Áronék nyilatkozata mégis eljutott a nagyhatalmak képviselőihez. Az öt aláíró ugyanis Teleki Géza egyetemi tanárt (aki egyébként Tildy és Nagy Ferenc megbízásából párhuzamosan a Külügyminisztérium tevékenységével a nem hivatalos béke-előkészítés munkáit vezette) kérte fel nézeteik kifejtésére a győztes nagyhatalmak előtt annak eléréséhez, hogy *„Kelet-Európának ezen a kényes pontján is megvalósuljanak a tartós béke és az alapvető emberi jogok biztosításának a feltételei, s megvalósuljon az a cél, melynek eléréséért a nagyhatalmak oly kimondhatatlan súlyos áldozatokat hoztak”.* Teleki Géza nyilatkozatukat elküldte az angol és amerikai külügyminiszterhez, azonban erre válasz sehonnan sem érkezett. Hogy miért, azt világosan megfogalmazta Teleki beadványával kapcsolatban a Foreign Office-ban készült belső feljegyzés:

„Mindkét oldalról elárastottak bennünket hasonló jellegű anyagokkal. Elértünk arra a pontra, ahol már semmi újat nem lehet mondani. Sőt, a jelenlegi körülmények *lehetetlenné tesznek bármilyen teljesen kielégítő megoldás elérését az erdélyi kérdésben, még ha a nagyhatalmak közül kész lenne akár egyik is vállalkozni erre, amire egyébként nem mutatnak hajlandóságot.* A magyarok részéről elismerésre méltó, hogy az ügyüket érthető módon terjesztették elő, tisztán legépelve, jó minőségű papíron, éles ellentétben azokkal az ömlengésekkel, amelyeket legutóbb román forrásból kaptunk.”

Fülöp Mihály

Magyar Nemzet, 1989. január 28.

SÜTŐ ANDRÁS LEVELE SINKOVITS IMRÉHEZ

Sütő András levelet írt Sinkovits Imréhez, amelyet a színművész hatvanadik születésnapjára 1988 szeptemberében vetett papírra. Ám a levél az ismert körülmények miatt csak ezekben a napokban jutott el az ünnepelthez.

Kedves Imre! A várakozás, mint a fehér templomtorony, messzire látszik, a te hangod pedig, akár a nagyharangoké: messzire hallatszik. Így figyelhettem föl ma reggel is a rádióban vallomásos szavaid kondulására. Kiderült belőlük, hogy te is betöltötted immár a hatvanadik esztendődet.

Hát akkor Isten éltesse!

Kívánságomhoz rengeteg jelzõt kellene még mellékelnem; szólnom kellene művész mivoltodról, a közösségi cselekvés emberének példás tetteiről, de látom lelki szemeimmel: a jelzőket elhárítod, és hallom a távolból is a kérdésed: de mi van titelek? Erre sokféleképpen lehetne válaszolni. Úgy is például, amiként a napokban egy Ábel-észjárású székely mondotta volt: köszönöm kérdésed, ki vagyunk hegyezve.

A metafora mintha tréfás lenne, pedig nem az. Csak ki kell egészíteni. Ezt teszem hát, kedves Imre, magamról is szólva és eltűnődve magunk felett a felleges ég alatt.

A mostanság oly gyakori búcsúzások gyászos perceiben, amikor szülők szakadnak el végleg a gyermekeiktől, unokáiktól — amikor testvér siratja testvérét a családomlásban, nemzetségromlásban —, amikor tatárjárást, törökdhűlást, kolerát és siculicidiumot, vagyis székelygyilkolást, megannyi főhatalom-változást, két világháborút átvészelt erdélyi magyarok utódai lódulnak meg tömegesen végleges kivándorlásra — amikor évezredes emberi fáradozás veszíti értelmét, s a menekülők riadalmát nem csitítja sem élet, sem halál, sem gótikus templom, avagy az ősöknek kopjás temetője —, amikor nincs szava a kinnal fölépített új háznak s az ódon boltozatnak sem, amelyre egy Bethlen Gábor, vagy Petőfi Sándor valaha fölnézett —, amikor melegnek és békésnek álmodott otthonok ajtajára üttetik állami pecsét a diadalmas új lakók nevével, gyakorta megkérdik tőlem az elmenők:

— És ön, uram, ön mire szánta magát?

Ilyenkor elnézem némán a kérdezőt: nem tudja vajon? S már-már a sértettség keسرűségét nyelem, miközben szelíd válaszra int a megértés. Hogyne kérdeznének engem a szándékaimról, amikor sokan úgy tudják: már régen elmentem. Azzal a félszáznyi íróval, tollforgatóval együtt, aki elhagyta Erdélyt. Mert amiként az ő nevüket nem lehet többé sajtóban kinyomtatni, ugyanúgy fantomszerűvé lesz lassan az én írói jelenlétem is e mostohává lett hazánkban, amelyről annyi édes, ragaszkodó szót dalltunk a forradalmias reménység korszakaiban. Új könyvem, régi sem, tíz esztendeje nem jelenhetett meg, hajdani, híres-legendás nemzetiségi könyvkiadónk — a Kritérium — kétévenként közli velem, hogy kézirataim dolgában a helyzet változatlan, nincs rájuk felsőbb engedély. Azért teszi ezt ily sűrűn, mert öregedésem folytán a türelmem fogyogat, munkáim sorsa felől kétévenként érdeklődöm. Jól tudván persze, hogy ez ügyben a Kritérium nálamnál sokkal ártatlanabb. Sőt, szegényebb is! Sok mindennel együtt önálló döntési jogából is kifogyott. Nem tehet róla.

Arról sem, hogy színpadi munkáim nagy része anatómia alá esett — visszamenőleg is. Még csak hivatkozni sem lehet rájuk. Csillag a máglyán? A szuzai mennyegző? Advent a

Hargitán? Nincsenek, nem voltak, „nem történtek meg”. Régi önáltatása a szellemi önkénynek, amiről nyilvánosan nem esik szó, az nem is létezik.

Akkor tehát miért ne gondolhatná bárki, hogy munkáival együtt a szerző is eltűnt? Úti-laput kötött a talpára. De ha nem is: szótlanlansága folytán indokolt megkérdezni tőle, hogy e végzetes meglódulásban mire szánta magát?

Ilyenkor, hősi elszánások helyett azt kell mondanom csöndesen:

— Maradok — és magamban hozzáteszem: — Maradok, másként nem tehetek.

Az életem és írásaim értelmét próbálom védeni.

Mert elveszett emberi jogokat még vissza lehet szerezni, ha nem csupán reménykedünk, de küzdünk is értük.

Mert az iskoláinkból nagyrészt kiszorult anyanyelvünk, ha bűvópatakká lesz is valameddig, újból felszínre jut egyszer.

Mert hajdani erdélyi kollégiumaink majdaniak is egyúttal, így súgja reményem.

Mert nyolcszáz esztendővel azután, hogy erdélyi városaink létrejöttek, s nevük bekeverült az európai írásos kultúrába, elképzelhetetlen fogalomgyöngysor megsemmisítése az élők tudatában; lehetetlenség eltitkolása a jövőendő nemzedékek előtt.

De kinek a nevében szólhasson bárki nemzetiségi jogról, ha eltűnik a nemzetiség? Kivel térjen vissza a bűvópatakká lett anyanyelv? Kinek a gyermekei előtt nyisson kaput a majdani Bethlen-kollégium?

A menekülő, kitelepülő áradatát tekintve merre vesse reményét a hátramaradott? Az egyetemes emberi együttérzés ígéretein túl, mindenekelőtt hatalmas szellemi örökségébe. Talán most mutatja meg az vigasztaló, serkentő erejét. Mert igaz ugyan: ma már nem írhatom le nemzeti nyelvünkön: Kolozsvár, Nagyvárad, Segesvár, Marosvásárhely, és azt sem, hogy Zágón, Farkaslaka, ám az eltörött tollam helyett leírja mindezeket európai érvénnyel Erdély magyar remekíróinak múltbeli serege.

Várad nevét leírja helyettem is Ady Endre az örök intés szomorú-szép szavaival:

S akik még vagytok, őrzőn, árván,

Őrők: vígyázzatok a strázsán.

Segesvár magyar nevét a fehéregyházi síkon kiontott vérével törvényesíti számunkra *Petőfi Sándor*, és vele kánonban mond Marosvásárhelyt, Székelyudvart egy másik lángelme: *Bolyai János*. Zágónról *Mikes Kelemen*, Farkaslakáról *Tamási Áron* szól oly szépen és örök érvényűen, hogy e szívünkbe költözött falvakat semmilyen erő le nem rombolhatja, az idők homályában született nevüket cenzor el nem orozhatja.

De vajon így van ez? Nem öncsalás ez? Nem hasonlítunk-e vajon *Arany János* epedő, balga gyermekéhez, aki szívárványkaput hajszol hasztalan? Talán így lenne, ha ma még kollektív nemzetiségi létünk csak azon múlna, hogy minek neveznek bennünket. Ha Nagyszentmiklós nem maradna nevesfosztottan is *Bartók Béla* szülőfaluja; ha Temesvár nem látta volna *Dózsa György* tüzes koronáját; ha Marosvásárhely valaha is megtagadná *Rákóczi* szabadságharcos emlékét. Erdélyi múltunk Európa múltjának is része, és ez már tény, nem remény, nem szívárványképrázat.

A világ könyvtárait pedig átírni nem lehet.

Ezért újból azt mondom magamban: én maradok, másként nem tehetek.

Mert sokan vallják még; mi maradunk, másként nem tehetünk! Maradunk és küzdeni fogunk a fennmaradásunkért, elmondván újból a költővel, ama kolozsvárral: ahol lehet.

Ahogy lehet — bármi lehet, csak egyetlen utat nyilvánítsunk járhatatlannak, lehetetlenségnek, tömeges öngyilkosságnak; azt, amely kivezet a szülőföldről és vissza már soha nem vezet.

Ahogy lehet — bármi lehet, csak azt ne énekeljétek, hogy kezem fejemre kulcsoltam, szegény Csikot úgy sirattam, jaj! Mert akik hajdan így búcsúztak, Amerikából s a világnak bármely tájáról még visszatérhettek, ha bánatuk úgy tartotta; beszögezett ablakaikat Székelyföldön újra kinyithatták, ám aki most kesergi el, hogy színem se volt, úgy búsul-tam, jaj! — aki most hagyja kihűlni tűzhelyét, erre többé soha nem számíthat. Elhagyott házának új lakói, tulajdonosai ajtót nem fognak nyitni előtte.

Ahogy lehet — bármi lehet, csak az lehetetlenség, hogy amit hosszú évszázadok alatt Erdély népei felépítettek, és amit úgy hívtunk eddig: jóban, rosszban közös otthonunk, most riadalmas évek értelmetlenné nyomorítsák és megtagadtassák azt velünk.

Mert ahonnan világgá szóródik egy nemzetiség: ott kinek terítheti meg majd akár isteni csoda is, az áhított jognak asztalát?

Ahonnan tanáraik, művészeik, íróik, orvosai után elvándorolnak a falvak lakó is, könnyebb dolga lesz ott a buldózernek, amikor faragott székely kapukkal együtt üres házakat, őrizetlen temetőket, és Árpád-kori templomokat kever majd el a földdel, amely apáink arcának porát és emlékét őrzi. S akkor mifajta vigaszt nyújthat a búbánatos emlékezés, a hosszú útnak porát fújdogáló jó szél s a történelmi sebek mutogatása?

Kérdem ezt minden sorstársamtól ítélet és elítélés nélkül, mert jól tudom: ki-ki a saját keresztjét hordozza, és e kálváriás gondot mindenekelőtt úgy hívják: Gyermek.

Gyermek és anyanyelv, így tehát mentésre szorult jövőendő.

Gyermek és nemzeti kultúra, gyermek és annak jogos, indokolt féltése a mindennapok kisebbségi megaláztatásaitól, sőt szaporodó tragédiáktól is a nyelvi megőrzettségben.

Személyes veszteségeim sebeivel kérdelem mégis a végleg távozóktól: ha teljesen kifordul sarkából az az etnikai univerzum, amelyet úgy hívunk: erdélyi-romániai magyarság; ha Szeben és Brassó alapítóinak német ajkú utódai mind egy szálig elhagyják maguk is a szülőföldet, akkor hol és kibe kapaszkodjék a kisebbségi állapotok jobbulásának reménye? Kivel és miként induljon új küzdelem a nemzetiségi jogokért? — mindazért, aminek hiánya rettegést kelt most a szívekben; rettegést és kimondhatatlan fájdalmat nemzeti kultúránk, közösségi nyelvi kereteink omlásában, százszor elismert és mára megtagadott nemzetiségi identitásunk szétmorzsolásának láttán fényes nappal Európában, a huszadik század utolsó éveiben, mikor az emberi jogok új tavaszát reméli már a nagyvilág Keleten s Nyugaton egyaránt.

Jól tudom persze, hogy e némaságos vitában érvelésemnél erősebb a ragaszkodásom, amely nem csupán az enyém, de — hadd mondok újból — még sokaké Erdély-szerte, milliónyi szívnek szándéka a helybenmaradásra. Ezért mondhatom el többes számban is: mi maradunk, másként nem tehetünk! Ha pedig elhatározásomban a menekülők láttán gyöngeség fogna el, hunyt pillám alatt, akár egy néma tüntetés, elvonul előttem újból és újból a szülőföld, amely bölcsőmnek tövises fáját termette, és az az emberi közösség, amelytől lélekcsönkulás nélkül elszakadni lehetetlenség. És újból látom ilyenkor e földnek minden ismerős hajlatát, zegét-zugát, meleg szegletét, a gyermekkor kedves bűvöhe-

lyeit, férfikorom küzdelmeinek színhelyét, játék és munka és halál szelíden hullámozó tereit az idő végtelenségében.

De nem csupán személyes múlt: közösségi történelmünk is ez a néma tüntetés, nemzedékek végtelen láncolatának önvédelmi harca, szenvedése, otthoneremtő, áldozatos fáradalma, a román néppel együtt megélt századaink tanulsága — örökség is tehát, amely ránk bízott, s amely csak velünk, általunk létezhet a jövő számára. E feloldhatatlan és kölcsönös kötöttségben talán nem önámítás azt mondanom tehát: nem csak én tekintem magam a szülőföld sirhantjelöltjének: a szülőföld is ragaszkodik hozzám. Nem azért, hogy csekélységemmel bárkinek is eldicsekedjék, hanem mert adósa vagyok.

Keserves állapotában ezután is tanúskodnom kell az igaza mellett —, ahogy lehet, amíg lehetséges.

Téged pedig ölel szeretettel: *Sütő András*

Kelt Marosvásárhelyt, 1988 szeptemberében

Magyar Nemzet, 1989. május 8.

„ROMÁNIA ZSIDÓIVÁ MINŐSÜLÜNK...”

Tőkés László és Raj Tamás levélváltása

Tőkés László, a román hatóságok által üldözött temesvári református lelkész, megrendítő levelet juttatott el Raj Tamás budapesti főrabbihoz. A levélre a címzett hasonlóan érzelmi fűtöttséggel válaszolt. Az akár kordokumentumnak is fölfogható két szép írást az alábbiakban ismertetjük.

Raj Tamás főrabbi úrnak

Budapest

Tisztelt főrabbi úr!

Bizalommal és rokonszenvvel fordulok önhöz, mivelhogy a televízió révén alkalmam volt bepillantást nyernem közéleti tevékenységébe, másfelől pedig egy kolozsvári költő, közel álló barátom jó bizonyosságot tett önről. Kérem, ne vegye rossz néven közeledésemet, és lehetősége szerint segítsen rajtunk.

Feltételezve, hogy nevemet és a „temesvári ügyet” ismeri, figyelmébe ajánlom siralmas helyzetünket.

Néhány évvel ezelőtt, a megújított dési zsinagóga felavatása alkalmából Moses Rosen főrabbi megszívlelendő egyetemes igazságot mondott ki. Emlékeztetve a holocaust áldozataira, arra a következtetésre jutott, hogy adott társadalmi viszonyok között *bármely nép gyermekei „zsidóvá” válhatnak*, s az emberiségnek minden esetben fel kell emelnie szavát védelmükben.

Eltekintve az adatolástól és a részletektől — melyeknek immár nincsen híjával a nemzetközi közvélemény —, felelősségem teljes tudatában állíthatom, hogy mi, erdélyi magyarok és keresztyének, az egykori „zsidótörvények” fokozatosságának ütemében, egyre inkább Románia „zsidóivá” minősülünk. A román nép általános elnyomorodásához képest ez a mi kétes „kiváltságunk”, melynek terhét maradék hitünkkel és a kiválasztottság egyfajta tudatával igyekszünk elhordozni.

Temesvári lelkipásztorként baráti jóviszonyba kerültem Neumann Ernő helyi főrabbi-val és általában a zsidó hitközséggel. Ez adott bátorságot több esetben, hogy problémáinkat a főrabbi úr elé tárjam. Megértésre találtam nála, de segíteni nem tudott.

Egy alkalommal mérsékelt bírálatomnak adtam hangot Rosen rabbi azon megnyilatkozásaival szemben, melyekben feltétel nélkül magasztalta a romániai „vallásszabadságot”, és a hazai vallásfelekezetek nevében szólva, erélyesen visszautasította a román vallás- és nemzetiségi politikát ért — úgymond — „befeketítő, alaptalan külföldi rágalmakat”. A címzett helyett a belügyi szervek képviselői reagáltak (postán elküldött) szóki-mondó állásfoglalásomra, s ezután egy időre elment a kedvem, hogy hazai zsidó vallási körökben keressek megértést és támogatást.

Személyes tapasztalataimból és a nemzetközi élet valamelyes ismeretéből megkockázatom levonni azt a következtetést, hogy — általában — a zsidóság sem tanúsít nagyobb érzékenységet a mi elnyomtatásunk kérdése iránt, mint amilyenvel vele szemben viseltettek üldöztetések idején. Ez a szomorú — bár aránytalan — párhuzam adta az ötletet, s az

egykori gyalázat ellen — is — háborgó igazságérzetem a bátorságot, hogy a főrabbi úrhoz folyamodjam, és a zsidóságban kialakult fájdalmas történelmi érzékenységre apellálva, támogatását és segítségét kérem a meggyötört temesvári gyülekezet és a magam számára, szélesebb összefüggésben pedig egész romániai magyarságunk és felekezetei érdekében. — Meg vagyok győződve, hogy mind az antiszemitizmusnak, mind a magyarellenességnek, de bármely más nemzeti vagy vallási viszálykodásnak a leghatékonyabb elenszere az egyetemesen közreműködő, cselekvő szeretet.

Temesvár, 1989. december 8.

Tisztelő szeretettel

Tőkés László
lelkipásztor

Kedves kollégám!

Megrendülten olvastam és adom közre sorait, amelyek az emberi gonoszság mélységéből kiáltanak hozzánk. Csak remélhetem, hogy válaszom eljut önhöz, mivel az érzelmek és a gondolatok nem ismernek országhatárt, sem poroszlókat.

Jesája próféta látomása jut eszembe, amely egykor Széir elnémult (elnémított?) országából, az éjszaka közepén érkezett. Akárcsak az ön levele, amelyet — éjnek évadján — természetesen nem a postás hozott. A hajdani néma látomás így hangzott: „*Mondd őr, meddig tart az éjszaka, meddig még az éj? Szólt az őr: Eljő a reggel, összehúzódik az éjszaka!*” Bízunk benne és tegyünk meg érte mindent, hogy az ön éjszakája, az önök éjszakája is mielőbb véget érjen, önöknél is mihamarabb felvirradjon.

Hajlamosak vagyunk arra, hogy a döbbenet értetlenségével szemléljük a más sorsát, megpróbáltatásait. Holott nemrég még mi is ugyanilyen gondokkal: erőszakkal és árulással küszködtünk. A közelmúltig még magam is érezhettem a belügyi szervek kitüntetett figyelmét, akárcsak a mai napig érzem egyházi feletteseim „jóindulatát”. A hasonló sorsú ember — különösen, ha mások lelki problémáit is viseli — mély átérzéssel figyel embertársa, testvére ügyét. Remélem, hogy a Foglyok Megszabadítója az ön meghurcoltatásának, az erdélyi magyarság próbatételének immár egyhamar véget vet. „*A fogoly kétségbeesett könyörgése végre jusson már Eléd, Istenem*”.

Kérem, ne csodálkozzon, s főként ne általánosítson Rosen főrabbi sajátos viselkedéséből. Higgye el, ez a rendszer, amelynek nyűgét-nyilait 40 éven át mi is élvezhettük, mindenütt kitermelte a maga Rosenjait. Az egyházi vezetés nálunk is gyakorolta a kollaboráció és a kontraszelekció hálójába zuhant, ettől még ma sem könnyű megszabadulni. Hiába, az üldöztetés nem egyszer még az üldözöttet is lealjasítja.

Az erdélyi zsidóság soha nem szemlélte idegenként más kisebbségek ügyét, *magáénak érezte a magyarság sorsát*. Kétszeresen is üldöztetésnek volt kitéve, az antiszemitizmus és a magyarellenesség egyazon tőről fakadó sötét árnyának. Ma az erdélyi magyarok válnak „zsidóvá”, a zsidók viszont *már régen magyarrá váltak*. Nagyvárad például nem kis részben zsidó lelkesedésből és áldozatkészségből lett Ady „magyar Párizsává”. Erdélyben még a cionisták is magyarul írtak, magyarul beszéltek, ragaszkodnak anyanyelvükhöz a távolba szakadva, vagy az őshazába vissztérve. Még a buzgó szatmári zsidók is világszerte magyarul éneklék a „*Szól a kakas már*” legendás, messiásváró nótáját. Talán még

azok sem felejtették el magyarságukat, akik utoljára a marhavagon ablakából látták a szülői tájat... Nem véletlen, hogy a *Magyar Zsidó Kulturális Egyesület* — ellentétben a hazai zsidóság „hivatalos” vezetőivel — kezdettől fogva szót emelt az erdélyi magyarság, köztük az ottani zsidóság érdekében.

Mint Isten kegyelméből (olykor a hatalmasok ellenében is) gyakorló lelkészek, a közös hitben, a héber Szentírás szavaiban találkozunk. Mit is írhatnék önnek más biztatót, mint éppen azt, amit a próféta üzen az éjszakában vigyázó őr nevében: „*Eljő a reggel, visszahúzódik már az éj*”. Vagy ahogy a Zsoltárokból olvassuk: „*Megváltja Isten az Ő szolgálóinak lelkét, meg nem csalogatkoznak, akik benne bíznak*”.

Raj Tamás
rabbi, történész

Magyar Nemzet, 1989. december 15.

AUTONÓMIÁKRÓL, HÁROMNYELVŰSÉGRŐL ROMÁNIÁBAN

Beszélgetés Király Károlyal

Király Károly tizenhét évvel ezelőttig a Román Kommunista Párt vezetői közé tartozott. Nagy jövő állhatott volna előtte, ha csak a maga előnyét nézi; merőben elvi, erkölcsi megfontolásból azonban otthagytott csapat-papot — és megkezdte hosszú szellemi és erkölcsi háborúját a zsarnokság ellen. Mindenekelőtt: a nemzetiségelhnyomó diktatúra ellen. Ma ő a Nemzetmentő Front Tanácsának elnöke.

— *Milyen esélyei vannak a demokráciának Romániában?*

— Amikor a demokrácia esélyeit latolgatjuk, Romániát nem lehet külön kezelni. Szélesebb tartományba, Kelet-Európa fejlődésképebe kell illeszteniünk a kérdést. Tőlünk keletebbre, a Szovjetunióban is a demokratikus törekvések hódítanak teret; ha demokrácia lehet nyugatabbra, északabbra, délebbre — miért ne lehetne Romániában? Hogy milyen demokrácia lesz? Magán fogja viselni az ország és lakóinak érényeit, hibáit, szokásait, történelmi múltját, fejlődésszintjének jegyeit. Magyarán: Romániában sem könnyebb, de lehetséges a demokrácia győzelme.

— *Romániában a demokráciának sokkal szerényebb hagyományai voltak, még e régió bizonyos országaihoz — például Csehszlovákiához — viszonyítva is; másrészt a nacionalizmusnak erős tradíciója volt itt. Nem jelent ez már-már leküzdhetetlen akadályt a demokrácia számára?*

— Leküzdhetetlent nem. De hogy sokkal keményebb küzdelemben fog megszületni, mint Csehszlovákiában, abban biztos vagyok. A romániai nacionalizmus fokát én inkább a hitleri Németországhoz, mint bármelyik más szomszéd országéhoz hasonlítanám. Németországnak egészen más civilizációs, fejlettségi sajátosságai voltak, és lám Hitler a civilizált némettel is elhitette, hogy övé az uralkodás joga. Ő a felsőbbrendű. Sajnos ez Ceaușescunak is sikerült; főleg azokra hatott, akik csak karrierben gondolkodnak. Szerencsére a munkásság és a parasztság tömegeiben kevesebb sikerrel hódított...

— A Szabad Európa Rádió román adása az utóbbi években mind a történelemfelfogás, mind a nemzetközi helyzet tudat tekintetében felvette a harcot e téren a romániai propagandával... A nacionalizmus azonban valóban igen mérgezett fegyver... A demokratikus együttélés, belső viszony a többi néppel: a magyarokkal, a németekkel, a cigányokkal, a szerbekkel (számos kisebb népcsoportot Ceaușescunak sikerült beolvasztania), nem rendeződik egyik napról a másikra. A magyarsággal szemben mutatkozott meg a legélesebben a nacionalizmus. Ha valamilyen intézkedése rossznak bizonyult, valamilyen elgondolása balul ütött ki, Ceaușescu mindig bűnbakot keresett. (A legfőbb bűnbak pedig a múlt volt, azzal nagyon szeretett játszani...)

— A küzdelem csakis akkor lehet sikeres, ha a józan románság — a többség — s a haladó, kulturált román értelmiség elég bátor lesz hozzá. Kívülről senki sem hathat egyetlen nép nacionalizmusára sem. Mindenki csak a saját népének nacionalizmusa ellen léphet fel a siker reményében. Nekünk is a magunkéval kell megküzdeni... De amíg a románok nem

jutnak odáig, hogy legyen egy Mocsáry Lajosuk...

— Sok kitűnő románt ismerek, aki négy szemközt hajlandó a román nacionalizmusról nyilatkozni — a nyilvánosság előtt azonban nem mer állást foglalni. Épp a nacionalisták-tól való félelmében.

— *A romániai magyarság soraiban kétféle magatartást vélek fölfedezni. Az egyik — most, amikor a jogok megfogalmazásáról, az új intézmények megteremtéséről van szó —, túlzott mértékben is tekintettel van a létező román érzékenységre. A másik áramlat pedig mintha egyáltalán nem venné tekintetbe ezt.*

— Némely román tudatában sok régi és új vád, vádaskodás mosódik össze. Egy névtelen levelet bele is foglaltam annak idején terjedelmes, nagyon kemény állásfoglalásomba, mondván: névtelen ugyan, de szerzője ismert. Szerzője az állambiztonság: a hatalom gerincoszlopa... Sok zagyvasága mellett ez a szöveg néhány nagyon jellemző mozzanatot tartalmaz. Amilyen — meglepetésemre — már a forradalom első napjaiban is jelentkezett... Mik voltak abban a névtelen levélben? Az első világháború végén az „első kommunizmus” Magyarországon volt, a kommunizmus terjedéséért a földtekén tehát a magyarságot terheli a felelősség; minden, ami Romániára zúdult, a gazdasági, politikai elnyomás, a diktatúra — az mind a magyarok bűne... Vagy: amíg a magyar hadsereg a Donkanyarban „kerekelt oldott” megtagadta a harcot a kommunizmus ellen — írta a névtelen levélíró -, addig a románok ott véreztek el. Most ne elemezzünk, hogy fasiszta államrendet védtek ezek a seregek a kommunizmustól, és nem tudom, melyiket lehetne „haladóbbnak” minősíteni... Aztán: negyvenötben a magyarok és a zsidók elfoglalták Romániában a vezető tisztségeket, és rákényszerítették a román népre a kommunizmust. Nem a szovjetek, hanem a magyarok és a zsidók!

— Elmondanék néhány friss élményt is. Déli egy órakor mondták be, hogy Ceaușescu elhúzta a csikot. Gyorsan értem jöttem, hogy összegyűlt Marosvásárhely népe a főtéren, és várják, hogy szóljak hozzájuk. Mentem is; a nép hallani akarta egy ember véleményét. Elmondtam a beszédemet. Akkor jöttem, hogy gyorsan beszélnem kell a rádióban is. Ott persze két nyelven szólottam. Eszembe se jutott, hogy csak magyarul szóljak. Hiszen a forradalom a miénk, mindannyiunké. Mire visszaérkeztem a rádióból, nacionalisták és karrieristák — nem csak románok, magyarok is, azt mondanám, a lumpen világ figurái, ha elfogadjuk, hogy értelmiségiek is lehetnek lumpenek — elém tesznek egy papírt, írfam alá: ez a Maros Megyei Forradalmi Tanácsé! Mondom: kik választották magukat ebbe a tanácsba? Hogyhogy kik? Mi! — így ők. De hát — mondom én — a nagygyűlésen, ott szemben a fegyverekkel egy tervezet készült a sokezres tömeg megbízásából, s megállapodtunk, hogy holnap reggel nyolckor alakul meg a tanács, amelynek a neve még hozzá: Testvériség! Ha már együtt véreztünk — ne részletezzük, hogy ki szenvedett többet -, akkor értsük meg, hogy hitben, gondolatban, emberségben ezentúl össze kell fognunk... Tehát: holnap reggel nyolckor alakulunk meg! Erre azt mondja az egyik: akkor, kedves uram, maga kizárta magát ebből a tanácsból és mehet. Egy másik felszólal, románul: „Tudja meg egyébként, hogy itt román névre van szükség!”

— Mivel tudtam, hogy a nép a főtéren valóban engem választott meg vezetőjének, azt válaszoltam: rendben uraim, én ebben a helyzetben veszem a kalapom... Akkor megértették: a nép meg fogja kérdezni, hogy hol van a választottunk?

— Végül is egy hét kellett ahhoz, hogy Maros megye vezetősége „igazi” legyen, olyan,

amelyet a vállalatok, falvak, a községek, a városok küldöttei választottak. Egyheti küzdelemben került ez...

— Összetört a régi államhatalom — gondoltam akkor — , annnyian meghaltak, elvéreztek, csak itt a városban is, meg Temesváron és Bukarestben, és lám, mások mégis rögtön a koncra lesnek, s a felsőbbrendűségüket akarják elismertetni — „román név kell”, meg: „vigyázzunk románok, megesznek a magyarok”...

— Úgy látom, most itt az alkalom, a lehetőség a megbékélésre. Rá kell találjon magára és egymásra a két ország, és Romániában is magára kell találnia és egymásra kell találnia két népnek: a magyarnak és a románnak. Ez épp ilyen érvényes az országban élő többi népre, népcsoportra, a legkisebbre is. Az érdekeket biztosító maximális jogokra van ehhez szükség. A megértés alapos és hosszan tartó folyamatot igényel. Mert *ha megcsonkított, fél-, negyedjogokat szerzünk, a megbékélés sosem lesz tartós, feszültségeink csak nőnének.* Az igazi jogegyenlőség, testvériség csak akkor lehetséges, ha partnereinknek nyíltan a szemébe mondjuk őszintén, nem vádaskodva a véleményünket, és ugyanakkor a jogainkat, a kéréseinket is megfogalmazzuk.

— Mondtam is román barátainknak: ahogy Moldáviában lehet egyenlő nyelv a román és az orosz — úgy Erdélyben annál inkább lehetséges és szükséges a többnyelvűség. *Évszázados hagyomány volt a háromnyelvűség!*

— Nyolc évszázadon át a németeknek Erdélyben sikerült kiharcolniuk a kiváltságait, önálló nemzetként éltek, fejlődtek, és a magyar állam keretén belül a magyaroknál fejlettebb fokra sikerült emelkedniük gazdasági, társadalmi, kulturális értelemben is. A német-ség bebizonyította életrealitását. Jogilag is kivívta biztosítékait. Saját katonák, saját vezetők... És ebből a korabeli magyar társadalom is nyert. A németek önálló berendezkedése nem irányult a románok ellen sem, sőt. Nos, én valami ilyesmire gondolok. Nem kiváltságokra. Nagyon egyszerűen fogalmazta ezt meg az Országos Megmentési Front első törvénye, alapokmánya: *a nemzetiségeknek egyenlő jogaik vannak a románokkal.* Ez a megfogalmazás egyszerű és félremagyarázhatatlan. A problémák az értelmezésnél kezdődnek. Ellentétek sajnos már az Országos Tanácsban is kialakultak. Például akörül, hogy a magyarok *adminisztratív-politikai helyi autonómiákat, tehát önrendelkezést akarnak.* Akadt, aki azt mondta: ez „nacionalizmus”. Azt mondtam beszéljünk meg: akkor mit értünk azon hogy „egyenlő jogok a románokkal?”. Ami a románnál erény, az a magyarnál vagy a németnél — nacionalizmus? Egyforma mércével kell mérni! A véka mindenkinek legyen véka: ne fél véka az egyiknek, s másfél a másiknak...

Én tehát *három egyenlő nyelvet kívánok Erdélyben.* Nem egész Romániában, hanem csak Erdélyben, ahol élünk. Hasonló helyi nyelvhasználati jogok szükségesek mindenütt, ahol nemzetiségek élnek, például ahol a szerbek laknak.

— A politikai-adminisztratív autonómiák híve vagyok. Megkérdeztek tőlem — épp a televízióban, Nicolae Dragos *Munteanu* tette fel nekem a kérdést, nyilvános vitán, ott volt a Front vezetősége, s az elnök is —, hogy az meg minek kell? Azt mondtam, nyíltan, hogy előbb tisztázzunk egy kérdést. Folytatni akarják-e Ceaușescu politikáját, azaz a többi országrészből a Székelyföldre akarják-e telepíteni a románokat — vagy nem. Hallgattak. Hát — folytattam —, én meg vagyok győződve róla, hogy nem óhajtják ezt. Mi pedig csak biztosak akarunk lenni abban, hogy ez akkor sem történhet meg, ha nem tudom milyen párt kerül hatalomra. Az önrendelkezésben az autonóm község vagy terület népe fenntart-

ja magának a jogot, hogy eldöntse, kinek engedélyezi a letelepülést. Máskülönben, világ-méretekben, hasonló szabályok védik a pusztulástól a kisebb népcsoportokat.

— Harmadszor: én helyesnek tartanám a „kisebbségi” szó kiiktatását. Tudom, szakemberek megindokolhatják a szükségességét. Én azonban a gyakorlatból indulok ki. Belevésődött a tudatba, hogy aki kisebb, annak kevesebb jár. Aki nagyobb, annak több jár. Hiába helyes ez a kifejezés tudományos szempontból — akkor is, sajnos, ez a hangulata. Mi „erdélyi magyarság” vagyunk, vagy „romániai magyarság” — ahogy tetszik -, de nem kisebbség.

— A jogokat ki kell vívni — de aztán meg is kell tartani őket. Ezért van szükség az ön-védelmi szervezkedésre.

— Szerintem azonban téves az a nézet, hogy az erdélyi magyarságnak csak egyetlen, egységes szervezete legyen. A románságnak már van tizenkét, tizenhárom pártja. Mi jelentkezünk eggyel. Ez több szempontból sem jó. Még káros is. Ha egyetlen pártunk van, mi történik, ha azt az egyetlent valakinek sikerül tévútra terelni? Vagy megszüntetni? Gondoljunk a Magyar Népi Szövetségre. Van azonban egyéb érvem is. A magyarok sorai-
ban is vannak például kisgazdák. A maguk felfogása, gondolkodásmódja szerinti csoport-
porthoz tartoznának. Vagy vannak vallásos emberek. Miért ne létezhetne az ő számukra
egy keresztény demokrata párt? Attól még a választásokon egy tömbben jelentkezhetünk.

— *Választási nagykoalícióban?*

— Igen. Ha európaiak akarunk lenni, akkor az *érdekvédelmi közösségen belül* — *mer-
jünk különbözni!* Máskülönben olyan hamis egységképet idézünk, amelyet maga körül
Ceaușescu akart elhitetni. Az igazi egység: a *gondolatok sokasága*.

— *Az egységről jut eszembe. Igaz-e, hogy Ceaușescu uralma utolsó öt napjában, az ál-
tala oly gondosan összeválogatott vezetőcsoportban is akadtak olyanok, akik szembefor-
dultak vele? Igaz, hogy akadt, aki a tűzparancs ellen szólalt fel?*

— Nekem az elnökünk, Iliescu mondta, hogy képzeljem, az egyik vezetőnek,
egyébként magyar embernek, volt bátorsága szembeszegülni Ceaușescuval, amikor az ki-
adta a parancsot, hogy lőjenek a tömegre. Én biztos vagyok benne, hogy mások is ellene
voltak. Kétlem viszont, hogy a szóban forgó embernek volt bátorsága ezt kimondani. De
lehet, hogy igaz.

— *Jó munkát, egészséget, erőt. Köszönöm a beszélgetést.*

Bodor Pál

Magyar Nemzet, 1990. január 27.

FOLYTATÓDNAK A MAGYARELLENES VANDÁL AKCIÓK ERDÉLYBEN

Románia „a pusztító polgárháború szakadékába zuhanhat”

Kedden sem csökkent a feszültség Marosvásárhelyen, ahol az esti órákban ismét véres események történtek. A város főterén román tüntetők megtámadták az ott békésen várakozó magyarokat.

Szemtanúk szerint Maros megye románlakta településeiről ismét több mint 10 autóbusszal és teherautókkal szállították a vandál pusztítást végző románokat Marosvásárhelyre. A tüntetők durván bántalmazzák az utcákon található magyarokat, akik menekülni próbálnak. A *Vatra Romaneasca* szélsőséges nacionalista szervezet által vezényelt román csoportok *fejszéssel, vasdorongokkal támadnak*.

A keddi esti jelentések szerint számos sérültet szállítottak kórházakba, a főtéren *véresre vert emberek fekszenek*, a helyzet drámai.

A román Ideiglenes Nemzeti Egységtanács Végrehajtó Bizottsága keddi esti rendkívüli ülésén úgy döntött, hogy katonai erősítést küld Marosvásárhelyre — jelentette be Victor *Stanculescu* tábornok, román nemzetvédelmi miniszter.

A miniszter, aki egyenruhában jelent meg a román televízió képernyőjén, a tv-híradó keddi esti műsora után, azt mondta, hogy a román forradalommal ellenséges, reakciós elemek próbálnak viszályt szítani a román nép és a magyar nemzetiség között.

Békés tüntetés

Romániában folytatódnak azok a diáktüntetések, amelyeket a *Vatra Romaneasca* szervezet kezdeményezett egyetemi központokban. A román televízió keddi esti híradójában adott beszámolót ezekről a diáktüntetésekről, amelyeken a résztvevők „szeparatizmussal” vádolták a marosvásárhelyi magyar orvostanhallgatókat, akik ülősztrájkot kezdeményeztek az anyanyelvi oktatás visszaállításáért. Isában a diáktüntetésen megjelentek a marosvásárhelyi orvosi egyetem román hallgatóinak küldöttei, akik heccelték a helyi diákságot. A román nyelv egyeduralma mellett szálltak síkra, és nacionalizmussal vádolták a magyar diákokat, akik „jogtalan követelésekkel” lépnek fel.

Sok ezer magyar nemzetiségű marosvásárhelyi lakos rendezett békés tiltakozást keddi délelőtt a román nacionalisták hétfői brutális támadása miatt — közölte a francia hírügynökséggel *Verestóy Attila*, az Ideiglenes Nemzeti Egységtanács kisebbségi bizottságának elnöke. A bukaresti rádió jelentése szerint a felvonulók a *Vatra Romaneasca* nevű szervezet azonnali feloszlását követelték, és sürgették azt, hogy Ion Iliescu ideiglenes államfő személyesen hallgassa meg panaszait.

A *Rompres* hírügynökség közben arról számolt be, hogy a *Vatra Romaneasca* hétfőn nemcsak Marosvásárhelyre szervezett — a hivatalos hírügynökség megfogalmazása szerint — a „szeparatisták elleni” tüntetéseket, hanem Kolozsvárott, Suceaván és Craiován is.

Sütő Andrást, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Maros megyei bizottságának elnökét, a neves magyar író kedden *gyógykezelés céljából Budapestre szállították*.

Sütő Andrást a tököli katonai repülőtéren félig kábult állapotban hordágyon emelték le a repülőgépről. Bal szemén nagy kötés volt, homlokán pedig az ütlegetések nyoma látszott. Farkas József vezérőrnagy, sebészprofesszor elmondta: a sérülés súlyos, de nagy valószínűséggel nem életveszélyes. Szemét még délután a bukaresti katonai kórházban megműtötték, ezenkívül van két elmozdulás nélküli bordatörése és testén több helyen zúzódás található. Az utazást jól tűrte, fájdalomcsillapítót kapott, s jelenlegi állapota kielégítő. Arról azonban egyelőre nem lehet prognózist mondani, hogy a látása milyen lesz. Sütő Andrást a Róbert Károly körúti katonai kórházban kezelik.

Mint ismeretes, kora délelőtt Bukarestben a központi katonai kórházban a súlyosan sérült Sütő Andrást felkereste *Ion Iliescu*, az Ideiglenes Nemzeti Egységtanács elnöke. *Szűts Pál* bukaresti magyar nagykövet átadta Iliescunak *Németh Miklós* kormányfő üzenetét, amelyben arra kérték: tegye lehetővé, hogy Sütő Andrást — akit szélsőséges nacionalista tüntetők hétfőn Marosvásárhelyen durván bántalmaztak — Budapesten kezeljék. A román vezető nem zárkózott el a kérés elől, de hozzátette: Sütő Andrásnak kell eldönteni, hol akarja magát kezeltetni, miután — mint hangoztatta — Romániában is vannak jól felszerelt klinikák és szakorvosok. A betegágyon a neves magyar író úgy nyilatkozott, hogy Budapesten kívánja kezeltetni magát.

Ezt követően a román fél leszállási engedélyt adott annak a magyar katonai gépnek, amely a betegért repült Bukarestbe. Szűts Pál nagykövet jelenlétében Sütő Andrást és feleségét az otoneni repülőtérre szállították, ahonnan magyar katonai repülőgéppel Budapestre utazott.

Elnöki felhívás

Iliescu, az Ideiglenes Nemzeti Egységtanács elnöke a Marosvásárhelyen kialakult helyzet miatt keddre virradóra televíziós beszédet intézett az ország népéhez, Erdély lakosságához. Marosvásárhelyen — mondotta — súlyossá váltak az események, és román állampolgárok „az előző eseményeket felmérve, értékelve, sajnálatos cselekedetekre ragadtatták magukat”.

Iliescu nem tett említést a Vatra Romaneasca nacionalista szervezetéről, csupán ezt mondta: — A kialakult helyzet megoldásáért mindent meg kell tenni, mivel a feszültségek, a gyanúsítgatások nem szolgálják sem a románok, sem pedig a magyarok érdekeit. Sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy a helyi szervek nem tudták megfékezni a szélsőséges elemeket.

Iliescu megnyilatkozása a romániai magyarságot nem nyugtatta meg, mert az Ideiglenes Nemzeti Egységtanács elnöke ezúttal sem volt határozott. Nem szólt a szélsőséges, nacionalista Vatra Romaneasca szervezet magyarellenesséről, amely már hosszabb idő óta zavart kelt az országban.

A Romániai Magyar Demokrata Szövetség erőiesen figyelmeztette az ország vezetését a fenyegető veszélyre, arra, hogy a beadványok sorozatos mellőzése a szélsőséges elemek, mindenekelőtt a Vatra Romaneasca szervezet térnyerését segíti elő. A magát „művelődési egyesületnek” nevező Vatra Romaneasca lényegében alig egy hónapja hallatja hangját. Minden szereplése fokozódó vadságáról tanúskodott, nyíltan a világ elé tárta sovíniszta, nacionalista, idegengyűlölettől áthatott törekvéseit — mutat rá az RMDSZ országos elnökségének kedden kiadott nyilatkozata.

„Marosvásárhelyen a »békés«-nek indult tüntetés egyhamar tobzódássá fajult, szövetségünk székházának megostromlása, tagjainak, a szervezet vezetőinek és közöttük Sütő András írónak, a megyei szervezet elnökének súlyos bántalmazása *a karhatalmi szervek jelenlétében* olyan nehezen minősíthető cselekmény, amely miatt a romániai magyarságot méltán tölti el növekvő aggodalom, a megfélemlítettség érzése, amely a diktatúra éveiben életünk állandó kísérője volt.”

Bunkósbotos zsoldosok

„Azzal a határozott kéréssel fordulunk az ország politikai vezetőihez, vizsgáltsák ki, kik garázdálkodtak Marosvásárhely utcáin, törve és zúzva, rettegést keltve minden becsületes emberben, kik szervezték meg a vandál akciót, kik biztosították *a görögnyi bunkósbotos zsoldosok beszállítását és leitatását*, kik irányították a tomboló, fékezhetetlen tömeget a város legkülönbözőbb pontjain előre kijelölt célpontok ellen, amelyek között volt a Nemzeti Liberális Párt szervezetének központja is. Kérjük a vétkesek példás felelősségre vonását, megbüntetését”.

A továbbiakban a nyilatkozat a több mint két és fél milliós magyarság nevében követeli, hogy a bűnös Vatra Romaneasca mozgalmat, amely a forradalmat megszenteltelenítette és *véráldozatait beszennyezte*, azonnali hatállyal tiltsák be, vezetőit vonják felelősségre és sújtsák a törvény teljes szigorával. Ellenkező esetben, az RMDSZ véleménye szerint, *az ország a pusztító polgárháború szakadékaiba zuhanhat*, s ezzel mérhetetlen károkat mér magára, eltávolodik az összeurópai fejlődésvonaltól, elszakad a civilizált világtól.

„Mivel a romániai magyarság veszélyhelyzetben van, és fenyegetettsége nyilvánvaló, a rendőrség és a hadsereg teljesítse hivatását, védelmezze a közrendet és a nyugalmat, szavatolja a lakosság, a politikai pártok és mozgalmak székházainak, tisztségviselőinek védelmét” — mutat rá a dokumentum.

A román kormánynak és az ellenzéknek el kell határolódnia a Vatra Romaneasca marosvásárhelyi fellépésétől — jelentette ki az észak-amerikai körúton tartózkodó *Tőkés László* püspök. A romániai magyarság prominens személyisége hétfőn Kalifornia székelyén, Sacramentóban értesült a történekről. Az állam törvényhozása előtt mondott beszédében hangsúlyozta: — A történekr is mutatják, milyen nagy szükség van arra, hogy a nemzetközi közvélemény figyelemmel kísérje a romániai fejleményeket, a kisebbségek helyzetének alakulását.

Magyar Nemzet, 1990. március 21.

PASKAI LÁSZLÓ BÍBOROS LELKIPÁSZTORI ÚTJA A KÁRPÁTALJÁN

Ungvári harangszó

Amikor megszólalnak az *ungvári Szent György templom* harangjai, eláll a szavunk; a korábbi beszélgetést abba kell hagynunk, hogy csak a harangokra figyeljünk, melyek a múlt esztendő őszéig némák voltak. Beszédesen némák, hiszen a hitet, a vallást nem lehet az emberekből kiirtani még akkor sem, ha egy világhatalmi ideológia léte a kérdés. Vagy inkább az emberi butaságé? S most lehetne idézeteket sorolni, melyek az emberi ostobaság leleplezői. Csakhát errefelé — másféle idézetek jártak; belőlük néhány még itt-ott olvasható...

Magyar felirat annál kevésbé. Kényszerült első napi kitérőnkön (mert szállást nem kaptunk a már előre befizetett hotelban!) a hepehupás „aszfalon” egy autóbuszra lettünk figyelmesek: a cirill betűk fölé odapingálták magyarul: Állami Biztosító...

De térjünk vissza a harangokhoz; zúgnak-bongnak, s szavukra megindul a lélek, az a szívszorító érzés, hogy testvéreink élnek itt s e tájon, akik nagyon árvák lettek, akik kétszeresen megbűnhődtek a múltat, s tán a jövődőt is.

Végignézzünk a sokaságon, s a könnytől csillogó szemekben felcsillanni látjuk a reményt, hiszen a háború óta ide nem tette be a lábát katolikus püspök. De most, arra várnak vagy 1500-an, hogy végre megérkezzék Esztergom bíboros érseke, Magyarország primása: *Paskai László* s vele az üzenet, biztatás: sohasem hiábavaló a szenvedés, a földönfutók árvaságát felváltja a testvérszó melege. Mert ha valaki, ez a magyarság itt, a Kárpátalján tudja igazán mi az: pap nélkül maradni.

48 lelkipásztorból mindössze nyolc maradt. Közülük is egy ágyban fekvő. Életkoruk messze meghaladja az anyaországi papok átlag életkorát. Meg aztán a templomokat is bezárták. 1948-49-ben volt az első széria. A 60-as évek elejétől a második. Most kezdik kinyitogatni...

Zúgnak a harangok, s míg Paskai bíboros megérkezik, az egyházközség frissen választott világi elnökével beszélgetünk. Elmondja: fia, lánya már Magyarországon él, de a következő mondata kérdés: hoztunk-e könyveket? Bibliát, imádságoskönyvet, amelyekből annyira híján vannak. — Mi nem, de Paskai bíboros könyvajándékát két külön gépkocsi hozta, együtt jöttünk át a határon — válaszolhattuk: 2340 imádságoskönyv, 500 teljes és ugyanennyi magyar nyelvű Újszövetségi Szentírás a szállítmány.

Aztán a látogatásra terelődik a szó.

Nagyon várták Paskai bíborost?

— Igen, nagy boldogsággal értesültünk a hírről. S most, hogy itt van, életem második nagy eseménye. Az első: az 1941-ben vagy 42-ben a Szent Jobb itteni jelenléte volt. Akkor polgárista voltam. Ma már nem vagyok fiatal.

Püspököt mikor láttak utoljára?

— Én személy szerint talán 45 éve.

A környékből jöttek össze most a hívek?

— Aki csak tudott róla, mindenki itt van. Ezren-ezerötszázan lehetünk.

A templomot restaurálják...

— Szeretnénk rendbe tetetni a freskókat, a tetőt, bevezetni a központi fűtést. Mi, egyházközségi tanácsstagok végeztetjük a munkát. Pedig egy éve sincs, hogy újjáalakulhatunk.

Az anyagi kérdés?

— Mindent a hívek állnak.

Sokan járnak templomba?

— Hál' Istennek, igen. Mindig tele van vasárnaponként. Szent György a védőszentünk...

A főoltárkép nem őt mutatja...

— A freskó ábrázolja, az oltár fölött. De baloldalt van egy mellékoltár. Annak képe Szent Istvánt ábrázolja...felajánlja a koronát a ...Szent Szűznek...

Miért érzékenyült el?

— Én magyar iskolát végeztem, engem magyar szellemben neveltek, a családom is magyar szellemben él... Minden körülményben meg akarjuk őrizni a magyarságunkat — és a vallásunkat... Mi itt mindannyian magyarok és római katolikusok vagyunk. Ebből nem tágitunk... Segítsenek nekünk!

Mivel tudunk?

— Például egyházi felszereléssel. Nagyon kellenének... Tudom, anyagi természetű kérés, de... tudja, hogy van. Nagy a hiányunk. Elavult a régi, megkopott...

A többi templom?

— Vannak bezárt templomok. *Órdarmát* is megígérték, hogy kinyitják. Szóbelileg. Ehhez a templomhoz nyolc község tartozik. Négy közülünk „elesett”: meghalt Lőrincz István atyánk.

— A parókiát elvették annak idején, így minden széjjelszakadt. A *homoki* pap viszont megvan. Ott régen püspök volt.

Hány templomot nyitottak meg az utóbbi időben?

— Sajnos, csak négyet. Reméljük, a többire is sor kerül.

Volt-e hivatását elhagyó pap a Kárpátalján?

— Nem volt. És a magyar hívek is mind hitvallók...

Kemény arcok, bár a szemek könnytől fényesek. Lélekből kiszakadó az ének, bár nem csupán az éneket tudják „hiba nélkül”, amint az érkező főpásztort köszöntő kislány mondja a templomajtóban.

Idős pap, *Horváth Ágoston* ungvári plébános lépked fel a szószékre és Paskai bíboros felé fordul:

Ungvár hívő népe szeretettel üdvözli a pápa főpapját. És Ungvár háromszoros boldogsággal örvendezteti meg Magyarország bíborosát. Amint az ukrán embernek ősi szent városa Kijev, úgy a magyarságnak ősi szent városa Ungvár. Ungvár adta a magyarságnak a nevet: Hungária. Ezért hívják ezer év óta a magyarokat az egész világon hungároknak. Már a római birodalom idején Ungnak nevezték e folyót és várost. Mint Esztergom is a Duna ősi Iszter nevétől kapta az Esztergom nevet. Tehát Ön most, mint magyar kardinális, nem idegenbe jött. Abba a városba jött, amely ezer év óta névadója volt a szentistváni birodalomnak. Második boldogságot nyújtja Önnek Ungvár temploma. Ez a templom szent ereklyeként őrzi azt a monstanciát, amely előtt II. Rákóczi Ferenc és buj-

dosó társai Rodostóban imádták az Oltáriszentségben jelenlévő Úr Jézust. Az úrmutatót innen vitték magukkal, és a fejedelem halála után ide küldték vissza. Harmadik boldogságot nyújtja Önnek a Felvidék népe, amely kikristályosította azt a tiszaháti nyelvet, amit Pázmány és Kazinczyék a magyarság irodalmi nyelvénvé tettek, amely nyelv rozsdamentes abroncsként fogja össze a világ összes magyarját. Kérjük Önt, fogadja szeretettel tőlünk ezt a három boldogságot és vesse kitörölhetetlenül főpapi szívébe. Kérjük, áldjon meg minket, a Felvidék népét, amely töretlenül őrzi Hungária hagyományait. Áldjon meg minket azzal a monstranciával, amellyel a Rodostóban élt katolikus pap megáldotta az ottani száműzött magyarokat. És áldjon meg minket azzal az édes anyanyelvvel, amellyel Kazinczyék összekovácsolták a világban élő magyarokat. Adja át a magyar kormánynak köszönetünket, hogy Önt a katolikus egyház követének hozzánk elküldte, vigye el a Szentatyának üdvözlétünket és kérésünket: ha a Szovjetunióba jön, első állomása Ungvár legyen.

Paskai bíboros válaszában a lelkipásztori út jelentőségére utalt; azokat a lényeges elemeket domborítva ki e látogatás kapcsán, amelyek összeforrasztják az itt élő hívek valóságát az egész magyarság lelkületével. Homiliájában a Szentháromság ünnepének központi gondolatát fogalmazta meg: az Atya szeretete kiárad a hívők szívébe a Szentlélek által. Életünk lényegét, főbb értelmét fejezi ki ez a Szent Pál által is fölvetett tétel; elősegíti, hogy Krisztusra tekintsünk, megerősít abban, hogy életünket Ő általa még gyümölcsözőbbé tegyük. A Szentháromság keresztény létünk középpontjában áll. — A másik gondolat az, hogy ezt a kárpátaljai utat a Szűzanya oltalmába ajánljuk. Az egyházzal együtt imádkozó boldogságos Szűz személye nélkülözhetetlen mindennapjainkban. Fontos az ima a papi hivatásokért is. Kárpátalján égető a helyzet a papi utánpótlás terén; kevés, jórészt idős, de nagy áldozatokat vállaló pap áll töretlenül az Evangélium szolgálatában.

Áldozáskor hatalmas tömeg járult a Kenyér vételére. Éreztük, ennek a közösségnek valóban tápláléka Krisztus teste. Erő és reménység. Ezzel éltek évtizedekig — a nehéz időkben, ezzel élnek ma is, a jövőért. Nem csalódhatnak...

— A kisunokám most volt elsőáldozó, nagyon szeretjük a templomunkat. Minden vasárnap ide jövünk. Magyar nyelvünk ez a hely, meg a hitünk — mondja egy helybeli asszony, miközben átadunk neki egy képet, Paskai bíboros aláírásával. A kép az esztergomi Bakócz-kápolna kegyképének másolata. Lelkiség és magyar történelem. A kettő el nem választható. A Kárpátalján sem...

Szeghalmi Elemér — Tóth Sándor

Új Ember, 1989. június 4.

MIRŐL IS SZÓLNAK A BENESI DEKRÉTUMOK?

„Vádak vádja: magyarságom”

Igaza van Kelemen Andrásnak, a volt külügyi államtitkárnak, aki éppen e lap hasábjain fejtette ki a minap, hogy milyen veszélyes út az engedékeny külpolitika. Történelmi visszapillantásával is egyetérthetünk, amelyben azt vizsgálta, hogy miképpen vezetett az út Trianontól és Párizstól az úgynevezett alapszerződések felvetéséig.

Éppen ezért nem lehet helyeselnünk a megbékélés politikáját bármi áron azokkal a szomszédainkkal szemben, ahol a két világháború utáni igazságtalan békék következtében a legnagyobb létszámú kisebbségeink élnek. Ami pedig a magyar—szlovák alapszerződést illeti, annak meggondolatlan siettetése — tetézte azt egy szerencsétlen nyilatkozattal — a hivatalba lépett új magyar kormánynak csak kudarcot okozhat, és legfőképpen: a szlovákiai magyarság helyzetén sem képes javítani. Ugyanis ha a pozsonyi tárgyalásokon a szlovák államelnöknél felvetődött benesi dekrétumokra gondolunk, akkor szembe kell néznünk azzal a történelmi ténnyel, ami immár fél évszázada gátolja a két nép közti megbékélés ügyét. Ehhez viszont ismernünk kell azt a csehszlovák politikát, ami a második világháború után végül is ide vezetett, hogy a kollektív jogfosztás benesi dekrétumaival szinte a hitleri-sztálini népirtás módszereivel kísérelte meg elűzni ősi lakhelyéről a felvidéki magyarságot.

A nemzetiségi kérdés kialakításában a második világháború éveiben csehszlovák részről a volt államelnöknek, *Eduard Benesnek* volt döntő szerepe, aki soha nem titkolta, hogy a politikai harcban a machiavellizmus híve. Tekintettel arra, hogy teljhatalommal rendelkezett a Londonban székelő Csehszlovák Nemzeti Bizottmányban, majd az emigráns kormányban, hazája ügyében mindenkor az ő befolyása érvényesült.

Benesnek és emigráns társainak a magyar kérdésben vallott „cikkcakkjaira” számos példát idézhetünk. Még 1939. október 17-én Párizsban nyilvánosságra hozott deklarációjában ezt olvashatjuk: „... el vagyunk szánva a szabad és demokratikus Csehszlovák Köztársaság kiharcolására és védelmére, amely az állam minden nemzetiségéhez igazságos lesz... és valamennyi polgár egyforma jogára és egyenlő kötelességére épül.” Amikor Nagy-Britannia kormánya elismerte a Csehszlovák Nemzeti Bizottmányból alakult ideiglenes kormányt és Eduard Benes elnöki jogfolytonosságát, első üzenetében, 1940. július 24-én nem habozott a kisebbségek felé békejobbot nyújtani és demokratikus elveket hangoztatni.

A kisebbségi kérdés kezelésének demokratikus megnyilatkozásai 1939 szeptemberétől 1941 szeptemberéig, tehát két évig jellemezték a londoni csehszlovák kormány magatartását. Még a magyar—szlovák határ kérdésében is „rugalmasságot” tanúsított, egészen a német—szovjet háború kitöréséig. Ám a Szovjetunió elleni hitleri háború megindítása rövidesen érezte hatását a csehszlovák emigrációnak a kisebbségeivel kapcsolatos állásfoglalásaira. Mihelyt Nagy-Britannia kormánya 1942 szeptemberében jóváhagyta a németek Benesék tervezte kitelepítését Csehszlovákiából, ezzel megpecsételődött a több mint hárommillió szudétanémet sorsa. Amikor ezt a *kollektív büntetést* a csehországi szociáldemokrata párt ugyancsak londoni emigrációban élő német képviselője, *Wilhelm Jaksch* joggal kifogásolta a Beneshez írt levelében, a cseh vezető 1943. január 10-én írt

válaszában már leszögezi, hogy ő a magyar kisebbséggel kapcsolatban is hasonló álláspontot vall. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy Anglia a magyar ügyben nem tette magáévá a benesi tervet. És ezt követően Benes Amerikában járva, hiába kilincselte Rooseveltnél, az elnök sem volt hajlandó a magyarok kitelepítéséről tárgyalni.

Vizsont Benes 1943 nyarán megkapta a szovjet kormány beleegyezését a szudétanémet-kérdés transzfer megoldására, amihez már korábban elnyerte Anglia támogatását. Ugyanakkor *nem mondott le a magyarok kitelepítéséről sem*. Ugyanis a Csehszlovák Kommunista Párt vezetőivel folytatott megbeszélésen hangsúlyozta: a magyar transzfer megvalósítását majd megkönnyíti az a lehetőség, hogy a szlovákiai magyar lakosságot kicserélhetik a magyarországi szlovákokért. E félrevezető manőver nem akarta figyelembe venni azt a tényt, hogy egy esetleges lakosságcsere keretében nem lehet háromnegyedmillió magyart kicserélni maximálisan kétszázezer magyarországi szlovákokért. Ennek ellenére *Gottwald*, a CSKP főtitkára egy 1943. december 21-i tájékoztatójában hangsúlyozta, hogy a háború utáni politikai „tisztogató” akció végén „*a Csehszlovák Köztársaságnak szláv nemzeti állammá kell válnia*”: így képviselte a kommunista vezető a proletár internacionalizmust hazájában!

A szlovák állásfoglalás megszületését a magyar kérdésben a háború utolsó évéig gátolta a *Tiso*-féle fasiszta bábállam politikai-erkölcsi tehertétele, ahol csak egyetlen politikus, a magyar *Esterházy János* lépett fel a szlovák parlamentben a fasiszta törvények ellen. E tekintetben csak az 1944 augusztusában kitört beszercebányai felkelés hozott fordulatot. Holott még *Karol Smidke*, a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke, moszkvai tárgyalásai során így nyilatkozott: „Szemben a németekkel, a magyarok rendesen viselkedtek, többségükben demokraták...” Vizsont néhány hónappal később *Gustáv Husák*, a későbbi államelnök, Szlovákia Kommunista Pártjának 1945. február 28-án tartott konferenciáján már képes volt az alábbi hazug érvekkel bejelenteni a szlovákság igényét a magyarlakta területekre: „A szlovák parasztok és munkások, akiket a gazdag déli területekről kiszorítottak és felűztek a hegyi zugokba, meg kell, hogy kapják ezt az ősi szlovák területet...”

Ilyen előzmények után került sor 1945 márciusában a csehszlovák emigráció vezérkarának moszkvai tárgyalásaira a szovjet vezetőkkel, ahol is eldöntötték a szlovákiai magyarság sorsát. Ezt követően Benesék már úgy léptek a volt Csehszlovák Köztársaság területére, hogy előzetesen Moszkvában megfogalmazták a *kassai programot*, és 1945. április 4-én „jelképesen” átvették a hatalmat. Másnap, április 5-én Csehszlovákia akkori ideiglenes fővárosában, Kassán kihirdették a 16 fejezetből álló kormányprogramot. A program VIII. fejezete nem csupán az állampolgári jogoktól fosztotta meg a magyarokat — és természetesen a németeket —, hanem jelezte az államigazgatás teljes „megtisztítását a nem szláv elemektől”. A XI. fejezet kimondta a magyar földbirtok elkobzását, a XV. fejezet pedig a nemzetiségi iskolák bezárását. Majd sorra következtek azok a rendeletek, amelyek a magyar kisebbség teljes jogfosztását írták elő. Így a Szlovák Nemzeti Tanács belügyi megbízottja 1945. április 7-én rendeletet adott ki, amely a demokratikus jogok gyakorlásából zárta ki a nem szláv elemeket, és kikötötte, hogy a helyi nemzeti bizottságoknak is csak szlovákok lehetnek a tagjai. Ugyanez a rendelet szabályozta a komisszárok kinevezését a magyar lakosságú községekbe. Ebben a rendeletben már nincs szó arról, amit még az állampolgári jogfosztás alkalmából formálisan megtettek, hogy kivételt kell tenni a magyar antifasisztákkal.

Álljon itt legalább felsorolásszerűen, hogy milyen jogfosztó intézkedésekre került sor: a magyarok vagyonának állami felügyelet alá helyezése; a magyar közalkalmazottak elbocsátása, nyugdíjuk megvonása; a magyar nyelvhasználat betiltása az egyházi szertartásokon; a magyar hallgatók kizárása az egyetemekről; a magyar kulturális, társadalmi egyesületek feloszlatása, vagyonuk elkobzása; a magyarok házaikból, lakásaikból kártérítés nélkül kitehetők; a magyarok üzleteinek, műhelyeinek zárgondnokság alá vétele; a magyarok bankbetéteinek befagyasztása; tilos a magyar nyelvhasználat a közhivatalokban (bíróságokon, postán stb.) ; magyar nyelvű újság és könyvkiadás tilalma; magyarnak rádiója nem lehet; magyar ember polgári keresetet nem indíthat, vádló nem lehet; magyarok közmunkára bármikor, bárhová, bármennyi időre igénybe vehetők „államérdekből”.

És ilyen előzmények után 1945. május 9-én, a győzelem ünnepén megszólal Benes: „... a németek és magyarok túlnyomó részének el kell tőlünk mennie. Ez végérvényes elhatározásunk... Népünk már nem élhet németekkel és magyarokkal közös hazában.”

A benesi dekrétumok nyomán elrendelt kollektív jogfosztás csak nyitánya volt a magyarok csehországi deportálásának, amely mintegy 40 ezer főt érintett, valamint a lakosságcserének, amely több mint 70 ezer lélekkel gyengítette a szlovákiai magyarság sorait. Majd következett a világtörténelemben példa nélküli rendelet: a „reszlovakizáció” végrehajtása. A cseh és a szlovák vezetés azt remélte, hogy ezekkel az intézkedésekkel majd sikerül teljes mértékben felszámolnia a felvidéki magyarságot.

Amikor ily kegyetlenséggel és vészes módon sújtott le a szlovákiai magyarságra a kollektív jogfosztás, írta meg *Fábry Zoltán* a cseh és szlovák értelmiséghez „A vádlott megszólal” című megrázó erejű jajkiáltását. De nem kapott rá választ! Hadd idézzünk a stószai remetének, népe szószólójának hosszú évtizedekig publikálhatatlan írásából: „*Nyelvem, mely az emberi hang egyik legcsodásabb hangszere volt, kihágási objektummá szürkült. Újság a bűnös nyelvén nem jelenhet meg, rádiót tilos hallgatnom... És az ok? Egyetlenegy tény, vádak vádja: magyarságom.*”

Az események óta immár közel fél évszázad telt el anélkül, hogy akár a csehszlovák, akár a szlovák politikai vezetés bocsánatot kért volna a szlovákiai magyarságot oly mértékben sújtó és következményeiben máig ható benesi dekrétumokért. *Havel* elnök Prága részéről csak a németeket követte meg a szudétánémet lakosságot ért sérelmekért, a magyarokat nem.

dr. Víg Károly

Magyar Nemzet, 1994. augusztus 16.

„LEGYEN SZELLEMI ABRONCS AZ ABRONCSTALANSÁGBAN”

Gondolatok az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem jubileumi konferenciájáról

Azt mondanám, a magyarság Laputáján, azaz lebegő szigetén jártam néhány napig — ha e Swift-adta név nem az lenne ami: az álhatatlanság, a mulandóság beszédes jelképe. Márpedig az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem vezetőit és közkatonaikat éppen az állhatatosság szóval jellemezhetjük a legpontosabban. Mert nem a látványos előadás-szimporkák, a bőségszaru-megrázások (vagyis: az imponálóan nagyoösszegű, egyszeri adományok!) tartották-tarthatták össze húsz esztendőn keresztül ezt

a mi pityang-sorsú nemzetünk

sámára oly létfontosságú intézményt. Amely ráadásul nem is annyira intézmény, mint inkább szövetség, a szétszórattatás ellenében. Ahogyan *Sütő András* írta születésnapj köszöntőlevelében: „az EPMSZ legyen szellemi abroncs, az abroncstalanságban”. Az övével mélységesen rokontartalmú *Fekete Pál* néhány sora is, New Brunswickból, az amerikai magyar kultúra és iskolaügy fellegvárából, amikor is a „határok nélküli haza építése”-ről beszél...

Azt mondom mégis: szigeten jártunk-keltünk, ezen a néhány napon, de az őrzők szigetén. A látszat ellenére nem a konferencia egyik színhelye, Órisziget juttatta eszembe ezt a gondolatot, hanem az, hogy már a bécsi megnyitó istentisztelet napján — de a továbbiakban többször is — párhuzamos, nem-magyar események háttér-zajai (például: a kisebbségi gyötrelmek elősorolása, május elsejei malacbanda-kísérettel!). Tanítottak bennünket a mások, a másság iránti türelemre. Nehéz lecke volt ez, különösen egy olyan tanácskozáson, amelynek központi témája éppen a velünk, magyarokkal szembeni türelmetlenség, méghozzá nem csupán Erdélyben, a Felvidéken és a Kárpátalján, de még Ausztriában is, ahol üzletbarátság ide, világkiállítás oda, vannak a jelenkori menekültügynek feszült és nehéz pillanatai. Sem az előadásokat, sem az előadókat nem akarom rangsorolni; márcsak azért sem, mivelhogy „a diplomatikus írásmód nem kenyerem” — hogy *Kovács Andort*, a Szabadegyetem főtitkárát, a konferencia rendíthetetlenül derűs kedély-csítitóját, idézzem...

Szódiplomata nem lévén tehát, vállaltan gyermeki szeszélyességgel és tervszerűtlenséggel azokat a gondolatokat és pillanatokot idézem fel, amelyek a „helyettem írták”, „helyettem mondták” kategóriába tartoznak. Elsőként *Csoóri Sándor* konferencianyitó szavainak egy-egy töredékét: „*Mi a magyar?* — erről ma nem tudományosan kell, illetve lehet beszélni... Fáradt vagyok, mint mindenki más Magyarországon...

Különös, fáradt forradalom ez...

de fáradtan is fáradhatatlanok vagyunk.” S egy kétszeres idézet, *Csoórié, Kovács Imre* nyomán: „a nép — passzivitás. A nemzet — készség”... végül: „Akkor szabadulunk fel szellemileg, lelkileg, amikor az anyagi gondok a legmélyebbre húznak”.

Érdekes és örömdetes módon, az előadásoknak-hozzászólásoknak volt valami láncszem-jellege. Az egymás feje fölött átbeszélés, eme gyógyíthatatlan morbus hungaricus, mintha elkerülte volna a tanácskozás színhelyeit.

A kenyér és hal szétosztásának csodáját idéző bécsi fogadás után, ahol a vendéglátók

közt szép számmal akadtak alig-odahonosodott erdélyiek is, a második napon, már Felsőőrött, *dr. Gyenge Imre* lelkész két hivatásának, a lelkipásztorinak, s a kultúravirrasztónak gyakorlása közben is bemutatkozott. Prédikációjának kulcsszava éppúgy a szeretet volt, mint *Evelyn Messner* képviselő asszonyé, illetve *Rácz Mihály* polgármesteré.

Az elkövetkező napok azt is beszédesen bizonyították, hogy különböző életkorú, vérmérsékletű, egymástól óriási földrajzi távolságokra élő emberek is szolgálhatják egyazon ügyet, az alkatuknak megfelelő stílusban. *Hámos László* például egyfajta megállapodott elégedettséggel (amely természetesen megalapozott is!) számolt be a Magyar Emberi Jogok Alapítvány munkájáról, eredményeiről, míg a nálánál csaknem egy generációval idősebb *Szépfa Istvánt*, akinek szellemi-lelkigondozói munkássága fogalommal tette a bécsi Capistrangasse nevét, hozzá képest kamaszos-tomboló (ám ugyancsak megalapozott!) nyugtalanság-elégedetlenség és keserű, perlekedő költőiség jellemezte. A kettejük közti átmenetet képviselte *András Károly* és *Skultéty Csaba* egy-egy kiegyensúlyozott-meggondolt beszámolója, a felvidéki és a kárpátaljai magyarság jelenéről. Különösen figyelemre méltó *András Károly* két megállapítása: „A kenyérgondokból származó, kényszerű lojalitás az emigránsoknál is előfordul... Mi is szórványban élünk.”

Az előadók minden esetben kitértek az illető kisebbségi területeken működő egyházak helyzetére-szerepére is, híven a rendezvénysorozat jellegéhez és szelleméhez.

Egyház és világ napjainkra jellemző közeledését mutatja az is, hogy a reggeli istentiszteleteken Isten méltatlan bár, de hivatalos szolgálai mellett szót kaptak laikusok is. (*Frenkl Róbert* orvos, *Czigány Imre* közigazdász, *Galambos Gyula* építészmérnök, *Steinmann Judit* könyvtáros).

Előadáson kívüli tanulás is bőven akadt a tanácskozásnak azon a négy napján, amelyen részt vehettem. Az első: „az asztali vetésforgó” hazai rendezvényeken is követendő, szép szokással. Az, hogy minden étkezésnél-beszélgetésnél más-más asztaltársaság verbuválódott össze, még hozzá rangra, korra, állampolgárságra és anyagi helyzetre való tekintet nélkül. Az utóbbit különösen hangsúlyoznám, mert mi „anyaországiak” ritkán érezhetjük magunkat olyan otthonosan, annyira mentesítve a „szegény rokon” státusával együtt járó megaláztatásoktól, mint a Szabadegyetem tanulmányi napjain.

S éppen az említett vetésforgónak köszönhetem azt az emlékezetes útravaló-mondatot, amelyet egy valaha mindenéből kiforgatott ex-államfogoly szájából hallottam: „számomra minden nap ünnep, mert hátralevő napjaim közül az első”. A magyarság csöppet sem könnyű kül- és belügyeivel viaskodók számára példázaterejük lehetnek ezek a szavak.

Mivel pedig kell az emberi léleknek az öröm és a pihenő is, bár dermesztő hidegben, három szépséges és szépnevű várban, Szalónakon, Borostyánkőn és Lékán (e majdnem-Sárospatakon!) járt a húsz esztendő megért Szabadegyetem szabadcsapata. Szalónakon épp az egyik legnagyobb magyar vándordiák, Szenci Molnár Albert nyomában. Itt jutott az eszembe: voltaképpen Magyar Peregrinus Egyetem is lehetne a neve ennek az országok fölötti magyarságkutató — védő szervezetnek. Amely mindent elkövet azért, hogy a *Kobzos Kiss Tamás* énekelte, fájdalmas csángó dalban felhangzó végítélet a magyarság minél kevesebb tagját sújtsa, éljen bár Keleten vagy Nyugaton:

„Nem tudsz énekelni, gyónni, / anyád nyelvén imádkozni, / elpusztítják szép nyelvünket..”

Petróczi Éva

Magyar Nemzet, 1989. május 11.

KISEBBSÉGI TUDAT

Vizsgálat hat közép-európai ország magyar nemzetiségű lakossága körében

A Teleki László Alapítvány Közép-Európa Intézete kérdőíves felméréssel megvizsgálta, hogy milyen elemekből és hogyan építkezik az úgynevezett nemzeti azonosságtudat, és hogy különböző válfajai milyen társadalmi törvényszerűségekkel jellemezhetők. A vizsgálat hat ország (Szlovákia, Ukrajna, Románia, Szerbia, Ausztria és Magyarország) magyar anyanyelvű, országonként (Ausztria kivételével) több százas mintacsoportjaira, összesen 2150 felnőttre terjedt ki. (Ausztria esete különleges: itt a Bécsi Napló című kéthavi újság olvasói körét kérdeztük, a válaszadók főleg Bécsben élő magyar emigránsok voltak.)

A nemzeti önazonosság és önszemlélet kérdését több kérdés feltevésével vizsgáltuk. Először is megkérdeztük, hogy „Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?”

Adataink arra vallanak, hogy a *válaszhiány*, a *közömbös* és a *negatív* érzést közvetítő válaszok *együttes* aránya a vajdasági és a magyarországi magyarok között volt a legnagyobb (22 ill. 20%); a nemzeti azonosságot — nehézségek ellenére is — felvállaló magatartással elsősorban Erdélyben; büszkeséggel, örömmel, általában pozitív jellegű érzéssel pedig leginkább Kárpátalján, valamint a szlovákiai (és bécsi) magyarok között találkozunk. Tehát *Kárpátalja és Erdély jelentik a magyarságtudat legpozitívabb, Vajdaság és Magyarország pedig a legkevésbé pozitív hangoltságú régióit*.

A Magyarország határain túl élő magyar népcsoportok jól érzékelhető kötődési bizonytalanságokkal küszködnek: a nemzeti azonosságtudatnak a *valahová való tartozás* érzésében való manifesztálódása minden országban alacsonyabb arányt ért el a magyarországinál. E sajátos lebegő helyzetért a közép- és kelet-európai társadalmak több évtizedes pszeudo-internacionalizmusa is felelős: Magyarország évtizedeken át ezért nem vállalta fel az anyaország szerepét, és a más országokban élő magyar népcsoportokat ezáltal légüres térbe taszította.

Az említett kérdés válaszait más — tartalomelemzéses — módszerrel is feldolgoztuk. Ez a módszer lehetővé teszi, hogy finomítsuk fenti megállapításainkat. Táblázatunkon látható, hogy az érdemi válasz hiánya Magyarországon és Szlovákiában volt a legnagyobb arányú, az identitástudatra vonatkozó kérdés itt talált a leghűvösebb fogadtatásra. Minden bizonnyal a közömbös típus vajdasági legmagasabb arányában is benne rejtőzködhet a kérdéstől való udvarias tartózkodás. Elkülönítettünk egy olyan választípust, amelynek a *Szózatból* kölcsönzött „itt élned, hálnod kell” mondat volt a vezérmotívuma, amely a szülőföldhöz való erős kötődést fejezte ki. Ez a választípus Magyarországon volt inkább honos. (Vajon azt jelenti mindez, hogy a határon túli magyarok már említett kötődési labilitása immár a szülőföldhöz fűződő szálakat is egyre inkább elvékonyítja?...)

A Magyarországon kívül élő magyarok számára a kötődés, az összetartozás fix pontjait — a tábla tanúsága szerint — inkább az *anyanyelv* és a *kulturális, történelmi hagyományok* jelentik (főleg Erdélyben és az ausztriai emigráns magyarok körében), valamint (leginkább Kárpátalján) a *pozitív* hangoltságú *emóciók* (pl. büszkeség). Mindez azt is jelenti, hogy a nemzeti identitás fogalmának — a Közép-Európában élő magyar népcsoportok körében — elsősorban *nem etnikai*, nem a vérségi összetartozást hangsúlyozó jelen-

tése van, hanem sokkal inkább a *kultúrához és az érzelmek* világához kötődik. Mindez fokozottan érvényes a Magyarországon kívül élő kisebbségi magyar népcsoportokra.

„Mit jelent az Ön számára magyarnak lenni?”
(Tartalomelemzéssel feltárt válasz-motívumok
előfordulása hat ország magyar nemzetiségének százalékában)
1992/93

Válasz-motívumok	Szlovákia (Kárpátalja)	Ukrajna	Románia (Erdély)	Szerbia (Vajdaság)	Ausztria (Főleg Bécs)	Magyarország (Vidék)
Nincs semmilyen válasz	5,1	3,3	4,8	2,2	6,2	5,4
Nincs érdemi válasz (nem tudja, stb.)	5,1	2,6	2,4	2,8	-	4,8
Rossz érzés, semmi jót nem jelent (elszenvedő attitűddel)	1,3	2,3	1,8	4,7	-	3,8
Közömbös, semmi különös („mindegy, mi vagyok” stb.)	4,8	2,3	8,2	10,9	4,7	5,4
Természetes adottság	12,5	17,2	6,3	20,6	7,8	17,2
Tartozni egy szűkebb közösséghez (családhoz, településhez, tájhoz, stb.)	6,1	1,0	3,2	2,5	4,7	12,5
Tartozni egy tágabb közösséghez (etnikumhoz, nemzethez, hazához, stb.)	3,5	3,0	4,2	4,1	10,9	17,9
Anyanyelv, nyelvi összetartozás	12,8	6,6	13,8	13,1	9,4	7,3
Kulturális, történelmi hagyomány, (vallási) szokások, sajátos gondolkodásmód	9,6	10,2	15,6	13,7	34,4	9,6
Büszkeség, önérzet	15,7	27,7	16,4	13,4	3,1	8,6
Egyéb pozitív jellegű érzés (öröm, boldogság, hazaszeretet stb.)	29,8	33,7	28,1	29,4	42,2	27,2
„Itt élned, halnod kell” („itt születtem, itt kell meghalnom”, stb.)	8,3	6,6	5,6	7,5	4,7	13,1
Feladat, felelős cselekvés, az áthagyományozás kötelezettsége	8,0	12,3	25,4	8,8	31,2	9,6
Nehézségek, hátrányos helyzet vállalása, harc a fennmaradásért	8,3	12,2	22,7	15,0	6,2	5,4
Együtt	130,9	145,0	158,5	148,7	155,4	147,8
N=	312	303	378	320	64	313

A nemzeti azonosságtudat réteg-otthonosságáról gyűjtött szociológiai tapasztalataink szerint a háritott, hézagos, negatív vagy közömbös módon megélt identitástudattal inkább (persze nem kivétel nélkül) az alacsonyabban kvalifikált és az inaktív rétegekben, valamint a szellemi kultúra termékei (könyvek) iránt felszínebben érdeklődők csoportjaiban találkoztunk. A nemzeti identitás tudatosítása és vállalása viszont főleg a kvalifikáltabb (értelmiségi és egyéb szellemi foglalkozású) rétegekre, valamint az esztétikai (főleg klasszikus) értékekre fogékonyabb olvasókra volt jellemző. A kisebbségben élő magyarság identitástudatának társadalmi háttere, az egyes identitástípusok szociológiai arculata erősen hasonlít a magyarországihoz, az anyaországi társadalom és a határon túli magyar népcsoportok nemzeti önazonosságtudata tehát elsősorban az egyes identitástípusok *eltérő arányában*, s nem azok réteg-otthonosságában különbözik.

Fontos szerepet játszott az a mutató, amely a magyar etnikumnak az adott településen belüli százalékos arányát fejezte ki. Tapasztalatunk szerint a *szórványszerű kisebbségben élő magyarság viszonylag tartózkodó mind a negatív, mind a közömbös identitástípussal szemben*: a körülmények nyomására hajlamos azonosságtudatának nem feladásával, hanem inkább *megerősítésével* válaszolni. Kitűnik ez abból is, hogy mind a *pozitív* jellegű *érzelmekek* kifejezett, mind pedig a *nehézségek vállalásában* megfogalmazódó identitás-típusok több régióban is (Kárpátalja, Vajdaság, s részben Erdély) a magyarság részarányának 30% alatti kategóriájában fordultak elő a leggyakrabban. A szlovákiai magyarság külön úton jár: a *pozitív* érzések itt inkább a többségi helyzetben jellemzők, az erősen kisebbségi szituáció inkább az identitását *anyanyelvben-kultúrában* megéltők típusát állítja előtérbe.

A fentebb említett pozitív jellegű identitástípusok voltak azok, amelyek általában az anyaországban kapták (az egyik) legalacsonyabb említésszámot, a Magyarországon kívül élő magyar népcsoportok pedig rendre magasabbra értékelték ezeket. Ez a tendencia a jelek szerint a határon túl is folytatódik: ahol a magyar nemzeti kisebbség nagy többségben él, ott az identitástudat pozitív elemei általában halványabbak, ahol kifejezett kisebbségben, ott az identitástudat — ilyen vagy olyan formában — felerősödik. A nemzeti identitástudat tehát tudati védőmechanizmusként is működhet: ahol a nemzeti (kisebbségi) lét a legveszélyeztetettebb, ott „bekapcsol”, ahol védettebbnek érzi magát, ott „kienged”. Nagy Attila — székelyföldi középiskolások körében végzett felmérésének egyik tanulságaként — szociálpszichológiai szempontból így elemzi a szituációt: „Az identifikálódás mértéke annál nagyobb, minél gátoltabb az adott rétegcsoporthoz tagjainak mobilitási lehetősége, és minél korlátozottabbak esélyei a panaszok orvoslására. (...) Ilyenkor a felkínált identitásmodellek iránti fogékonyság is erősödik.” (Gereben F. — Lőrincz J. — Nagy A. — Vidra Szabó F.: Magyar olvasáskultúra határon innen és túl. Bp. Közép-Európa Intézet 1993. 111 p.)

A Magyarországon kívül élő magyar népcsoportokat több szempontból nehezebb soruk nem gátolja meg abban, hogy sokkal *derűlátóbban* ítéljék meg a magyarság távolabbi jövőjét, mint az anyaországban élők teszik. Az ausztriai (bécsi) magyarok optimizmusát nem nehéz megérteni, de a kárpátaljai magyarok bizakodása már nyilvánvalóan csak belső forrásból táplálkozhat (a legderűlátóbb válaszkategóriába 27%-uk sorolódott, szemben a magyarországiak 9%-ával). Ugyanígy a vajdasági magyaroké is, akik a felbomló Jugoszlávia háborús tüzeitől megperzselve is kevésbé *borúlátóak* (41%), mint a magyarországi válaszadók (47%). A kisebbségben élő magyarok tehát hajlamosak arra, hogy a többségi

nyomás és a nehéz életkörülmények szorítása ellen többek között egy elviselhetőbb, jobb jövő képével védekezzenek.

Minden vizsgált régióban a szellemi foglalkozásúak (elsősorban az értelmiségiek) voltak a derülátóbbak, és a kvalifikátlanabb fizikai dolgozók (és helyenként az inaktívak) bizonyultak a legborúlátóbbnak. A jövőkép belső kulturális fedezetét vizsgálva minden régióra kiterjedő tapasztalatunk, hogy a könyvet nem vagy alig olvasók inkább a borúlátásra, a többet olvasók pedig optimizmusra hajlanak. A csüggeteg, hitehagyott magatartás ma, az átalakulások korát élő Közép-Európában a magyarságnak azokat a rétegeit érinti elsősorban, akiknek *általános bizonytalanságérzetét alacsonyabb kvalifikációs szintjük, tájékozatlanságuk és — mindebből eredően — információs kiszolgáltatottságuk is fokozza.*

Az identitástudat szerves része az a kép is, amelyet egy nemzet, nemzetiség saját magáról alakít ki és őriz. Az alábbiakban nem e kép valóságtartalmát, hanem — egyetlen szempontból — milyenségét kívánjuk vizsgálni. Vagyis nem azzal foglalkozunk, hogy milyenek a magyarok, hanem azzal, hogy hogyan vélekednek erről olyan emberek, akik ehhez a népcsoporthoz tartoznak.

Az alábbi kérdést intéztük magyarországi és határokon túli interjúalanyainkhoz: *„Véleménye szerint vannak-e olyan tulajdonságok, amelyek a magyarokat általában jellemzik? (S ha igen: Melyek azok?)”*. A különböző régiókban adott válaszokat abból a szempontból vetettük egybe, hogy a megemlített pozitív és negatív tulajdonságok aránya hogyan alakult. Kárpátalja, Erdély, Vajdaság válaszainak struktúrája nagyon hasonló, többek között abban, hogy magas, 40% körüli arányban említettek csak pozitív tulajdonságokat. Ebben a szlovákiai magyarok is hasonlítanak hozzájuk, de van egy speciális vonásuk: körükben akadt a legtöbb olyan válaszadó, aki szerint nincsenek magyar nemzeti tulajdonságok. Az ausztriai (bécsi) magyarok nagy önmérsékletet tanúsítottak a nemzeti önkép megrajzolásakor: legnagyobb arányban ők említettek vegyesen pozitív és negatív tulajdonságokat. A magyarországi válaszok ütnek el ismét leginkább az összes többitől, annak a vélekedésnek a dominanciájával, hogy a speciális magyar tulajdonságok — ha vannak egyáltalán — kizárólag negatív természetűek. Tehát a *magyarországi magyarok nemzeti önképe sokkal negatívabb és önkritikusabb*, mint a környező országokban élő magyar kisebbségeké. Valószínűleg arról van szó, hogy a kisebbséget övező többségi kritikus társadalmi közeg a kisebbséget hajlamossá teszi arra, hogy — önvédelemből, ön-erősítés céljából — elnézőbben és pozitívabban vélekedjék önmagáról, amellet pedig a hazai magyarság szakadozott önképén is nyomot hagytak a „létező szocializmus” évtizedei.

A kissé rendhagyó, nagyon *vallásos* ausztriai mintacsoportot leszámítva a Vajdaságban, Kárpátalján és az Erdélyben élő magyarok állnak legközelebb a valláshoz és az egyházakhoz. A szlovákiai, és főleg a magyarországi csoport vallásossága kisebb mértékű: Magyarországon volt a legnagyobb a „nem vagyok vallásos” kategória aránya, Szlovákia e téren átmenetet képez Magyarország és a többi régió között. (Az „egyháziasan” és a „maga módján” vallásos megkérdezettek együttes aránya Magyarországon 61; Szlovákiában 70; Romániában 83; Jugoszláviában 87; Ukrajnában ugyancsak 87 és Ausztriában /Bécsben/ 90 százalékos volt a magyarok körében.)

Mivel a kisebbségben élő magyarok mintacsoportjai — a szlovákiait sem kivéve — a

magyarországi mértéknél mind vallásosabbnak mutatkoznak, hipotetikusán megállapíthatjuk, hogy a vallásosság és a vallásgyakorlat jelentősége a kisebbségi helyzetben felértékelődik, és az egyéni és csoportos identitás megőrzésében fontos szerepet vállal. Különösen az olyan országokban (Ukrajna, Románia, Szerbia), ahol a kisebbség — jelen esetben a magyarság — felekezetiileg is különbözik a (jelen esetben túlnyomórészt ortodox) többségi nemzetektől. Állításunkat az a tény is megerősíti, hogy *szórványhelyzetben* — ahol a magyarság részaránya nem éri el a 30, illetve a 10 százalékot — *a vallásosságot*, (főleg az „egyházias” vallásosságot, amely a legtöbb esetben gyakorolt vallásosságot jelent) *általában intenzívebbnek tapasztaltuk, mint többségi területeken*.

Az emberi cselekedeteket, döntéseket, választásokat (sokszor nem is teljesen tudatosan) irányító belső *értékrend* — az anyagi, szellemi, erkölcsi stb. javaknak a szocializációs folyamatok során kialakult fontossági sorrendje, s e hierarchikus rendszer viszonylag állandó struktúrája — ugyancsak tárgya volt kutatásunknak. Természetesen számot kellett vetnünk a ténnyel, hogy e bonyolult rendszer egésze nem tárható fel egy-két kérdéssel, s ami feltárható belőle, az inkább csak a vizsgált csoportok legfőbb értékválasztási sajátosságainak (és különbözőségeinek) tendenciaszerű érzékeltetésére alkalmas. Nem találhatunk semmi meglepőt abban, hogy a különböző országok magyar lakta vidékeinek értékrendje meglehetősen eltért egymástól, hiszen ilyen eltérésekkel Magyarországon belül is találkozunk, például Nyugat- és Kelet-Magyarország vonatkozásában. Leginkább az ausztriai (bécsi) magyarok különültek el a többi csoporttól információkra és közéletiségre erőteljesen nyitott konzervatív értékrendjükkel, és leginkább a másság tiszteletének lényegesen magasabb szintjével. Erdély és Kárpátalja magyarságának értékvilága több tekintetben hasonlóságot mutat: mindkettőben fontosak az olyan tradicionális értékek, mint a vallásos hit, az „udvariasság és jó magaviselet”, ugyanakkor mindkettőben az átlagosnál alacsonyabb szintű a toleranciára való készség. Szlovákia és a Vajdaság magyar kisebbségi csoportjai között is több hasonló vonás mutatkozik: mindkettőben erőteljes önérvényesítő vágygal és a tolerancia iránti átlagon felüli fogékonysággal találkoztunk. A magyarországi mintacsoport értékarculata inkább az utóbbi kisebbségi csoportokhoz áll közelebb: a takarékos életvitel preferálásában a vajdasági, a munka és az információéhség említésében a szlovákiai magyarokra hasonlít. Magyarország a vallásos hit legalacsonyabb, illetve a művészetek iránti fogékonyság egyik legalacsonyabb említési arányával egyben tovább is lép e hasonlóságon egy erősen szekularizált, pragmatikus értékvilág felé.

Erős leegyszerűsítéssel azt mondhatjuk, hogy az értékegyüttesek eltérései az életvezetési, fennmaradási stratégiák különböző típusait sejtetik Közép-Európa széttagolt magyar népcsoportjai körében: egy „nyugati” (konzervatív) *polgári* típust (főleg Ausztria); egy „keleti”, *tradicionális*, befelé építkező, premodern típust (főleg Erdély és Kárpátalja); egy nyitottabb, *polgárosuló közép-európai* modellt (főleg: Szlovákia és Vajdaság); valamint az utóbbi típusnak egy meglehetősen „földközeli”, prakticista változatát (Magyarország).

Végül azt vizsgáltuk, hogy korábban ismertetett nemzeti identitáskategóriák az értékek milyen „holdudvarával” rendelkeznek: a negatív, közömbös és pozitív beállítottságú identitásformák megmérték a társadalmi értékek mérlegén. Értéktesztünk tapasztalatai szerint az identitás hiánya, negatív illetve közömbös hangoltsága — tendenciaszerűen —

egy olyan magatartásmódot indukál, amelyben az intolerancia jól megfér a konformizmussal és mindez egy meglehetősen markáns — a szellemi javak által kevésbé érintett — önérvényesítő vágygal. Ez az értékképlet a magyar nemzetiség kisebbségi és többségi helyzetében egyaránt érvényesnek látszik.

Több mint kétezer válaszadó adatainak tükrében *az azonosságtudat elutasítása vagy kontúrtalansága nemhogy elősegítené, hanem inkább gátolni látszik az elfogulatlan, toleráns magatartás kialakulását, a másság elfogadását.* A jelek szerint azok, akik tisztázták és vállalták a maguk identitását, általában toleránsabban (vagy legalábbis kevésbé intoleráns módon) tudnak viszonyulni a más, eltérő identitásokhoz. Mintha az tudná jobban elfogadni embertársait, aki előbb önmagát fogadta el, s ezzel mintegy kijelölte a viszonyítási alappontot, amelyhez képest az eltérő „mássággá” válhat. Ez a tolerancia azonban az azonosságtudat hőfokának csak bizonyos mértékéig működik: *a túlságosan csak emóciókra alapozott (főleg kisebbségi) nemzettudat a jelek szerint szintén nem kedvez a másság elfogadásának.*

Gereben Ferenc

Népszabadság, 1995. január 21.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MAGYARORSZÁG
ÉS
KÖZÉP-EURÓPA

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

A „VASFÜGGÖNY” VÉGE?

Mintegy 40 millió forintba kerül a magyar-osztrák határra telepített 260 kilométer hosszúságú úgynevezett műszaki zár felszedése. A bontást a múlt héten kezdték meg, s várhatóan jövőre teljesen felszámolják az 1965 és 1971 között 150 millió forintos költséggel épített elektromos jelzőrendszert. Először 1949-ben telepítettek műszaki zárat — aknákat és kerítést — a nyugati határra, 1955-ben azonban megkezdték ennek felszámolását. 1957-ben újra aknásították a határt, s ezt az aknamezőt váltotta fel 1965 után a most bontásra ítélt jelzőrendszer. (A vezetékek — amelyekbe 16 voltos áramot vezettek — a határtól másfél-két kilométerre húzódnak, s mintegy 25 magyar települést is „karan-ténba” zártak.) Hivatalos adatok szerint a kiépítése óta mintegy 1500-an próbáltak átjutni a jelzőrendszeren, s ez körülbelül 300 embernek sikerült is. A jelzőrendszer lebontásának megkezdésekor a Belügyminisztérium képviselői elmondták: jelenleg a magyar határőrök csak önvédelemből használnak fegyvert, s legutóbb 1987-ben, azelőtt pedig 1984-ben volt „halálos incidens” a nyugati határon. Közölték azt is, hogy 1988 eleje — a világútlevél bevezetése — óta a határsértők 97 százaléka nem magyar állampolgár volt.

Heti Világgazdaság, 1989. május 13.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

EZER SZÓ

Timothy Garton Ash — Kis János — Adam Michnik

Ezt a cikket a Magyar Nemzettel egyidejűleg nyomtatja ki a müncheni *Süddeutsche Zeitung*, s megjelenik a londoni *The Independentben*, a párizsi *Le Mondeban*, a madridi *El Paisban* és a varsói *Gazeta Wyborczaban* is.

*

Ma Lengyelországban és Magyarországon egész Európa számára rendkívüli lehetőség kínálkozik. Esély nyílik arra, hogy a kommunista rendszer átalakuljon szabadelvű demokráciává. Ilyen átalakulást még senki nem hajtott végre. Senki nem tudja, végrehajtható-e egyáltalán, s kívált, hogy végrehajtható-e evolúció útján, nem pedig forradalmi úton.

Számos oka van annak, hogy ez a lehetőség megjelent a látóhatáron. *Gorbacsov* személye kétségkívül hozzájárult az új helyzethez: mind az általa követett politika példája, mind az önmérséklet, melyet a Varsói Szerződés tagállamaival szemben tanúsít, lehetővé téve, hogy a maguk módján alakítsák jövőjüket. De még nagyobb súllyal járult hozzá az új helyzethez a szovjet birodalom országainak többségében eluralkodott krónikus gazdasági válság, a helyi válságok közötti szoros összefüggés, a gazdasági hanyatlást kísérő ideológiai összeomlás és a kommunista uralkodó osztály önbizalmának megrendülése, a Nyugathoz fűződő kapcsolatok mind szorosabbá válása, a lengyel *Szolidaritás* egyedülálló példája és a demokratikus ellenzék vagy az alulról kiinduló társadalmi nyomás más formái. A „Gorbacsov” néven emlegetett jelenség jórészt csupán válasz mindezen fejleményekre.

Amilyen változatosak az okok, épp oly változatos a célmeghatározás is: függetlenség, kapitalizmus vagy demokratikus szocializmus, Európa békés egyesítése, közös európai ház. Ám a célok és álmok e szimfóniájában mindig megszólal egy igen fontos hangszer. Ez az eszköz a szabadelvű demokrácia; melyben a nép kormányoz a népért, ahol a kormányzat alárendelődik a törvények uralmának, ahol biztosítják a piacgazdasággal járó szabadságokat és a fejlett civil társadalom pluralizmusát.

Most talán elérkezünk oda, hogy többoldalú tárgyalások útján számottevően csökkentsük az Európa területén tárolt, túlduzasztott fegyverzetállományt. Ám a fegyverek önmagukban nem okai a háborúnak, és a fegyverzetcsökkentés önmagában nem garantálja a békét. *1945 óta minden háborút diktatúrák és demokráciák között, diktatúrák és diktatúrák között, kommunista államok és kommunista államok között vívtak.* Nem fordult elő, hogy két szabadelvű demokrácia háborúzott volna egymás ellen. A béke kulcsa a demokrácia.

Miként a szovjet és a nyugat-német kormány legutóbbi, bonni nyilatkozata hangsúlyozza, vannak közös problémáink, melyeket csak közösen oldhatunk meg. A legfontosabb természeti környezetünk pusztulása, és ez a rombolás sehol nem haladt olyan messzire, mint Európa keleti felén. Ám ez nem véletlen. Közvetlen következménye a termelés kórosan tékozló szervezetének, a gazdaság fölötti független ellenőrzés teljes hiányának. Így hát a keleti és nyugati, létező kormányok közötti megegyezés tüneti kezelést kínálhat ugyan, valódi gyógyulást azonban csak a rendszer átalakulása hozhat. Csupán a tár-

sadalom tiltakozása állította meg az ökológiai tragédiát, mellyel a Dunán épített vízierőmű-rendszer fenyegetett. A környezet megmentésének kulcsa is a demokrácia.

A demokratizálásból nem következik automatikusan a gazdasági felemelkedés. Azonban tény, hogy a kommunista rendszer egyik fő jellemzője a politikai uralom kívánalmának elsőbbsége a gazdasági racionalitás követelményeivel szemben. Miként a kommunista államok gazdasági bajainak gyökere a politikai diktatúrában keresendő, a válságból való kilábalásnak is nélkülözhetetlen feltétele a politikai diktatúra felszámolása. A kulcs megint csak a demokrácia.

Ám a demokrácia csupán szükséges, de nem elégséges feltétele a konszolidálódásnak. Sem Lengyelország, sem Magyarország nem remélheti komolyan, hogy barátai számottevő segítsége nélkül véghez viheti a békés átmenetet. Gazdasági válságuk túlságosan mély. Szociális és politikai dilemmáik túlságosan nehezen kezelhetők. Miként egy orosz író oly találóan írta: tudjuk, hogyan lesz egy akváriumból halles; de hogyan lesz a hallesből megint akvárium?

Közép-Kelet-Európa polgárai több mint tíz éven át csodálattal és vágyakozva tekintek a diktatúrából a demokráciába vezető átmenet spanyol modelljére. De Spanyolországban már adva voltak a szabad piac élő szervei a hierarchikusan szervezett gazdaság csontváza helyett. Spanyolorzágnak királya volt, aki féken tartotta a reakció erőit. Spanyolország egyik oldalon az Európai Közösséggel volt határos, másik oldalon az Atlanti-óceánnal. S kevés olyan jó szomszéd akad, mint a végtelen, mély tenger.

Így hát Lengyelországnak és Magyarországnak segítségre van szüksége a demokratizáláshoz és a piacosításhoz. *Bush és Mitterand, Thatcher* asszony és *Helmuth Kohl* felajánlott már némi szerény segítséget a két ország politikai vezetőinek, akik részint kezdeményezik, részint inkább csak nem képesek megakadályozni a félig reform, félig (békés) forradalom jellegű változásokat. Azonban alaposabban át kellene gondolni, miként mozdíthatná elő a Nyugat segítsége a politikai átmenetet és a gazdasági átalakulást.

Meglehet, rövidesen mindkét országnak a nép valódi választását tükröző parlamentje lesz. Ám a nép csupán parlamenti képviselőit választja. Az államapparátust, legalábbis kezdetben, változatlanul a kommunista párt fogja uralni. Így tehát sok mindennek változnia kell még, a nómenklatúra szerepétől a bíróságok és a rendőrség működési módján át a kommunista párt kitüntetett helyzetéig. Ez nem megy egycsapásra, konfliktusok nélkül. *Nyugati segítség nélkül lehetetlen lesz egyszerre megvívni e döntő politikai küzdelmeket, s ugyanakkor végrehajtani az elkerülhetetlen, ám fájdalmas gazdasági átalakulást.* Ha a segítség elmarad, akkor vagy a nép türelme fog elfogyni, vagy a hatalmon levők önkorlátozási hajlandósága, vagy mind a kettő. S a hatalomnak még fegyver van a kezében. Gondoljunk a Tienanmen térre.

Lengyelország és Magyarország vissza akar térni Európához, a Nyugathoz, mind gazdasági és politikai, mind kulturális értelemben. De készen áll-e Európa, készen áll-e a Nyugat, hogy befogadja őket? Több okot is el tudunk képzelni, amiért a nyugati kormányok nem szívesen fizetik meg a vasfüggöny lebontásának árát. Máris tetemes összegeket öltek bele Kelet-Európába, mert nem a megfelelő személyeknek, nem a megfelelő módon, nem a megfelelő időpontban adták őket. Nyugat-Európa belső gazdasági integrációja (1992) máris próbára teszi egyik-másik nemzet türelmét. Az ipari és a

banktőke nem okvetlenül azt teszi, amit a politikusok várnak tőle. A választópolgárok érthető módon fölébe helyezik saját érdekeiket távoli, kevésbé ismert országok demokratizálódásának. Bármily különös, sok nyugatnémet polgár is fölébe helyezheti önnön érdekét a kelet-németországi demokratizálódás előmozdításának. Az esély nagy, de megvalósulásának ára van.

Csak hogy a segítség elmulasztása még többre kerülhet. Bármennyire feszültségterhes és borulékony is, a demokráciába vezető átmenet ma az egyedüli alternatívája Kelet-Európa tartós destabilizálódásának. Igaz, nem zárhatjuk ki a lehetőséget, hogy a szovjet politikában fordulat következzen be. Ám a Pax Sovietica nem állítható helyre többé ebben a térségben. A Szovjetunióknak egyszerűen nincsenek már erőforrásai a nyugalom biztosításához. Hruscsov után még jöhetett egy húsz évre szóló brezsnyevi stabilizáció. A Gorbacsov utáni, esetleges ligacsovi stabilizáció két évig sem tarthatna.

Ennek a cikknek (terjedelmét némileg alábecsülve) tudatosan adtuk az „Ezer szó” címet, a Prágai Tavasz „Kétezer Szó” című manifestumára utalva. Ám az sem véletlen, hogy írásunk nem egyetlen szerzőnek, s nem is egyetlen nemzet fiainak műve, hanem három olyan szerzőé, akik Európa három különböző szegletében élnek. Mert Európa szegletei közelebb kerültek egymáshoz az 1968 óta eltelt két évtizedben, még ha cseh és szlovák barátaink ez idáig nemigen élvezhették is e közeledés gyümölcseit.

Létezik már valamiféle páneurópai értelmiségi közvélemény. Lassan létrejön a páneurópai népi közvélemény is. Európát nem egymagukban a kormányok fogják újjáalkotni.

*

Timothy Garton Ash (Oxford): történész és újságíró, vezető Kelet-Európa-szakértő. „*A lengyel forradalom: a Szolidaritás*” c. könyvét magyarul az AB Független Kiadó készül megjelentetni.

Kis János (Budapest): filozófus, a „*Beszélő*” alapító szerkesztője, az SZDSZ tanácsának tagja.

Adam Michnik (Varsó): történész és publicista, a Szolidaritás „*Gazeta Wyborcza*” c. napilapjának főszerkesztője, szejm-képviselő.

Magyar Nemzet, 1989. július 7.

KÖZVETÍTÉS KÖZÉP-EURÓPÁBAN

Beszélgetés Kiss Gy. Csabával

A Közép-Európa Intézet idén áprilisban kezdte meg működését. Igazgatója Kiss Gy. Csaba, akit két évtizede a térség, s különösképpen a lengyel és szlovák kultúra szakértőjeként tarthatunk számon. Nemrég még a politikai életben, illetve az MDF vezető testületeiben vállalt szerepet. Egy ideje viszont ismét az elméleti megalapozására törekszik mindannak, amit a politikában is képviselt, képvisel. Ma, amikor megszorodtak a konfliktusgócok a térségben, különösen fontos, hogy hallássá hangjukat a gondokat elfogulatlanul szemlélő szakemberek.

— *A közép-európai léttel mintha együtt járna egyfajta kisebbségi érzés is, és ez talán nem egészen indokolt. Származhatnak-e előnyeink is a megszenvedett történelemből? Tudunk-e mi is nyújtani valami mást, újat Nyugat-Európának?*

— Ha Közép-Európát csak úgy fogunk föl, mint amely csak befogadó közeg lehet, s csak másolnia lehet a kész mintákat, az óriási tragédia volna. Tragédia volna — elsősorban a tágabb értelemben vett kultúrában, és a mentalitást tekintve is. A térség rendkívül sok sajátos tapasztalatot halmozott föl, és tragikus történelme, ami a XX. században az európai átlagnál sokkal hosszabb ideig tartó totalitarizmusokkal jellemezhető, bizonyos lélektani erőforrást is jelenthet a számára. A mi térségünkben százötven éve mindig ugyanaz a dilemma vetődött föl minden modernizációs kihívásnál: hogyan lehet az egyetemes európai értékeket és a piacgazdaság követelményeit, a polgári egyenlőség értékeit úgy érvényesíteni, hogy azok a meglévő adottságokra, a nemzeti hagyományainkra épüljenek. Úgy gondolom, kettős tagadásra van szükség. Azt is tagadni kell, hogy ami itt kialakult, az százszázalékosan jó lett volna. Nem volt az régebben sem, de negyven év kommunista diktatúra után még kevésbé lett az. De a másik tagadásnak is legalább ilyen határozottnak kell lennie: nem szabad ugyanis kész termékként átvennünk mindazt, amit Nyugat-Európa kínál.

— *Kutatásai is ebben az irányban befolyásolták?*

— Nemcsak Németh László művei voltak rám hatással, hanem Stanislaw Vincenz írásai is. Ő, mint lengyel menekült a második világháború alatt Magyarországon élt, és egy 1942-es írásában fogalmazta meg: vagy megtalálják a térség országai saját arcukat és megfogalmazzák a közös sorsot is, vagy eljelentéktelenedik a régió, és más központosító törekvések perifériáján marad. Nyilvánvalóan akkor a bolsevizmusra és a nácizmusra gondolt, s ez egybecsengő gondolat volt azzal a harmadik úttal, ami szintén a kétfajta totalitarizmus együttes tagadását jelentette. Ebből mára az következik, hogy minden nyelvi különbség, érdekellentét ellenére szükséges volna megfogalmaznunk közös formulában helyzetünket, sorsunkat, úgy, ahogy ez elkezdődött a visegrádi hármak néha bátortalannak érezhető első lépéseiben.

— *Milyen gyakorlati előnyök származnának ebből?*

— Jobb feltételekkel lehet tárgyalni akár gazdasági, akár politikai, biztonságpolitikai kérdésekről, ha Prága, Pozsony, Varsó és Budapest egyeztetni az óráit. Ezért sem tudok egyetérteni azokkal a magyar politológusokkal, akik azt mondják: a visegrádi gondolatot

a Nyugat sugallta, nemzeti szuverenitásunkat, érdekeinket is veszélyeztetheti, ha szorosabbra fűzzük a kapcsolatainkat. Saját tapasztalataim szerint a Nyugatnak kétfajta üzenete volt. Az egyik — amely talán még számolt a szovjet érdekekkel — az volt, hogy ne keressünk egymással szorosabb együttműködést. A másik pozitív üzenet volt, s azt érezte, hogy összefogásunk esetén megnőnének az európai integrációs esélyeink. Itt, nálunk van egy bizonyos „magyar sziget” illúzió, amely kissé túlértékeli Magyarország előnyeit Csehországgal, Szlovákiával, Lengyelországgal szemben. Önáltatás azt hinnünk, hogy nálunk nem történik semmi, nincs fejlődés. Idén kétszer voltam Lengyelországban, és a tapasztaltak arról győztek meg, hogy sokkal jobb a lengyelek helyzete, mint azt a magyar közvélemény és tömegtájékoztatók gondolja. Egyszóval mindenképpen nyernénk azzal, ha a közös történelmi tapasztalatok és érdekek tudatosítása határozottabb lenne. Ez persze érvényes mind a négy országban, mert mindenütt erősek az izolációs mechanizmusok, amelyek abból az illúzióból táplálkoznak, amely azt mondja: „mi talán jobbak lehetünk a többinél, és egyedül jobbak az esélyeink”.

— *Mit tehet a Közép-Európa Intézet annak érdekében, hogy mindezeket a kérdéseket pontosabban lássa a társadalom?*

— A mi intézetünk nagyon komoly lehetőség, mert olyan úrt igyekszik pótolni, amely a magyar társadalomtudományos, politikai gondolkodásban, kis túlzással, százötven éve jelen van. Természetesen nem akarom lebecsülni olyan politikusoknak a munkásságát, mint Teleki László — aki a minket fönntartó alapítvány nevét is adta —, s nem akarom lebecsülni a múlt századból például Wesselényi Miklós, Kemény Zsigmond vagy Kállay Benjámin tevékenységét. A két világháború közt is igen kiváló tudósok foglalkoztak a kérdéssel a Teleki Pál Tudományos Intézetben az 1940-es évek végéig, de a kommunista diktatúra az ő működésüket is befagyasztotta. A következmény: ma ott tartunk, hogy alig van olyan történész, politológus, aki a térség eszmetörténetét, XX. századi folyamatait jól ismerné. Vagyis ezt a nagy úrt szeretné az intézetünk fokozatosan kitölteni.

— *A névválasztást az elhangzottakon kívül mi motiválta?*

— Nagyon tudatosan választottuk a Közép-Európa nevet. Szembe akartunk helyezkedni avval a régi magyar délibábos etnocentrikus szemlélettel, amely régen annyi kárt okozott, amely az „extra Hungariam non est vita” korlátoltságát vallotta. Ugyanis tudomást nem venni a nagyrészt szláv, román környezetről, amelybe a magyarság annak idején beékelődött — öngyilkos szemlélet. Számunkra Közép-Európa — nagyon egyszerűsítve — a Németország és Oroszország közti népeket, országokat jelenti. Természetesen keleten nem lehet pontosan meghúzni a határokat.

— *A térségnek milyen folyamataival, nagyobb témaköreivel foglalkoznak?*

— Csak felsorolásszerűen említeném a legfontosabb témáinkat. Az egyik legaktuálisabb talán a nemzeti identitás és a nacionalizmus kérdése, a migrációs folyamatok — ide tartozik a menekültügy, s minden XX. századi lakosságcsere, telepítés, a határmenti több etnikumú térségek vizsgálata, s a nemzeti kisebbségek kutatása — hangsúlyozottan az egész térségben.

— *A határokon túli magyarság helyzetének kutatását mennyire érzik fontosnak?*

— Mindenképpen szeretnénk kilépni a régebbi szemléletből. Érthető ugyanis, hogy a magyar közvéleménynek nagyon fontos a magyar kisebbségek sorsa, hisz evvel sokáig egyáltalán nem lehetett foglalkozni, de ez nem tehet bennünket az iránt vakká, hogy a

társág egészének a gondjáról van szó. Ha mi nem összehasonlító szemlélettel közelítünk a kérdéshez, mint a térségre általánosan jellemző problémához, akkor olyan etnocentrikus szemüveget veszünk föl, amivel többet ártunk mint használunk. Olyan romantikus mítoszokat elevenítünk föl, amelyekről már többször kiderült, hogy nem használhatók semmire.

— *Az intézet még igen fiatal. Vannak-e már konkrét kutatási eredmények?*

— Van már egy-két igen ígéretes munka, s hamarosan kiadványaink is lesznek. Nagyon érdekes kiadvány lesz az a kalauz, amit a közép-európai nemzeti kisebbségek tipológiájáról készítünk angol nyelven. Nemzetközi együttműködés nélkül ugyanis már nem létezhet tudomány. Nekünk nemzetközi szintű tudományos feldolgozást kell készíteni, és annak a nemzetközi piacon is jelen kell lennie. Értékes az a program is, amit Éger György állított össze a hármashatárok menti mikrorégiók összehasonlításáról, továbbá Fejős Zoltán amerikai magyarokról készített kandidátusi disszertációja is, amelyet meg szeretnénk jelentetni. Gereben Ferenc a határon túli magyar kisebbségek nemzetiségi tudatát vizsgálja, ő készít elő kiadásra egy összehasonlító olvasáskutatási kötetet, amelynek társszerzője is. Ez a munka szintén első fecske, hisz nemigen készült még olyan tanulmány, amely különböző országokban élő magyar populációk olvasási szokásait hasonlítja össze. Sorolni lehetne még az intézet közös munkáit, ilyen az a rendezvény is, amelyet a szlovák történészekkel együtt rendeztünk Balassagyarmaton, *A szlovákok az európai történelemben* címmel.

— *Nehézségekkel nem kell küzdenie egy fiatal intézménynek?*

— Az intézetnek jó keretet ad a Teleki László Alapítvány, amely a kormány kezdeményezésére jött létre, de a parlament szavazta meg rá az összeget. A partnerintézetünk a Külügyi Intézet, amelytől nagyon világosan válik el a tevékenységünk, hiszen az övék mindig közelebb van a mához, az aktuális ügyekhez. (...)

— *Őn az intézet szellemiségét újabban a tévé képernyőjén önálló műsorában is megjeleníti...*

— A közép-európai közvetítést mindig szélesebb tevékenységnek tartottam. Egy mai tudományos intézetnek elképzelhetetlen a munkája anélkül, hogy ne keresné azokat a csatornákat, amelyeken át a szélesebb közvélemény felé szólhat. Ezért fogadtam el a felkérést, hogy a TV2-n egy olyan műsort alakítsak ki, amely lehetőséget ad a közép-európai politikusoknak, értelmiségieknek a megszólaltatására. Ez az „*Indulási oldal*”, amelynek lényege: ők mit mondanak? Ezért volt fontos, hogy legutóbb például egy szlovén történelemtudós is elmondhatta, ő mit gondol a magyar—szlovén kapcsolatokról, de azt is, hogy a történelemkönyvekben részint nagyon kevés van rólunk, részint egy-két nem túl kedvező mítosz. Dehát mi is megkereshetnénk a történelemkönyveinkben, van-e egyáltalán szó a szlovénokról... Megszólalt ebben a műsorban a Közép-Európa gondolat egyik apostola, Erhard Busek osztrák alkancellár is. Én, mint „lengyeles”, külön örülök annak, hogy sikerült Krakkóban beszélgetnem Czeslaw Milosz-sal, a Nobel-díjas íróval. Milosz Kaliforniában él, így különlegesen értékes, hogy interjút tudtunk csinálni az 1911-ben született íróval. Ilyen hosszú interjú még nem készült vele, mint amit most, november 23-án vetítettek a TV2-n.

— *Egyéb elfoglaltságai mellett mindig szakít időt publikációk írására és a folyóiratokkal való együttműködésre...*

— Azt hiszem, nem tudok elszakadni a folyóiratoktól. Életemből legalább két évtizedet töltöttem irodalmi-kulturális folyóiratok szerkesztőségében. A Nagyvilágban, a Tiszatájban próbáltuk a közép-európai irodalmakat rendszeresen bemutatni 1971 óta. S egyik indító szerkesztője voltam a Hítelnek is 1988 őszén. Pillanatnyilag három olyan szerkesztőség van, amelyikkel kapcsolatban állok. A legrégebbi kapcsolat a *Tiszatáj*, ahol segíték közép-európai témákban anyagokat szervezni. Most októberben jelent meg egy válogatás a szlovén irodalomról, amely elsősorban Reiman Judit munkáját dicséri, és tervezünk egy hasonló összeállítást a horvát irodalomról is. Az *Európai Utasban* egy rovatot vállaltam el, amelynek Elfelejtett tájak, elfelejtett népek a címe. Ez is kapcsolódik az intézet tevékenységéhez, hisz olyan kis közép-európai népcsoportokról közlök dokumentumokat, amelyről igen keveset tudnak. Legutóbb egy egészen kis népcsoportról, a karaimokról közöltünk egy munkát, a legközelebbi számban pedig a ruszinokról lesz szó. A harmadik folyóirat, amelyben szerepet vállaltam, az 1919 és 1944 után harmadszor újraindult *Protestáns Szemle*, amely a magyar és európai protestáns hagyományok folytatására vállalkozik — a nyitottság és színvonal jegyében.

— *Önálló kötetben mikor láthatjuk a munkáit?*

— Mostanában lettem kész *Közép-Európa, nemzetek, kisebbségek* című tanulmánykötetem összeállításával. Tizenkét-tizenhárom év terméséből nyújt válogatást. Ez egyfajta „betakarítás” is, mert úgy érzem, a politika 1987-88-ban kiszakított sok tudományos munkából. Sok félbemaradt munkám van, ami állandó lelkiismeretfurdalást okoz. Igaz, ezt enyhíti az a tudat, hogy nem én vagyok az egyetlen, akit a történelem kiszakított a kutatómunkából...

Megyeri Dávid

Új Magyarország, 1992. december 4.

Országos Széchényi Könyvtár

Európa keleti és nyugati felére egyaránt érvényes a kérdés: HOGYAN LEHET A RECESSZIÓBÓL KILÁBALNI?

Szabó Iván pénzügyminiszter előadása

a Konrad Adenauer Alapítvány petersbergi konferenciáján

A közelmúltban — 1993. november 16-án — a Konrad Adenauer Alapítvány meghívására *Jeszenszky Géza* magyar külügyminiszter tartott előadást Sankt-Augustin-ban „Magyarország és Európa: egy ország a jövője útján” címmel. Előadásának bevezető részében tett olyan megállapításokat, amelyek a recesszióból történő európai kilábalás esélyének tárgyalásánál is axiómaként vehetők fel.

Egyik lényegi megállapítását a beszédéből átvett néhány mondat világosan érzékelteti: 1990 óta „sajnos nyilvánvalóvá vált, hogy a nyugati szövetségesek csak egy esetleges háborúra voltak felkészülve, de a demokrácia győzelmére nem. A kezdetek optimizmusa, a felfokozott várakozások mára csaknem semmivé lettek. Európa újraegyesítésének folyamata megállt a német újraegyesítésénél”.

Mondanivalójának *másik* sarkalatos tétele, hogy az elmúlt három és fél év történései két fő szakaszra bonthatók: a világ számára kedvezőnek mondható események (mint pl. a Szovjetunió szétesése folytán a nukleáris háború veszélyének megszűnése, német újraegyesítés, a Maastrichti Szerződés és annak nyomán az Európai Unió megszületése), másrészt a kibontakozó és elmélyülő recesszió szakaszára, melynek kísérőjelenségei között kell megemlíteni a délszláv válságot, a fokozódó gazdasági feszültséget Európa és Amerika között, az éleződő etnikai, vallási és faji ellentéteket stb.

Ha tehát a recesszióból való kilábalás útjait keressük, mindenekelőtt a recessziót kiváltó okokat kell elemeznünk.

Ennél a pontnál azonban a címben felvetett kérdést pontosítani szükséges: Európa ma nem kétpólusú, mint a hidegháború idején, hanem — politikai, mentális, gazdasági és geográfiai értelemben egyaránt — markánsan *hármass tagozódást mutat*: „Nyugat”-Európa az EK — és EFTA-országokkal; *Közép-Európa* a Visegrádi Négyekkel, a Baltikummal, Szlovéniával és talán Horvátországgal és végül *Kelet-Európa* a szétesett Szovjetunióból létrejött, lazán összekapcsolódó FÁK-országokkal. Felsorolásom is mutatja, hogy vannak kategorikusan be nem sorolható térségek is, mint a Balkán, mely kevert és ellentmondásos és amellyel szemben inkább elvárásaink és élményeink lehetnek, mintsem határozott megállapításaink.

Mindhárom régió recessziójának közös a kiváltó oka: a Szovjet Birodalom összeomlása, a centralizált „szocialista” gazdasági szerkezet működésképtelenné válása. E közös kiváltó ok hatásai és ennek folytán kezelési terápiája is régióként eltérő, és számomra az az igazi kérdés, lehet-e olyan kilábalási stratégiát kialakítani, mely differenciáltan ugyan, de — a „legkisebb közös rossz” elve alapján — egyidejűleg oldja meg a három térség gondjait.

Nyugat-Európa számára a Szovjet Birodalom összeomlása két ágon vált a recesszió forrásává: a hadiipari termelés korábbi szintjének fenntartási szükségtelensége, illetve a beruházási és fogyasztási javak óriási piacának elvesztése révén. Aligha feltételezhető, hogy a fejlett piacgazdaságú Nyugat-Európában a makrogazdasági szabályozás jól ismert

elemeivel, fiskális és monetáris eszközökkel — ha a gazdaságok kívánt alkalmazkodása ki is kényszeríthető — a növekedési ütem és az életszínvonal 1989 előtti normái rövid távon biztosíthatók volnának. Hacsak a politika a hadiipari potenciál nyomásának engedve nem teremt magának olyan új ellenséget, amely ellen a fegyverkezési verseny fenntartható volna (és higgyünk benne, hogy a XX. század európai és világtragédiáinak bázisán ez nem következik be), akkor a recesszióknak ez az eleme tartósan beépül a nyugat-európai gazdaságba.

Más a helyzet a piacvesztés területén. Rövid távon — egy gonoszkodó megjegyzéssel: egy-két választási ciklus tartamára — megoldást jelenthet az Európai Unió protekcionizmusból épített várfallal való körbevétele. E recept azonban nem ajánlható: a defenzív magatartás sem a politikában, sem a gazdasági életben nem szokott a győzelmek forrása lenni. Legyen intő példa a középkor várainak tapasztalata! Az ellenség vagy körbezárva lassú éhhalálra ítélte a várban rekedteket, vagy a falakat lerombolva a várat felégette és a védőket lemészárolta.

Ha Nyugat-Európa szerény növekedésének belső piaca minőség és választékbővítés okán ad is némi esélyt, az elbukott birodalom piaciért semmiképpen sem képes kárpótolni a termelőket. A recesszióból való reális, közép-hosszú távon megfogalmazható kilábalás stratégiája tehát csak úgy fogalmazható meg, mint piacszerzési stratégia. Az eldöntendő kérdés pedig nem más, mint az, hogy csupán arról van-e szó, hogy vissza kell szerezni azt, ami elveszett, vagy más területek felé (is!) kell tájékozódni?

A világ legfejlettebb országaiban, az OECD-országokban van növekedési lehetőség, ám nem vitatható, hogy növekedési ráta tekintetében Dél- és Délkelet-Ázsia, egyes afrikai országok és a dél-amerikai térség tartósan le fogja körözni a fejletteket gazdasági erőforrásbeli lehetőségeik és a lakosság szükséglet-kielégítésének alacsony szintje kettősségének eredményeként. A piacbővítés természetes mozgásteret e gyorsan növekedő térségben van. Nem véletlen, hogy a Tienanmen tér morális dilemmáit a kereskedelmi érdekek feledtetni látszanak. Mintha a világban beteljesednék a magyar drámaíró, Katona József jóslata, aki a *Bánk bán* című darabjában a szegénységet megjelenítő Tiborc szájába a következőket adta: „..., *Ha / szorongat a szegénység, a pokolt / nem féljük — a mennyország sem jön oly / szép színben a szemünk elébe.*”

A XX. század végén gazdasági zóna kialakulása és terjeszkedése figyelhető meg. Az észak-amerikai államokat összefogó NAFTA; Japán, a kis tigrisek és potenciálisan Kína; az Európai Unió és végül nem feledkezhetünk meg a komoly gondokkal, konfliktusokkal küszködő, ám változatlanul nagyhatalom Oroszországról és a FÁK többi államáról.

Ez utóbbi az a Kelet-Európa, melynek piaca eltűnt, elveszett, és amelyet nem egyszerűen visszaszerezni szükséges, hanem előbb szinte nulláról indulva fel kell építeni, fizetőképessé kell tenni. Hosszú távú és költséges befektetés ez, de aligha megkerülhető. Ez a befektetés áldozatokat is követel, amint ezt a francia földművesek, a Közösség acélipari munkásai érzik már és érezni is fogják. Ám egy tartósan lezúlló, konfliktusokkal terhes Kelet-Európa kétségkívül sokkal nagyobb veszélyeket jelenthet egész Európára, sőt a világra is. És itt többről van szó, mint piacról: gondoljunk csak az érintetlen, volt szovjet atomarzenálra, mi lenne, ha a káoszban avatatlan kezekbe kerülne.

Nyugat-Európa számára a fejlődő országokban a piacszerzés középtávú, míg Kelet-Európában a piacépítés fogható fel a recesszió elleni hosszú távú stratégia elemeként.

Felvetődik a kérdés, hol van a helye *Közép-Európának* és benne Magyarországnak ebben a stratégiában. Nyugat-Európa a lelassult, a volt NDK tapasztalataira is elbizonytalanodott európai integrációs folyamat eredményeként a korábbi politikai Keleti Tömb közép-európai országait most gazdasági értelemben visszanyomja-e a Keletbe, vagy — felismerve saját jól felfogott érdekeit — a kockázatokat és áldozatokat is vállalva felgyorsítja az integrációs törekvéseket. Világosan látható ugyanis, hogy mind az amerikai, mind az ázsiai térség fejlődésének motorjai azok az újonnan csatlakozó államok (Mexikó, a kis tigrisek, sőt Kína), amelyek a centrumországokhoz képest lényegesen alacsonyabb bérszínvonalal és liberálisabb szabályozással rendelkeznek. Miért volna ez Európában másképp?

Éppen ezért fontos az Európai Unió számára — a már magas bérszínvonalal rendelkező Dél-Európa mellett — a közép-európai térség. Az egyesült Európa csak úgy fogja tudni követni a világban lejátszódó gazdasági átstrukturálódási folyamatokat, a NAFTA hatalmas kihívását, ha élni tud a közép-európai térség országainak aktív és teljes körű bekapcsolása révén elérhető előnyökkel.

A gazdasági fejlődés és a politikai stabilitás szorosan összefügg ebben a térségben. A viszonylag fejlettebb országok gyors és sikeres gazdasági felzárkózása példát mutathat a fejletlenebb, nemzetiségi, vallási villongásokkal sújtott országoknak, míg a gazdasági átalakulás túlzott elhúzódnása vagy kudarcra kiábrándulást vagy éppen a Nyugat-Európa által képviselt értékek elutasítását válthatja ki, ami hosszú távon idéz elő törést Európa térképén.

Perspektívát kell adnunk: megmutatni azt, hogy lehetséges a térség országainak fejlődése, elérhető-e egy olyan életminőség, ami sokmillió ember számára eddig elérhetetlen álom volt. Nem felejthetjük el: ez az álom, ez a vágy volt nagyrészt az az erő, ami a volt Szovjetunió és az általa kialakított birodalom bukásához vezetett. Az ebbe a hitbe való csalódásnak is hatalmas hatása lehet a régióban, ezért felelős, a jövőben gondolkodó ember nem negligálhatja a térségben élők ilyen igényeit.

A közép-európai államok eltérő induló feltételeik és gazdaságpolitikai megoldásaik alapján országonként nyilván eltérően, de egyértelműen és határozottan elindultak az Európai Unió felé! Erre utal, hogy már sok közép-európai országnak van társulási szerződése az EK-val, az EFTA-val (így Magyarországnak is!) , lazább vagy kötöttebb regionális gazdasági együttműködések keretében (pl.: Közép-Európai Kezdeményezés, Visegrádi Csoport) igyekszik felzárkóztatni jog- és intézményrendszerét az egyesülő Európához.

1990-ben három egyenrangú célt tűztünk ki: a külső és belső pénzügyi egyensúly biztosítását, a gazdaság alkalmazkodóképességének, a növekedés feltételeinek javítását, és az infláció további fêkezését.

E célok sok tekintetben egymást keresztezhetik, de sok ponton erősen összefüggenek. A *gazdaságpolitika* legfontosabb, de egyben legnehezebb feladata ma éppen az, hogy *közzöttük megteremtse az összhangot.*

Többek között ezért nem erőltet(het)i a kormány az államháztartási hiány drasztikus csökkentését, holott ma a belső egyensúly rendbetétele lenne a legsürgetőbb. Azonban a költségvetési deficit hirtelen lefáradása — ami egyet jelentene a kiadási oldal erőteljes mérséklésével — egyidejűleg a kereslet további szűkülését, a recesszió akuttá válását jelentené. A kormány többek között e megfontolások alapján vállalt 1994-re további

növekvő hiányt, azzal a megkötéssel, hogy a hiány egy részét valamilyen formában éppen a jövőbeni növekedést elősegítő célok idézhetik elő. Hosszabb távon azonban szükséges, hogy továbbra is töretlenül folytatódjék, ha lehet, gyorsuljon a kiadási arányok változtatása, a központi intézményrendszer korszerűsítése és a szociális rendszerek reformja.

A *külső egyensúlyt* tekintve a kormány eltökélt szándéka, hogy amíg a gazdasági növekedés nem indul meg, s így a gazdaság adósságviselő képessége nem javul, nem engedi meg a nettó adósságállomány nagymértékű növekedését, a jövőbeli fejlődés lehetőségének megghiúsulását. Másfelől azonban egyenesen kívánatosnak tartjuk azt, hogy a beáramló működő tőke mértékéig a kereskedelmi és fizetési mérleg hiányt mutasson. Ekkor azonban a nettó adósságállomány még nem nő, a fizetési mérleg passzívuma viszont lehetővé teszi a gazdasági növekedés megindulásához szükséges anyag- és beruházási import növekedését.

Hangsúlyozni kell, hogy e tekintetben a kormány jelentős rizikót vállal. Megítélése szerint ugyanis, ha a fizetési mérleg hiánya mögött végső soron olyan beruházások állnak, amelyek belátható időn belül javítják a gazdaság alkalmazkodóképességét, akkor — bár a külső egyensúlyi helyzet eléggé törekeny — némi további adósságnövekedés is vállalható. Ha viszont emögött nem lennének ilyen beruházások, a hiány vállalása rövid időn belül külső egyensúlyi helyzetünk ismételt megrendüléséhez vezetne. A kormány éppen e gondolatmenethez kapcsolódva igyekszik 1994-ben a vállalkozások élénkülését előidéző változtatásokat is hozni a feltételrendszerben.

Tudjuk, hogy mind az egyensúly, mind a növekedés szempontjából a legsúlyosabb probléma az export visszaesése. Piacgazdasági körülmények között a gazdaságtalan export kiesését el kell viselni, a kulcskérdés azonban az, hogy azt mielőbb gazdaságos kivittel lehessen pótolni, ehhez pedig investíció szükséges. A legfontosabb kormányzati feladatnak tehát a *gazdaságos export* és ennek érdekében is a hatékony *beruházási* tevékenység bővülésének előmozdítását tartjuk. Ezt az exportfinanszírozás, garanciavállalás, hitelbiztosítás intézményeinek kiegészítésével, rendszerének javításával, a támogatási, adó- és kamatkedvezmény célirányosabb felhasználásával kívánjuk elérni. Le kell azonban szögezni, hogy a külpiazi fellépésünket alátámasztó gazdasági diplomáciainkat az elvtelen protekcionizmus elleni határozott fellépésre is fel fogjuk használni, szükség esetén a megfelelő válaszlépések meghozatalától sem fogunk visszariadni. Ezért is üdvözljük a német kancellár minapi kijelentését, amely a nyugati piacok megnyitását szorgalmazta.

A jelenlegi nehéz költségvetési helyzet ellenére a versenyképes termékeket előállító vállalkozások kibontakozása érdekében a társasági adó kulcsát 40 %-ról 36 %-ra mérsékeljük, a befektetésekhez bizonyos körben adókedvezményeket nyújtunk, és a jelenleginél szélesebb amortizációgyorsítási lehetőségeket is biztosítunk.

A gazdaság szerkezetét alapvetően a piacnak kell alakítania. A kormány elsősorban a piackonform szabály- és intézményrendszerére, a pénz- és tőkepiac kifejlesztésére, a törvényelőkészítő munkára koncentrálna.

A helyzet azonban annyira speciális, hogy az elmúlt időszakban már végbement a régi, alkalmatlan struktúra nagymértékű lerombolása, a magyar ipari termelőkapacitás piacképtelen egyharmada lényegében véglegesen megszűnt termelni. Ez volt a mögöttünk álló időszak gazdasági visszaesésének döntő eleme, amelyet azért nem is lehet abszolút negatí-

van értékelni, mert szükséges volt, bár átvészélése igen nehéz helyzetet teremt. E körülmények között a kormánynak kettős feladata van. Minden lehetséges eszközzel segíteni kell olyan vállalkozói környezet kialakítását, amely inspirálólag hat a kibontakozó új struktúra mielőbbi megerősödésére. Ugyanakkor részben állami felelősség is azoknak, a jelenlegi sokszerű piaci hatások között maguktól talpra állni nem tudó, de kedvezőbb piaci és tőkeviszonyok mellett igazoltan életképes vállalkozásoknak a rendbetétele, amelyek egyébként a mai feltételek között szintén megszűnésre lennének ítélve. Ezért erősödik a válságmenedzselő, egyes esetekben közvetlen kormányzati beavatkozással járó módszerek szerepe. Ezek egyrészt közvetlenül a vállalkozásokat, másrészt azok pénzügyi hátterét, a bankrendszeret érintik.

A kormány ilyen megfontolásból folytatja a tavaly megkezdett hitelkonszolidációt. Egyfelől a pénzintézetek újratőkésítésével biztonságosabbá akarja tenni azok működését, fedezetet nyújtva a kamatrés csökkentésére, a pénzpiaci helyzet, a beruházási klíma javítására is: ez a pénzintézeti konszolidáció.

Másfelől az így megfelelő tartalékokkal rendelkező bankok képessé válnak arra is, hogy az érintett eladósodott, de perspektivikus vállalkozások közül azoknál adóssághöngyítést alkalmazzanak, amelyek megalapozott reorganizációs, a költségek hatékony csökkentését garantáló tervekkel rendelkeznek (ez lesz az ún. adóskonszolidáció). Természetesen közben mind a bankok, mind a vállalkozások felé egyértelmű és számunkérthető hatékonysági követelményeket kell támasztani, hogy a probléma ne terjedhessen újra.

Az *antiinflációs* politikát a gazdasági tisztánlátás javulása, a kamatok mérséklődése érdekében folytatni fogjuk. Az élelmiszerárak várható további emelkedése, az államilag finanszírozott szolgáltatások még folyamatban lévő piacosítása azonban olyan árfeszítő tényezők, amelyek miatt csak lépésről lépésre történő, fokozatos lassításra van lehetőségünk.

Azzal számolunk a jövő évet illetően, hogy ha az említett területeken sikerül érdemi előrelépést elérni, akkor 1994-ben mind az egyensúly javítása, az infláció fékezése, mind a beruházások és az export szerény mértékű bővülése elérhető. A gazdaság összteljesítményét, a GDP-t illetően a visszaesési folyamat megállásával, és némi növekedéssel számolunk. A vázolt követelmények betartása, a tervezett kormányzati intézkedések végrehajtása azonban a gazdaság működésének, alkalmazkodóképességének lényeges javulásához vezet, amit a jövőbeli tartós, egészséges, dinamikus növekedéshez alapvetőnek ítélünk.

Amikor ebben az exkluzív körben e szerény célokat ismertetem Önökkel, meg kell jegyeznem, hogy az előrehaladáshoz továbbra is számítunk a számottevő külföldi befektetésekre. Ebben a tekintetben biztatónak tartjuk, hogy a külföldi vállalkozók, beruházók mindeddig növekvő befektetéseikkel fejezték ki véleményüket a magyar gazdaságról.

Itt nemcsak a már említett joint venture-ekről van szó, hanem projecthitelekéről is (EBRD, WB, IMF, PHARE stb.), amelyek révén (a magyar állam részleges szerepvállalásával) az infrastruktúra (út, vasút, telekommunikáció, energiaellátás) fejlesztése folyik. További befektetéseket, a gazdaság modernizációját reméljük az 1996-ban Budapesten tervezett világtalálattól is.

A külföldi tőkebevonást érintő szabályozás teljesen rugalmas, akár 100 %-ban külföldi

tulajdonú vállalatok is alapíthatók lényegében csak formális bejegyzés révén, megszerzhető a tevékenységhez szükséges ingatlan tulajdonjoga, beruházásvédelmi megállapodások sora garantálja a behozott tőke, illetve a tevékenységből származó nyereség korlátozás nélküli repatriálását. Eseti elbírálás alapján adózási kedvezmények is szerzhetők. Befektetés-ösztönzési alapot is létrehozott a kormányzat, amelyből a jelentősebb termelő vállalatok vissza nem térítendő infrastruktúrafejlesztési támogatáshoz juthatnak. Biztosítjuk az apport vámmentességét is.

Magyarországon jövőre választások lesznek, de azt a következő kormány nevében is nyugodtan ígérhetem, hogy a működőtőke-befektetések növelése továbbra is stratégiai fontosságú cél marad, és az ehhez szükséges gazdasági környezetet is biztosítani fogjuk.

Végezetül javaslom, hogy látogassanak el hozzánk, tájékozódjanak a befektetési lehetőségekről, ítélik meg maguk, hogy jól gazdálkodunk, hogy a kiszámítható gazdasági környezetben érdemes itt befektetni. Magyarországnak nagyra törő nemzetközi ambíciói vannak, amelyek a külföldi tőke részvétele nélkül nem valósulhatnak meg. Mihamarabb csatlakozni kívánunk az Európai Közösséghez és közép-európai centrális helyzetünknel fogva összekötő kapocs szeretnénk lenni Nyugat- és Kelet-Európa között. Ehhez kérem figyelmüket, jóindulatukat, társulásukat.

Kérem, engedjék meg, hogy — ha már Jeszenszky Géza külügyminisztertől vett idézetekkel kezdtem — befejezésül is tőle idézzek, mert meggyőződésem, hogy a fontos igazságokat nem lehet elégszer ismételni.

„A változások kiindulópontja és fő színtere változatlanul Európa. A kontinens fejlődése nemcsak önmaga jövője, hanem az egész emberiség szempontjából meghatározó jelentőséggel bír. Az 1989-91 közötti évek változásai azzal a folyamattal hasonlíthatók össze, amikor az ottomán birodalom, amely 1683-ban csaknem bevette Bécset, visszavonult az általa megszállt európai területekről. Romokat és elnéptelenedett tájat hagyott maga után, de viszonylag rövid idő alatt a felszabadult országokban megindult a gazdasági virágzás — részben a dunai svábok bevándorlásának is köszönhetően. Európa és a világ óriási lehetőséget kapott a történelemtől, egy, a demokráciára és a népek identitására ügyelő európai univerzalisztikus impérium ezeréves ideáljának megvalósítására. Ha csődöt mondunk, erre a történelem nem fog felmentést adni”.

Új Magyarország, 1993. december 11.

MAGYARORSZÁG ÉS KERESZTÉNYSÉG

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

„CSAK A HŰSÉG REMÉLHET ARATÁST”

Találkozás Seregély István egri érsekkel

— Roppant bizonytalan vagyok, mivel úgy érzem, hogy a szavaknak a köznap használatban más az értelmük, mint amit én adok nekik — így kezdi beszélgetésünket Seregély István egri érsek a kék-vörös színekkel díszített szobában. — Az olyan kifejezések, mint a szeretet, tartalmukat veszítették. Én ragaszkodom ahhoz az értelemezéshez, amit a hitoktatás ezeknek a szavaknak ad, de nem vagyok biztos abban, hogy ez így jut el az emberekhez. Azok, akikhez a templomban szólok, értik ezt. Hogy mások is értik-e, nem tudom. Az egyértelműséget csak egy országos nagy nyilvánosság teremthetné meg évek alatt.

Múlt és ifjúság

— Amit meggyőződésnéként, életformaként ma értéknek tekintek, azt közvetlenül a családom adta nekem. 1931 márciusában születtem. Értelmiségi szülők gyermeke vagyok, akik erdélyi, illetve felvidéki menekülteként érkeztek Magyarországra. Apám család-alapítása éppen azért késett meg, mert új egzisztenciát kellett teremtenie, ami az első világháború után elszánt küzdelmet, állhatatosságot jelentett. Erre a következetes állhatatosságra nevelte később a gyermekeit is. Ez a nevelés, amint testvéreimben is látom, maradandó eredménnyel járt. Magyaroknak és keresztényeknek valljuk magunkat, csak ebben látjuk életünk értelmét és a jövőt is.

— A negyvenes években Miskolcon jártam középiskolába. A katolikus Fráter György Gimnáziumot, tanárait és osztálytársaimat is megbecsült emlékként tartom számon. Itt erősödött meg bennem az igény egy olyan élet iránt, amit nem kell megbánni. Ebben a légkörben ébredt és szilárdult meg mai hivatásom. Lehet, hogy a második világháború, s az azt követő ínséges idők is hozzájárultak az igazság és a jóság utáni vágyamhoz és makacs törekvésemhez; valójában ezt értettem mindig igaz emberség alatt. Az élet külső és belső bajainak értelmezésére csak keresztény választ tudtam elfogadni. Ifjúkori eszményképeim keresztény szentek és magyarok voltak. Védőszentem Szent István, természetesen az első közt van; Széchenyi gondolatait történelmi tanulmányaim tették előttem ismertté és követendővé. Bármennyire is próbálok visszatekinteni: politikusi eszményképre nem emlékszem.

— A hivatásom iránt objektíve értékelhető kétségem nem volt. De magamban sohasem bíztam meg. Kitartásom a jó Isten iránti, ma is növekvő bizalomból fakad.

— Teológiai tanulmányaimat Szombathelyen kezdtem, majd Budapesten fejeztem be. 1955-ben szenteltek pappá. Ötvenhatban kaptam első kápláni megbízatásomat. A világ-egyház jól bevált gyakorlatát ismerve, örültem, hogy falun kezdek lelkipásztori munkámat. Az osztrák határ közelében fekvő Gyöngyösfaluban, majd a kemeneshegyháti Nyőréten és Bagodvitnyéden, Zalában voltam káplán. 1962-ben Zalaegerszегre kerültem, majd egy év múlva a szombathelyi székesegyházba. Plébánosaimra, akik közül hárman már elköltöztek az örökkévalóságba, köszönettel gondolok. Valószínű, hogy ők is jó szívvel viseltettek irántam, hiszen szívesen fogadták későbbi látogatásaimat. 1974-ben Kőszegszerdahelyen lettem plébános, majd hét év múlva Kőszegen, ahol hat esztendeig

voltam. 1987-ben váratlanul kaptam kinevezésemet az egri egyházmegye élére. Július 25-én szenteltek és lettem Eger nyolcvanadik beiktatott főpásztora. Nyilvánvaló, hogy az Apostoli Szentszék az egyház történelme során kialakult és bevált módon törekszik a püspökök kiválasztására. Minden hívő keresztény meg van győződve róla, hogy a pápa az egyházat oltalmazó Szentlélekben bízva dönt.

Nehéz idők

Kérdés: Milyen érzéssel figyelte a háború utáni esztendőkből, hogy egy olyan világ alakul ki, ahol a hivatalos rend tagadja Istent, türelmetlen a hívőkkel, becsmérli a papi hivatast? Érték-e — ezeken az általánosságokon túl — személyes sérelmek?

— Akkor még túl gyerek voltam... Egyébként az Evangélium és az egyháztörténet tapasztalata alapján sohasem tartottam rendkívülinek, hogy nehezebb idők jöhetnek, jönnek... Személyes sérelmek nem értek, de mindig éreztem a papra ránehezedő korlátok szorítását. Ennek ellenére sohasem voltam munka nélkül, mindig tudtam lekipásztori munkát találni, önmagam továbbképzésével is törődtem, bár intézményes tanulásra nem volt alkalmam és lehetőségem. Harminckét évet töltöttem gyakorló lekipásztorkodásban, ezekben az években mindig hitoktattam. Csinálta, aki tudta, jó érzéssel... Értem el eredményt is, amiben mindig örömöm tellett. Ateizmus mindig volt és lesz a világban; aki saját akarata szerint próbál élni, szívesen szabadulna teremtett függőségétől. Ha egy-egy próbálkozás mögött hatalom is áll, az ateizmus hódítani képes. Én, az Istentől szabadulni nem tudó és nem is akaró emberként nagyon sajnáltam mindazokat és sajnálom ma is, akik elszakadtak a jó Isten egyedül biztos útjától.

Kérdés: Mit próbál tenni, hogy a romlással és rombolással szembeszegüljön?

— Csak azt tehettem, amit mindig is tennem kell, Jézus Krisztus megbízásából. Most bízom benne, hogy nagyobb nyilvánosság előtt és több jóakarátú embernek ajánlhatom fel az Evangéliumot, mint a világ világosságát.

Kérdés: Mit érzett annak láttán, hogy egyháza háttérbe szorul, befolyása csökken, az emberek egy része elfordul tőle?

— Nem az egyházat féltettem, nem az egyház miatt aggódtam, hanem a hazámat féltettem, a magyarok jövőjét, akik ezer éven át a keresztény létezés és életforma révén maradtak meg Európa földjén. Tudom, hogy csak így maradhatnak meg a jövőben is.

Kérdés: Mit érzett, gondolt az egyház ellen irányuló koncepciós perek idején, a szerzetes rendek feloszlásakor, üldöztetésekor?

— Tudtam, hogy Tertullianus megállapítása mindig érvényes marad: „vértanúk vére, keresztények magvetése”. Magamat mindig gyengének éreztem, komolyabb áldozatvállalásra és vértanúságra. Bár azt is tudom, hogy Isten senkit sem enged erején felül megkísérteni.

— Az egyház szorongattatása, alapítójának ígérete szerint nem ér véget. Ezt egy számomra ideális paptanárom úgy fogalmazta meg: „a kereszténység számára nincs ideális politikai szituáció.” Az, hogy milyen károkat okozott az egyház háttérbe szorítása, még csak most lehet látni. De előnye is látható: szilárd meggyőződésű világiak nevelődtek az elmúlt emberöltő során, akik a megújulás zálogát hordozzák magukban.

Rendezett erők

Kérdés: Mi a véleménye az ország helyzetéről, a közelmúltban végbement változásokról?

— A jelen változások láttán félek, hogy politikai messiásvárás tekintetével néznek az egyházra is nagyon sokan. Ezt Jézus Krisztus annak idején nem váltotta valóra. Egyháza pedig az ő küldetését folytatja tovább. Az egyház minden élő tagja meggyőződésből vallja, hogy a pokol kapui nem vesznek erőt rajta, de nekünk a magunk jövőjéért, hazánkért és minden emberért is krisztusi lelkiismerettel kell végezni munkánkat, vállalni keresztünet, még akkor is, ha eredményét nem látjuk meg. A saját korosztályom esetében ez biztos. Az is biztos, hogy csak a rendezett erők termékenyek. Csak a hűség remélhet aratást.

Kérdés: Hiszi-e, hogy a jelenlegi politikai, gazdasági, erkölcsi krízisből van kiút?

— Emberek megítélésére nem érzem feljogosítva magamat. Elítélés, vagy megtorlás csak a bajokat szaporítja. A bajok oka: önzés, evilágiság, és hatalmak manipulációja emberi tömegekkel. Csak önzetlen, örökkévalóságban hívő, és ezért életükről lemondani tudó emberek számától függ minden emberi előrehaladás ezen a világon is.

Kérdés: Egyetért-e azzal, hogy az egyháznak az adott történelmi szituációban fokozott a felelőssége?

— Az egyháznak nemcsak most van fokozott felelőssége; a Krisztusba vetett hit mindig erre készítet, erre jó papok, elkötelezett világi hívők ma is készséggel vállalkoznak. Aggodalommal tölt el az életet szolgáló keresztény szemlélet gyengülése, a fehér ember egész világában. A házasság felbonthatatlansága; az élet születés előtt, valamint súlyos betegségben való tiszteletben tartása, az áldozatvállalás készsége, a megtérő bűnbánó élet vállalása meggyengült. Ez aggaszt. De tudom, azoké lesz a jövő, akik ennek ellenére vállalják Krisztus követését, amely szűk út és meredek ösvény. Ezt az ösvényt próbálom el nem hagyni. Erre hívok mindenkit, amíg lehetőségem és időm lesz ezen a világon...

— Azért vállalkoztam erre a beszélgetésre, mert úgy érzem, fel kell ébreszteni, meg kell szilárdítani a hívő emberek önbizalmát, méltóságát és igazságtudatát.

Kristóf Attila

Magyar Nemzet, 1989. május 18.

A KERESZTÉNYEK RÉSZVÉTELE A TÁRSADALMI MEGÚJULÁSBAN

A Magyar Katolikus Püspöki Kar nyilatkozata

Nagy és ígéretes történelmi átalakulások tanúi és aktív részesei voltunk az elmúlt esztendőben hazánkban és Közép-Európa egész térségében. Hálat adunk Istennek azért, hogy a magyar egyház az elmúlt nehéz évtizedekben — megtépázva, intézményeitől megfosztva, vallási életében korlátozva és meggyöngítve, olykor hibákat elkövetve is — képes volt teljesíteni krisztusi küldetését. Bár szavát a nemzet egészét érintő súlyos társadalmi kérdésekben nyilvánosan nem hallathatta, mégis jelentős szerepet játszott e korszak magyar társadalmában is avval, hogy az emberi személy méltóságának, az örök igazságoknak és értékeknek őrzője és védelmezője volt.

Hisszük, hogy most szabadabb, igazságosabb, emberibb korszak kezdődik a magyar nép életében. Magyarország elindult a demokratikus jogállamiság megteremtésének útján, nemzetünk maga veheti kezébe sorsának irányítását. Megújult az alkotmány, megszűnt az egypártrendszer, lehetővé vált a szabad választások kiírása.

Az egyház is benne él a konkrét magyar társadalomban. A rábízott evangélium alapján tanít szociális és társadalmi kérdésekben is: irányelveket ad, értékítéleteket alkot, konkrét kérdésekben pedig gyakorlati útmutatással szolgál.

A Magyar Katolikus Püspöki Kar most híveihez fordul: az egyház tanításának fényében értelmezi saját jelenlétét és küldetését a mai magyar valóságban. Bízunk abban, hogy szavunk eljut azokhoz a magyarokhoz is, akik nem osztoznak ugyan velünk keresztény hitünkben, de minden igyekezetükkel azon fáradoznak, hogy szebb, emberibb, igazságosabb és boldogabb jövőt építhessünk fel.

Az egyház társadalmi küldetése

Az embert Isten teremtette szeretetből, azért, hogy a maga boldogságában részesítse. Ez a titok „az ember számára feltárja létének értelmét” is (Az Egyház a mai világban, 41.): életének célját és beteljesedését. Így nemcsak azt mutatja meg az embernek, hogyan juthat el élete végső céljához, az üdvösséghez, de segíti abban is, hogy a változó idők változó körülményei között eligazodhassék.

A Magyar Katolikus Püspöki Kar az elmúlt év júliusában kiadott nyilatkozatában már kijelentette, hogy az egyház intézménye független akar lenni a politikai pártoktól. Tiszteletben tartja az állam autonómiáját, de azt is elvárja, hogy a politikai hatalom szintén tiszteletben tartsa az egyház önállóságát, és garantálja számára azokat a feltételeket, melyek szükségesek Krisztustól kapott küldetésének maradéktalan teljesítéséhez. Egyházunk ezer esztendeje osztozik a magyar nép sorsában, s most is kovásza, lelke és lelkiismerete akar lenni megújuló társadalmunknak.

Az egyház nemcsak a túlvilági üdvösségre igyekszik elvezetni az embereket, hanem meg akarja mutatni az evilági boldogulást útját is. Krisztustól kapott prófétai küldetéséhez tartozik az, hogy a keresztény tanítást kifejtse és a kor körülményeire alkalmazza.

1. Főlemeli szavát a minden emberre kiterjedő, teljes körű társadalmi igazságosság

érdekében, az emberi élet védelmében, követeli az erkölcsi értékek, a lelkiismereti szabadság, az egymás iránti tisztelet és a tolerancia érvényesülését az élet minden területén, és sürgeti azt, hogy ezek intézményes megerősítést és garanciát kapjanak.

2. Síkaszáll a szegényekért: mindazokért, akik életállapotuk, fajuk, nyelvük miatt hátrányos helyzetben élnek vagy a társadalom peremére szorultak: elsősorban az idős, elhagyott, beteg emberekért, a nemzetiségekért, a megfogant, de még anyjuk méhében halálra ítélt magzatokért.

3. Buzdítja híveit arra, hogy aktívan vegyenek részt a társadalmi életben: úgy is, hogy munkájukkal, és életpéldájukkal kapcsolódjanak bele a nemzet életének közös, felelős és tudatos alakításába, de úgy is, hogy csoportokba szerveződve érleljék ki, fogalmazzák meg és a közéletben is képviseljék a keresztény elveket, hogy ezáltal az országban többségben élő katolikusok érdekei kellő súllyal kifejezést nyerjenek.

Az alapvető emberi jogok és a társadalmi igazságosság alapján elvárjuk: az egyház mindig kapja meg azt a lehetőséget, hogy betölthesse ezt a prófétai küldetését, kifejtthesse nézeteit a szociális és társadalmi kérdésekben.

A társadalmi élet alapvető összetevői

A társadalom célja a közjó. „A közjó magában foglalja mindazokat a társadalmi életfeltételeket, amelyek között az emberek, családok és társulások teljesebben és könnyebben érhetik el végző céljukat.” (Az Egyház a mai világban, 74.) Minden állampolgárnak joga van ahhoz, hogy ebben megfelelően részesedjék. Hazánkban jelenleg katasztrofálisan sokan élnek embertelenül szegényen. Mindnyájunknak lelkiismereti kötelességünk ennek megszüntetésén fáradozni. Biztosítani kell a társadalom minden tagja számára az élet megfelelő minőségét: az élet fenntartásához szükséges anyagi javakon túl azt is, hogy mindenki megtalálhassa életének értelmét és kiteljesíthesse önmagát már most, földi életében, és válaszoljon Istennek az örök boldogságra szóló meghívására.

A fentiek alapján nyomatékosan valljuk, hogy egyénileg és közösségileg mindenkinek meg kell adni:

- megfelelő élet-, munka- és lakáskörülményeket;
- a reális lehetőséget a tanuláshoz, a képzéshez és a művelődéshez;
- a vallás szabad gyakorlását mind az egyén, mind a társadalom életében;
- az egészséges élet feltételeit minden életkorban;
- az idő helyes felhasználását, a szabadidő kulturált eltöltését;
- az anyagi javak igazságos elosztását, a megfelelő jövedelmet;
- az egészséges és tiszta természeti környezetet;
- a harmonikus, egymást támogató emberi kapcsolatokat a közösségek minden szintjén és nagyságrendjében;
- az emberi biztonságot: a jogvédelmet és a szociális gondoskodást.

Nemcsak a társadalomnak kell azonban gondoskodnia tagjairól, hanem az egyének is felelősséggel tartoznak a közösségért. Jogaik mellett nem feledkezhetnek meg azokról a kötelességekről sem, amelyekkel embertársaiknak és a társadalomnak tartoznak. Mindenkit kötelez a szolidaritás, ennek felelősségét és feladatait egyikünk sem háríthatja el magától.

Demokrácia és szabadság

A társadalmi élet két lényeges eleme a demokrácia és a szabadság.

A politikai rendszer megválasztása és a vezetők kijelölése az állampolgárok szabad döntésére van bízva. Hazánkban demokratikus, szabad választásokon fog eldőlni, hogy mely politikai erők veszik át az ország irányítását. Őszintén reméljük, hogy a közélet irányítói mindig a nemzet, a nép szolgálatába fogják állítani erejüket, s nem egyéni vagy csoportos privilégiumok megszerzésére vagy fenntartására törekшенek. Az ország és a nép érdekeit előmozdító politikát csak tisztességes eszközökkel, önzetlen, becsületes, tiszta erkölcsű emberekkel lehet kialakítani.

A demokratikus jogállamban a nép szabad választások útján dönt politikai kérdésekben. Ez azonban sohasem szentesíthet olyan gyakorlatot, amely csak a közvéleménnyel vagy számbeli többséggel akar eldönteni mindent, még erkölcsi és szakkérdéseket is. A demokratikus kormányzati forma igen magas követelményeket támaszt az egyes állampolgárok morális és politikai érettségével szemben. Nemzetünk csak akkor teremthet igazán szabad társadalmat, ha a politikai és gazdasági bajok mellett szembe tud nézni azokkal az emberi és erkölcsi károkkal is, amelyeket az elmúlt évtizedek okoztak, és erkölcsösebb, becsületesebb, igazságosabb emberi talajra, az értékek szilárd alapjára építi fel az új, igazi demokráciát.

Az emberi szabadság csak a felelősség egyidejű elvállalásával együtt válhat teremtvő erővé. A hívő ember úgy tekint szabadságára, hogy azt ajándéknak kapta teremtvő Istenétől, és ezért az feladatot is jelent számára. Ezt a feladatot és felelősséget különös erővel érzi át akkor, amikor nem a diktatúra terrorja ellen kell egyéni szabadságát védelmeznie, hanem egy ténylegesen kialakuló pluralista társadalomban kell gondoskodnia arról, hogy a szabadság valóban a teljesebb emberi életet szolgáló erővé váljék, ne pedig kiszámíthatatlan, újabb diktatúrák forrásává.

A keresztény híveknek különleges hivatásuk van a társadalomban. Ehhez tartozik, hogy „odaadón szolgálják a közjót, és tetteikkel mutassák meg, hogyan lehet összhangba hozni a tekintélyt a szabadsággal, a személyes kezdeményezést az egész társadalom szoros együvértartozásával, a kellő egységet a termékeny sokféleséggel”. (Az Egyház a mai világban, 75.) Az a keresztény, aki elhanyagolja földi tennivalóit, valójában embertársaival, sőt magával Istennel szemben fennálló kötelelességeit hanyagolja el, s így örök üdvösségét is veszélyezteti. Tekintettel arra, hogy a pap minden hívőjének lelkipásztora, az egyházi törvény a papság számára megtiltja a közhatalom gyakorlásában való részvételt. Ezért nem lehetnek tagjai politikai pártoknak, nem lehetnek képviselők a parlamentben vagy tanácsstagok bármilyen helyhatósági szinten.

A világi hívek jól kiművelt lelkiismeretére hárul az, hogy az isteni törvényt a földi társadalom életének irányítójává tegyék. Buzdítjuk tehát azokat a híveinket, akiknek tehetőségük és hivatástudatuk van a politika nehéz, de nemes tevékenységére, hogy felkészülten, önzetlenül, az egész társadalom javára vállalják el a nemzet közösségének szolgálatát a politikai életben való részvétel által is. Mellettük a keresztény hívők többsége becsületes munkavégzés által veszi ki részét a társadalmi és gazdasági élet szolgálatából.

A mai magyar társadalomban a többpártrendszer van kialakulóban. A hívő embernek lelkiismeretét és az egyház tanítását figyelembe véve kell megválasztania, melyik párt tagja lesz. Vannak olyan politikai irányzatok, amelyek csak látszatra képviselik a

keresztény erkölcsöt, és csak pártpolitikai céljaik szolgálatában emlegetik a keresztény elveket. A keresztény ember csak olyan pártnak lehet a tagja, amelyik igazán a közjót szolgálja, biztosítja az egyház szabad és hatékony működését, maradéktalanul képviseli az erkölcsi értékeket, az igazságot, a szabadságot és a teljes emberi személy méltóságát.

A szabadságot nemcsak a totalitárius diktatúra nyomhatja el, de súlyosan — bár kevésbé látványosan — pusztíthatja vagy eltorzíthatja a szélsőséges liberalizmus is. A keresztény ember nem teheti magáévá azt a felfogást, amely kétségbe vonja vagy tagadja a maradandó erkölcsi értékeket, és mindent a maga egyéni vagy csoportérdekeinek rendel alá; a személyi és erkölcsi értékeket magánügyként kezeli és a társadalom életében nem biztosítja védelmüket.

Az egyház a teljesebb emberi élet érdekében a keresztény értékrend intézményes biztosítására törekszik. Ezért lelkiismereti kötelességének érzi, hogy felhívja a figyelmet a keresztény világnézet programszerű vállalásának jelentőségére is. Örömmel üdvözlí mindazokat, akik olyan pártokat támogatnak, amelyek a Szentírás emberképe alapján a teremtett és megváltott ember szolgálatát helyezik célkitűzéseik középpontjába, és képesek arra, hogy ennek megfelelően valóban hatékony és konkrét gazdasági-politikai programot dolgozzanak ki. A legfontosabb európai értékek keresztény gyökerekből táplálkoznak: ha ezek az értékek válnak uralkodóvá társadalmunkban, akkor újra közelebb kerülhetünk Európához.

Feladataink

Végezetül megemlítünk néhány olyan sürgős feladatot, amelynek elvállalása haszthatatlan kötelességünk.

1. Egyre jobban meg kell ismernünk az egyház tanítását társadalmi kérdésekben. „A keresztény közösségekre hárul az a feladat, hogy az országukat jellemző helyzetet objektív módon elemezzék, a Szentírás örök szavai fényében értelmezzék, és hogy az Egyház társadalmi tanításából értelmezési elveket, értékelési normákat és cselekvési direktívákat vezessenek le.” (VI. Pál pápa Octogesima Adveniens 4.)

2. Az egyház mindig lényeges feladatának tartotta a kultúra ápolását és fejlesztését. Legszebb nemzeti hagyományainkat folytatva legyen a kereszténység ismét a magyarság legsajátosabb értékeinek őrzője és fejlesztője. Magyar földön, magyarként törekszünk Is-ten szándékainak, a megváltás művének megvalósítására.

3. Az emberi kultúrának éppúgy, mint a szeretet krisztusi kultúrájának egyetlen igazi otthona a közösség lehet. Hazánkban a közösségi összetartozás tudata veszedelmesen megfogyatkozott az elmúlt évtizedek során. A kereszténység lényegénél fogva közösséget alkot, és csak közösségben élhet igazán. Egyházunk sarkalatos feladata a testvériesebb, közösségibb gondolkodás- és cselekvésmód elterjesztése minden szinten. E törekvésével az egyház építőjévé válhat annak az igazi nemzeti egységnek, amely nem szorítkozik csupán valami időleges nemzeti közmegegyezésre, hanem valóban a szeretet kultúráját teremti meg a magyarságban.

4. Hazánk és egyházunk legnemesebb céljai sem valósulhatnak meg a béke megteremtése és megőrzése nélkül. Krisztus példája nyomán az erőszakmentes, de bátor kiállást tartjuk követendőnek a társadalmi igazságosság, az emberi jogok, a vallási és lelkiismereti szabadság védelmében. A békéhez hozzá tartozik a társadalmi megbékélés

is. Sajnálatos tény, hogy az utóbbi időben sok belső feszültség, emberi indulat szabadult fel társadalmunkban. A keresztényeknek jó példával kell előljárniuk abban, hogy hazánkban a versengés és féltékenykedés, a pártoskodás és az egymás elleni harc helyett a kiengesztelődés szellemében építsük szabadabb, s — reméljük — boldogabb jövőnket.

5. Külön is szeretnénk felszólítani minden hívőt arra, hogy Krisztus parancsának értelmében érezze elsődleges feladatának a szegények gondozását. Buzdítjuk az egyházközösségeket arra, hogy karolják fel a közösségükhöz tartozó, környezetükben élő szegényeket. Meggyőződésünk, hogy ez a szociális és karitatív tevékenység nemcsak az egyesek földi javát szolgálja, hanem Krisztus ígéréteinek megfelelően az Ő jelenlétét erősíti minden keresztény közösségben.

*

A magyar egyház ezer éve Szent István-i alapokra épült, és hűen szolgálta nemzetünk életét. Társadalmi életünk mai megújulása sem képzelhető el e keresztény értékek nélkül. Szent Pál szavai állnak előttünk: „Feledem, ami mögöttem van, és nekilendülök annak, ami előttem van.” Ebben az értelemben kérjük a híveinket arra, hogy közös összefogással, keresztény meggyőződésük szerint fáradozzanak azért, hogy nemzetünk sorsa jobbra forduljon. Ha mi mindent megteszünk hazánkért, akkor bizonyosak lehetünk abban, hogy Isten áldása kíséri erőfeszítéseinket és egész nemzetünk életét.

Budapest, 1990. február

A Magyar Katolikus Püspöki Kar

Új Ember, 1990. február 11.

Országos Széchényi Könyvtár

KERESZTÉNYSÉG AZ ÚJ KÖZÉP-EURÓPÁBAN

A cím kétszeresen provokatív. Nem csupán a kereszténység fogalmának mai értékelése okoz sokaknak gondot, de azt is nehéz megmondani, hol van Közép-Európa.

Biztosan csak Hollandiában, Norvégiában vagy Portugáliában tudhatjuk, hogy Nyugat-, Észak- illetve Dél-Európában járunk. De hol vannak ezeknek a földrajzi, politikai egységeknek a határai? Kérdezzük azért is, mert mi itt, Magyarországon leginkább Közép-Európa keleti határait érzékeljük. Voltaképpen minden este imádkoznunk kellene a televízió előtt, amikor a boszniai tragédia képeit látjuk, s eltöprengeni azon, mennyire nem tudják a világpolitika irányítói azt, amire a történelem minket alaposan megtanított. Aki öt évvel ezelőtt végigautózott Szarajevó utcáin, közel sem érzékelhette olyan szembetűnőnek az emberek közti ellentéteket, mint, mondjuk, Washingtonban. Nem csodálkozhatunk tehát, hogy közvetlenül a jugoszláviai háború kirobbanása előtt ezt a világot gépkocsiablakból és térképekről ismerő amerikai külügyminiszter összerontható-nak vélte az egymással saját kulturális örökségük megőrzése végett szembefordulókat. Mert lényegében erről van szó. A szerbek ugyanúgy nemzeti érdekeikhez, nemzeti hagyományaikhoz és azok következményeihez ragaszkodnak, mint a horvátok, szlovének vagy bosnyákok. Nemzeti kulturális örökségük határozza meg viselkedésüket, gondolkodásukat — békében és háborúban egyaránt.

Nem könnyű megmondani, mit jelent a mohamedán hagyomány keresztény környezetben, ahhoz pedig jelentős teológiai ismeretek kellenének, hogy a nyugati és keleti egyház közötti különbségeket szakszerűen meghatározzuk. Azt azonban a felületes látogató, a turista is láthatta, hogy a belgrádi újság cirill, a zágrábi latin betűs: van aki az egyiket, van, aki a másikat olvassa. Az egyik város templomában a nekünk megszokott rend szerint miséznek, a másikban Isten tisztelete is szokatlan, idegen formában történik. A történészek még találgatni sem szokták annak vallási okát, miért választotta a magyarság ezer évvel ezelőtt Rómát — Bizánc helyett. Maradjunk annál a ténynél, hogy a fennmaradásunkat biztosító államszervezet alapelveit Nyugatról vettük át és honosítottuk meg. Az oszmán hódítás előtti századokban érintkezésünk fennmaradt és meglehetősen szoros volt a bizánci kultúrkörrel, de írástudóink mégis kezdettől fogva elsősorban Nyugaton tanultak. Az ismeretekre szomjazóknak, a szellemi feltöltődést és megújulást keresőknek ezt a földrajzi mozgását a százötven éves török uralom sem tudta megakadályozni. Tőlünk keletre a dolgok másként alakultak. Közép-Európa keleti határát ott kereshetjük, ahonnan kezdve az egyházat természetes kapcsolatai a bizánci központokhoz kötötték.

Alapvetően másként fejlődött ezen belül a gondolkodás, más hagyományok alakultak ki, mert a történelem más lehetőségeket teremtett. Mindenekelőtt azzal, hogy merevebb keretek közé szorította a megismerési és változtatási törekvéseket. A török és az orosz birodalom határait szigorúan őrizték. Leginkább talán a máshol is hasznosítható ismeretek hiányával. A magyar deák legalább latinnyelv-tudását vihette magával a hamuban sült pogácsán kívül, szerb, román vagy orosz kortársa ezzel sem rendelkezett. Ez a világ elszigetelődött Európa nyugati részétől és annak szellemi áramlataitól. Innen a XIX. századig legfeljebb kereskedők jutottak el Nyugatra. A tanulni vágyók azért sem, mert az oktatási intézményeket fenntartó egyházak felfogása a legfontosabb dolgokban külön-

bőzött egymástól. A keleti büszkén vallotta magát ortodoxnak, az igaz hit dogmáihoz ragaszkodónak. Azaz e körön belül a hit szorosan összefonódott a megváltoztathatatlanság eszméjével. A tanítás egyúttal bizonyítás nélküli állítások kötelező elfogadását jelentette, a tudás fogalmából kimaradt az a kiterjesztő szándék, az a nyugtalan keresés, ami Szent Ágoston óta a platóni, szókratészi kérdés hagyományának folytatását jelenti. A dogmatikus gondolkodás ellen csak a teljes körű tagadással lehet lázadni. A hagyományos felfogástól eltérést nem engedő ikonművészet alkotásait vagy olyannak kell elfogadni, amilyenek; vagy el kell pusztítani. Ebben a szoros megkötöttségek elfogadásához szokott világban a lázadás szükségszerűen mindig szélsőséges. Faust nyugtalan szelleme helyett Raszkolnyikov szélsőséges indulatai uralkodnak. Aligha véletlen, hogy amikor a XIX. század második felében megnyitlak a cár birodalmának a határai, Európát elárasztották az orosz anarchisták. A dogma merev rendjének magától értetődő ellentéte a pusztítás szándékától vezetett anarchia.

A nyugati egyház alapvető hagyománya az ágostoni embereszmény, a hit összekapcsolása a megértéssel, s ezzel az „égi és földi” kérdések szüntelen újragondolása. Azok, akik Magyarországról az Árpádok korában vallási okokból Nyugatra mentek hitüket megerősíteni, a reform — a változtatás — gondolatát megteremtő kolostorokban gyakorlati ismereteket is elsajátítottak. Az „arcod veritékével keresed a kenyered” bibliai tanítását itt úgy ültették át a gyakorlatba, hogy felfigyeltek a munka értéktérmető szerepére, a földi lét célját és értelmét a létkörülmények nehézségén változtató hasznos alkotó szellemű munkában is megtalálták. A kolostorok többsége a befogadást fontosabbnak tartotta az elzárkózásnál, ami mindenekelőtt a menedéket biztosító ortodox kolostorok szervezési alapelvével éppen ellentétes. A nyugati szerzetes — imádkozás mellett — Istenhez fűződő viszonyán töprengve kereste a nagyobb terméseredmények elérésének a lehetőségeit. Foglalkoztatta a rossz, a bűn, a bűnre csábítás, a kísértés. Sátán, Lucifer, a lázadás gondolata, de a rendet csak kivételesen látta teljesen elfogadhatatlannak, a pusztítás nem egyszerű bűnként, hanem az esztelenség megnyilvánulási formája, a düh eredményeként jelent meg tudatában. Igen tanulságos, hogy Nyugat-Európában a keresztény hagyomány elleni nagy lázadás, a véres francia forradalom sem a céltalan pusztítást, hanem a régi római demokrácia jobbnak képzelt rendjének a visszaállítását tűzte célként maga elé. Olyan rendet, amit a görög filozófiával együtt tanítottak a keresztény iskolákban. Közben a biblia tekintélyelve mellett híven őrizték a szabadság és a rend eszményét egységbe foglaló antik felfogást.

A szabadság, egyenlőség, testvériség jelszavának 1789-es hirdetői a zsarnokság, a hierarchikus emberi viszonyok, a nyomor, szegénység, a kiszolgáltatottság ellen keltek fel a változtatás szándékával. Akárcsak 1917-ben a cári despotizmus alattvalói. A Nyugatról behozott eszmék azonban Oroszországban terméketlen talajra hullottak, s az emelkedett jelszavak mögé rejtőzve rövidesen kiépült a világ legkegyetlenebb parancsuralmi rendszere, amely létrehozta a gulágok soha nem hallott borzalmait, amiről mindenkinek el kellene olvasnia Szolzsenyicin megrázó és felháborító beszámolóját. A totalitárius diktatúrával szemben nem alakulhatott ki más, csak a nihil eszméje, a totális tagadás. S mi ezt is átvettük 1945-ben az egész rendszerrel együtt, noha erről nem nagyon szoktunk beszélni.

Az ötvenhat őszen utcára vonulók, fegyvert fogók még ismerték a keresztény eszméket, ismerték azt az erkölcsi rendet, amelynek törvényeit azóta jóformán teljesen

sikerült kiirtani a köztudatból. Tegyük ma föl huszonéves okos, művelt fiataloknak a kérdést, mit jelent Berzsenyi e három sora: „Így minden ország támasza, talpköve / a tiszta erkölcs, mely ha megvész: / Róma ledűl, s rabigába görbed.”

Kerekre nyílnak a szemek, mert azt többé-kevésbé érzik, hogy valami másról van szó, mint a „ne ölj”, „ne lopj”, „ne paráználkodj” ismert törvényeinek betartásáról. A kötelességtudás, hűség, önfeláldozás római és magyar hőseinek, Horatius Coclesnek és Dugovics Titusznak példáira azonban még azok sem gondolnak, akik valaha hallottak róluk. Az, ami korábbi nemzedékeknek teljesen magától értetődő volt, a jog és a kötelesség elválaszthatatlan összetartozása az egyén és a köz viszonyrendszerében, az mára szinte teljes feledésbe merült. Negyven év folyamatos gúnyolódása a hazáról, a hazafiságról megtette a hatását. Az, hogy az egyén érdeke csak a közélet érdeke függőségében érvényesülhet, szinte fölfoghatatlanná vált. Megjelent helyette a mindeható, jóságos és pártfogó állam képzete és vele a nem gondolkodás. „Az állam kötelessége” — halljuk még értelmiségi körökben is, és föl nem merül, hogy az állami költségvetés fedezetét a polgárok adója jelenti, azaz a terhek mindig miránk hárulnak vissza. A köztudatot az önzés anarchiája uralja. És ezt az anarchiát — látszatra — igazolja a despotikus rendszerrel való szembezállás emléke. Az ellenzékiesség egykor nem kis bátorságot kívánó gyakorlata a nihil szellemében az erkölcsi értékek tagadásával kapcsolódott össze.

A közfelfogás ma hajlamos arra, hogy mindent tagadjon, amiből nem származik közvetlen és személyes haszon. Lehetőleg azonnal. Mert az önmagát szocialistának nevező társadalom csak rövid távra gondolkodott, erre nevelte polgárát. Egyik nagy álsága volt, hogy történelmi távlatokról beszélt és a pillanatra összpontosított. Nem volt sok mondanivalója a jövőről, a múlt tanulságait pedig igyekezett néhány lapos közhelybe préselni. Mindent megtett, hogy elfeledtesse a történelmet, a nemzeti és keresztény hagyományokat, mert tudta, hogy nincs veszedelmesebb ellenfele az ezekre épülő gondolatnál.

Miután II. József a XVIII. században megszüntette az egyházak tanítási monopóliumát, a kereszténység társadalmi szerepe új értelmet kapott. A reformkor gondolkodói azonban — személyes vallásosságuk mélységétől függetlenül — a társadalmi változtatások elveit a keresztény erkölcsi és etikai hagyományra építették. Miközben a kor gazdasági és társadalmi viszonyai nagyobb teret adtak az egyéniségnek, az egyéniség kiteljesítésének, a magyar viszonyok sajátos fontosságot biztosítottak a keresztény felfogás közösségi eszméjének. Az egyén szabadsága a ház és a haza, a család és a nemzet keretében, a nemzeti függetlenségi törekvések függvényében kellett hogy kibontakozzék. A közgondolkodás alapvető eleme volt a magyar alkotmány védelme, ami ugyan nemesi előjogokról szólt, de ezen belül biztosította a szólásszabadságot, a választás jogát, az önkormányzati és képviseleti elvet. Ezzel végső soron a köz iránti felelősségérzetet és a köz iránti kötelességeket tette az egyéni jogok teljesíthetőségének alapkövetelményévé. Kölcsenyék zseniális felismerése volt, hogy ezeket az alapelveket nem eltörölni, megsemmisíteni kell, hanem mindenkire kiterjeszteni. Azt hirdette, hogy a kiterjesztett jogok nem alapulhatnak másan, mint a köz iránti általános kötelességeken, benne például a köztelherviselésen.

A közcélokban való személyes érdekelttség, az érdekegyesítés fő célja a nemzet és benne az egyén felemelkedése volt. Igaz, kissé elhalványult, hogy a fölemelkedés a magasságos Isten megközelítéséhez vezethető vissza, hiszen az e kérdést újragondoló barokk

világkép hierarchikus rendjében a társadalom különböző rétegei is az alul-felül logikájára épültek. Ez utóbbit bontotta meg Európában az életkörülmények gyors javítását hozó gazdasági-technikai fejlődés, de a „felfelé törekvés” eszméje megmaradt. Csak éppen a személyes vitézséggel, harci érdemekkel korábban megszerezhető nemesség kapott új értelmet: a király, az úr iránti személyes kötelesség helyét a köz iránti foglalta el. A fölemelkedés spirituális értelmet kapott. A lelket az érzékenység és a magasabb rendű szellem, a műveltség tette nemessé. A társadalom komolyan hitt a tudás felemelő erejében. Még 1922-ben a műveltséget minősítette legnagyobb nemzeti értékeknek Klebelsberg Kuno. „A művelődést minden egyes nemzedéknek verejtékes munkával kell újra és újra kiküzdenie, s a nemzetnek is folyvást dolgoznia kell, hogy a maga művelődési szintjét fenntarthassa.”

Ezt a kilenc évszázaddal korábban fejlődésnek indult keresztény értékrendszert vonta kétségbe a marxizmus, amikor a gépkorszak hatalmas lehetőségeitől megtevéstve a fejlődés középpontjába a termelést állította. Az emberi értékeknél fontosabbá váltak a termelési eredmények. A szegénységgel küszködő orosz birodalomban hatalmas félrevezetési lehetőséget biztosított a javak többletére vonatkozó ígélet. Különösen azután, hogy a tehetősebb rétegek kifosztása még némi valóságfedezetet is adott az ígéletnek. A megfélemlített, gondolkodásában korlátozott, alulképzett és szellemi igénytelenségre szoktatott, a változtatás és megismerés lehetőségétől elzárt ember azonban képtelennek bizonyult többet termelni. Ellenkezőleg: furcsa módon ezt a termelésről szónokló rendszert éppen a javak hiánya buktatta meg. Sajnos, nem maradéktalanul. Maradt a mindenható állam fétisébe vetett hit, a tehetetlen várakozás a patrónusi segítségre és ennek hiányában a dühös elégedetlenség, a mindent tagadó anarchikus indulat. Mivel pedig a másik oldalon, a bőségtől boldogtalan fogyasztói társadalom fogyatékosságai sem hagyhatók figyelmen kívül, az anarchikus eszmék megunt értékek tagadásában nyilvánultak meg. E kettős forrásból táplálkozó minden rend ellen lázadó öncélú ellenzékiesség az új Közép-Európa legnagyobb gondja.

A válságból kilábalás egyetlen útjának a keresztény hagyományok felélesztése látszik. Azokban találjuk meg azt az értékrendet, ami eligazít a jogok és kötelességek kuszává vált rendjében, ami megtanít arra, hogy korlátlanul csak mások rovására érvényesíthetjük szabadságunkat, hogy vágyaink korlátlan és gátlástalan kielélese szükségszerűen összeütközésbe hoz másokkal és a közösséggel. Egyetlen szerencsénk, hogy nemzeti hagyományainkat nem csupán levéltáraink, könyvtáraink, múzeumaink őrizték meg, hanem alkotó szellemek, jelentős írók, művészek is. A Magyar Művészeti Akadémia e hagyományok élesztésével és táplálásával Közép-Európa belső nyugalmanak megtalálását készíti elő, a válságból kivezető út megtalálását szolgálja.

Taxner-Tóth Ernő

Új Magyarország, 1994. április 23.

KERESZTÉNYDEMOKRÁCIA ÉS LIBERALIZMUS

Egymással élesen ellentétes vagy rokon eszmerendszerek?

A mai magyarországi politikai vitákban a kereszténység társadalmi tanítása és a liberalizmus sok esetben mint egymásnak ellentétei, sőt kibékíthetetlen ellenfelei jelennek meg. Magukat keresztényként definiáló szerzők a liberálisoknak a keresztény értékek és erkölcsi szabályok elutasítását tulajdonítják, a magukat liberálisokként definiálók pedig sokszor hajlamosak a vallásban és az egyházakban látni a liberális elvek megvalósításának legfőbb akadályát. Ez a kölcsönös „démonizálás” a két eszmerendszer lényegének alapvető félreértésén vagy egyszerűen nem ismeretén alapul, ezért érdemes őket kifejtteni és rokonságukra rámutatni. Ezen túlmenően a két álláspont közötti vita elmérgesedése nagyon konkrét károkat okoz a mai magyar politikai életben, ezért is szükséges e két szélsőséges álláspont tarthatatlanságára utalni.

A kereszténység kétezer évvel ezelőtt a zsidó vallási hagyomány alapján született meg, tanításának máig érvényes lényegét Jézus fejtette ki, és tanítványainak, követőinek írsaiból ismerhetjük meg. Lényege a legtömörebb megfogalmazásban a két nagy parancsolat: 1. Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből, és 2. Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat. A konkrét gazdasági-társadalmi-politikai cselekvés számára a második parancsból vezethetők le az alapelvek. Ezek konkrétan: az embertársakkal szembeni jóindulat vagy nem agresszivitás, a más emberek megsegítésének kötelessége, általánosságban a kisebb és nagyobb közösség iránti szolidaritás. Bár a kétezer évvel ezelőtt élt és író evangelisták nyilvánvalóan nem fogalmazhattak ugyanúgy, mint a 18-19. századi filozófusok, mégis Jézus tanításának lényegéhez tartozik a humánum, az emberi személyiség tisztelete, egyéni felelősségének és döntési szabadságának hangsúlyozása. Mint ahogyan azt *Bibó István* az európai társadalomfejlődés értelméről írott munkájában kifejtette, ezekből a jézusi tanításokból fejlődött ki a modern liberális és demokratikus gondolkodás.

A liberalizmus eszmerendszerét a 17-19. századi filozófusok és társadalomtudósok fogalmazták meg. Megkülönböztethetjük a politikai, a gazdasági és az emberi jogi liberalizmust. A politikai liberalizmus „atyjának” John Locke-ot szokták tekinteni. Tanításának lényege, hogy az állami hatalom az egyes emberek közötti társadalmi szerződés útján jön létre, ezért az államnak az állampolgárokat kell szolgálnia, csak azt van joga tenni, ami a közjó érdekében szükséges. Az állam vezetőinek a többség akaratát kell elfogadniuk és megvalósítaniuk. Tehát elítél minden elnyomó, mai kifejezéssel élő totalitáriánus vagy autoritáriánus politikai hatalmat. A politikai liberalizmusnak ez a konkrét következtetése teljesen megegyezik azzal, amit a jézusi tanításokból vezethetünk le a jó társadalmi és politikai rendszer kritériumaira vonatkozóan. Locke különben vallási alapokra helyezte elméletét.

A gazdasági liberalizmus „atyjának” a majdnem száz évvel később élt és alkotó *Adam Smith* tekinthető. Tanításának alaptétele, hogy ha az állam nem avatkozik bele a gazdasági folyamatokba, akkor a társadalom tagjai önértéküket követve a piac „láthatatlan kezének” irányítása alatt a mindenki számára optimális gazdasági eredményt hozzák létre. Ennek a

gazdasági tanításnak konkrét következtetései a kétezer éves keresztény értékek és erkölcs szempontjából semlegesek. Amennyiben a piac valóban mindenki, közöttük a legszegényebbek számára a legjobb gazdasági helyzethez vezet el, és amennyiben a szabad piac gátolja az elnyomó politikai hatalom kialakulását, annyiban a liberális gazdaságpolitika a kereszténység számára nyilvánvalóan nem csak elfogadható, hanem egyenesen a legjobb. Mivel a 20. század története mindkét fenti feltételt inkább igazolta, mint cáfolta, a keresztény politikai mozgalmak általában piacpártiak, ebből következően állami beavatkozásellenesek, és a magántulajdont támogatják.

Az emberi jogok gondolata szintén *John Locke*-ra és a természetjogi iskolára nyúlik vissza, megfogalmazódott az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozatban, majd a Nagy Francia Forradalom idején az alkotmányozó nemzetgyűlés deklarációjában az ember és a polgár jogairól. Hozzá kell azonnal tenni, hogy ezen ünnepélyes deklarációk ellenére az Egyesült Államokban még hosszabb ideig fennmaradt a rabszolgaság intézménye, Franciaországban pedig Napóleon visszaállította azt. Az emberi jogokkal nyilvánvalóan ellentétes rabszolgaság eltörlésében a későbbi évtizedekben döntő szerepük volt a keresztény mozgalmaknak. Az ENSZ közgyűlése 1948-ban fogadta el az emberi jogok egyetemes nyilatkozatát. Ha az ebben foglalt elvek nem is kikényszeríthetőek jogi értelemben, mégis erős alátámasztást adnak minden olyan politikai erőnek, amely a mai társadalmakat embberségesebbé akarja tenni. Az alapvető emberi jogok gondolatának lényege, hogy léteznek az embereknek olyan elidegeníthetetlen jogai, amelyek nem tételes törvényeken alapulnak, hanem embervoltukon. Ezeket a jogokat — mint az élethez, szabadsághoz és személyi biztonsághoz való jogot, a kínvallatás tilalmát, a magánéletbe való önkényes beavatkozás tilalmát, a lelkiismereti és vallási szabadságot — a keresztény eszmerendszer ugyanúgy magáénak vallja, mint a liberalizmus. Legfeljebb annyi a különbség közöttük, hogy a keresztények nagyobb hangsúlyt helyeznek arra, hogy az egyén joga nem sértheti más embertársainak jogát, és hogy a szabadságjogok mellett az embertársak és közösségek iránti köteleességek meglétére is rámutatnak.

A két eszmerendszer között tehát legfeljebb hangsúlykülönbségeket látok. A liberalizmus nagyobb súlyt helyez a szabadságra, a kereszténység emellett a szeretetet vagy szolidaritást, vagy — a francia forradalom hármasszavának kifejezését használva — a testvériséget is erősen hangsúlyozza.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egyes keresztény és liberális önmeghatározást használó gondolkodók nézetei nem kerülhetnek egymással ellentétbe. Ennek háttere, hogy sem a keresztény, sem a liberális eszmerendszer nem egységes.

A keresztény gondolatkörből mindjárt kizárnám azokat, akik „keresztény” zászlók alatt próbálnak fellépni, de akik számára a kereszténység valójában csak azt jelenti: „nem zsidó”. A kereszténység szempontjából, amelyet a zsidó Jézus alapított és amelynek első hívei valamennyien zsidók voltak, e kereszténységnek ilyen definíciója nyilvánvalóan képtelenség. Az a keresztény, aki a kereszténység értékeit és erkölcsi normáit elfogadja. Ezek között pedig az egyik legfontosabb mindenfajta gyűlölködésnek, ezen belül a faji, nemzeti, etnikai, felekezeti gyűlölködésnek az elutasítása.

Nem egységes az igazi keresztények álláspontja sem. Közismert, hogy a kereszténységben belül a társadalmi tanítások tekintetében különbségek vannak a katolikusok, protestánsok és ortodoxok között, továbbá lényegesek a különbségek a kereszténységnek

e három nagy csoportján belül is. A *Rerum novarum* enciklika egyformán bírálta a szocializmust és a kapitalizmust. Az ennek százéves évfordulóján kiadott *Centesimus annus* lényegesen árnyaltabban fogalmaz, mert az emberi szabadságnak csak azt a szélsőséges értelmezését bírálja, amely azt függetleníti az igazságnak való engedelmességtől és attól a kötelességtől, hogy a másik ember jogait tiszteletben tartsák. Az individualista gondolkodásmód ellenében a szolidaritás és szeretet fontosságát hangsúlyozza. *Walter von Loewenich* német protestáns teológus viszont úgy látja, hogy a liberális értékek a protestáns kereszténység lényegéhez tartoznak. Ezek a közös értékek: 1. az egyén értékének hangsúlyozása az eltömegesedéssel szemben; 2. a kritikai szellem fontossága az autoritarianizmussal szemben; és 3. a kultúra és tudomány megbecsülése az irracionális ideológiákkal szemben.

A liberalizmusnak volt egy antiklerikális és vallásellenes ága, főleg a 19. század végi Franciaországban, de voltak és vannak kifejezetten vallásos liberálisok is, például *Friedrich Neumann*, protestáns lelkész, a 19. századi németországi nemzeti és szociális liberális mozgalom egyik vezéralakja. A mai liberalizmus színeképe talán még változatosabb, mint a kereszténységé. Liberálisnak számít *Friedrich von Hayek*, aki szerint az altruizmus és a szolidaritás akadályozza a modern piacgazdaság működését, ezért káros, és aki ugyanezért elutasítja a jövedelem-egyenlőtlenségeknek szociális célú mérséklését. De liberális a Hayek által bírált *John Rawls* is, aki az „Igazság elmélete” című könyvében azt fejti ki, hogy a jövedelmeknek csak akkora egyenlőtlensége megengedhető, amekkora hosszabb távon a legszegényebb rétegek helyzetét is javítja, mert a gazdasági fejlődést szolgálja. Továbbá radikális liberálisként determinálja önmagát *Ralf Dahrendorf*, aki szerint a társadalompolitikának kettős célja kell hogy legyen: az életesélyek növelése és a társadalmat összetartó kapcsok erősítése. A radikális liberalizmusból indult ki *Michael Walzer* is, aki szerint „az individuális szabadság értelmetlen, amíg nem kapcsolódik be a társadalmi élet adott formáiba”. Az utóbbiak igen közel állnak a kereszténységnek a társadalmi igazságosságról alkotott elképzeléseihez és a szolidaritás értékéhez, a közösség fontosságának hangsúlyozásához.

Az európai és észak-amerikai társadalmakban működő keresztény elnevezésű pártok és liberális pártok egymáshoz viszonyított helyzete nagyon változatos. Mindenekelőtt meg kell említeni, hogy nem minden magát liberálisnak nevező párt (például *Haider* pártja Ausztriában és *Zsirinovszkijé* Oroszországban) követi valóban a liberális alapelveket. Az „igazi” liberális pártok között is vannak, amelyek a kereszténydemokrata párttól jobbra helyezkednek el (mint az olasz liberálisok), és vannak, amelyek tőlük balra, köztük és a szociáldemokraták között helyezkednek el (mint az angol liberális párt). Hollandiában egyenesen két liberális párt van, az egyik a keresztény párttól jobbra, a másik tőle balra ül a parlamentben. Az Egyesült Államokban pedig egészen mást (a Demokrata Pártnak az állami gazdasági beavatkozást és a szociálpolitikát elfogadó balszárnnyát) neveznek liberálisnak, mint Európában.

Ezért elég logikus, hogy ezekben az országokban a liberális és keresztény pártok a választásokon ugyan egymás riválisai, némileg különböző gazdasági és szociális programmal kívánják a választókat megnyerni, de a választás után sokszor egymásnak koalíciós partnerei. Az utóbbi évtizedekben szinte sohasem fordult elő, hogy a keresztény pártok a liberalizmus alapértékeit támadták, vagy a liberálisok a keresztény értékeket

megkérdőjelezték. Tehát a magyarországi elmérgesedett viták az értékekről, egymás „demonizálása” semmiképpen sem illeszkedik bele az európai politikai kultúrába.

Andorka Rudolf

Új Magyarország, 1994. március 1.

HOGYAN POLITIZÁLNAK A KERESZTÉNYEK?

Beszélgetés Tomka Miklós vallásszociológussal

A választási kampány előrehaladtával egyre többször hallunk megállapításokat arról, hogy milyen az „igazi” keresztény vagy katolikus politikai magatartás. Hogy az igazi keresztényeknek erre vagy arra a pártra kellene szavazniuk. A baj csak az, hogy ezek a vélemények és ajánlatok eltérnek egymástól. Elgondolható-e, elvárható-e egyáltalán, hogy a keresztények egységes politikai véleményyt képviseljenek egy társadalomban — kérdeztük Tomka Miklós vallásszociológust, aki a Távlatok legutóbbi számában „Vallás és párt” címmel tett közzé tanulmányt.

— Két szempontot kell figyelembe vennünk, amikor ezt a kérdést vizsgáljuk. Az egyház hivatalos tanítása egyértelműen azt mondja, hogy ugyanabból a keresztény meggyőződésből kiindulva különböző gyakorlati következtetésekre lehet jutni. Ez az „*Egyház a mai világban*” című zsinati dokumentum 76. pontja. Egy Zsinat utáni dokumentum ezt megerősíti. Az 1971. évi Püspöki Szinodus így nyilatkozik: „Nem az egyházra, mint válási és hierarchikus közösségre tartozik, hogy az igazsággal kapcsolatban konkrét megoldásokat ajánljon társadalmi, gazdasági és politikai területen.” Tehát egyrészt az egyház hivatalosan pártpolitikában, konkrét ügyekben ne foglaljon állást. Ez az egyik tétel. A másik tétel: az egyes keresztények pedig azért, mert különböző dolgokat tartanak különösképpen fontosnak, pártpolitikában is különböző következtetésekre juthatnak. Tehát a kiindulópont egyfelől a közös keresztény hit, másfelől a társadalmi viszonyok megítélése — ami viszont gyökeresen különböző lehet. Ezért bárki, aki igazán jó lelkiismerettel választ magának pártot, mondhatja magát kereszténynek, és valóban lehet keresztény is, akár SZDSZ-t vagy KDNP-t, akár MSZP-t vagy Kisgazdapártot választ.

— *Ez a sokféleség azzal magyarázható, hogy az egyes hívők más-más szempontokat részesítsenek előnyben a szavazáskor?*

— Pontosan erről van szó. Van olyan álláspont, amely szerint a legfontosabb a lelkiismereti szabadság, és ennek mércéje az egyházi iskolák vagy a hitoktatás helyzete — egészében az egyház működési szabadsága. Egy másik álláspont szerint nem ez a legfontosabb, hanem az, hogy az embereknek kenyerük és munkájuk legyen. Ez a választó tehát azt mondja: ahhoz igazodom, hogy melyik képviselő vagy melyik párt ígér megalapozottabban gazdasági biztonságot. Én mondok még egy harmadikat is. Szerintem ebben a társadalomban a legfontosabb az egymáshoz szólni tudás, a béke, a bizalom megteremtése. Tehát én arra a pártra fogok szavazni, amelyről úgy gondolom, képes jövőbe vetett bizalmat adni, és képes a belső feszültségeket csökkenteni. Ezt teszem az első helyre, a második helyre azt, hogy az emberek ne haljanak éhen és legyen munkájuk, harmadik helyre pedig, hogy természetesen a lelkiismereti szabadságot biztosítani kell.

A hívők és nem hívők pártszimpátiái

— *Az Ön kutatásai azt mutatják, hogy ma Magyarországon az egyház tanítása szerint hívő keresztényeknek több mint fele kormánypárti, de körülbelül egyharmad része ellenzéki beállítottságú. Nem igaz tehát az az elképzelés, mely szerint a vallásos szavazók egy*

monolitikus tömböt alkotnának politikai felfogásuk tekintetében, noha vannak olyan irányú tendenciák, amelyek egységesülést mutatnak.

— 1990-ben az első szabad választásnál nagyon fontos szempont volt, hogy negyven-
valahány év után erkölcsi és világnézeti szempontok újra megjelenhettek. Ennek ellenére
az, hogy ki milyen pártra szavazott, nagyon kevésbé függött attól, hogy vallásos volt-e az
illető vagy sem. Négy évvel ezelőtt ez volt a jellemző. Azóta a helyzet erősen változott ab-
ba az irányba, hogy ma a határozottan vallásos emberek elsősorban a jelenlegi kor-
mánypártokba [MDF, KDNP, kisgazdák — a szerk.] vetik bizalmukat, a határozottan nem
keresztények pedig inkább a jelenlegi ellenzéki pártok [elsősorban: MSZP, SZDSZ — a
szerk.] mögé tömörülnek. Ez a polarizáció a társadalom hosszabb távú fejlődése szem-
pontjából aggasztó, hiszen kettészakíthatja az országot.

Egy ilyen elmozdulás persze sohasem teljes mértékű. Természetesen mindegyik nagy
párton belül ma is vannak elkötelezett keresztények, tehát vannak olyanok is, akik szerint
az ország java akkor biztosítható, ha nem a mai kormány, hanem más pártok koalíciója
kerül hatalomra.

Itt kiegészítésül fontos megjegyezni egy apróságot: ez a polarizáció nem jelentkezik a
FIDESZ esetében. Tehát a FIDESZ az egyetlen ellenzéki párt, amely meg tudta őrizni
hívó támogatóinak bizalmát. Az MSZP nem is rendelkezett a hívek bizalmával, az SZDSZ
pedig — a közvéleménykutatások szerint — teljesen egyértelműen elvesztette ezt a bizal-
mat. Nem biztos, hogy a szimpátiák esetében mindig elvek mérlegeléséről van szó, sok
esetben a stíluskülönbségek számíthatnak jobban.

Kultúrharc fenyeget?

— *Most térjünk vissza oda, ahová az előbb eljutottunk. Megfigyelhető, hogy mára a
pártszimpátiák és a világnézetek nagyon összetartoznak, tehát kezd kialakulni a vallásos
emberek által kedvelt és a kevésbé hívő rétegek által támogatott pártok köre — nem
tisztán persze, a FIDESZ esete például megbontja ezt a képet. Milyen következményei
lehetnek egy ilyen polarizációnak a hosszabb távú társadalom-fejlődésben?*

— Ennek előnye is van, meg hátránya is. A jelenlegi helyzet egy kultúrharcos állapotra
kezd hasonlítani. A kultúrharcos helyzet harc, és ha egy társadalomban világnézeti
kérdések körül „háborúság” alakul ki — és emögött persze ott van a személyi szabadság
kérdése, meg a különböző csoportok egyenlő jogainak a kérdése — biztos, hogy ez desta-
bilizálja a társadalmat. Ez az első pont. Ilyen harc alakult ki a századfordulón Európa
nagyon sok országában. Erre a harcra a katolikus egyház akkor nagyon sok helyütt, tíz-ti-
zenkét országban azzal válaszolt, hogy bezárkózott, és — mivel gyengébbnek érezte
magát a politikai hatalomnál — kiépítette a saját intézményeit. Ennek kétségtelenül
előnye is volt. A társadalom szempontjából haszon volt, hogy kialakult egyfajta sok-
féleség, pluralizmus, az egyház szempontjából pedig hasznos volt, hogy a saját in-
tézményeiben jobban meg tudta fogalmazni saját identitását, erősíteni tudta tagjainak,
híveinek összetartását. Tehát maga az egyház megerősödött, és lehetővé vált megújulás,
ahogy ez elsősorban Franciaországban a harmincas években végbement. Ezt a folyamatot
a társadalomtudomány oszloposodásnak nevezi. Ma úgy véljük, hogy ez a fajta stratégia a
századfordulón az egyház szempontjából sikeres, a társadalom szempontjából hasznos
volt.

A bezárkózás veszélyei

— *A II. Vatikáni zsinat jelképe ezzel szemben a nyitott ablak, nem pedig a zárt ajtó...*

— Valóban, de nemcsak a zsinat megfontolásai miatt tarthatatlan már ez a modell. Ez addig volt működőképes, amíg nem volt nagy társadalmi mozgás, amíg az emberek ott éltek le az életüket, ahol megszülettek, amíg alig volt autó, s különösképpen nem volt rádió és televízió.

Ma nem lehet azt mondani egy katolikusnak, hogy: te csak katolikus házastársat választhatsz. Nem lehet neki azt mondani: te csak katolikus újságot olvashatsz. Mert egyszerűen beleütközik az utcán a plakátok, újságok tömegébe, nem tud katolikus munkaadót választani, hiszen örül, ha egyáltalán munkát kap, stb. Tehát ez a stratégia, amely a századfordulón működött, a század végén működésképtelen. Ez a szociológiai vagy társadalomszervezeti része a dolognak.

Ehhez persze hozzájön az is, hogy akkor teljesen másként képzeltek az egyházat, mint ma. A mára kialakult felfogás szerint az egyháznak nem bástyának kell lennie, még kevésbé valamilyen harci formációnak, hanem a társadalom szolgálatában kell állnia — és ez egyszerűen kizárja a régi fajta elszigetelődést.

Ha mégis belemegyünk ugyanabba a stratégiába, akkor a szó eredeti értelmében szektává válunk, szektává, ami ez esetben azt jelenti, hogy saját magunkkal foglalkozunk, fitymülünk a társadalomra, ugyanakkor hagyjuk, hogy a világ fejlődjön, elmenjen mellettünk, mi pedig bezárkózunk a saját falaink mögé, és várjuk a halálunkat.

Félelem vagy hit?

— *Azt hiszem, hogy a bezárkózás alapján félelmet fejez ki. Félelmet, hogy egy egyre kevésbé vallásos társadalomban nem tudunk megmaradni, nem tudjuk megőrizni önmagunkat.*

A félelem jogos, hiszen egy kisebbségnek mindig nehezebb megállnia a lábán. Ugyanakkor ez egy hit nélküli félelem. Nem bízunk abban, hogy Krisztusunk, aki egyházat alapított, itt marad velünk, és velünk együtt próbálja áthatni a társadalmat és megvalósítani mindazt, amiért a földre jött. Ha megpróbálunk egy picit erősebben hinni, akkor nincs mit félnünk. Akkor bízhatunk abban, hogy nem az iskoláink nagy száma, hanem a hitünk erőssége az, amely társadalmilag fontossá válik, s amely gyermekeink számára is fontos lesz. Ha pedig a hitünk erősségéből indulunk ki, és nem a politikai hatalmunkból vagy az intézményrendszerünk erősségéből, akkor nyugodtan gondolkodhatunk arról, hogy mi jó a társadalom számára. Az egyház feladata a társadalom szolgálata, nem pedig önmaga építgetése.

Kunszabó Zoltán

Új Ember, 1994. április 17.

A KÖTET SZERZŐI ÉS A NYILATKOZÓ SZEMÉLYEK

Megjegyzés: a név mellett feltüntetettük (Magyarország kivételével) azt az országot, ahol az adott személy élete nagyobb részében működött.

Ady Endre (1877 -1919) költő
Andorka Rudolf (1931 -) szociológus
Antall József (1932 -1993) történész, (1990-93 között miniszterelnök)
Arany János (1817-1882) költő
Ash, Timothy Garton (1955 -) történész, újságíró (Anglia)
Babits Mihály (1883 -1941) költő, író
Bencsik András (1951 -) újságíró
Bihari Mihály (1943 -) politológus, politikus
Bodor Pál (Diurnus) (1930 -) újságíró, író
Camus, Albert (1913 - 1960) író (Franciaország)
Czakó Gábor (1942 -) író, közíró
Czigány Lóránt (1935 -) irodalomtörténész, diplomata (Anglia)
Debreczeni József (1955 -) tanár, közíró
Déry Tibor (1894 - 1977) író
Ember Judit (1935 -) filmrendező
Esterházy Péter (1950 -) író
Föglein Gizella (1954 -) történész
Fülöp Mihály (1953 -) történész
Füst Milán (1888 - 1967) író
Gereben Ferenc (1942 -) művelődés-szociológus
Halász Lajos (1954 -) újságíró
Huszthy Ádám (1953 -) újságíró
Horn Gyula (1932 -) politikus (1994-től miniszterelnök)
Illyés Gyula (1902-1983) költő, író, drámaíró
Javorniczky István (1952 -) újságíró
Józsa György Gábor (1955 -) újságíró
József Attila (1905 - 1937) költő
Juhász Bence (1964 -) újságíró
Kádár János (1912 - 1989) politikus (1956 -1988 között az MSZMP első- ill. főtítkára)
Katona Tamás (1932 -) történész, politikus
Kányádi Sándor (1929 -) költő, író, műfordító (Románia)
Király Károly (1930 -) politikus (Románia)
Kis János (1943 -) filozófus, politikus
Kiss Gy. Csaba (1945 -) művelődéstörténész
Komor Vilma (1930 -) újságíró
Kopátsy Sándor (1922 -) közgazdász
Kovács Judit (1916 -) újságíró
Kölcsey Ferenc (1790 - 1838) költő, politikus

Kristóf Attila (1938 -) újságíró
Kunszabó Zoltán (1966 -) újságíró
Lengyel László (1950 -) közgazdász, politológus
Lőcsei Gabriella (1945 -) újságíró
Magyar Bertalan (1959 -) szerkesztő
Maráz László (1960 -) nyelvész, hungarológus (Hollandia)
Márai Sándor (1900 - 1989) író, költő (1948-tól Olaszország, USA)
Megyeri Dávid (1958 -) újságíró
Mélykúti Attila (1947 -) újságíró
Michnik, Adam (1946 -) történész, publicista (Lengyelország)
Nagy Gáspár (1949 -) költő, szerkesztő
Nagy László (1925 - 1978) költő
Németh László (1901-1975) író, drámaíró, műfordító
Örkény István (1912 - 1979) író, drámaíró
Paskai László (1927 -) bíboros, római katolikus érsek
Péter László (1925 -) történész, (Anglia)
Petőfi Sándor (1823 - 1849) költő
Petri György (1943 -) költő
Petrőczy Éva (1951 -) újságíró
Pilinszky János (1921 - 1981) költő
Pokol Béla (1950 -) politológus
Pozsgay Imre (1933 -) politikus
Radnóti Miklós (1909 - 1944) költő
Raj Tamás (1940 -) rabbi, történész
Schlett István (1939 -) politológus
Seregély István (1931 -) r. kat. érsek (a Magyar Katolikus Püspöki Kar elnöke)
Sinkovits Imre (1928 -) színművész
Sólyom László (1942 -) jogász (1990-től az Alkotmánybíróság elnöke)
Stark Tamás (1959 -) történész
Sütő András (1927 -) író, drámaíró (Románia)
Szabó Iván (1934 -) mérnök, közgazdász, politikus (1993-94 között pénzügyminiszter)
Szeghalmi Elemér (1929 -) újságíró
Szelényi Iván (1938 -) szociológus
Szendrei Lőrinc (1952 -) újságíró
Szikora József (1949 -) újságíró
Szokai Imre (1950 -) politikus
Tabajdi Csaba (1952 -) politikus
Tamás Gáspár Miklós (1948 -) filozófus, politikus
Tamási Áron (1897 - 1966) író, színműíró
Taxner-Tóth Ernő (1935 -) irodalomtörténész
Tomka Miklós (1941 -) vallásszociológus
Tompa Mihály (1817 - 1868) költő
Tóth Gábor (1941 -) újságíró
Tóth Sándor (1939 -) újságíró
Tőkéczi László (1951 -) történész, politológus

Tőkés László (1952 -) református püspök (Románia)

Utassy József (1941 -) költő

Tölgyessy Péter (1957 -) jogász, politikus

Vásárhelyi Miklós (1917 -) sajtótörténész, politikus

Vígh Károly (1918 -) történész

Vörösmarty Mihály (1800 - 1855) költő

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ÁVH	=	Államvédelmi Hatóság
CSKP	=	Csehszlovákia Kommunista Pártja
EFTA	=	European Free Trade Association
EK	=	Európai Közösség
EKA	=	Ellenzéki Kerekasztal
ENSZ	=	Egyesült Nemzetek Szervezete
EPMSZ	=	Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem
FÁK	=	Független Államok Közössége
FIDESZ	=	Fiatal Demokraták Szövetsége
FKGP	=	Független Kisgazdapárt
HNF	=	Hazafias Népfront
KDNP	=	Kereszténydemokrata Néppárt
Kominform	=	Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája
MDF	=	Magyar Demokrata Fórum
MNSZ	=	Magyar Népi Szövetség (Romániában)
MSZDP	=	Magyarországi Szociáldemokrata Párt
MSZMP	=	Magyar Szocialista Munkáspárt
MSZP	=	Magyar Szocialista Párt
NDK	=	Német Demokratikus Köztársaság
OECD	=	Organization for Economic Cooperation and Development
POFOSZ	=	Magyar Politikai Foglyok Szövetsége
RMDSZ	=	Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége
SZDSZ	=	Szabad Demokraták Szövetsége

Ára: 500.- Ft

E szöveggyűjtemény az átmeneti korszak (1987-1994) publicisztikájából válogatva a hungarológiával foglalkozóknak és a magyarországi közelmúlt iránt érdeklődőknek kíván segítséget nyújtani. A jobbára teljes terjedelemben közölt dokumentumok, (újságcikkek, interjúk, rölapok, tanulmányok) a magyarországi rendszerváltozás folyamatába és főbb problémaköreibe adnak betekintést.

Az irodalmi válogatás — néhány reprezentatív alkotás révén — főleg a külföldi olvasó számára kíván a fentiekhez kulturális és mentalitásbeli háttérinformációkkal szolgálni.

